

— परमपूज्य स्वर्गस्थ सौ. भातुओ जनकीबाई.
मुमुक्षुदर.

પ્રસ્તાવના.

પ્રવાસ વર્ણનના આવા પુસ્તકને પ્રસ્તાવનાની ખાસ જરૂર હોય એમ મને સાગતું નથી; પણ હાલમાં છેક ચાર પાંચ પાનાના ચોપાનીયાથી મોંઢીને ઠેક પાંચસો સાતસો પાનાના મોટા મન્યને “મન્ય કવર્ની પ્રસ્તાવના” લગાડવાનો એક રીવાજજ પડી ગયો છે. તેટલા આટે સરસ્વતી મંદીરમાં મારા આ પ્રથમ પ્રવેશના પ્રસંગે આ શિષ્ટાચારનો અનાદર કરી અન્યકાર બધુએનો શેષ બ્લોરી સેવાતું મને થોડું જાણતું નથી.

પટોદર નરેશ શ્રીમંત શ્રી સમાજરાવ મહારાજ મોતાની પ્રજાની નૈતિક મૌલિક, સામાજિક અને આર્થિક હિન્નતિ કરવા માટે કેટલી ખંતથી અનેક મોટા પ્રયાસો ચલાવે છે, એ વાતથી જાણ્યે ગુજરાતમાં એક પણ મોખુસ અજાણ્યો દશે. પોતે, અનેકવાર પૃથ્વી પર્યટન કરી જુદા જુદા દેશની રીત રીવાજ અને રાજ્ય પદ્ધતિનું સૂક્ષ્મ અવલોકન કરી, પોતાના રાજ્યમાં જે અનેક સુધારા દાખલ કર્યા છે તેમાં પોતાના રાજ્યના વરણ અમલદારો પૈકી કેટલાકને પરદેશ મોકલી તેમનું એક દેશીય રાજ વિસ્તૃત કરવાનો કમ, ખાસ છે. વિશ્વ વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ પુરો કરી, કોઈ પણ ધર્મામાં જોડવા પહેલાં, જુદા જુદા દેશના રીતરીવાજ અને લોક સ્વભાવ વિગેરેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવા માટે પરદેશમાં પર્યટન કરવા જવાનો રીવાજ યુરોપમાં ધણો પ્રચલિત છે. આપણા દેશની ગરીબ સ્થિતિને લીધે આ રીવાજ અહીં સામાન્ય થવાનું જુની શકે તેમ નથી. આ વાત ખ્યાનમાં લઈ શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે દર સાલ પોતાના રાજ્યના જે અમલદારોને પરદેશમાં પ્રવાસ કરવા મોકલવાની ગોઠવણ કરી છે, આ યોરણને અનુસરી સન-૧૯૧૩

માં મને અને રા. રા. રામચંદ્ર રાવજી પચારને યુરોપનો પ્રવાસ કરવાને મોકલવાની યોજના થઈ. આ પ્રવાસની રોજ રોજની હકીકત “ડાયરી” રૂપે આ પુસ્તકમાં વાચક વર્ગને સાદર કરવામાં આવી છે.

હિંદુસ્તાનમાંથી વિલાયત જનારને કપડાલગાની શી શી જરૂર છે તેમજ મુસાફરીમાં કઈ કઈ પરચુરસુ ગ્રીજીનો ખર્ચ પડે છે રિગેરેની સંપૂર્ણ માહિતી આ પુસ્તકમાં આપવાનો યત્ન કર્યો છે. ત્યાં ખાના પીવાની કેવી સગવડ થઈ શકે છે અને મુખ્યત્વે ચુસ્ત રીતે ધાન્યાહારી રહેવાને માટે કઈ આજનો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી પડે છે વિગેરે હકીકત આમાં આપેલી છે. આમોટના અને રેશ્મના પ્રવાસમાં શી શી વસ્તુ લક્ષમાં રાખવી અને, મજૂર, બાગની માણી વિગેરેની ત્યાં કેવા પ્રકારની સગવડ છે, ત્યાનો રીતરીવજ અને લોકચાર કેવો છે રિગેરે વિષયોની બંને તરફથી વિગતવાર માહિતી આપવાનો આ પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ પ્રયત્ન કર્યો છે.

યુરોપ ખંડની મુસાફરી કરી આવેલા ધણા વિદ્વાન ગૃહસ્થોએ પ્રવાસ વર્ણનો લખેલા છે પણ તે ઘણે ભાગે અગ્રિયમાં લખેલા હોવાથી સામાન્યજન સમાજને તેનો લ્લેખજે તેવો ધ્યાન મળ્યા શકતો નથી. અને મુજરાતીમાં જે થોડાં ધણાં પ્રવાસ વર્ણનો છે તેમાં ધણા ભાગે સ્થલ વર્ણનપર વિશેષ લક્ષ આપેતું હોય છે જેટલે અગ્રિય નહિ જાણનારને માટે, પોતાના મુવાન ‘જોકરાઓને વિલાયત મોકલવાની ઇચ્છા હોવા છતાં, તે દેશમાં પડતી અડચણો કેવી રીતે દુર થઈ શકે છે તેની માહિતી આપનાર એકે પુસ્તક મારી સખત પ્રમાણે. આપણી ભાષામાં નથી અને આવી સામાજિક હરકતોને લઈ આપણામાં વિલાયત સખતી ધણી જેર સમજીત ચાલે છે. આની ચેરસમજીત ‘દુર થઈ પામ્યાલય જાનાર’ અર્થાત આપણા જલજનો પોતાના હિસાહી મુવકોને પરદેશ મોકલી તેમની સક્રિય દ્રષ્ટિ ઉપાડશે તો આ પુસ્તક લખવાનો હેતુ ધણે અરી સરલ થયો માનીય. અથવા કારણેને લીધે આ પુસ્તક જોઈએ તે કરવાં, ધણુ મોદ થઈ ગયું છે. માટે ઉપલા પુસ્તકનો હેતુ લક્ષમાં રાખી વાચક વર્ગ આ ‘અન્ન-સમતા કટાણસે નહિ એવી આશા રાખુ છું.

વાચક વર્ગ આગળ આવનારો આ મારો પ્રથમ પ્રયત્ન દોષથી એ પુસ્તકની ખાયામાં અને ત્રિપથ રચનામાં અનેક જુથો રહેવાનો સંભવ છે, તે તેન વાચક વર્ગ દરમુજર કરશે. પ્રવાસ, વર્ણનો વાંચવામાં થણા બાગે કંટાળે ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા માટે આ વર્તાત બને તેટલો મનોરંજક કરવાનો યત્ન કરવામ આવ્યો છે. તે પછી આ સંબંધમાં જે દોષો વાચક વર્ગને માલુમ પડે તેના તરફ હંસક્ષીર ન્યાય દૃષ્ટિએ વિશેષ લક્ષ ન આપવાં માત્ર જે કંઈ યોદ્ધા ધણી ઉપયોગ માહિતી આ પુસ્તકમાં છે તેનો ધોગ્ય સત્કાર કરશે. એવી વાચક વર્ગને ખાસ સવિનય પ્રાર્થના છે.

શ્રીમત સરકાર સયાજીરાય મહારાજ ગાયકવાડ એમની ખાસ કૃપાથી અમારો આ મુરોપનો પ્રવાસ બની આવ્યો અને તેને લીધે આ પુસ્તક રચવાનો પ્રસંગ ઉપરથીત થયો તેટલા માટે મીઠાંતનો જે મોટો ઉપકાર થયો છે તેના ખાલુમાંથી માત્ર તેમનો આભાર માનીનેજ છુટી શકાય તેમ નથી. તે પછી શ્રીમંત પ્રત્યે જે અનેક દરજો મારે આદર કરવાની છે તેમાની એક દરજા તરીકે હું આ રથજે શ્રીમંતનો વિનય પુર્વક આભાર માનવાની રજા લઉં છું. આ પુસ્તક લખવામાં મારા મિત્ર રા. રા. વિજયલાલ કનૈયાલાલ મુવ. એલ. સી. ઇ. એમણે જે મને મદદ કરી છે તે બદલ તેમનો હું મોટો ઉપકારથી આભાર માનું છું. તેમજ બીજા કેટલાક મિત્રો જેમણે હસ્તલિખીત પ્રત તપાસી અનેક અતુકળ સુચનાઓ કરી છે તેમનો પણ અત્રે આભાર માનવાની રજા લઉં છું છેવટે જેની કૃપાથી અમારો આ પ્રવાસ સુખરૂપ થઈ નિર્વિઘ્ન પાર પડ્યો તે સર્વ શક્તિમાન શ્રી સીતારાત ચંદ્રપ્રભુનું વંદન કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરે છું.

વડોદરા,

તા. ૨૦-૧-૧૫.

}

કસ્તાનય ચિંતામણી સુબુમહાર.

યુરોપનો પ્રવાસ.

અનુક્રમણિકા.

ભાગ ૧ લો.

પુર્વ તૈયારી.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧૦. પવાર અને મને યુરોપના પ્રવાસે મોકલવાની શ્રીમતે કરેલી આજ્ઞા...	૧
‘કુક્રમ થયા પછી તૈયારી	૧
પત્નીને પણ સાથે લઈ જવાનું હતું	૨
પિતાશ્રીએ પણ આમારી સાથે આવવાનું નક્કી હતું	૩
અવામમાં લાગ મરી જરૂરી ચિજોની ખરીદી	૩
તા. ૧-૮-૧૩ ના રોજ આસ્ટ્રીયન લોહ/કંપનીની “ ક્લીઓપેટ્રા ”	
જોટમાં જવાનું નક્કી થયું	૪
ચામસ કુક બ્રાન્ડ સનની કમ્પનિ વચ્ચેથી પ્રવાસમાં મળતી સગવડો ...	૪
કુક કમ્પનિની હોટેલ કુપનો	૫
આમડેન્બર્ગી સરટીફિકેટ	૫
તા. ૨૬-૧૭-૧૩ ના રોજ વડોદરાથી કિપડયા	૬
આગબોટપર જ્યાં માટે વીકટોરીયા ડોક નંબર ૮ કિપર ગયા ...	૭
ક્લીઓ પેટ્રા બોટ	૭
સુગ્રામ ગાંધે થયેલી વૈદ્યકીય તપાસ	૮
આગબોટ કિપડી	૮

ભાગ ૨ નો.

મુંવઈથી દહન.

, કક્ષીઆપેત્રા બોટ.

પહેલી ગત્રે જાતવાની અડચણ	...	...	...	...	૧૦
કેળીનમાં દીવા લગાડવાનું સાધન	...	...	...	...	૧૧
નોકરે બોલાવ્યા ધંદીનું બટન (કોલબેલ)	...	...	...	...	૧૨
સાચલટ બોટ	...	...	...	...	૧૩
બોટ લાગવાની સરગત થઈ	...	...	...	...	૧૪
શદ્દપર ધણી આવ્યેતીથી ઉતરેલું પડ્યું	...	...	...	...	૧૫
ખાતે કિપરના નોકરોનું ઠામ કાજ	...	...	...	...	૧૬
બેગરૂર બોમ	...	...	...	...	૧૭
ફીમાઈ માંદગીમાંથી મારા થયું	...	...	...	...	૧૮
વાયર બેન ટેલીમાઈ આરીમ	...	...	...	...	૧૯
ડેક પેમેન્ટર્મ	...	...	...	...	૨૦
મુ મહ મહેશો મોકલ્યો	...	...	...	...	૨૦
એક આધેડ વપતી યુગેપીયન બી સાથે મથેલું બાપણ	...	...	...	...	૨૦
ડેક શુઝનો કપચોળ	...	...	...	...	૨૧
બોટ ફેટલા માઈલ આલી તે જતાવનાગે દેવાલ	...	...	...	...	૨૧
સહેમન મોદાનર	...	...	...	...	૨૧
રા. પગની મુલાકાત	...	...	...	...	૨૨
એકિંગ રમના શુચની આવેલી અડચણ	...	...	...	...	૨૩
ડેક કપર મવારે જતાઓ અલીપીંગ સુટમા ફરતા હતા	...	...	...	...	૨૩
મ શામગર અને રા. ફુગુરાવ	...	...	...	...	૨૪
બીજોગા પશુ બીટી પીસેનો રીગમ	...	...	...	...	૨૪

ભાગ ૩ નો.

ઐડનથી સુરજ.

ઐડન.

ઐડન બંદર દેખાયા સાગર...	...	...	...	...	૨૬
ઐડન બંદર પર ઉતર્યા	...	...	...	...	૨૭
મારફાટ નેધ પાછા બોટ પર	...	...	...	...	૨૭
કલીઓપેટ્રા બોટ.					
સાલ સમુદ્રમાં અમારો વખત આનંદમાં ગયો	...	...	...	...	૨૮
પહેલા વર્ગનો પહેલો માળ	...	...	...	...	૨૮
બીજો માળ	...	...	...	...	૨૮
ત્રીજો માળ	...	...	...	...	૩૦
ચોથો માળ	...	...	...	...	૩૦
પાંચમો માળ	...	...	...	...	૩૦
બીજા વર્ગનો પહેલો ને બીજો માળ	...	...	...	...	૩૧
ત્રીજા વર્ગની જગ્યા...	...	...	...	...	૩૧
દેરકટિંગ સહુન અને બાથરૂમ	...	...	...	...	૩૨
૧૨૯ કલાસ કેબીન	...	...	...	...	૩૨
૧૨૯ કલાસ કેબીનનો સામાન	...	...	...	...	૩૨
રવિવારની પ્રાર્થના	...	...	...	...	૩૩
છપ્પાં કપડાં બોલ સાથે રાખવાથી પડેલી અડચણ	...	...	...	...	૩૩
બેલ બુલ્ડોઝર ૧૦ અડચણ	...	...	...	...	૩૪
ગ્રોનિંગટી	...	...	...	...	૩૪
સેક્રાટ...	...	...	...	...	૩૪
પીરસવાની રીત	...	...	...	...	૩૪

દમની વખતે ધ્યાનમાં રાખવાની જાણનો	...	...	...	૩૪
અગીયાર વાગ્યાની ચઢા	...	...	...	૩૬
લગ્ન	...	...	...	૩૬
ધન્વીયન કરી	...	...	...	૩૬
અંકુશ નુનટી	...	...	...	૩૭
દીનરના પદાર્થ	...	...	...	૩૭
ધીરસનારા લોકોની કથાવત	...	...	...	૩૮
સુવેળ બહારે ઉતરવાનો કસાવ કર્યો	...	...	...	૩૮

ભાગ ૪ થો.

इजीप्त-

સુવેળ.

સુવેળ બહારે જવા ઉતર્યા	...	...	...	૩૮
સુવેળ બહાર	...	...	...	૩૮
સુવેળથી હસ્તાલીયા	...	...	...	૪૦

કેરો.

મહમદઅલી દ્વારેલ...	...	...	...	૬૧
હજીપશીયન નામ	...	...	...	૬૨
હજીપશીયન પહેરવેશ	...	...	...	૬૩
હજીવંતો મળતા આવવાના પદાર્થ	...	...	...	૬૪
કેરોનું બગર	...	...	...	૬૪
પીરામીડ ઉરુનો સ્તો	...	...	...	૬૫
પીરામીડ	...	...	...	૬૬
સીક્રમ અને જુન. મદિરા	...	...	...	૬૬
ઉત્પર ગ્વાગી	...	...	...	૬૭

આરબ લોકોની લકાઈ	...	...	...	...	...	૪૭
એન્જલેક ગાર્ડન	...	...	...	...	...	૪૭
ધુટ પોલિશની દુકાનો	...	...	...	...	...	૪૮
ન્યુ કેરો	...	...	...	...	...	૪૮
છજપરીયન કોષ્ટ	...	...	...	...	...	૪૮
એક બક્ષી પાઘ	...	...	...	...	...	૪૯
કીણા ઉપરની મહમદી મસીદ	...	...	...	...	...	૪૯
કુઓલોલકલ ગાર્ડન	...	...	...	...	...	૫૦
એકવેરીઅમ	...	...	...	...	...	૫૦
મુઝીઅમ	...	...	...	...	...	૫૦
અરબી મુનિસિટી	...	...	...	...	...	૫૧

ભાગ ૫ મો.

એલેક્ઝેન્ડ્રીઆથી ત્રિંડાડી.

એલેક્ઝેન્ડ્રીયા.

કેરોથી એલેક્ઝેન્ડ્રીયા...	...	...	...	...	૫૨
એલેક્ઝેન્ડ્રીયાનો દેખાવ	...	...	...	...	૫૩
પોમ્પીનો સ્વામ	...	...	...	...	૫૩
સેમીરમીસમાં બેસી નીકળ્યા	...	...	...	...	૫૪

ભાગ ૬ ઠો.

ઇટાલી.

પિંડીઝી.

પિંડીઝી બંદર	...	...	...	...	૫૬
પિંડીઝી રેલવે	...	...	...	...	૫૬

નેપદસ.

બિંડીઝીથી નેપદસ ...	...	...	...	...	૫૭
પોલિસ ચોક્કીપર બાપા નદિ સમજવાથી પડેલી અડચણ	...	...	...	...	૫૭
સહેરનો કેખાવ ...	...	...	...	...	૫૮
અચેછ જાણનાર ગાહક મિ. એડવર્ડ ...	...	...	...	...	૫૮
અુનીસીપલ ઓરીસમાં હાજરી ...	...	...	...	...	૫૮
અુનીસી નેસનલ ...	...	...	...	...	૬૦
સફરવારા જવાબામુખી ...	...	...	...	...	૬૧
કેનીલ ડ્રામ ...	...	...	...	...	૬૨
ગાહક સાથે કરેલો ડરામ ...	...	...	...	...	૬૨

રોમ.

રોમ સહેરમાંની હોટેલની વજનીલ ...	...	...	...	...	૬૩
ખીન લોકોર હમાનુઅલ રામલુ' સમારક ...	...	...	...	...	૬૪
સેંટપીટર મંદીર ...	...	...	...	...	૬૪
ગાહક કરેલી અમારી જમવાની અવરજી... ..	...	...	...	...	૬૪
લેડીઝન પેલેસ ...	...	...	...	...	૬૪
કલોઝીયમ અને ખીન પ્રાચીન રોમન ધમારતો ...	...	...	...	...	૬૬
ઓપેરા, હાઉસ ...	...	...	...	...	૬૬
સેંટપીટર અને હમુ ખ્રિસ્તી મુલાકાતનું સમારક ...	...	...	...	...	૬૭
કમાલ કુમ્મ ...	...	...	...	...	૬૭
સેંટપોલુસ મંદીર ...	...	...	...	...	૬૮
હમુ ખ્રિસ્તીય પ્રાદ સપરથી પુનીવ થયેલો હાલો ...	...	...	...	...	૬૮

ફોલોરેન્સ.

અનુશીમંટ અને મોડર્ન ...	...	...	...	...	૭૦
પીકચર ઓલેરી ...	...	...	...	...	૭૦
ખાઓલી મોડર્ન ...	...	...	...	...	૭૦

વેનીસ.

વેનીસ ...	...	...	...	...	૭૧

સેંટમાર્કીનું મંદીર અને યુકલો પેલેસ...	...	...	...	...	૭૧
બહેનીસનું મંચ કામ	...	...	...	...	૭૨
ગિલાન	...	...	...	...	૭૨
મિલાનનું કેથિડ્રલ	...	...	...	...	૭૨
હિરોડોરીકલ નેશનલ મ્યુઝીયમ	...	...	...	...	૭૨

ભાગ ૭ મો.

મિલાનથી સેંટમાર્કિસ

પ્રતાપીબન સરોવરનો દેખાવ	...	...	...	...	૭૩
મીસ બ્રાહ્મણન રેલ્વે	...	...	...	...	૭૪
શ્રી મહારાજ સાહેબની બેઠ	...	...	...	...	૭૫
ખરેદની ગુફા	...	...	...	...	૭૫

સેંટ માર્કિસ

સેંટ માર્કિસ	...	...	...	...	૭૬
વિખેના જવા નિહાળ્યા	...	...	...	...	૭૬

ભાગ ૮ મો.

આસ્ટ્રીયા.

ઈન્સબ્રુક

ઈન્સ બ્રુક	...	...	...	...	૭૬

વિએના

વિએના સહેરનો દેખાવ	...	...	...	...	૭૬
આર્ટિસ્ટીક પ્રદર્શન	...	...	...	...	૭૬
રિગઝામે	...	...	...	...	૭૬

ભાગ ૬ મો.

જર્મની.

વિએનાથી બર્લીન.

વિએનાથી બર્લીન ...	...	...	...	...	...
અન્ટરડેન સિડેન ...	...	...	...	...	૮૧
વિન્ટર ગાર્ટન થિયેટરમાં બ્લેસકીની ખેલ ,	...	...	...	...	૮૧
એકવેરીઅમ ...	...	...	...	...	૮૨
પ્રિન્સેક્ટોરીઅમ ...	...	...	...	...	૮૨
કેપીડલ ...	...	...	...	...	૮૨
કલેનથી લેનિંગ્સ (વંટર ...	...	...	...	...	૮૨

ભાગ ૧૦ મો.

ફ્રાન્સ

કલેનથી પારિસ,

કલેનથી પારિસ ...	...	...	...	...	૮૪
પારિસમાં હિંદી ગ્રેવેરીઓ	...	...	...	...	૮૪
ખુલાદિ બ્લેન ...	...	...	...	...	૮૫
સુબ્લ પિકચર ગેલેરી	...	...	...	...	૮૫
નેપોલીયનની કબર...	...	...	...	...	૮૬
લક્સેમ્બર્ગ ખુલ્લીઅમ	...	...	...	...	૮૬
મેટ્રક સીટી ...	...	...	...	...	૮૬
વસંતસ ...	...	...	...	...	૮૬
વિજળીનું નર ...	...	...	...	...	૮૭
એક્સ દાવર ...	...	...	...	...	૮૭

ભાગ ૧૨ મો.

પારિસઘી લંડન.

હૉલીસ એનથ	..	.	..	...	.	...	૮૮

લંડન.

બેન્ક વાટરના રેસ્ટાવર લિન્ડન ગાર્ડનમાં જ. નબરનું પર	..	...	...	...	...	૮૯
ચોમસ કુક કેપતીની મુખ્ય જોરીમ	...	...	...	...	...	૮૯
લંડનના રેસ્ટાવરની રહોદરી	...	...	...	...	...	૯૦
ગ. ભાવસમુદાય	...	..	...	..	...	૯૦
વિમ્પલવડન પાર્કની વરતી	..	..	...	...	...	૯૦
પિતાશ્રી માટે પાઠ જ્ઞાની ગ્રીમરપર જ્ઞાના રીઝર્વ કરી	...	.	...	.	...	૯૧
હીડનગાર્ડનમાં જમવાની મોઝ	.	.	...	..	...	૯૨
લંડન પોલીસ	..	..	..	...	..	૯૨
લંડનની બેન્ક	..	..	.	.	...	૯૩
ગુઓતોલકલ મ્યુઝીયમ અને અમારે મદરોષપર બાબુ						૯૪
ટાઇલગર રોડઅન્ડ અને પીકમર ગેલેરી	.	.	.	.		૯૪
રથુન રેલ્વે	.	.	...	.		૯૫
કેથીડ્રલ	..	...	.	.		૯૫
વિમાનની સરતો	..	.	.	.	...	૯૬
અહિના લોકોની સમ્મતા						૯૬
અડરઆઉન્ડ રેલ્વે					..	૯૭
હમ્પરીઅલ સર્કિસ એડમિનિસ્ટ્રેશન				.	.	૯૭
પ્રો. બીસેની એગ્રીપ્શન થાઇ	...			.		૯૮
મેંડમ હુસેઇન મીણના પુતળાનું મંદિરથાન						૯૯
શ્રીગીશ મ્યુઝીયમ					..	૧૦૦

" દિનેમા ફક્કર " નો ખેલ ...	...	...	...	...	૧૦૦
બ્રાઉનર નાટકની ટીકાટી ખરીદી ...	...	...	...	...	૧૦૦
લડનનો રહાસી ...	...	...	...	...	૧૦૧
કીંગ્સન્યાયમ નામના કુલોનું પ્રદર્શન ...	...	...	...	...	૧૦૨
અહીંની દવા ...	...	...	...	...	૧૦૨
હેંગેરકતો સ્ટોર ...	...	...	...	...	૧૦૩
સીકડ બ્રાઉનરનું નાટક ...	...	...	...	...	૧૦૪
ગાડી છોડનાર ...	...	...	...	...	૧૦૪
રવીવારે કંઈ જવાનું ન હોવાથી ઉપજતો કંટાળો ...	...	...	...	...	૧૦૫
ધર્મનું અદ્વાગમની મુલાકાત...	...	...	...	...	૧૦૫
લંડનમાં પ્રેમ ...	...	...	...	...	૧૦૫
બીચીંગ મોસાવરી ...	...	...	...	...	૧૦૬
મોમાવરી મારફત પર અધાત્વના શેમલ ...	...	...	...	...	૧૦૭
પ્રોફેસર ઇનાપતખાલ ...	...	...	...	...	૧૦૮
આઈડીયલ હોમ-એક્ટીવિઝ ...	...	...	...	...	૧૦૮
લડનમાં માલ મામાન ...	...	...	...	...	૧૦૮
મિ. એમમન ...	...	...	...	...	૧૦૯
અટ્ટરોપર આણ જોવા આવેલા લોકો ...	...	...	...	...	૧૧૦
પિતાથી આજે હિંદુત્વન પાછા ગયા ...	...	...	...	...	૧૧૧
યુરોપમાં મગનું ચાકમાચું ને ફળદળાદિ...	...	...	...	...	૧૧૧
કપુ ગાર્ડન ...	...	...	...	...	૧૧૨
યુરોપ આઈડનની બા-વાહારી ઉપહારની દુકાન ...	...	...	...	...	૧૧૨
કુક કેપરીનો હન્ટર પ્રેટર ...	...	...	...	...	૧૧૩
એકાદ સારા કુટુંબમાં રહી અહીંનો રીત રીવાજ જોવાનું બની શક્ય નહિ ...	...	...	...	...	૧૧૩
લડન ઝું...	...	...	...	...	૧૧૪
ગાડો માર કંટન ...	...	...	...	...	૧૧૪
પાવેમેન્ટ ડાન્સ અને વેન્ટમ-સ્ટો હોલ ...	...	...	...	...	૧૧૪

સિન્ધુરપુત્ર.

ટપટાનિક આગખોટ અને જોતરકેડ રેલ્વે	...	...	...	૧૨૪
મેન્થેરેટર	...	...	...	૧૨૪

બ્રેડ ફેડ.

બ્રેડ ફેડ હારખાનાની સારી સ્થિતી	...	...	...	૧૨૪
વાગ દાખવાની નવી ગીલ	...	...	...	૧૨૪
હીડલ	...	...	...	૧૨૪

ભાગ ૧૩ મો.

સ્કાલેન્ડ.

બ્રેડફોર્ડ એડિનબરો	...	...	...	૧૨૬
એડિનબરો	...	...	...	૧૨૬
હોલીરૂડ પેપેસ અને આથર સીટ	...	...	...	૧૨૬
કેપલ ટ્રામ	...	...	...	૧૨૭
મુનીયરમીટી	...	...	...	૧૨૭

એબરડીન.

એબરડીન ગામ	...	...	...	૧૨૭
હિડુસ્તાનમાં ગ્લો આવેલાને હિડુસ્તાન પ્રિય હોય છે	...	...	...	૧૨૮
નજરુ વખતરૂપણ	...	...	...	૧૨૮

એબરડીનથી ઇનલ્ડરનેસ.

ફાઈટ, રેનો અને આઈમ	...	...	...	૧૨૮
ઇન્લ્ડરનેસ...	...	...	...	૧૨૮

ઇનલ્ડરનેસથી પર્થ.

હોયલેન્ડનો દેખાવ	...	...	...	૧૩૦

પર્યાથી ગ્લાસગો.

ગ્લાસગો ...	...	...	...	...	...	...	૧૩૦
પ્રેસ બેટરીઅન ચર્ચમાં પ્રાર્થના	...	...	...	...	...	...	૧૩૧

ગ્લાસગોથી સ્ટેનરર.

આયર્લેન્ડ જવા માટે સ્ટેનરર બંદરે આવ્યા	...	...	...	...	...	...	૧૩૨

ભાગ ૧૪ મો

આયર્લેન્ડ-બ્રેસ્ટ્રાસ્ટ.

બેલફાસ્ટ ...	...	...	...	...	...	...	૧૩૨

ડબ્લીન.

કિંગસડાઉન	...	...	...	...	...	...	૧૩૩

કીલોર્ન.

કિલોર્નના સરોવર	...	...	...	...	...	...	૧૩૩

કિલોર્નથી પાછા લંડન	...	...	...	...	...	...	૧૩૪

ભાગ ૧૫ મો

પાછા લંડનમાં.

લંડન.

અહીં ૩૫૩ પોતાની વ્યવસ્થા	...	...	...	...	...	...	૧૩૫

છાનમાં ખુદી જગ્યાએ	...	...	...	...	...	૧૩૬
હાઈપાઈ	...	...	...	...	...	૧૩૬
આશ્વિન મેમોરીઅલ	...	...	...	...	...	૧૩૬
નવાવાની સોહિ અહોની ઠાટ	...	...	...	...	...	૧૩૭
ધામદન	...	...	...	...	...	૧૩૮
ઓસકર્ટ સ્ટ્રીટમાં રાત્રે હેખાવ...	...	...	...	...	...	૧૩૮
અહીંના તોફાની કામ કરવાની રીત	...	...	...	...	...	૧૩૮
પોર્ટમુથકેસ	...	...	...	...	...	૧૪૧
પાઠા જવાની તારીખ નહી કરી વોટમાં જગ્યા રીઝર્વ કરી	...	...	...	...	...	૧૪૧
કેમલીજ	...	...	...	...	...	૧૪૨
કેવર પાળવાનો સોખ	...	...	...	...	...	૧૪૨
ગીફ્ટહોલ અને કાલ્હેટ માર્ડન મારકેટ	...	...	...	...	...	૧૪૩
નેશનલ પીઅર ઝંભેરી	...	...	...	...	...	૧૪૪
પોલેસ કમેકશન	...	...	...	...	...	૧૪૪
પ્લેકેલ ટનલ	...	...	...	...	...	૧૪૪
ટેલ પિકચર ઝંભેરી...	...	...	...	...	...	૧૪૪
અહીંના રીવાજો અહીંની હવાને અનુકૂળ	...	...	...	...	...	૧૪૪
ખાદીની કુકનો	...	...	...	...	...	૧૪૬
પુરોપમાં માંસાહાર	...	...	...	...	...	૧૪૬
નાતાલની તૈયારી	...	...	...	...	...	૧૪૭
સાયન્સગ્રુપીઅમ	...	...	...	...	...	૧૪૭
સાયન્સગ્રુપીઅમ જોવાનો ખીજો દિવસ	...	...	...	...	...	૧૪૮
કેટલ-રો	...	...	...	...	...	૧૪૮
પોલીટીકી	...	...	...	...	...	૧૪૮
લાય-સની ટી રોપ્સ	...	...	...	...	...	૧૪૯
જાહેરખબરોનો સુકાળ	...	...	...	...	...	૧૪૯

અહીંના ગિરિવાસના કંટલાક સમૂહ પ્રકાર. ...	...	...	૧૫૦
અંગ્રેજ પદતના કંટલાક પાન્યાહારી પદાર્થો:-ચોકોટ ...	...	...	૧૫૧
હનિટપલ ...	...	...	૧૫૧
કુંપીરીઅલ હન્ડીયુટ ...	...	...	૧૫૨
વિડોગીઆ પિચ્ચર પેસેસ ...	...	...	૧૫૨
ધીપેટર ...	...	...	૧૫૩
નંદાનલ હન્ડીયન એસોસીએશન ...	...	...	૧૫૩
લડગેટ પામેનું ગરીબોનું બજાર ...	...	...	૧૫૪
કેલર પંડીની ડુકાનો... ...	...	...	૧૫૪
અહીંયા ધી મળતું નથી ...	...	...	૧૫૪
અહીંના સોડોને મશાલાના પદાર્થ આવતા નથી ...	...	...	૧૫૪
આલખન્ટ મેમોરીઅલ હોલમાં ગ્રાધું ...	...	...	૧૫૪
રાંદ મહુજ પડવા લાગી ...	...	...	૧૫૫
અહીંની જમીન ...	...	...	૧૫૬
અહીંના સોડો રોજ હોટલમાં જમતા નથી પણ ઘેર જમે છે ...	...	...	૧૫૬
નાતાલનો વહેવાર ...	...	...	૧૫૭
આ તહેવારનો એક વિચીત્ર રીવાજ ...	...	...	૧૫૮
શાંતેશ્વર નામના વૈમાનિકના ગુલાંટ આવના પ્રયોગ ...	...	...	૧૫૮
પુરાપીયન લોકોમાં આપણા જેવો જાતીભેદ નથી... ...	...	...	૧૫૯
પુરાપર્માં આપા બિખલ્ય મકુ છે ...	...	...	૧૫૯
કરેટ બોર્ડ ...	...	...	૧૬૦
સામાન ખાંખો ...	...	...	૧૬૦
નવા વર્ષનો ચિથી ...	...	...	૧૬૧
હેગેનમેક સરકમની દીકરી કાઢી આવ્યા ...	...	...	૧૬૧
હેગેનમેક સરકલનો મંડપ ...	...	...	૧૬૧
સરકલનો ખેલ ...	...	...	૧૬૧
સરકલની નોટેન્સ જના રોના મંચક ..	...	...	૧૬૨

જાકણે કાપવા ૬ ૧૨...	...	...	...	...	...	૧૨૨
જાન્યે અને બધાને ચલા ખીચા બોલાવ્યા હતા	...	...	...	...	...	૧૨૨
સ્લીપીંગ બ્યુટી નામનું નાટક...	...	...	...	...	...	૧૨૩
ગ્રાડમફર્ડની કાલેજો	...	...	...	...	...	૧૨૩
રેનો વટી ...	...	...	...	...	...	૧૨૩
બધો સામાન ખામી તૈયાર કર્યો	...	...	...	...	...	૧૨૪
કુરોપમાં ધર્મશાળા ચિત્રે હોતી નથી	...	...	...	...	...	૧૨૪
જાહુના ખેલ	...	...	...	...	...	૧૨૪
બધો સામાન રચના કર્યો	...	...	...	...	...	૧૨૪
પોતાની મેજ ઉપે ચઢતો દાદર	...	...	...	...	...	૧૨૪
લંડન શહેર હોડવાની દિલ્લખીરી	...	...	...	...	...	૧૨૪
મો. બીસેને જમવા નોવર્થા	...	...	...	...	...	૧૨૬

ભાગ ૧૬ મો

ફરી ફાન્સ

લંડનથી પારિસ.

ફ્રાન્સનું ...	...	...	...	...	...	૧૨૭
બ્રોનથી પારિસ	...	...	...	...	...	૧૨૭
પારિસ.						
ફ્રાન્સનું મો રાગમહેલ	...	...	...	...	...	૧૨૮
અહિંના રસ્તા	...	...	...	...	...	૧૨૮
પોલિસની અવસ્થા	...	...	...	...	...	૧૨૮
ગાડીચાળા	...	...	...	...	...	૧૨૮

ટ્રામ અને બસેસ ...	...	...	...	...	...	૧૬૮
ઓપેરા હાઉસ ...	...	...	...	...	...	૧૬૯
આર્લાંબા નાટક મંદિરો વેરાયટીના ખેલ ...	...	...	...	...	...	૧૬૮
ઓટો મેટીકલ્કે ઉપહાર મુદ્દ ...	...	...	...	...	...	૧૬૯
પ્રેસ હોલ્ડિંગ કાર્ડ ...	...	...	...	...	...	૧૭૦
થોડા ભેડવાની નવીન વસ્તુ ...	...	...	...	...	...	૧૭૦

ભાગ ૧૭ મો

બેલ્જિયમ અને હોલંડ.

ધુરોક્ષ.

સહેરનો દેખાવ ...	...	...	...	...	...	૧૭૧
ટાઉન હોલ પાસેના ચોક અને લીમ્બોર્ગ રાજ્યનો બાગ ...	...	...	...	...	...	૧૭૧
પહેલવાનોની કુસ્તી ...	...	...	...	...	...	૧૭૨
રેલ્વામાં આવતા સહેરોનો દેખાવ ...	...	...	...	...	...	૧૭૨

ઑમસ્ટરડમ.

રાજ્યભેલ અને નેચનલ મ્યુઝિયમ ...	...	...	...	...	...	૧૭૩
નવું સહેરો ...	...	...	...	...	...	૧૭૩
રેલ્વે કાર્ડો ઓક્ટોબર અમને પીટગાર્ડ ગયા ...	...	...	...	...	...	૧૭૪

ભાગ ૧૮ મો

ફરી જર્મની

હુઆર્ગ.

સ્ત્રાપરતુ એક વળાવ અને ટાઉન હાલ	...	...	...	...	૧૭૫
સ્ટીમ બોટમાંથી બંદરનો દેખાવ	...	...	...	...	૧૭૫
ઇમ્પરેટર બોટ	...	...	...	...	૧૭૬
હોટેલ બેકનો બામ...	...	...	...	...	૧૭૬

બર્લિન.

શાયલ ચેપલ અને બસ્ટબેન્ડ	...	...	...	...	૧૭૭
પ્રુસ સર્કલ	...	...	...	...	૧૭૭
પોસ્ટ ડેમ પેલેસ	...	...	...	...	૧૭૮
રોટ્લિન્ડ...	...	...	...	...	૧૭૮
ટાગિન હાલ અને રોઅર	...	...	...	...	૧૭૮

ડ્રેસડન.

કેમરના જન્મ દિવસનો સમારંભ	...	...	...	...	૧૭૯
હિંદુસ્તાન વિષે લોકોનું અગાન...	...	...	...	...	૧૭૯
હામમાં ન્યુસપેપરની સમીક્ષા	...	...	...	...	૧૮૦
માલાપરના વાગ કાપી નાંખવાની નવીન વહેલ	...	...	...	...	૧૮૦

લેપઝીક.

ક્ર. સ. ૧૮૧૩ ની સાલમાંથી થયેલી લગાણનું પ્રયત્ન સમારંભ	...	...	...	...	૧૮૧
વસ્તીના પ્રમાણમાં અહીં શહેરમાં મુનહર દેખાતો હતો	...	...	...	...	૧૮૧
એપેલિન વિમાન	...	...	...	...	૧૮૨

કાગળને એજગ કરવાનું કારખાનું	૧૮૨
મજૂર લોકના સુખને માટે કરેલી વળતીજ	૧૮૨
કાગળ તમાર કરવાના સાંચા બનાવવાનું કારખાનું	૧૮૩
લાકડા કાપવાનું યત્ર તૈયાર કરવાનું કારખાનું	૧૮૩
રા પવારને વધુ બે વર્ષ અમેરીકામાં શિખના જવા દુકમ થઈ આવ્યો	૨૮૩
ટોચો પદ્ધતીનો નામ...	૧૮૪
રા પવાર લડત ઉપક્રમ અને અમે સૌ મુનીક ગયા	૧૮૪
પુતળા બનાવવાનું શીખવવાની શાળા	૧૮૫
ફિલ્ડેન પાર્શન ગામમાં ગયા...	૧૮૫
ખરફના લટકતા યામલા	૧૮૬
રહેઠીંગ રીધન વગેરે રીયાળાની રમતો	૧૮૬
હરી ગયેલુ એક સરોવર	૧૮૬
અહિનું સાપ-સ મુઝીઅમ	૧૮૭
ખિયર દારૂ તૈયાર કરવાનું કારખાનું	૧૮૭

ભાગ ૧૯ મો.

ફરી આસ્ત્રીયા.

મુનીકથી ટ્રીએરટ.

આરટીઅન આપસની સીનરી	૧૮૮

ટ્રીએરટ.

આરટીઅન લે.ઇડ કંપનીની જોટ	૧૮૯

ગાખલોંઝમાં અમારે જવાનું ઠર્યું.

ગડુ શહેર	...	...	...	...	...	... ૧૮૫
ક્રિએસ્ટ બંદર	...	...	...	...	...	... ૧૮૫
ઓપસીનો ગાન જોઈ અલ્યા	...	...	...	...	...	... ૧૮૦
મી. રોસ મેન ખીજી ખુરશીઓ લઈ આવ્યો ,	...	...	...	...	...	... ૧૮૦
મી. રોસ મેને અનને હેલ્લા પાંચ મહિનામાં બહુજ મદદ કરી	...	...	...	...	...	... ૧૮૦

ભાગ ૨૦ મો.

દીએસ્ટથી મુંબઈ.

ગાખલોંઝ.

૫ રોક ઉપરની હસરત શાળા ...	...	...	...	...	... ૧૫૨
૬ રોક પર સિંગલ બર્થ કેબીન્સ ...	...	...	...	...	... ૧૫૨
૭ રોક પરના ડબલ બર્થ કેબીન્સ ...	...	...	...	...	... ૧૫૩
૮ રોક પરની ચોરડીઓ ...	...	...	...	...	... ૧૫૩
અમારી ચોરડીમાની સમયો... ..	...	...	...	...	... ૧૫૩
જોટ ઉપર મોલ ...	...	...	...	...	... ૧૫૪
પોર્ટ સેવર બદરપર ઉતરી બખર જોઈ ..	...	...	...	...	... ૧૫૪
મુરોપીયન ઉતારીઓએ અહીંથી પોતાની ટોપીઓ ખાલી ...	...	...	...	...	... ૧૫૪
પોર્ટ સેવરથી મુએઝની નહેર શરૂ થાય છે ...	...	...	...	...	... ૧૫૫
મુએઝની નહેર ...	...	...	...	...	... ૧૫૫
અમારી પેડીઓ જોટપર સુરક્ષિત આવી હતી ...	...	...	...	...	... ૧૫૬
આ જમતે જમવાની વ્યવસ્થા...	...	...	...	...	... ૧૫૬

ખોટપર ધમેલી જોખખાણુ	૧૬૬
આ મોટી ખોટ પણુ પવનના તોફાનમાં ડોહવા લાગી	૧૬૭
એકનમાં રા. દોડેકરને ઘેર ગયા	૧૬૭
કુર્બાનને લીધે બહુ ગમગમ થઇ	૧૬૭
ખોટપર સ્વચ્છતા બહુજ રહેલી હતી	૧૬૮
મુ'બઈ ખંદર પાસે આવતું હોઇ અમારૂં દીલ કશામાં લાગે નહિ	૧૬૮
ખોટપરના જુદાજુદા સાધનોનો પ્રયોગ અજમાવી જોતાં જોવા મળ્યું	૧૬૮
આજ તો મુ'બઈ પહોંચવાની ટંકડા બહુજ વધી પડી	૧૬૯
સવારે વહેલા ઉઠી સામાન બાંધ્યો	૧૬૯
મુ'બઈના ખારામાં રોકાઈ રહેલું પડ્યું	૨૦૦
વડીસોને નમન કર્યું	૨૦૦
વડોદરે આવ્યા	૨૦૦
શ્રી સીવા રામચંદ્રદેવને વંદન	૨૦૧

પરિશિષ્ટની અવુકમસિકા

પરિશિષ્ટ ૧ છું.

મુરોપનો પ્રવાસ કરતી વખતે કપડાં વિગેરે સામાન ખરેદી કર્યું
તે વિષયની હકીકત.

મારા માટે ખરેદી કરેલું સામાન	૧ મી ૧૭
મારી પત્ની માટે ખરેદીલો સામાન	૧૩ થી ૧૭

પરિશિષ્ટ ૨ જી

મુરોપના પ્રવાસમાં મારા એકલા માટે થયેલો ખર્ચ	૧૮ થી ૨૬

પરિશિષ્ટ ૩ જી

ન્યાયાલય કોષ્ટક	૨૭ થી ૨૯

પરિશિષ્ટ ૪ થું

૧ જીવી બાપાએમંના મોટા સખરા અને વાળો ... ૩૬ થી ૩૪

ચિત્રોની અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૧ અમારા ધરોપના પ્રવાસનો નકશો.			
૨ શ્રી. મહારાજ સમાજસવ ગામવાડ.			
૩ પરમપૂજ્ય સ્વર્ગસ્થ શ્રી. માતૃશ્રી જાનકીબાઈમાદેવ મુશ્તુમદાર.			
૪ શ્રી. મુશ્તુમદાર (દેશી પહેરવેશમાં.)			
૫ શ્રી. મુશ્તુમદાર (અંગ્રેજી પહેરવેશમાં)....	..	...	૧૦
૬ કાપડીમાં દોલ—કીઓપેના બોટ.	...	...	૨૯
૭ ગધેડાના ગાડામાં બેઠેલી આરતી સ્ત્રીઓ—કેરો.	...	...	૪૪
૮ પિરામીડ (હટ્ટુપરની સ્તરી)-	...	...	૪૭
૯ રસ્તા ઉપર પાણી વેચનારો—કેરો.	...	...	૪૮
૧૦ કિલ્લા ઉપરની મહામહાત્મી મશીદ અને કેરો સહેર.	...	...	૪૯
૧૧ સેન્ટપીટરના મંદિર સામેનો ચોક—રોમ.	...	...	૬૪
૧૨ આપેરા હાઉસની અંદરનો દેખાવો—રોમ.	...	...	૬૬
૧૩ વ્હેનીસનો રિવિયા હી મેંડાઈટી નામનો જલમાર્ગ.	...	...	૭૧
૧૪ મિલાનનું કૈયાંલ.	...	...	૭૨
૧૫ વિએનાના એક સ્તંભનો દેખાવ....	...	...	૭૬
૧૬ અન્ટર ડેન લીડિન—બર્લિન....	...	...	૮૧
૧૭ બગીચામાંના કુચારા—બ્રુસેલ્સ.	...	...	૮૬
૧૮ એરીલ ટાવર, ૦-પારીસ.	...	...	૮૭
૧૯ લંડન પોલિસ	...	...	૮૨

૧૦ પિક્કીલ સરકસ—લંડન.	...	...	...	...	૯૩
૨૧ ટ્રાફલગાર મુવેઅર—લંડન.	...	...	...	...	૯૪
૨૨ દાવરખીજ—લંડન....	...	...	...	...	૧૧૪
૨૩ પાલમેન્ટમૃદ—લંડન....	...	...	...	...	૧૧૫
૨૪ સમુદ્રકાંડાનો દેખાવ—આયમટ	...	...	...	...	૧૩૮
૨૫ જીજસ કોસેજ—કેંબ્રીજ	...	...	...	...	૧૪૨
૨૬ પ્લાસ ધી કકાડે—પારિસ.	...	...	...	...	૧૭૦
૨૭ પેક્કે ધી જરૂરીસ (ન્યાયમંદિર)—લુસેક્સ.	...	...	...	...	૧૭૧
૨૮ અંમરટરટમની એક નહેરનો દેખાવો.	...	...	...	...	૧૭૩
૨૯ એક રસ્તાપરનો દેખાવો—અર્લીન.	...	...	...	...	૧૭૬
૩૦ પિક્ચર ગેલેરીપાસેનો ચોક—ફ્રેસડન.	...	...	...	...	૧૧૮
૩૧ એપેલીન વિમાનોનો વખેલો—લેપચીક.	...	...	...	...	૧૮૧
૩૨ પારશના ઝૂલના થાંભલા—મ્યુનીક.	...	...	...	...	૧૮૬
૩૩ “ એ ” ડેક હપરની કસરત—ગાઈલ્ડા.	...	...	...	...	૧૮૨
૩૪ અમારી બોટ પાસેથી જનારી એક આગબોટ—મુવેજની નહેર....	...	...	...	...	૧૮૫

૧ રા. દત્તાત્રય ચિતામણુ ઉર્ફે
આખાસાહેબ મુલુમદાર,
બી. એ; એલએચ. બી.

૨ આખંડ સૌ. લક્ષ્મીબાઈ
મુલુમદાર (રા. આખાસા-
હેબ મુલુમદારના પત્નિ).

૩ રા. ચિતામણુરાવ નારાયણ ઉર્ફે ભાઈસાહેબ મુલુમદાર.

યુરોપનો પ્રવાસ.

ભાગ ૧ લો.

પુનર્વિચારી.

તા ૩ જાન્યુઆરી ૧૯૧૩ ને સનીવારને મેજ શ્રીમંત સમાજના મહારાજે
કેપાન વચ્ચે આજ્ઞા કરાવી કે “ રા. રા. દત્તાત્રય
રા. પવાર અને મને યુરો- વિદ્યામણ મુજીમહારને યુરોપના પ્રવાસે મોક-
પના પ્રવાસે મોકલવાની શ્રીમ- લવા. ’ યુરોપ જવાની ઇચ્છા મારા મનમાં ધણા
તે કરેલી આજ્ઞા. વખતથી હતી તેથી આ દુકમ બહાર પડતા મને
ધણે આનંદ થયો. શ્રીમંતે યુરોપના અનેક પ્રવાસ
કરેલા હોવાથી યુમાદરીમાં ની સી અડચણો આવે છે તે તેમણે સંપૂર્ણ માહિતી
હોવાથી તેઓ નામદારે એક બીજાને મદદ થાય એવા ઇચ્છ હોવાથી રા. રા. સમચંદ્ર
ચાનજી પનારને પણ મારી સાથે યુરોપના પ્રવાસે જવા દુકમ કરાવ્યો.

આ દરમિયાન થતા પછી આ લાગ્યા પ્રવાસ મારે સી સી તજવીજ કરી એ
સ મળી અનેક વિચારો મનમાં ધોળાયા લાગ્યા
દુકમ થવા પછી વિચારી વિદ્યામણ જ રાજી આજી પૂર્ણ ઇચ્છા હતી તોપણ તે
બાળવનો પ્રત્યક્ષ દુકમ હાથમાં પડ્યા પછી જેમ
જેમ પ્રવાસે જવાનો વખત પામે આવતો ગયા તેમ તેમ ના. મનની કંઈક ચમત્ક-
રિક રિચિતિ વધી ગઈ ન્દાનપણની ન્તપાર સુધી હું મી લાગી મુસાદરી મયેનો
નહોતો અને ની યુરોપના પ્રવાસમાં તો નામદાર વિદ્યામણ ચાલેજ સકવાણ નહિ

એવું ધણાંએને માટે વારંવાર સાંભળેલું હોવાથી માન જેની વનખત્તાદારીના મનમાં કંઈ કેઈ ગભરામણ થઈ આવી તેના કંઈ નસાઈ જેવું નવી તો પણ દિનવત ન હા તો જે સોને વનખતિ પગલ ની રિલાયતની સફર મારી આગળ દેવા તેમ બી પાસેની આ રિતે માહિતી મેળવવા થ આવ કરી આમાના ટેલાએમેએ તો એવું જાણાવ્યું કે મુરોપના પ્રત્યેક મોટા ચહેરમાં અને ટેલાએક ગામગાઓમાં પણ હવે વનખત્તાદારી ધોરને અનુકુળ “હોટેલ્સ” (વિશિષ્ટો) ધાયા છે, અને આવી કેટલીક હોટેલ્સની માદી પણ મે તેમની પામેથી કરી લીધી આ રિત્તની ધણી માહિતી રા ના શીરગાનકર તરફથી મને મળી અને પ્રથમ મારા મનમાં જે શક્યો હતો તેવું હવે સમાધાન થયું તો પણ મને જોઈએ તેની સાતિ મળી નહિ આગળવી પ્રનાસક્રમ નક્કી કરના નાટે જે જે પ્રનામ નર્ણનના પુસ્તકો અને ગાઇડ બુકો અને મળી રાખ્યા તે મારીકીથી વાચીજવામાં જે યોડો ધણો વખત મને પ્રનામ પહેલાં મળ્યો તેના ઉપયોગ કર્યો, આવી રીતે આગળવી પુસ્તકો વાચી પ્રનામક્રમ દરવી રાખ્યાથી ધણો ફાયદો થાય છે એવો મને અનુભવ થયો. મુસાફરીમાં જે માત્ર ધાન્ય ઉપર નહીં શમરો નહિ તો પછી મામાદાર કંવો કે કમ તે પ્રશ્ન મે વાસ્ત આવે નહીં કરી લેવાનું ઠરાવી તરત પુસ્તક મનવું સમાધાન કર્યું અને સાથે શી ધી વસ્તુઓ રાખવી તે મળથી કેટલીક યાદ ઓ માગ અનુભવી મિત્રોનાં મદદની એમ્કી કરી રાખી અને બીજી કેટલીક માહિતી અંગ્રેજી કંપનીઓને પત્ર લખી મેળવી હતી.

મારૂં વિચારવત જવાનું નક્કી થયા પછી મારી પત્નીએ ઝઘામા મ્કી કે
“કું પ્રવામમાં માથે આવું તો સીં ઢરખ છે?”

પત્નીને પણ સાથે લઇ પારમ અને અભણ્યા દેશમાં પત્નીને સાથે લઇ
જવાનું હતું.
જવાની અનેક તરેહની અડચણો વે રી પડે
એવા વિચારથી મારૂં મન આ પ્રશ્નનો ખુલામો

કરવા ધણુ અવસ્ય બન્યું મારા મિત્ર મડગમાનો માઇ પણ મુરોપની મુમાશરીએ
કુટુંબ મહિત્વ જાણ આવેલો નહિ દોષાથી આ બાબતમાં સલાહ પણ કોની લેવી ?
આખરે મે દિવાન બહાદુર મમથ સાહેબ જેના વસોટદ અને અનુભવી માણસની
મલાહ લીધી અને તેમને મુરોપ જેવા મુશ્કેલા દેશમાં પત્નીને સાથે લઇ જવાથી
કોઇપણ નમ ની અડચણ આવશે નહિ અને મુખેથી સપત્નીને મુરોપ જવા સલાહ
આવી મારા પીતાશ્રી બાહુમાડન થી (ચિતામણુરાવ નારાયણ મુન્નુમત્તર)
અને મસરા શ્રી બાગાનાહેન બીજી એંક મીંગળ એમને આ રિતે વાત કરવા
તેઓએ પણ ધણી મુશ્કેલી પત્નીને સાથે નસાવના લઇ જવા આવી કેટલાક

લોકોએ પત્નીને સાથે લઈ જવાથી વખતે બનાડી ગોરા લોકો તરફથી ત્રાસ થશે એવું જણાવી મને સ્કેન્ડલ મનરાણુમાં ઘૂંખ્યો. પણ આખરે મેં મારો વિચાર પત્નીને સાથે લઈ જવાનો નક્કી કર્યો.

અમે પતિ પત્ની લાંબો વખત યુરોપ તરફ જતાં હોવાથી પિતાશ્રી ઘેર એકલા

રહેવાના તે કરતાં તેઓ પણ સાથે આવે તો કેવું

પિતાશ્રીએ પણ અમારી સારું એવો સ્કેન્ડલ મનમાં વિચાર આપ્યો. અને સાથે આવવાનું નક્કી કર્યું.

આ વિચાર પિતાશ્રીને જણાવનાંજ તેમના આવવાથી અમને પણ સારો સંધાય થશે એવું ધારી

તેઓએ પણ અમારી સાથે આવવાનું નક્કી કર્યું. અને મારા સસરા શ્રીમંત બાબા સાહેબ ચિદ્ર ઝાંઝ મિરજ એમ) અમારી સંધાય સાર થા. ગણેશ નારાયણ કાળેને મોકલવાનું કરાવ્યું.

અમારા કુટુંબના ત્રણે જણાં યુરોપની મુસાફરીએ જવાના છીએ એ વાત

પહેલાં પહેલાં તો ધણાએએ માની નહિ. પણ

પ્રવાસમાં લાગનારી જરૂરી જ્યારે અમે ત્રણ તો અવસ્ય જવાનાંજ છીએ એથી બીજી થઈ ત્યારે ધણાને બહુજ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

સુધરેલાઓને અમારો વિચાર પસંદ આપ્યો. પણ

જુના વિચારના કેટલાકોએ પિતાશ્રીએ જવાવરથામાં પરદેશ મનન કરવું ગોઠવ નથી

એમ જણાવ્યું. પ્રવાસમાં લાગનારી જરૂરી બીજીની ખરીદી કરવા અમે મુબઈ

ગયા. મુબઈમાં હમેશા અમે અમારા મામા પ્રક્ટર મોરેથર ગોપાળ દેવમુખને ત્યાંજ

હમેશા રીવાજ પ્રમાણે ઉતર્યા. ડા. દેવમુખની પીછણના પ્રા. બાજેકર તેમની

પત્ની સહિત વિલાપત જઈ આવ્યા છે. એની ખબર પડવાથી તેમની પાસે ગયા

અને તેમની પત્નીએ મારી પત્ની સાર પ્રવાસ માટે શું શું કપડાં ખરીદ્યા તેની

સંપૂર્ણ માહિતી આપી. અમને ઉપકૃત હ્યાં મારા બાળપણના સ્નેહી ડા. દીનકર

સખારામ સરદેસાઈ યોગજી દલાડ પહેલાં વિલાપતથી પાછા આવી મુબઈમાં

પ્રેક્ષીસ કરતા દલા તેમને સાથે લઈ તેમની સલાહ પ્રમાણે “ એસ્કીય એન્ડ

લાર્ડ ” નામની અગ્રેજ દુકાનમાં કાપડ ખરીદ કરી તેજ દુકાનમાં કપડાં શીવવા

આપ્યાં. અને મુબઈ બીજા યોગ દેજ બીજી પરચુરન્સ બીજી ખરીદીને અને

પરીદે પાછા આવ્યા.

હવે હવે કંપનીની આગમોટમાં યુરોપ વડુ એ પ્રજા ઉપરિચિત થયો પી એન્ડ ઓ કંપનીની (પેનીન્ગુલ્ડ એન્ડ એન્ડ વેન્ટલ) આગમોટમાં સગમરી ટપાક હવે જનામી વા ૧-૮-૧૩ ના રોજ આરે છે અને વગુજરા શ્રીમત મોડો આ કંપનીની મેવ રીમર નાજ યુરોપ નાય ઉ ૫૧ આ કંપનીનું બાકુ તોઈ કંપનીના કરવા પાકુ વધારે હોય છે એટલે અમે આ કંપની રાત્રાય ખીજ

મોઈ કંપનીની રીમરમાં જવાનું પાર્કુ તપાસ કરતા એવી ખબર મળી કે આટ્ટી અને લોહક કંપનીની આગમોટા પાળીજ લોહર દોઈ તેનું બાકુ પછુ પી. એન્ડ ઓ કે કરવા પાકુ બોકુ હોય છે આ કંપનીની આગમોટ ત્યેક મહિનાની પહેરી વારીએ મુબકથી યુરોપ માટે નીમ્મે છે અને અમે આગમોટ મહિનાની પહેલી વારીએ નીમ્ગનારી આગમોટનાં જવાનું નક્કી કર્યું. મુબકમાં આસ્ટ્રીઅન લોહક કંપનીની આરીસમાંથી આ આગમોટાની ટીકીટા મળે છે પણ મુસાદર મોમને મર્ફ રીતે અનુકુળતા કરી આપવા માટે ‘ થોમસ કુન્ડ એન્ડ સન ’ નામની એક કંપની સ્થાપન થયેલી છે અને આ કંપની મારશલ જે નીકીટા ખરીદવામાં આવે તો પ્રવાસમાં અનુકુળતા વિશેષ મળશે એવી ખબર થયથી અમે અનારી ટીકીટા માટે આ કંપનીને લખ્યુ આ કંપનીએ અમારે માટે વારીખ ૧ લી આગમોટના રોજ નિકળનારી ‘ ડીઆપેન્ડા ’ નામની આગમોટ ઉપર એ બર્થ (પથારી) વાળી એક કેબિન અને તેની બેઠકાની એક બીજી કેબીનમાં એક બધ, એ પ્રમાણે પહેલા વર્ગની ત્રણ જગ્યાઓ રીઝર્વ કરી રાખી

‘ થોમસ કુન્ડ એન્ડ સન ’ કંપનીની શાખાઓ જમતના દરેક મોટા સહેરમાં સ્થાપેલી હોવાથી આ કંપની તરફથી થોમસ કુન્ડ એન્ડ સનની મુસાદરોની ઉત્તમ તબક્કીજ રાખવાના આવે છે કંપની તરફથી પ્રવાસમાં આના જેવું જ બીજી ટેલીક કંપનીઓ કામ કરે છ પણ તે કંપનીઓનો બવહાર આના જેટલો ચિત્તાર પામ્યો નથી જમે તે દેશમાં બધ તો દરેક મોટા રોયને અને દરેક મોટા બહરે આ કેક કંપનીના દુભાસીનાઓ (હન્ટર મીટર્સ) મુસાદરોને મદદ કરવાને હાજર હોય છે તેમની મદદથી મુસાદરને બાપા સબધી અડચણ પડતી નથી આ કંપનીની મારફત પ્રવાસ કરનારને પેમા સબધી પણ મરી મુરકેસ નડવી નથી અને સાથે નાપુ પણ રોકા ફેરવણુ પડતુ નથી આ

કુમ્પનીની સરચુલ્લર નોટો સ્થિત રાખવાથી ગમે તે ગામમાં આ કુમ્પનીની દુકાન-
માંથી જે તે દેશનું ચલની નાણું મળી શકે છે. આ કુમ્પની તરફથી અનેક જાતના
નકશા અને સ્થળ વર્ણનોના નાનાં નાનાં સચિત્ર ચોપાનીઆં પણ મુસાફરને પુનઃ
પાઠવામાં આવે છે. અને પ્રવાસક્રમ નક્કી કરવામાં તે ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે છે.
આ ઉપરાંત આ કુમ્પની, આપણો સરસામાન એક ટેકાણેથી બીજો ટેકાણો સહીસ-
લાભ પહોંચાડી આપે છે, આપણા સામાનનો વીમો ઉતારે છે, આપણાં નાણાં
જોમે રાખી આપણો ચાલુ ખાતાનો હિસાબ રાખે છે, અને વળી આ કુમ્પનીને
શીરનામે આવતી આપણી ટપાલ મિત્રે કાઢેના સામાન જે તે પ્રવાસીના જાણવેલા
શીરનામે પહોંચાડી આપે છે. આવાં બીજા અનેક નાના પ્રકારના કામો આપણી
સગવડના, આ કુમ્પની તરફથી થાય છે. એવું જાણી અમે અમારો પ્રવાસ
આ કુમ્પની મારફતજ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ કુમ્પનીમાંથી દેશે દેશની હોટેલોની કુપનો (ટીકીટ) લેવાતી મળે છે.

આ કુપનો જુદા જુદા દરજ્જાની હોલ તે કીપા

કેક કુમ્પનીની હોટેલ કુપનો. દેશમાં અને ક્ષેત્ર હોટેલોમાં તે સ્વીકારવામાં આવશે

તેની સંપૂર્ણ માહિતી આ સાથે આપવામાં આવે છે.

દરેક કુમ્પનના ચાર જુદા જુદા ભાગ કરેલા હોય છે. પહેલો ભાગ સવારની
શીરામણીનો, બીજો ભાગ બપોરના નાસ્તાનો, ત્રીજો ભાગ રાતના મુખ્ય જમણનો
અને ચોથો ભાગ રહેવાની જગ્યાનો મુકરર કરેલો હોય છે. આ ચારે ભાગનાં
ગમે તે ભાગનો અથવા બધાએ ભાગનો ઉપયોગ ગમે તે વખતે છુટથી થઈ શકે છે.
આ કુપનો ખરીદ કરવાથી નીચે પ્રમાણેના ફાયદા પ્રવાસીને થાય છે.

૧. મુસાફરીમાં કોઈપણ ગામે ગયા પછી તે ગામમાં સારૂ સગવડવાળું હોટેલ
શોધી કઢાડવાનો બ્યથા વખત કાઢવો પડતો નથી.

૨. જે હોટેલમાં આ કુપનો આવે છે તેમાં એકદમ અગ્રિય જાણનારો
આકર કે આકરડી હોય છેજ એટલે માત્ર અગ્રિય જાણનાર મુસાફરને જાણ અનવક
મળે છે.

૩. અજાણ્યા પાણુસને પારકા દેશની હોટેલનામાંથી જ્યારે દાન ક્ષત્ર મૂત્રી
લેવાનું બની શકતું નથી.

ઑશીસમાં માત્ર બ્લેનીસથી નેપલ્સ સુધીની જ રેલ્વે દીકીટો શિલ્ક હોવાથી અમને તે દીકીટો આપવામાં આવી અને બાકીના પ્રવાસનું બાકું અમારી પાસેથી અગાઉ લઈ નેપલ્સથી લંડન સુધીની રેલ્વે દીકીટો અમને આપવા માટે નેપલ્સની ઑફિસ ઉપર અમને દુક્રમ આપ્યો. આવી રીતે યુરોપની રેલ્વે મુસાફરીની દીકીટો અગાઉથી સુખાકર્ષમાં ખરીદવાથી અમને લાભ થવાને બદલે ગેરલાભ થયો એવું પાછળના અનુભવપરથી જણાયું.

હિંદુસ્તાનની બહાર મુસાફરી કરવી હોય છે તો પરદેસમાં આપણી કોઈ

ઓળખાણ માટે તેટલા માટે અડીયા દીકીટો

આયડેન્દીટી સરટીફિકેટ. મેજસ્ટ્રેટ (જ્ઞાના મુગ્ધ) અમર પોલીસ

એજન્ટ (દેશી સંખ્યાના સરકારી એજન્ટ)

તરફથી આયડેન્દીટી સરટીફિકેટ (ઓળખાણ આપનાર સરકારી ભલામણ પત્ર) લેવું વધારે સમવડવાળું અને જરૂરનું હોવાથી અમે તેનાં સરટીફિકેટ મેળવવાની ગોઠવણ કરી. આ પત્રમાં મુસાફર માણસની જાત, ઉંમર, ધર્મ, રહેઠાણ વગેરે વિગત લખી લેવામાં આવે છે; તેમજ મુસાફરી કરવાનો શો હેતુ છે. તે પછી વિગતવાર તપાસ થઈ આ પત્ર આપવામાં આવે છે. આનું સરટીફિકેટ મેળવવામાં અમને કોઈ પ્રકારની અડચણ આવી નહિ. પણ આ દેશોમાં જેવા કે ફ્રાન્સ, જર્મની વગેરે દેશોમાં આપણે કોણ અને ક્યા દેશના છીએ તે ચોક્કસ કરવાને આ પત્રનો ધણેજ ઉપયોગ થાય છે.

હવે પ્રવાસમાં નીકળવાનો દિવસ છેક નજીક આવી પડ્યો. તા. ૨૬-૭-૧૩

ના રોજ સવારની ફાસ્ટ ગાડીમાં વડોદરથી સુખાકર્ષ

તા. ૨૬-૭-૧૩ ના રોજ જવાનું દર્શનું. ધરઆથી નિકળતા પહેલાં જેની વડોદરથી ઉપડયા.

પરમ કૃપાથી આવા પ્રવાસનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો તે બક્ષાવત્સલ દીનદયાળ કુલસ્વામી મી સીવા

રામચંદ્રનું દર્શન કર્યું અને આપ્તજનોને નમસ્કાર કરી રેલ્વે ઉપર વિદાય થયા. યુરોપના પ્રવાસે જવાની પ્રયત્ન ઇચ્છા હોવા છતાં ઘર છોડી વખત જે સ્વાભાવિક લાગણીઓ થઈ આવે છે. તેનો અનુભવ અમને થવા વગર રહ્યો નહિ. રેલ્વેનપર વિદાય કરવાને સ્નેહી અને મિત્રમંડળ તરફથી અમને કુલહાર આપવામાં આવ્યા અને એ સર્વની રજા લઈ બપોરના ૧૧૧૫ વાગ્યાની ગાડીથી નીકળી અમે રાત્રે સાંઈ આંક વાગે સુખાકર્ષ જઈ પહોંચ્યા.

તા ૧ લી ઑગસ્ટ ૧૯૧૩.

મુ ખાઈમા અમે અમારા મામા ડૉ. મેરેમર દેગમુખને તમા જીવર્વા, અને કેટલીક

પરચુરણ ગીજોની ખરીદી કરી અમારી ખોટ

આગમોટપર જ્યાં માટે કેટલા વાગે અને કઈ જગ્યાએથી ઉપડવાની છે
વીડોરીઆ ડૉક નંબર ૮ તેની તપાસ કુક કમ્પનીમાં કરી. અમારી ખોટ
ઉપર ગયા " ઠલીઓપેના " તા ૧ લી ઑગસ્ટના રોજ

વીડોરીઆ ડૉક નંબર આઠ પરથી સાંજના

ચાર વાગે ઉપડવાની હોવાથી આપણા દેલી રીવાજ પ્રમાણે એ ઠલાક વહેલા
એટલે જે વાગે ધક્કા ઉપર અમે આવી પહોંચ્યા, કુક કમ્પની તરફથી ખબર મળી
હતી કે અમને પહોંચાડવા આવનાર માણસોને ખોટ પર જવા દેવામાં આવશે નહિ,
તોપણ ધક્કા ઉપરથીજ અમને વિનાય કરવાને અમાગ સગાવહાલા અને રેલ્વેઓ
આવ્યા હતા. ત્યાં ગયા પછી ખબર પડી કે ખોટપર જવાને આવવાની છુટ છે.
એટલે અમને પહોંચાડવા આવનારાઓને પણ અમારી આગમોટ જોવાની સારી
વક મળી. આ આગમોટ જોઈ તેમના મનમાં સમૃદ્ધ પ્રવાસ માટે લાગનારી સ્વાભા-
વિક ખીંટ ધોળે દરબજે કમી થઈ. અમારી સાથે આવનાર રા. પનાર પણ ચારે
વાગે ખોટ પર આવી પહોંચ્યા ખોટ સાંજે ૭ વાગે ઉપડવાની છે, એમ ખબર
મળવાથી અમે બધા સાથે નિરાતે વાવચીવ કરી આખી આગમોટ જોઈ કાઢી.

વિલાપત જરાની આગમોટ મે આજ પ્રથમજ જોઈ. આ પહેલાં એક વખત

કુ વેગુલાં સુધી ખોટમાં બેસી ગયો હતો પણ તે

ઠલીઓપેના ખોટ.

ખોટ અને આ ખોટમાં તો અસ્માન જમીનનો

વફાવત માણુમ પડ્યો આ ખોટ ૩૭૭ ફીટ લાંબી

હોઈતે ૪૦૦૦ ટનની હતી મુરોપ જતી આગમોટમાં આ ન્હાનામાં ન્હાના
વર્ગની આગમોટ છે એવું જ્યારે અમે જાણ્યુ ત્યારે અમે ખડું ચકીવ થઈ ગયા.
આ ખોટની સ્વ-છતા, રંગરોગાન, ફરનીચર, કાચનો સુદર સામાન નિગેરે એટલા
તો ઉંચા પ્રકારના હતા કે જાને અપણે એક મોટા રાજમહેલમાં કેમ રંગવા હોઈએ
એમ લાગતું. એક માણસી ખીજ માળપર જનાના દાદા એટલા તો પહોંચ્યા
અને એનાતો સુદર મહોયા જડેલા હતા કે અમેતો છજ્જ થઈ ગયા. આપણા
રાજમહેલોમાં આવો બપોલો જાહેર જોનામાં આરે છે તો મુસાફરી કરનાની એક
માધારણ આગમોટમાં આટલો બધો સગવડો. એક કોણુ આસ્વાર્થ પામ્યા-
વિના રહે ! આપણા મરીન દેવમાં હમેલા મુની ખરી પડવી દીસ્યોવામાં થોડો

જુનાં વાંઝાપીટગના વામગોળ જોનારી આપણી આંખોને આ આગબોટને ભપંડા જોઈ કેવું થતું હતો તેની કલ્પના કરવાનું વાંચક વર્ગને સોંપીશું.

હમો સર્વ આગબોટ જોતા હતા એવામાં 'પંડ' થયો આગબોટપરના પ્રવાસીઓ

સુદાંને પથ્થુ નીચે ઉતારવાનો હુકમ થયો. આનો

મુખપ બંદરે થયેલી વેંચકીય તપાસ.

શો અર્થ છે તે પ્રથમ અમે સમજ્યા નહિ. કદાચ

આગબોટ ઉપડવાની હતે ! પણ બધાને નીચે

કેમ ઉતારે છે ! આ પ્રશ્નને વિચારમાગા ચાલે

છે એટલામાં એક પુરોષીઅન ડોક્ટર ઉતારણીની વેંચકીય તપાસ કરતો. માત્રમ પડ્યો. વેંચકીય તપાસ માટે કુક કુમ્પનીએ આખે સુચવ્યું હતું તેજ પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો એમ જાણ્યું. આંખોની તપાસ કર્યા એક લેડી ડોક્ટર આવી હતી. ખેંગના દહાડામાં રટેશનપર ડોક્ટર તપાસતા હતા તે ધણુના ધ્યાનમાં હતો. આ તપાસ તેના જેવીજ પણ તેટલી સખ્તાઈથી કરવામાં આવતી નહોતી. એક દેશમાંથી બીજા દેશમાં જનારા ઉતારણીમાં ક્રમ ચેપી રાગથી તો પોદાતો નથી એ તપાસવાનો આ તપાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. બોટ ઉપરના જલાલીઓ અને ત્રીજા વર્ગના ઉતારણીને તેમની પથારી લુગડાં ગિરેતરી તપાસ કરી પછી બોટપર જવાની રજા આપવામાં આવી. બીજા અને પહેલા વર્ગના સોકોની માત્ર નાડી પરિક્ષાજ કરવામાં આવી. આવી રીતે ચેપી રાગ અટકાવવાને માટે કરેલી ગોઠવણ ધણી સ્તુત્ય છે. આગબોટને પણ પ્રત્યેક મુસાફરી પછી સાફ ધોઈ નાંખવામાં આવે છે એટલે રોગી જાતુઓનો નાશ થઈ જાય ચેપી રાગ અટકાવવાની સાવચેતી આવી રીતે જો લેવામાં ન આવે તો ખેંગ જેવા કુલ રાગ જગમગ પ્રસરી જાય.

આ તપાસ પછી અમે આગબોટપરે ગયા અને પહોંચ્યાવા આવનાર

રોડીઓ ધક્કાપર રહ્યાં. આવી રીતે છુટા પડવાથી

આગબોટ ઉપડી.

અમારી મનની સ્થિતિ ધણી વિચીત્ર થઈ પડી.

આગબોટના ડેક (ટુવક) ઉપરથી અમે અમારા

રોડીઓ જોડે વાતચીત કરતા હતા એટલામાં તો ધક્કા ઉપરથી બોટપર આવવાનો દાદરો ખમેડી લેવામાં આવ્યો. બોટ ઉપડવાની તૈયારીમાં છે એમ જાણવાવાને એ જગમગપરથી એક સીસોડો વાગ્યો એટલે થોડી વારે બોટ ધક્કા ઉપરથી ધીમે ધીમે છુટી પડી આગળ ચાલવા લાગી. ગરવાનમાં તો બોટ એટલી મદ્યતિથી ચાલતી હતી કે તે ગાંઠે છે કે નહિ તેની અનંને ખમર સુધા પડી નહિ. જ્યારે

ધકાપરના અમારા સ્નેહીઓ દૂર જતા લાગ્યા. ત્યારે અમે જાણ્યું કે આપણી સરસ શરૂ થઈ ચુકી છે. બોટ ઉપડી ત્યારે સધ્યાનો અમલ થઈ ગયો હતો અને અધારે થવા માંડ્યું હતું. ધક્કા ઉપરના અમારા સ્નેહીઓ જ્યાં સુધી દેખાયા કર્યા ત્યાં સુધી અમે તેમને નમસ્કાર કરવાનું જ રાખ્યું હતું. આવી રીતે જ્યારે છેક અમે સ્નેહીઓથી છુટા પડ્યા અને ફરી કેટલાક મહિનાઓ સુધી તેમના દર્શન થશે નહિ એવો વિચાર જ્યારે મનમાં આવ્યો ત્યારે ખેદ થઈ આંખમાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં. જ્યાં સુધી મુખઈ બંદર દેખાતું ત્યાં સુધી અમે એકી નજરે તેની સામું જોઈ રહ્યા અને છેવટે તેપણ અધારાને લીધે દેખાતું બધું થયું સૂત્રે બંદરના દીવા દેખાયા કરતા હતા. તેપણ કેટલોક સમય રીતે દેખાતા બધું પડ્યા અને હવે આપણે આપણી જન્મભુમીને છોડી જ દીધી એવી ખાતરી થઈ ત્યારે અમારે ધણીજ વિચિત્ર લાગણીઓ અનુભવવી પડી.

ભાગ ૨ નો.

મુંવઈથી એડન.

વી. ૧-૮-૧૩ શુક્રવાર.

૨૫૪ બંદર દેખાતું બંધ થયા પછી અમે સાથે આણેલી ડેકચેઅર્સ
(તુલકપર બેસવાની ખુશી—આ ખુરશી આપણી
પહેલી રાત્રે જમવાની અ. બંધ થતી શુગડાની આરામ ખુરશીના જેવી હોય
ડચણ. છે) ઉપર બેસી સમુદ્રની મજલ જોવા લાગ્યા.
આગબોટ ઉપર વીજળીની બત્તીઓ દોવાથી

આખી આગબોટમાં ઝકઝકાટ પ્રકાશ પડી રહ્યો હતો. અમે પ્રથમથીજ કંક કમ્પ-
નીમાં તપાસ કરી હતી કે આગબોટપર અમને ધાન્યાહાર મળી શકશે કે કેમ ?
તેમણે અમને જણાવ્યું હતું કે પી. એન્ડ ઓ કમ્પનીની આગબોટો શિવાય બીજી
કોઈ પણ બોટોપર ધાન્યાહારી જુદી ગોઠવણ હોતી નથી તોપણ જો તમે આગ-
બોટના મુખ્ય રસોઈઆ જોડે કંઈક ખાનગી ગોઠવણ કર્યો તો તમને ધાન્યાહાર
મેળવરામાં બહુ સ્વચ્છ આશરો નહિ. આવી ગોઠવણ કરવા માટે મેં મુખ્ય
રસોઈઆને મળવાનો વિચાર કર્યો પણ બોટપર અમારો પહેલોજ પ્રસંગ હોનાથી
અમને બંધું નહું નહું લાગતું હતું અને જોડેના બધા હિતાર્થે મોગ હોઈ અને
જનરેલ કોઈ નવાજ સમાજમાં આપ્યા હોઈએ એવું લાગતું હતું. વળી બોટપરના
તમામ લોક ઑસ્ટ્રેલીઆ દેશના હોઈ. તેમાંનું કોઈ અંગ્રેજી જાણતું નહોતું એટલે
જો તો ખુલાસો મેળવવા પ્રથમ અમને બહુજ અડચણ પડી. બોટપરના મુખ્ય
રસોઈઆને (હેડરુઅર્ડ) શોધી કાઢ્યો પણ તેને અંગ્રેજી બીલકુલ આવડતું નહોતું.
કોઈપણ નોકર અંગ્રેજી સમજે છે કે નહિ તેની બાજુ દલાઈનું માનુષ ૫૬૫. કે
તેની હાય નીચેના રસોઈઆને (આસીસ્ટન્ટ સુઅર્ડ) ને સેનસાજ બાગ્યુન્ટું

१. २१ इत्तायय चिंतामणु उई
आभासाहेभ मुलुमदार,
जी. अ. मेवमेव. जी

२. आपंड सौ. लक्ष्मीभाई
मुलुमदार (२१ आभासा-
हेभ मुलुमदारना पत्नि).

३. २१. चिंतामणुराव नागयलु उई साउसाहेभ मुलुमदार.

અગ્રેજ આવે છે. મેં તેને અમારે કેવા પ્રકારનું ખાવાનું જોઈએ તેની સમજ પાડી અને તેણે તે પ્રમાણે ખાવાનું અમને રોજ તૈયાર કરી આપવાનું ક્યુલ ક્યુ". પણ આજે વખત બહુ થઈ ગયો હોવાથી તેવા પદાર્થો કરવાનો વખત નથી એવું જણાવી દીલગીરી પ્રદર્શિત કરી. આવી રીતે રાત્રે જમવાની વ્યવસ્થા થઈ નહિ પણ કાલથી રીતસર જમવાનું મળશે જાણી સહેજ આનંદ થયો. શિવાય (ફેર ચડવાની) લાગનારી ધાસ્તી હોવાથી આજે અલ્પઆહાર કરવાનો પ્રયત્ન થીજ અમારો વિચાર હતો એ વાત જ્યારે યાદ આવી ત્યારે આજે જમવાનું મળ્યું નહિ એ એક રીતે સાઈન થયું એમ વિચારી અમે ઇસાપનીતિમાં વર્ણવેલા શિયાળની પેઠે ઉંચા વેલાપરની દ્રાક્ષે ખાટી છે એવું માની મનનું સમાધાન ક્યુ". અને રાત્રે માત્ર સાથે આણેલા બાથા ઉપરજ નિર્વાહ કરવાનું નક્કી ક્યુ". એટલામાં એક નોકર ધંટ વગાડતો વગાડતો અમારી પાસે યકતે ગયો. જમવાની તૈયારીનો ધંટ હશે એવું મેં અનુમાન ક્યુ" અને ખીજા ઉતારીએ જમવા માટે ઉઠી ગયા.

અને અમારે જમવા જવાનું નહિ હોવાથી ખુરશી પર બેસી રહ્યા. રાત્રે નવ વાગ્યા પછી અમે કેબીનમાં નાસ્તો કરવા કેબીનમાં દીવા લગાડવાનું ગયા. પણ કેબીનમાં દીવો લગાડેલો નહિ હોવાથી સાધન હેઠ અધારે હતું. આ ઓરડીનાં દીવો લગાડવા માટે 'લીજનાનું' બટન ક્યાં છે તેની અમને ખીલકુલ ખબર હતી નહિ. એટલે પાડોશની કેબીનમાં જ્યાં દીવો લગાડેલો હતો ત્યાં જઈ તપાસ કરી અને અમારી કેબીનના બીતિ અધારમાં હાથ ફેરવી બટન શોધી કાઢ્યું તે બે ત્રણ વખત દબાવી જોયું પણ દીવો કાંઈ લાગ્યો નહિ એટલે ખીજું બટન હશે એમ ધારી ખીજું બટન દબાવ્યું તો એકદમ દીવો થયો. અને પછી બાથાની પેટી ઉઘાડી નાસ્તો કરવાની તૈયારી કરવા હતા. એટલામાં તો અમારી કેબીનનું બારણું કાંઈ દેખવા લાગ્યું. બારણું ઉઘાડી જોયું તો એક ગોરો નોકર ઇસારતથી પુઝા લાગ્યો કે શું જોઈએ છીએ? આ નોકરે સંદેહ જનનો કોટ પાટનું પહેરેલો હતો, પગમાં ટાપા બોડા (જુટ) ચઢાવ્યાં હતાં. માથે ટોપી નહોતી. આ કેમ આવ્યો અને એને કોણે જોઈએ એની અમને કંઈ સમજ

પડી નહિ આવી રીતે તેની માથે કંઈ પણ મોંઘાં વિચાર વખત કાઢી નાખવો થોડા નહિ લાગતો અને મો. નોખરને કામ પ. નુ બતાવતું વિગેરે ચિંતાની બહુ-યોગ્યો થઈ મો. નાખર આવેલા મો. નો કંઈ પણ બન બતાવી તેો દુર કંઈ-યો નો આવી રીતે બહુ, તેના નિતિ ચિંતાર કરવો બહુ ધારી તે નોખરને આકર્ષકર (બહુ થકુ પાણી) લાવવા કયુ, હનેલા નામનું ઉતાડ સાથે સબધ થનાથી તે આનો અથ સમજી રહેલો.

આ નોકર વગર મોવાઓ કેવી રીતે આવે તોના ચિંતાર કરતા માઠ

આવ્યું કે દીવો મગનાવવા માટે કમીનના પ્રથમ નોખર બોલાવવા પડીતું જે બટન બે નાખર દવાનુ હતું તે નોખરને બટન (કોડમેલ)

બોલાવવાની ધારીનું બટન તે નહિ હોય ?

આ વાતનો અનુભવ બેલા તે બટન ફરીથી નહિ દાખવા બીજી પધારી પાસેનું બટન દવાનું અને માનને કોડનાવે કે કમ તેની રાહ જોતાબેલા થોડા વખતમાં પાણુ બારણુ દોખયુ એટલે ના નિહસવુ આવ્યું અને બાગણુ ઉઠાવી જોયું તો બારણુ પાસે એક ઝોળી મડમ ' હ જોઈએ છીએ એમ પુઝી ની રહેલી જોઈ એટલે અનને હવે ખાતી થઈ કે આ બટનો નોખર લોખને બોનાવવાના છે મારી પત્નીની પધારી પાસેનું બટન દાખ્યું એટલે માઈ નોખર દાખર થઈ તે ઉપરથી સ્ત્રીઓ માટે બાઈ નોખર રાખેલી હોવી જોઈએ એવું અનુમાન કયું, આ બાઈનો પોતાક મડમ જોવો હોઈ આગલા બાગના કચરો વગેરે પડે નહિ માટે એ સંત કપાનો કડકો મગાથી પન સુધી લટમવેલો હતો આ બાઈ પાસે પણુ આઈસિ યોટર મગાવ્યું અને જો પડેતેથી કેમીનના આવી તેમાં શુ હ સમવડો છે તે જોઈ રાખી હોત તો આવો ઘોઠાજો વાત નહિ આગમોટ ઉપર સી સી મગાડો દોલ છે તેની આપખને પ્રથમ માહિતી નહિ હોવાથી આવી ભુલ થવાનો સંભવ મહે છે માટે આવી માહિતી પડેતેથી મેગની વેનાનુ પ્રવાસી માટે ઘણુ જરૂર છે એવો અમારો અનુભવ થયો

નાસ્તો કર્યા પછી કેમીન કરતા કેક ઉપરની હવા ખુલી હોવાથી અમે

પાયવટ બોટ.
કેક ઉપર આવ્યા બીજા ઉતારએ જમી પરવારી કેક ઉપર ફરતા હતા અને કેટલાક પોતપોતાની કેકચેઅર્ફ (સુવકપર મેમનાની આગમ ખુશીઓ)

પર બેઠા હતા. અમે પણ અમારી પુરથીઓ કેકના કડેલા પાસે સુકી સમુદ્રનું નિરીક્ષણ કરતા બેઠા. રાતના દસ વાગ્યા પછી ઘણાખરા ઉતારાઓ પોતાની કેબીનમાં ચાલ્યા ગયા. અત્યા સુધી સમુદ્ર સાવ શાન્ત હતો તે હવે, ધીમે ધીમે તોફાનપર આવવા માંડ્યો. પવન પણ બેરથી ટુંકાવા લાગ્યો. થોડીવાર પહેલાં સમુદ્ર શાન્ત બોઈ અમને એવો વિચાર આવ્યો કે સમગ્રો પ્રવાસ શાન્તીમાંજ પ્રસાર થશે પણ આ આરા આ ચડતાં તોફાનને લઈ નહીં થઈ મધ્ય હવે સમુદ્રમાં હુંબર જેવડાં મોટાં મોજાં આવવા લાગ્યાં, અને અમારી આવડી મોટી બોટ એક ન્હાનાં હોડકાની માફક ડોલવા લાગી, સવ પણ અધારી વાર હોવાથી અમારી ખીકમાં વધારો થયો. આ પ્રમાણે હજી અમે વિચાર કરીએ છીએ એટલામાં બોટ ઉપરનો ક્રોઈ અમલદાર મોટા અવાજે કંઈ કહ્યું કરતો હોય એમ જણાયું. આ અધારી સતે બોટ પુર બેસમાં જતી હતી તે વખતે આ શ્રી ગડબડ માસે છે તે જણવાની અમને હેતુકા થઈ. જ્યાંથી અવાજ આવતો હતો ત્યાં અમે ઉતાવળથી ગયા તો ત્યાં અમારી નજરે એક ન્હાની હોડી અમારી બોટ પાસે જણાઈ આ હોડીમાં પાંચ છ દેશી માણસો બેઠેલા હતા અને તેમની પાસે એક ફાનસ બળતું હતું. આ તોફાનમાં હોડીતો એટલી જાધી ડોલતી હતી કે તે હમણાં કુખી જશે કે શું ? એમ અમને લાગ્યું. એટલામાં, એક ગોરો અમલદાર દોરડીની નીસરણી વડે અમારી બોટ ઉપરથી બહુજ સંભાળીને નીચે હોડીમાં ઉતરતો માણસ પડ્યો. આ બોઈ અમારી શ્વાસા વધવા લાગી. આખરે તે અમલદાર નીચેની હોડી નજીક જઈ પહોંચ્યો પણ તેનાથી એકદમ હોડીમાં ઉતરાયું નહીં. તે હોડી મોજાં સાથે એકદમ ઉંચી નીચી થતી હતી. એટલે તે અમલદાર મહા મુશ્કેલીથી હોડીમાં ઉતર્યો. અને બેવજોનામાં તે હોડી અમારી બોટની પાછળ રડી ગઈ. અને અધારામાં અદસ્ય થઈ ગઈ. આ હોડી કેની હતી અને તેમાં બેસી કોણ મધુ વિગેરેની અમને કંઈ સમજણ પડી નહિ અમારી માફક બીજા એક બે મોરા ઉતારાઓ આ બનાવ જોયા આગ્રા હતા. તેમને પુછતાં જણાવ્યું કે આ “ પાયલોટ બોટ ” હતી. જ્યારે મુંબઈ જાદરના બારામાં કોઈ બોટ આવવાની હોય અથવા જવાની હોય ત્યારે જાદરના વીકટ માર્ગમાંથી તે બોટને સુરક્ષિત રીતે લઈ જવા માટે જાદરનો એક અમલદાર સાથે આવે છે. અને

આ રીતેનું મુશ્કેલ અમારી “ ક્ષીએપેટ્રા ” બોટ સાથે એક અધિકારી આવેલો તેને પાછા જવા માટે સાથે એક હોડી આણેલી તેમાં બેસીને પાછો ગયો. હવે અમારી બોટ બંદરના બારામાંથી નીકળી મોટા સમુદ્રમાં પડી હતી એટલે તોરણ પશુ વધારે જણાવવા લાગ્યું. મોડી રાત થઈ જવાથી અમે સૌ કેબીનમાં જઈ સુઈ ગયા.

હું સવારે ઉઠ્યો ત્યારે ફેર આવતા હોય એવું જણાવા લાગ્યું. ધરીરે પરસેવો

બહુ થતો હોવાથી જીવ ગમરાવા લાગ્યો. મુઠી બોટ લાગવાની ચરવાત વખતે દીવો ઓલવી નાંખેલો હોવાથી અધારામાં થઈ.

કંઈ જણાવું નહોતું. બોટ ઉપર આ વખતે પૂર્ણ સાંતલા હોઈ એજનના અચાજ ચિવાય કંઈ પણ સમજાવું નહોતું કેટલા વાગ્યા છે તે જોવા માટે દીવો લગાડી ગળવાની ધડીમાળ જોવા ઉઠ્યો તો ચમત્તર આવી પડી જવા જેવું લાગ્યું આ વખતે અમારી બોટ પૂરી જોસમાં ડોલવી હોય એમ જણાવું કેબીનના પોર્ટ દોલમાંથી (કાચની ગોળ બાર) સમુદ્રનું પાણી અદર આવે નહિ માટે તે બારી સાંજે જોરથી વાસી દીધી હતી. કેબીનમાં વીજળી પાંચે ચાલતો હતો પણ બહારની ચોખ્ખી હવા સિવાય બરોજ યંત્રો મતો હતો. ધીમે રહીને ઉઠીને જોયું તો નજી વાગ્યા હતા એવું જણાવું. એટલે ફરી સુઈ જવાનો વિચાર કર્યો.

થોડીવાર પાછો જાગ્યો. તો પોર્ટ દોલમાંથી અજાણું દેખાયું. સરવાર પડી જાણી લુગડાં પહેરવા ઉઠવા ભડકું તો પેટમાં આંકડી આવ્યા જેવું લાગવાથી સુઈ ગયો. હવે બોટ લાગવા માંડી છે એવી ખાતરી થઈ અને બોટપર લગાડેલા નવા રંગરોગાનની વાસથી આ મુશ્કેલમાં વધારો થયો.

પ્રાતર્વિધી માટે બહાર જવાની જરૂર જણાઈ રહે સુતી વખત બહુ ઉઠવાટ થતો હોવાથી કોટ પાટલુન કઢાડી ધોળીયું પહેરીને સુઈ ગયો હતો બહાર જવા માટે કોટ પાટલુન ચઢવવાની જરૂર જણાવાથી હું લુગડાં પહેરવા મંડ્યો એટલે ફેર ખુબજ જોરમાં આવવા લાગ્યા. તેથી પાટલુન પહેરી ફરી સુઈ ગયો. ફરી ઉઠીને ફરી એક કોટ પહેરી સુઈ ગયો. ફેર ચડવાથી ઉઘડી વશે એવું લાગ્યું. આ

સ્થિતિ જોઈ આવે દુખ દાયક પ્રવાસ માથે લીધા બદલ મનને પચ્યાતાપ થવા લાગ્યો ધેર હીચકા ખામની અને ટેવ હોનાથી ફેર ચડવાની અને બીક નહોતી આખરે જેમ તેમ કરી પરાણે લુગણ પહેરી પ્રાતર્વિધી પુરી કરી

પ્રાડી પાસેની કેબીનમાં પિતાશ્રીની ખમર કાઢવા ગયો તો તેમની તબીબત અમારા કરતા પણ ખરાબ જણાઈ કેબીન કરતા કદાચ ડેક ઉપર ખુલ્લી હવામાં બેસવાથી કંઈક આરામ થશે એમ નિચાર આવ્યાથી પિતાશ્રીને ડેક ઉપર આવવા નિવેદિત કરી તો તેમનો નિચાર કેબીનમાં જ સુઈ રહેવાનો જણાયો એટલે અમે એકલા ડેક ઉપર જઈ એકા ત્યાં ખુલ્લી હવામાં જરા આરામ લઈએ ખરે પણ પ્રજ્ઞા જોરથી પવન વાતો હોવાથી કેટલીક વારે તેનો પણ કંઈકાં આવ્યો ડેક પાસે એકાદીગ રૂમ હતી ત્યાં જઈ મેકા તો ત્યાં અમે કેટલાક ગોરા ઉતાડીએને સુતેલા જોયા એટલે અમે પણ એક ખાલી બાકડા પર જઈ સુતા રોહાઈંગ રૂમ કેબીન કરતા ઉપરના મજલા ઉપર હોનાથી ત્યાં હવા વધારે ખુલ્લી હતી અને પવનનો પણ ત્રામ નહોતો એટલે રાત્રે જરાબર ઉંઘ આવેની નહિ તેથી બાકડા ઉપર સુતાવાર ખુબ નિદ્રા આવી ગઈ બે ત્રણ કલાકે સુઈ ઉઠ્યા પછી કંઈક લુખ લાગી હોય એમ જણાયું પણ બોટ લાગતી હોવાથી અનનની કંઈ રચી નહોતી ખપેર થઈ હતી એટલે તરસ બહુ લાગી હતી પણ કેબીનમાં જવાની બીલકુંવ ધ્યાન થતી નહોતી હવે કેમ કરવું એનો વિચાર કરતા હતા એટલામાં એક ગોરા ઉતાડીએ બિલપરતું બઠન દાખી નોકરને બોલાવ્યો અને પોતાનું ખાનાનું પીવાનું ત્યાજ મગાવ્યું આ જોઈ અમે પણ બટલુ ટામ્યું અને નોકરને દૂધ ખીરકીટ અને બરફનું પાણી લાવવા જણાવ્યું વધારે દૂધ મળી શકે તેવું નહિ હોવાથી તેમાંજ બરફ નાખી આજની લુખ જેમ તેમ કરી રાખાની. હજી પણ ફેર આવતા હોય ત્યાજ બાકડા ઉપર સુઈ રહ્યા બોટમાંની બંધી બારીએ બંધ હતી અને રોહાઈંગ રૂમ નિચેજ રસોડાની જગ્યા હોવાથી ત્યાંથી રસોડાનો વાસ આવતો હતો તે અમને બહુ દુઃખ લાગ્યો સાંજે ચોટીકવાર ડેક ઉપર બેસી આની રોહાઈંગ રૂમમાં સુઈ રહ્યા ત્યાં સુતેલા બીજા ઉતાડીએ પોતાની કેબીનમાં સૂવા જશે ત્યારે જઈશું એમ ધારી અમે ત્યાંજ સુતા પિતાશ્રીની તબીબતની ખમર કહાડવા જવાની પણ અમારી હિમ્મત ચાલી નહિ અને બીજા ઉતાડીએ ત્યાજ સુઈ રહેલા હોનાથી અમે પણ અહીંજ સુઈ રહ્યા

તા. ૩-૮-૧૩ રવીવાર.

સવારે પ્રાતર્વિહી માટે નીચે ગયા જિવાળ છુટકો નહોતો. નીચે જવા માટે દાદર હતો તે ખામો પડેલો અને મગ્નતો દાદર પર ઘણી સાવચેતીથી હતો પણ આગમોટ એટલા જોરથી ડોલતી ઉતરવું પડ્યું.

લાગ્યા. તોપણ એક બે વખત પગવીધું ચુકી પડવાં પડવાં માડમાંડ બધી ગયા. નીચે જેમ જેમ ઉતરવા લાગ્યા તેમ તેમ ઘણીજ ખરાબ વાસ આવવા લાગી. નીચેની સાંકડી ગલીમાં બન્ને બાજુએ ઝાલવા માટે કડેશ કરેલા હતા તેને ઝાલી અમે માંડમાંડ કેબીનમાં જઈ પહોંચ્યા. ઉતારણે સવારની વિધી પુરી કરી પિતાશ્રીની તબીબનું જોવા ગયા. તેમને જોટ લાગવાથી બહુજ હેરાન હતા. અને તેમનો આજે પણ કેમીનમાંજ સુત્ર રહેવાનો વિચાર હતો. આખારી સાથે કેટલાક હજી લીધા હતા એટલે તેનો ઉપયોગ અમને આ બે ચાર દિવાસમાં ઠીક થયો. જોટ ઉપર હજી મગવાં હતાં પણ તે બહુ સારાં નહોતાં. નીચે કરવાં ઉપર ઠીક પડે છે એમ લાગવાથી અમે ઉપર રેમોન્ડિંગ રૂમમાં જઈ પડી રહ્યા. કાલની પેઠે આજે પણ ખાવાનું ઉપર મંગારી આજ પણ મુલા મુલા દીવસ કાઢ્યો.

અમને બધાને દરીઓ લાગ્યો હતો તોપણ કોઈને ઉલટી ખીલકુંલ થઈ નહોતી. કેટલાક અનુભવીનું માનવું એવું છે કે ખાર ઉપરના નોકરનું એક વખત ઉલટી થઈ પેટ સાફ થઈ જાય છે. મગકાળ. તો પછી દરીઆમાં માંદગી ઝડ મરી જાય છે. પણ જો ઉલટી ખીલકુંલ થતી નથી તો માંદગી લાંબો વખત જોગવાની પડે છે. દરીઓ આની રીતે જ્યારે તોડણી હોય છે. ત્યારે ઘણા ખરા ઉતારઓને દરીઓ લાગેલો હોય તેઓ આખો દિવસ કેક ઉપર આરામ ખુરશીપર પડી રહી દહોડા કાઢે છે. તે વખતે કેક ઉપર ઉતારઓને કંઈ ખાવાપીવાનું જોઈએ તો તે લાની આપવાનું કામ ખાર (દાર વિગેરે પેચ પદાર્થની દુકાન) ઉપરના નોકર લોકો કરે છે. આખારી જોટ પર ખારના બેજ નોકર હતા તોપણ તે બે જગ્યા આખો દિવસ ખડાને ખડા રહી ઉતારઓની

સગવડ સાચવતા હતા એટ પાણીન ડોલતી હોવાથી ડેક ઉપર ચાલવું પણ
 ઘણું મુશ્કેલ હતું ત્યારે આ જે નોકરો અત્યંત ખંતથી કામ કરતા એઈ અમને
 અલ્લુન આશ્ચર્ય લાગ્યું. આજનો પણ દિવસ પડવા પડવા કહાડવો અને રાત્રે
 એરડકીંગ થમવા સુધ રવા.

તા. ૪-૮-૧૩ સોમવાર.

આજે સવારે ઉઠી નીચે પીતાશીની ખખર કહાડી અને આજ કંઈ વેદના

બેરીન્ટર એમ.

એછી થઈ હતી નહિ. પિતાશીની ખાવા પીવાની
 વ્યવસ્થા શી રીતે ચાલે છે તેનો તપાસ કરતાં
 માલુમ પડ્યું કે એટ પરનો કેપીનપર રાખેલો
 નોકર તેમને પાણી, ખરફ, ફળ વગેરે લાવી આપતો હતો. તેમની કેપીનમા બેરીન્ટર
 એસ નામના એક જગાહી મહસ્થ સાથે હતા. તેઓ પણ ફરીએ લાગવાથી
 કેપીનમાંજ પડી રહ્યા હતા. આ મહસ્થે વિલાપત અબ્યાસ કરેલો હોવાથી તેમણે
 આની ઘણી ફર્માઈ મુસાફરી કરી હતી. તેઓ મળતાવડા સ્વભાવના હોવાથી
 પિતાશીને સારી સોખત મળી ગઈ હતી. તેઓ ફ્રેન્ચ ભાષાપણ બોલતા હોવાથી
 અને એટપર ખાવા પીવાની સર્વ સીએની યાદી ફ્રેન્ચમાંજ હોવાથી પિતાશીને
 જોઈતી વસ્તુ મગાવવામા તેમની બહુ મદદ થઈ પડી હતી આજ જે દીવસથી
 નહવાયું નહિ હોવાથી આજે નહાવાની ધ્વજા થઈ પણ નહાવાની એરડી કેપીનની
 નજીકની હોઈ ત્યાનીજાથ લવામા નહાવાની છાતી ચાલી નહિ એટલે પાછા રોજની
 ખાફક ઉપર સ્પોટીંગ રૂમમાં જઈને એકા એક દીવસ બે દીવસ એમ ચાલવા લાગ્યા
 નહાવાનું મળે નહિ. રોજનખણ નહિ. ખેસવાની તાકદ નહિ અને તે શિવાય ફેર
 અલ્લુવાથી છત્ર ગમરામ તે જુદું જ. આની સ્થિતિમાં વિચાર આવે કે આ મુશાકરી
 કરવાનો વિચાર ક્યાથી કર્યો. તેમા વળી હું એકલોજ આખો હોત તો ઠીક આવતો
 પિતાશી અને પત્નીને સાથે લઈ આવી તેમને નાહક દુખમા નાખ્યા પણ જે અમુ
 તે ખરૂં હવે કંઈ કલ્પાજ નથી એવી રીતે મનનાળ્યા ગિતાય રુદને નડેતા

હવે મધ્ય ખરા ઉત્તરએ દગીઆઈ માદગીઆથી સારા જઈ એટપર હરવા

ફરીયાઈ માદગીઆથી સારા
 થયું.

ફરવા લાગ્યા હતા તોપણ હજી સુધી પાન ૭
 યુરોપીઅન ઉત્તરએ સાળા ચગા નહોતા અને
 તેઓ સ્પોટીંગ રૂમમાં સુઈ રહેતા હતા
 સ્ત્રી ના એને નાસ ન ગાન તે માટ મીંગા

સુરોપિયન ઉતારોએ સ્મોકીંગ રૂમમાં બહુ બેસવા આવતા નહોતા. તેથી અમને પણ અનાયાસે ઠીક સોઇ મળી. આ માંદગીમાં આરામ થવા માટે ગોરા લોકો ચોટા વિદરકીના મિશ્રણનો દવા તરીકે ઉપયોગ કરે છે, પણ અમને મદપાન ખપતું નહિ હોવાથી આ ઉપયોગ કંઈ કામનો નહોતો. તોપણ અમારી બોટ પર તાજા લિંબુનો સરખત બનાવી આપતા હતા તેના સેવનથી અમારી તરસ મટી પિત્ત શાન્ત થતું હતું એટલે અમે આ મરંજવનો ઉપયોગ વારે ધડીએ કરતા હતા. આ સરખત (લેમન રસ્વાસ) જોડે એક બડા પાસનો કડકો આપવામાં આવતો હતો એટલે આ કડકો પોલો હોવાથી તેને સરખતમાં બોળી તે ધીમે ધીમે ચુસ્પા કરાય છે. દરેક વખત નવો કડકો લાવવામાં આવે છે. આજે પણ હમેશ માથે દૂધ, ફળ, બરફ, વિગેરે પરજ ચઢાવ્યું. સાંજે પાંચ વાગે ડેક ઉપર ગયા તો આકાશ ચોખ્ખું થવાથી સૂર્યનો પ્રકાશ પડતો હતો આજે બે ત્રણ દહાડે આકાશમાં વાદળો ખસી ગયાં જોઈ અમને બહુ આનંદ થયો. ડેક ઉપરથી આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડતાં જોયાં તો અમને નવાઈ લાગી કે જમીનથી આટલે દૂર દરીયામાં આ પક્ષી કેવી રીતે આવતાં હશે ! વધાસ કરતાં માલુમ પડતું કે આ સીગ્નસ નામના પક્ષી છે અને તે સમુદ્ર પરજ રહે છે. કેટલેક ઠેકાણે દરીયામાં માછલીઓ કૂદીને બહાર આવતી જણાયી અને આવા તોફાની સમુદ્રમાં અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓ આનંદ કરી રહ્યા છે એ જોઈ અમને બહુજ નવાઈ લાગી.

આજ તખીયત કંઈ ઠીક હોવાથી પ્રવાસના વિચારો આવવા લાગ્યા.

મુબાઈની નીકળતી વખતે અમારા સર્ગો વહા-

વાયરલેસ ટેલીગ્રાફ ઓફિસ. લાંબોએ. અમને અમારા કુસળતાના સમાચાર

વારંવાર જણાવવા ખાસ આમદ પૂર્વકે જણાવ્યું

હતું. આ વાત આજ યાદ આવવાથી અમારી બોટ પરના તાર વગરના સદેશા મોકલવાતું થંત હતું તેનો ઉપયોગ કરવાતું મન થયું. આ યંત્રની ઓફિસ બોટના ચોથા માળે હોવાથી હું ત્યાં ગયો. ચોથા માળ ઉપર મોટી અગાશી હોઈ વચમાં ઓફિસ હતી. આ અગાશી ઉપર છત બાંધી ત્રીજા વર્ગના ઉતારોએને રહેવાની જગ્યા આપી હતી. આ ઉતારોઓમાંના ધણાખરા હિંદુ મુસલમાન હતા અને આજે ત્રણ દિવસ થયાં ગોરા લોકો સિવાય કોઈનું 'ઘેલું' ન હોવાથી આ દેશી બંધુઓને જોઈ ધણેજ આનંદ થયો. પ્રથમ હું ઓફિસ પરજ ગયો તપાસ કરતાં દરેક શબ્દો એકઠી (દમ આના) પડશે એમ જણાયું પણ મુબઈ

બદર પાડુ દર રહી જ્યાથી સદેશો મોકલી ચકાશે નહિ એમ તાર માસ્તર કહ્યું. આ સાબળી મન પાણુ પડ્યું તાર વગરના સદેશો અમુકજ અવરેથી મોકલી શકાય છે એવું સમજાયું. હું નિરાશ થઈ પાછો ફરતો હતો એટલે “ મુખર્જી દર રહી ગયું છે તોપણ ઠાણે એકડન બદર નજીક આપરો એટલે એકડન બદરે સદેશ મોકલી ત્યાંથી તારદારો મુખર્જી ખબર મોકલારો ” એવી મુક્તિ મને તાર માસ્તરે સમજાવી આ સાબળી હું પાછો આવવા નિકળ્યો.

હે ઉપર નીળ વર્ગના ઉતારઓની પચારી પોટકા વિગેરે સામાન

અભ્યવસ્થીત આમ તેમ પડયો હતો આ ઉતાર-

હેકે પેસે જર્સી

ઓનો પહેરવેશ દેશી પદ્ધતિના હોઇ આપણે હિન્-

સ્તાનના કોઇ રેલ્વે સ્ટેશને ઉભા છીએ એવો ભાસ

થયો. આ નીળ વર્ગના ઉતારઓની રહેનારી સગવડ આમબોટના આગલા જાગની

ખુલ્લી જગ્યામાં કરવામાં આવે છે. પણ હંમણા સમુદ્ર તુફાની હોવાથી ત્યાં મોજાનું

પાણી ઉતરવું હવું તેથી તેમને અહીં લાવવામાં આવ્યા હતા આ ઉતારઓમાંના

કેટલાક પચારી પાચરી સુતા હતા કેટલાક રૂપ (સુલો) સળગાવી રસોઇ કરવાની

તૈપારીમાં હતા કેટલાક સીંકુ સામાન કરવામાં મુકાયા હતા અને કેટલાક ગપાટા

મારતા હતા આ ઉતારઓ મજાની જગ્યાએ જતા હોવાથી જોડે સીઓપણુ હતી

કેટલાક તો નીચેથી પાણી ઉપર ઉચકી લાવતા હતા આ જોઇ મને બહુ નવાઇ

લાગી પહેલા વર્ગના ઉતારઓ માટેની ઉત્તમ વ્યવસ્થા અને જાતે અગુબની હતી

અને બીજા વર્ગના ઉતારઓની કેરી ગોઠવણ કરેલી છે તેપણુ પ્રત્યક્ષ જોઇ હતી

અને આ બીચારા હેકે પેસે જર્સીની સ્થિતિ જોતા તેમને વાહન સિવાય બીજી કશીપણુ

મવર મગાવી નહોતી આ જર્ગના લોકો પાસેથી ખાસ વમર એકલુ ભાડૂ લેવામાં

આવે છે બીજા પોટપર શ્રિમાન અને મરીજ વગેરે આપ્નો બધો અવર જોઇ મનમાં

અનેક વિચારો ઉભરાવતા લાગ્યા હું આ ઉતારઓમાંથી જતો હતો ત્યારે મારો પોપાખ

અગ્રેજી ઢળતો હતો હતા પણ આ લોકોએ મને યોજાવ્યો અને “ તમે કોણુ?

ક્યાથી આવ્યા? ક્યા જવું છો ” વિગેરે અનેક પચો મુજબ લાગ્યા મે તેમને સમા

ધાન કારક જવાબ આપ્યા હેકે ઉપર આવી સદેશની હકીકત મારી સાધેના માથુ-

પાને જણાવી હું સમુદ્રની લીલા જોતો એકો.

આસરે પદેરક મીનીટ થઈ હશે નહિ એટલામાં તારમાસ્તર અમારી પાસે

આવી કહ્યું કે “ તમારે જો મુબઈ સદેશો મોકલ-
વોજ હોય તો એક રસ્તો છે. પી. એન્ડ ઓ કમ્પ-
નીની મેલબોટ આપણી બોટ અને મુબઈની વચ્ચે-

મુબઈ સદેશો મોકલ્યો.

આવી છે. એટલે આપણી બોટપરથી મેલબોટપર સદેશો મોકલીશું તો મેલબોટ
પરથી તે સદેશો મુબઈ મોકલવામાં આવશે. આવી રીતે સદેશો મોકલવાને માત્ર
ખરચ બમણો પડશે માટે જો તમારી મરજી હોય તો સદેશો લખી આપો ” અમે
સદેશો લખી આપી તેના પૈસાપણ ચુકવી આપ્યા પછી આસરે દસ મીનીટબાદ
માસ્તરે પાછા આવી સદેશો મેલબોટપર પહોંચી ગયાનો જવાબ આપ્યાની
ખબર આપી.

અત્યારમુધી સમુદ્રમાં પર્વત જેવાડાં મોટા મોટા આવતાં હતાં. બોટનો

દરેક છેડો એક વખત સમુદ્ર સપાટી મુધી જઈ ફરી

‘ એક આઘેકવચની ’ યુરોપી-
યન સ્ત્રી સાથે થયેલું સંબાધન.

મોજના જોરથી તે ત્રણ ચાર માળ જેટલો બહાર

નીકળી આવતો હતો અને આવી રીતિમાં અમારી

બોટ સુખરૂપ એકાદ કેવી રીતે પહોંચશે એ માટે

ચિંતા થતી હતી. વળી ત્રણ ચાર દહાડાથી અત્ર ખીલકુલ જાનેલું નહિ હોવાથી
શરીરપણ અસહ્ય થઈ ગયું હતું તેથી કેક ઉપર વધારે વખત નહિ બેસતાં સ્પોકિંગ
રૂમમાં જઈ બેઠા આજે રાત્રે આડેક વાગ્યાના સુમારમાં અમે સુતા હતા ત્યાં એક
આઘેકવચની ગોરી મડમ આવી મારી પત્નીને ક્રશળ પુછવા લાગી. આખાછપણ અમારી
જેવીજ ફરીઆઈ માંદગીને લીધે સ્પોકિંગ રૂમમાં મુઈ રહેલી હતી. મારી પત્નીનો દેશી
તરેહનો પોષાક અને માંદગીથી થઈ ગયેલી હેરાન રીતિ જોઈ આ અમારો પહે-
લોજ પ્રવાસ હશે. એવું આ બાધએ અનુમાન કયું. યોડી વાત ચીત પછી મારી
પત્નીએ રેશમી સાડી કેમ પહેરી નથી એવો સવાલ કર્યો. યુરોપમાં જવી
દેશી સ્ત્રીઓ ધણું કરી પારસી ફેશનનો પોષાક પહેરેછે તેથી મારી સ્ત્રીનો જુદોજ
દશણી પહેરાવ જોઈ તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું. મેં આજદલ યોગ્ય ખુલાસો કર્યો અને
પછી તે બાધના યોગ્ય ચિંતાચાર પ્રમાણે કિપકાર માની અમે નીંદા દેવીને આરાધના
કરના લાગ્યા.

તા. ૫-૮-૧૩ મંગળવાર

આજે પણ પિતાશ્રીની તબીયત બેઠક અને કેક કિબર ગયા. અમારી પુર-
 સીઓ પડી હતી ત્યાં બેઠવા બતાં, કેક પાણીથી
 કેક શુકનો ઉપયોગ. ધોષ સાફ કરેલું હોવાથી હું લપસી પડ્યો અને
 મનુષ્ય સ્વભાવ પ્રમાણે આ મારી દુર્દશા કાંઈ બહુ
 કે કેમ તે બેઠવા માટે ચારે તરફ નજર ફેરવી તો હજી કોઈ ઉતાર કેક ઉપર
 આવ્યો નહોતો એટલે મનને જ્યાં ફિક લાગ્યું. પ્રવાસમાં નિમ્નગતી રખત બોટ
 ઉપર ફરવા માટે કેકશુક લેવાની જરૂર હોય છે. એવી તાંત્રી મળવાથી મેં સાથે
 કેકશુક રાખ્યાં હતાં પણ ચાર દિવસની માંદગીને લીધે તે ઉપર ચકકના જે
 છુટ પહેર્યાં હતા તેજ અત્યાર સુધી કાયમ રાખ્યા હતા તેની કોલ અને
 કેક ઉપર પાણી છાટ્યું હોય ત્યારે તો કેકશુક (૧૨૧ ૧૦૫ ૧૦૫ ૧૦૫)
 એડીના બેડા) વાપરવાની ખામ આવશ્યકતા હોય છે.

ફરોડ બપોરે બાર વાગે બોટ અત્યાર સુધી કેવી સુમાફરી કરી છે.
 તેના હેવાલ કેક ઉપર લખી પ્રમિદ કરવાનો
 બોટ કેટલા માઈલ ચાલી રીવાજ અમારી બોટ પર હતો. આજે બપોરે આ
 તે બતાવનારો હેવાલ. રીપોર્ટ વાંચી બોયે તો મુખ્યમંત્રી એડન ૧૦૫
 માઈલ દૂર હોઈ અમારી બોટ પાંચમે દિવસે
 એડન પહોંચવાને બદલે સાતમે દિવસે પહોંચશે એવું જણાયું આ રીપોર્ટ નજીક
 એક નકશા ઉપર દાખલ કરી લખાડો બોટ આ લખી આવી છે તેપણ બતાવવામાં
 આવ્યું હતું.

આજ બપોરે મુખ્યમંત્રી બોટ કંપનીના માલીક હાજી કામના છોકરાના
 છેકત સુરમાન સોદાગર સાથે અમારી એડ-
 મુરમાન સોદાગર. ખાણુ થઈ આ મહત્ત્વ પહેલા વર્ગના ઉતાર
 હતા તેપણ તેઓએ બોલ્યો દેશી પોલાક છોડ્યો
 નહોતો. એમના હાથમાં હીરાની વીંગણ અને બકીટને હીરાના બટન હોવાથી
 તે કોઈ શોખી શ્રીમાન હોવા બેધમ એવું અતુમાન કયું આ વખત તેઓ
 મહે ખીજવાર જવા નીકળ્યા હતા એમણે જમણ વગરની ટીકીટ કહાડી હતી.
 તેમના સાથે ત્રણ ચાર નોકરો ત્રીજ વર્ગમાં હતા આ નોકરો ત્રીજ વર્ગમાં

ડેક ઉપર રસોઈ તૈયાર કરી તેમને રોજ જમવા બોલાવી જતા હતા. આવી રીતે સ્વતંત્ર રસોઈ કરવાનું કારણ પુછતાં તેમણે જણાવ્યું કે યુરોપીયન તરેહનું ખાવાનું તેઓને ખીલકુલ આવતું નથી. 'યુરોપીયન લોકો દરેક વાતમાં આગળ હોવાથી તેઓમાં ખાવા પીવાની અનેક ચિટ અને સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ બનતી હશે અને મુસલમાન લોકો 'પણ માંસાદારી હોઈ તેમને આ વાનીઓ બહુ આવતી હશે એવી અત્યાર લગી મારી કल्पના હતી પણ યુરોપીયન પદાર્થો મીઠું મમાલો અને વચાર વગર માત્ર ઉક્કળી નાખી અગર તળી કાઢી તૈયાર કરવામાં આવે છે. એટલે તે પદાર્થો મુસલમાની મસાલાવાળા પદાર્થો જેવા સ્વાદિષ્ટ હોતા નથી એવું તેઓએ જણાવ્યું ત્યારે મને બહુ નવાઈ લાગી. મુસલમાન સોદાગરોનો સ્વભાવ બહુ મળવાવડો હોવાથી તેમની સાથે વાતચીત કરવામાં અમારો ઘણો વખત નીકળી જતો. સાંજે કેટલાક યુરોપીયન સ્ત્રી પુરુષો ડેક ઉપર કસરત કરતાં જણાયાં. હજીપણ બોટ બહુ ડોલતી હતી અને પવન જોરથી વાતો હતો. તેપણ યુરોપીયન સ્ત્રીઓ સાંકડી એડીવાળા ઉચાં બુટ, પહેરી સંભાળીને ચાલવાની અગવડતામાં હોવા છતાં પણ ડેક ઉપર ફરી કસરત કરવાની હોમ ધરાવતી જોઈએ અને બહુ અચંપો થતો.

તા. ૧-૮-૧૩ બુધવાર.

11

રોજના નિમમ પ્રમાણે પિતાશીની તબીબત જોઈ અમારી કેમીનમાં ગયા.

આર પાચ દિવસથી શરીરને આરામ ન હોવાથી
રા. પવારની મુલાકાત. મે હજમત કરી નહોતી. આજ જરાદીક હોવાથી,
હજમત કરવાનું શરૂ કર્યું. પ્રવાસમાં નીકળતાં

પહેલાં થોડા દિવસ હાથે હજમત કરવાની ટેવ પાડી હતી. પણ આજે બોટ બહુ ઢાલતી હોવાથી હજમત કરતાં બહુ તાસ પડ્યો. સારે ભાગ્યે કોઈ ટેકાણે વાળ્યું નહિ. પ્રવાસમાં હાથે હજમત કરવાની ઘણી જરૂર પડે છે. આજ પણ રોજની માફક રમોકિંગ રમખાજ દિવસ ગાળ્યો માંજે રા. પવાર અમને મળવાને રમોકિંગ રમખા આપ્યા હતા. તેપણ બોટ લાગવાથી ઉલટીઓ થઈ હેરાન થયા હતા. અમે બેઠા હતા ત્યાં રસોડાનો વાસ બહુજ આવતો હોવાથી અમે બહાર ડેક ઉપર જઈને બેઠા. રાત્રે અષાઢ થયું ત્યારે રા. પવાર પોતાની કેમીનમાં ગયાં અને અમે રમોકિંગ રમખાં જઈ બેઠા.

દરીઆઈ માંડગીમાંના ખરડના કડકા ખાવાથી આરામ રહે છે. એવો

અમને અતુલ્ય થયો હતો. બોટ ઉપર બરફ

સ્મોકિંગ રૂમમાં સુવાની બનાવવાનો સચો હોવાથી ગમે તેટલો બરફ
આવેલી અડચણ.

મળી શકતો હતો. બરફ અને પાણી માટે પેસા

આપવા પડતા નહિ. આજે સ્મોકિંગ રૂમમાંની

બધી યુરોપિઅન સ્ત્રીઓની તબીયત સારી થવાથી બીજા ઉતારજોની જેમ ફરવા

લાગી હતી એટલે બીજા ઉતારજો પછી રાત્રે જમી રહ્યા પછી સ્મોકિંગ રૂમમાં

આવીને બેઠા હતા. આખરી તબીયત હજી બેઠાએ તેની ચુકરી નહોતી એટલે

અમે ત્યાંજ સુઈ રહ્યા હતા. અનેક ઉતારજો ત્યાં બીડીઓ પીવા અને પતા

રમવા આવી બેઠેલા હોવાથી તેમના કેપડાં સુઈ રહેલું અમને ઠીક લાગ્યું

નહિ હોવાથી અમે પણ બેસી રહ્યા. રાતના દસ થયા પણ હોકા ત્યાંથી ઉઠી

નય એવું લાગ્યું નહિ. અને અમને હવે બેસી રહેવાનો કંટાળો આવ્યો. આવી

રીતે તેમની વર્તણૂક બેઠા અમને ગુસ્સો થયો પણ સ્મોકિંગ રૂમ કંઈ સુઈ

રહેવા માટે હતી નહિ એટલે અમે સ્વસ્ત રહી કેબીનમાં જઈ સુઈ જવાનો

વિચાર કરતા હતા. એટલામાં તો સૌ હોકા ઉઠી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

અને અમે આજની રાત પણ સ્મોકિંગ રૂમમાં સુતા.

તા. ૭-૮-૧૭ ગુરવાર

આજે સવારે ઉઠ્યા તો સમુદ્ર સાવશાન્ત હતો. નીચે જઈ પિતાશ્રીની

ખબર કહાડી તો તેમને પણ અરામ થયો હતો.

અમે પાછા ડેક ઉપર ગયા તો ત્યાં કેટલાક યુરોપી-

અન ઉતાર રાત્રે સુવી વખતે પહેરવાનો પોષાક

(સ્લીપીંગ સુટ) કામમ સખી ઉઘાડા પગે ફરતા

હતા. નાનુ પંચીયું પહેરી બહાર જવું જેટલું આપણામાં અસહ્ય માણાય છે તેટ-

લુંજ આ પોષાક પહેરી બહાર ફરવું અસહ્ય છે પણ જેમ આપણે નહતા સુધી

પંચીયું પેરી ઘરમાં ફરીએ છીએ તેમજ બોટપર સુઈ છી નારતો કરતાં સુધી ડેક

ઉપર આ પોષાક પહેરી ફરવા ફરવાની હરકત બજાવી નથી આવા પોષાકમાં

પુર્યો ફરતા હોવાથી બનતાસુધી કોઈ સ્ત્રી ઉતાર ડેકપર આ વખતે આવવી નથી

કેટલાક ઉતારજોએ આ સુવાના પોષાક ઉપર ફેસીંગ ગાઉન (કેબીનમાંથી નહાવાની

જોડાડીમાં જતા મુખી પહેરવાનો કપડો) ધાલી ફરતા હતા. આવા પોષાકમાં

ધુરોપીયન લોકોને પ્રથમજ્ઞ જ્ઞેયેશ્વર તેથી અમને જરા નવાઈ લાગી. આજે અમારી કેબીનની બધી બારીઓ (પોર્ટ હાલ્સ) સમુદ્રસાન્ત હોવાથી ઉમડવામાં આવી હતી. તેથી બોટપર આજે ખુલ્લુ લાગતુ હતું. આજે રોજ પ્રભાતે રૂપ મનાવ્યું ત્યારે અમને આજથી ડાઈનિંગ હોલમાં ખાવા જવા માટે બહાનુ કરવામાં આવી. હજી ઠંડા યમચાથી ખાસનો પરિચય નહિ હોવાથી અમે કેબીનમાં જઈ ખાવાનો વિચાર કર્યો.

નીચે ગયા તો પિતામી અને બેરીસ્ટર બોમ કપડાં પહેરી ઉપર આવવાની તૈયારીમાં હતા. એટલે અમે ફરાજકરી કેક ઉપર રા. સામરાવ અને રા. કૃષ્ણ-આબ્યા. અંદીની ખુશીદવાથી પિતામીને બહુ રાવ. આસંભ લાગ્યો. હું રા. પચારની તખીયત જોવા તેમની કેબીનમાં ગયો. ત્યાં તેમની કેબીનમાં બેલગમના રા. સામરાવ અને રા. કૃષ્ણરાવ બે વિદ્યાર્થીઓ જર્મનીમાં હેડલ બર્ડ ગાયે મીકે નીકલ એન્જીનીયરીંગનો અભ્યાસ કરવા જવા હતા તેમની મુલાકાત થઈ. આ બન્ને વિદ્યાર્થીઓએ જમવા વગરની ટીપીટ દહાડી હતી. અને તેઓ પોતાની કેબીનમાં દોવેલના મુલા પર રસોઈ કરી નિર્વાહ કરતા હતા. ઘાસઝેલના મુલાનો ઉપયોગ બોટ પર કરવા દેવામાં આવશે નહિ એવું ધારી આ લોકોએ એક દિવેલનો મુલો સાથે આપ્યો. હતા અને તે બોટના કપ્તાનને બતાવી તે વાપરવાની પરવાનગી લીધી હતી. પ્રવાસમાં લાગે એટલા ચોખા, દાઝ, ધી મસાલો વિગેરે અને તાજા સ્પીક રેરીલાઈઝ મીઠકના પચામ માફ ડબ્બા તેમણે સાથે રાખ્યા હતા. રોજ જોઈએ તેટલા ડબ્બા તોડી તેવું તેઓ કરી બનાવતા હતા. આ વિદ્યાર્થીઓની દીર્ઘ દષ્ટિ અને જર્મનીનાં પણ આવીજ રીતે હાથે ચંધી ખાવાનો નિશ્ચય જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. બોટ પર કોઈને હાથે ચંધી ખાવું હોય તો ત્રીજા વર્ગના કેક ઉપર ચંધી ખાવા દે છે. કેમકે ત્રીજા વર્ગના કિતારઆનેજ હાથેજ ચંધી ખાવું પડે છે. રા. પચાર સાથે થોડો વખત વાતચીત કરી હું પિતાની પાસે ગયો. અને રા. સામરાવની હકીકત જણાવી આ સાંભળી તેમણે કહ્યું કે જો આપણને આગળથી આવી ખબર હોત તો સાથે એક એવો વારત

પણ હવે કંઈ ઉપાય નથી. હવે જેરીસ્ટર બોસ નેવાની સોળત હોવાથી કાઠનીંગ હોલમાં જઈ જમી આપણની સરવાત કરી તોપણ ત્યાં જમવાનું કાવતું નહિ હોવાથી અમે બે દિવસ રાત્રે રા. પવારની કેબીનમાં રા. ચામરાવ બેડે જમવાનું રાખ્યું હતું.

રાતના મુખ્ય જમણ પછી જમવાનાજ પોષાકમાં ગોરા ઉતાર્યા સ્મોકિંગ રૂમમાં બીડી પીવા માટે આવે છે. અમે સ્મોકિંગ રૂમમાં જઈ બેઠા અહીં ગોરા લોકોમાં દૂધ સાકર વગરની કાંધી પીવાનો રીવાજ હોય છે. આપણામાં જેમ કોરી તમાકુ ખાવાનો રીવાજ છે. તેવોજ આ કાંધી રીવાજ લાગે છે. કેટલાક લોકો દારૂ મંગારી પોતાના મિત્રો સાથે તેની આપ લે કરતા હતા. અહીં બધા લોકો બીડી ખુબ પીતા હોવાથી આખા હોલમાં ધુમાડો ધૂધ રહ્યો હતો. કેટલીક સ્ત્રીઓ પણ બીડી પીવામાં સામેલ થતી હતી. અને કેટલાક પુરૂષ સ્ત્રીઓને બીડી સળગાવી આપવામાં મદદ કરતા હતા. સ્ત્રીઓના દેખતાં પુરૂષો બીડો પીતા નથી એવો રીવાજ હોવાનું અમે સાંભળ્યું હતું. પણ અહીંઆનો આ વિચિત્ર દેખાવ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. આ વિચિત્ર રીવાજ અને સ્ત્રીઓને આપેલી સ્વતંત્રતા જોઈ અમને બહુજ આશ્ચર્ય થયું. રાતના સાડા દસ પછી અમે કેબીનમાં સુઈ રહેવા ગયા.

ભાગ ૩ જો.

एडनथी सुएज.

એડન.

તા ૮-૮-૧૧ શુક્રવાર.

આજે સવારે નવ વાગે અમારી જોટ એડન પહોંચવાની હોવાથી અમને ખુબ આનંદ થયો. ઉપર આકાશ અને એડન ખંદર દેખાવા લાગ્યું. નીચે પાણી એવી આજ રાત્રે દેવમથી સ્થિતિ હોઈ આજ સહવારે ક્ષિતિજમાં ન્હાના ન્હાના ઢુગરો દેખાવા લાગ્યાથી અલોક્કિક આનંદ થયો. અને જમીનપર આરે કિતરીશું એમ થવા લાગ્યું. અમારા મનની આ સ્થિતિ ની દરખાસ જાતે અનુભવ્યા વગર થઈ શકે એવી નથી. ખસાખસ નવ વાગે અમારી જોટ એડન ખંદરમાં લગર નાંખ્યું. અહીંથી એડન ખંદર પાંચેક મૈલ દૂર હતું. અમારી જોટ ઉભી રહેતાં અતેક ન્હાની ન્હાની હોડીઓ જોટ ઉપરના કિતારોએને ખંદર પર લઈ જવા માટે આવી પહોંચી આ હોડીમાં કેટલાક આરમ વેપારીઓ, શાહમુગનાં, પીછાં મજદૂરાનાં પત્તાં, બીકીઓ વિગેરે પરચુરણ સામાન વેચવા માટે જોટ ઉપર આવ્યા હતા. હોડી હાંકનારા કાળા કાળા શીશી હતા. તેમના વાળ જુરા રંગના બરડ હતા. આ વેચના આવનાર લોકોને અચેજ લોકોને કામમ સહવાસ હોવાથી તેમને ખપ પુરતાં અચેજ શબ્દો જોલતાં આવડતું હતું. ડોક્ટરની તપાસ થયા પછી જોટપરથી ઉતરવાની પરવાનગી મળશે એમ કહેવામાં આવ્યું પણ હજી સુધી ડોક્ટર આવેલો નહિ હોવાથી અમે કંપાનને પુછ્યું તો જણાવ્યું કે ડોક્ટરની તપાસ થવાની નથી. અને બંદરપર જવું હોય તો ખુશીથી જાવ પણ ખપોરે બાર વાગે આગજોટ ઉપડવાની છે માટે વહેલા આવતા ગેરજો એમ કહ્યું. આ પ્રમાણે એક કલાક નકામો મુમાની નાખ્યો તે બદલ જીવને ખેદ થયો અને બંદરપર જવાની તૈયારી કરી.

એટ ઉપર આવેલા એક પારસી વેપારી સાથે અમારે યોજાખાલુ થતાં તેણે અમને તેની સ્ટીમ લોંચમાં આવવા કહ્યું. અમે એડન બંદરપર ઉતર્યા. તેનો ધણો ઉપકાર માની. સ. પત્તર રા. શામરાવ વગેરે મંડળી સાથે બંદરપર ગયા. પારસી દેશમાં પારસી, હિંદુ, મુસલમાન વગેરે બેદ કેવો નષ્ટ થઈ જાય છે. અને બધાં હિંદુ છીએ એ ભાવના કેવી દૃઢ થાય છે તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. બંદર ઉપરની તાર આદિસમાંથી સુખર્ષ તાર કપોઈ અને પછી જાડાની ગાડીઓ કરી પોષ્ટ આદિસમાં ગયા. અને ત્યાં હિંદુસ્તાનની પોષ્ટ ટીકીટો ચાલે છે એમ જાણ્યું. અમારામાંના કેટલાએકોએ ત્યાં કાગળો લખી ટપાલમાં નાંખ્યા અને પછી ગાડીમાં બેસી એડન શહેર જોવા ગયા.

આ ગાડીઓને ચાર પૈદાં હોઈ તેને ખાનદેસના જેવા અંખે ટુંડું નેડમાં હતાં. આવી ગાડીમાં ચાર માણસ ખુસીથી બેસી શકે છે. આવી ગાડીઓ આપણા દેશમાં દેખાતી નથી. રસ્તાની બન્ને બાજુએ બે ત્રણ માળની ઇમારતો હતી અને ઠેકઠેકાણે હાંટેલનાં પાટીઆં લગાડેલાં હતાં. આગળ જતાં અમને ઉંટની કેટલીક ગાડીઓ મળી. આ ગાડીનાં હાંટ ઠીંગણા અને પાતળાં હતાં અને ગાડીઓમાં ધાન્ય—ચાંચાડા વગેરે માલ બંદરપર લઈ જતા હતા. થોડેક દૂર ગયા પછી અમારી ગાડીઓ ટેકરાપર ચડવા લાગી. અમે રસ્તામાં જોયું તે એડન શહેર હશે એટલે હવે વળી ટેકરાપર ક્યાં લઈ જાય એમ થયું. ડુંગર પર જવાનો રસ્તો સારો હોઈ દૃઢો હોયેલા મહાવચને લઈ અમને જલદી વીસ મીનીટમાં ઉપર લઈ ગયા.

ડુંગરને મથાવે ગયા પછી થોડીવારે એક ખીલમાં થઈ અમારી ગાડીઓ નીચે ઉતરવા લાગી અને બાજુમાં તલેરીમાં મારફીટ જોઈ પાછા બોટપર. એક સુદર શહેરનો દેખાવ જોઈ અમે બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા. આવા ઉજ્જવળાં ચેરાનમાં અને રેતીનાં રણમાં શહેર વસાવી કાઢવાની અજબ કલ્પના ચલાવનારને ખરેખર ધન્ય છે. આ જગ્યામાં મુરોષ જતી આવતી આગબોટો કાલસા લેવા લંગર કરે છે અને હિંદુસ્તાનના રણ્ય માટે આ બંદર ગોડું નાકું હોઈ આ શહેરની કિંમત ધણીજ વધી પડી છે. અહીં એકંદર ગોરું તેમજ દેશી મળી એકંદર બે ત્રણ હજાર માણસનું લસ્કર રહે છે. અને ક્રિસ્ટીયની પણ કિંમત પ્રકારની છે. આ શહેર એકદમ તુલ્ય વચેલું

હોવાથી તેમાં સડો પડે. વિગેરે નવિન પદ્ધતીપર ખર્ચેલાં હતાં. ટાંટલ-તાર ઓદિસ ખરફ બનાવવાનાં કારખાનાં વગેરેની સોઈ પણ આ સહેરમાં સંપૂર્ણ રીતે હતી. માન એકનમાં આર પાણી વરાગથી મીઠું કરી વાપરવાના ના છે. ગામમાં સ્વચ્છતા સારી હતી. સુખ્ય વસ્તી આરખ અને શીઠી લોકોની છે. કિંદુતાનનાં ઘણાં લોકો અહીં આવી રહ્યા છે. બેરીઓને મોંઢે ધોળા ખુર બદલ કાળા રંગનાં કપડાના શીવેલા જુરખા હતા. અહીંની દુકાનો બધી પરદેશી માલથી ભરેલી હતી. અમારે રૂળ લેવાના હોવાથી મારફીટ જોઈ પાછા બોટ ઉપર ગયા. મારફીટ ધર્મશાળા જેવી બાંધેલી હતી. અહીં દાડમ, કેળાં, શકરેટ્ટીઓ, ખાટા લીંબુ, રીંગણા. બીંદ્ર, કાકડી, કોળું વિગેરે સાક્રમાણ મળતી હતી. અહીં લીંબુ ખજુર બહુ સારું મળતું હતું તે ઘોડું લઈ અમે બોટપર પાછા ગયા. જુનાં વખતના કુંદાં જોવા જવાનો વખત ન હોવાથી અમે પાછા ફર્યા અને બંદરપર આવી હોટીમાં ખેસી બોટ પર વખતસર આવી પહોંચ્યા.

બગેરે બાર વાગે બોટ ઉપડી. ધણેખરો વખત આજુબીડી અમે રોક ઉપર જ કાઢવા માંડ્યો હતો. સુલેમાન સોદાગરને લીધે તાર લાલ સમુદ્રમાં અમારો વખત મારતર જોડે અમારે ઠીક ઓળખાણ થઈ હતી આનંદમાં ગયો. બોટ ઉપરના બધા અધિકારીઓમાં આજ કંઈ મળવાવડો હોઈ બધા જોડે હળીમળી વર્તતો હતો. હવે અમારી તખીયત સુધરતી ગઈ એટલે બોટ ઉપરના ખીજા હતાશો જોડે પછી ઓળખાણ થઈ અમને ધણે આનંદ મળતો હતો.

છેલ્લા બે ચાર દિવસમાં આગબોટની વ્યવસ્થાની સારી માહિતિ થઈ હતી અને તેનું સચિસ્તર વર્ણન આપવાનો પહેલા વર્ગનો પહેલો માળ. વિચાર છે. આગળ જણાવ્યું તેમ ત્રણ વર્ગમાં ઉતાઈઓની યોગ્ય કચેરી હોય છે. ત્રીજા વર્ગની આગળના ભાગમાં, પહેલા વર્ગની વચલા ભાગમાં અને ખીજા વર્ગની પાછલા ભાગમાં ગોઠવણ કરેલી હોય છે. જે દિશામાં બોટ જાય છે તે તરફના ભાગને આગલો ભાગ કહે છે. બે બાજુના ભાગ ઉચાણમાં હોઈ વચલો ભાગ ઉડાણમાં હોય છે. પહેલા વર્ગના પહેલા માળ નીચે બોટનો પ્રવાસ શીટ જટલો ભાગ સમુદ્રમાં ફોળેલો હોય છે, આ સમુદ્રની મપાટીની નીચેના ભાગમાં એન્જન વિગેરે યંત્રો ગોઠવેલાં હોય છે અને કુમાડો જવાને બે મોટાં જુગળાં મુઠેલાં હોય છે. વચલો ભાગ ઉડાણના ભાગ કરતાં બહુ પહોળો હોવાથી તેમાં પહેલા

સમર્પીંગહાલ-૨લીઓપારખોડ.

વર્ગની કેમીન્સ (ઓરડીઓ) કરવામાં આવે છે. દરેક ઓરડીમાં હવા પ્રકાશ આવે માટે આ ઓરડીઓ બોટની બહારની બાજુ તરફ ગોઠવેલી હોય છે. અને આની વચલી ઓરડીઓમાં બોટપરના તોફાર માણસો રહે છે. અને આવા વચલા ભાગમાં બાથરૂમ (નહાવાની ઓરડી) હેરકટીંગ સલૂન (હળમત કરાવવાની ઓરડી) વિગેરેની સગવડ કરેલી હોય છે. પાયાખાનાં યુરોપીયન હબનાં ફલશીંગ (પાણી જેરથી છોડી સાફ કરવાની હબનાં) હોય છે. અને ખેસવા માટે રંદુલ હોય છે તેથી આપણને કાવળું નથી.

પહેલા વર્ગની ઓરડીઓ અને મધ્ય ભાગની ઓરડીઓ વચ્ચે એક

સાંકડી ગલ્લી જેવી જગ્યા રાખવામાં આવે છે
ખીન્ને માળ.

અને તેમાંથી ખીન્ન માળ ઉપર જવાનો એક
પહેલો મોટો ઘાટ હોય છે. આ માળ ઉપર એક

બાજુએ રસોડું અને બીજી બાજુએ જમવાનો ઓરડો હોય છે. અહીં પહેલા અને ખીન્ન વર્ગના ઉતારોનો માટે જમવાનું તૈયાર કરવામાં આવે છે. રસોડામાં કામ કરતા રસોયાનો પોપાક વિચિત્ર હોય છે. માથે સફેદ રંગની ઉંચી ટોપી અને સફેદ જ ટાટ પાટલુન પહેરેલાં હોય છે. પાટલુન ઉપર રસોઇ કરતાં કાથ ન પડે માટે એક સફેદ રંગાલ વીંટાથેલો હોય છે. આ ગ્લેસના કાંઈ દલાડો બહાર ફરતા અને જોવા નથી. રસોડામાં જો કે સફાઈ સાધારણ રીતે ઠીક હતી પણ અનેક જતના મારેલાં જાનવરો લટકાવેલા હોવાથી અમને બહુ વખત ત્યાં ઉભા રહેવાનું ગમતું નહિ; જમવાનો ઓરડો પણો મોટો અને વિશાળ હોઈ પહેલા વર્ગના તમામ ઉતારોનો સાથે જમવા ખેસી થકે એની ગોઠવણ હતી. અમારી બોટ ઉપર ૮૬ ઉતારોની ગોઠવણ હતી. આ હોલનું ફરનીયર, ટેબલ, ખુરશીઓ, ધણું ઉત્તમ પ્રકારનાં હોઈ, ટેબલપરની છતમાં વીજળી પંખા ગોઠવી દીધા હતા. વચમાં એક મોડું ટેબલ ગોઠવી આસપાસ નહાનાં નહાનાં ટેબલો ગોઠવેલાં હતા. ખુરશીઓ આગમોટ ચાલતી હોય તે વખતે ખસી ન જાય માટે નળ સાથે જડી દીધેલી હતી- દરેક વખત જમણ વેળા નરી આટ્ટે ટેબલ પર પાથરવામાં આવતી. અને ઉત્તમ ચીનાઈ માદીની રકાખીઓ અને રૂપાના ચમચા, કાંટા અને છરીઓ વ્યવસ્થાથી ગોઠવી રાખેલાં હોય છે. ટેબલપર ભાતભાવનાં રંગી બે રંગી ફર્નીચ ફલનાં કુંડા ગોઠવી દીધેલાં હોય છે. અને બીતો પર સુંદર છબીઓ ચીત્રેલી હોય છે. એક દર આખા દલાડામાં મુખ્ય કામ જે જમવાનું તે વખતે મન પ્રવૃત્તિ અને ખાનંદમાં

રહે તે માટે જાને તેટલી ગોઠવણ અહીં કરવામાં આવેલી દેખાતી હતી. બીજા માળ ઉપરથી ત્રીજા માળે જવા માટે પણ એક મોટો પહોળો દાદર હોય છે. અને તેના પરથી પગ લપસી ન જાય માટે જાડું રજર જડેલું હતું.

ત્રીજા માળ પહેલા કોર્નિસ ઉતારાઓ માટે સ્ટોલિન રૂમ અને મ્યુઝીક રૂમ

હોઈ ચારે બાજુએ ફર્નિચર્સનું જડતું (ડેક)

ત્રીજા માળ.

હોય છે દાદરના મથાળે દારૂ, સોડા વગેરે પેય

પદાર્થ વેચવાનું બારરૂમ હોય છે. હજી માંથી કોઈ

પડી ન જાય માટે એક જાડા લોખંડના સગીવાનો કોડેડો કરેલો હોય છે. અહીં ઉતારાઓ સાંજને પહોરે અનેક રમતગમત કરી કસરત કરે છે. અહીં જેવા બાગમાં બાંકડા હોય છે તેવા બાંકડા મુકેલા હોય છે. અમારી બોટપર બાકાથી ડેક એઆર્મ આપવાની વ્યવસ્થા હતી અને આવી પુરછીપર પોતાના ખર્ચના પીતજના નખરો જડેલા હોવાથી જેને તેને પોતાની પુરછી બોગખરી પડતા ઠીક પડે છે. સ્ટોલિન રૂમમાં ધણેજ સજ્જત સજેલો હતો અને પુરછીઓ તથા કોચો ચામડાથી મટેલા હતા. લાકડાંની બીતોપર બાવજાવાના ચિત્ર ચિત્રમાં હતા અને મોટા મોટા આપનાઓ ટાંગી ધણી શોભા કરી હતી. મ્યુઝીક રૂમ વળી એથી વધારે બપકદાર હતો. તેમાં ઉતારાઓ માટે એક પિયાનો ગોઠવેલો હતો. અને એક કબાટમાં પ્રસંગે ગોઠવી લાપચેરી જેવી વ્યવસ્થા કરી હતી. આ રૂમમાં બીડી પીવાની સખ્ત મનાઈ હતી. અને રચીવારે સવારે અહીં પ્રાર્થના કરવામાં આવતી હતી. આ ઓરડીઓની બારીઓ પોર્ટ હોલ કરતાં ધણી મોટી હોવાથી હવા પ્રકાશ પુષ્કળ આવતાં હતા. આ રીતની એકંદર ઉત્તમ વ્યવસ્થા હોઈ જાણે એક મોટાં દોરેલમાં અપણે ઉતર્યા હોઈએ એવું લાગતું નહોતું.

ચોથા માળપર એક વિસ્તૃત અગાલી હતી તે માળ ઉપર જવા માટે ડેક

ઉપરથી દાદર હતા. આની વચમાં ઉપર ખડાબ્યા

ચોથો માળ.

પ્રમાણે તાર વિનાના સદેશ મોકલવાની ઓફિસ

હતી જારની બાજુએ વહાણના સડના થાંભલા

ઉપર તાર વગરના સદેશ મોકલવાનું મંચ ગોઠવેલું હતું.

તાર ઓફિસની ઉપરની બાજુએ બોટના કમાનને બેસવાની ઓરડી

હતી એમાં બેસી કપ્તાન મુકાન ફેરવી બોટને

પાંચમો માળ.

ચોમ્પ દિશામાં ચલાવવાનું કામ કરતો હતો. આ

ઓરડી ધણી ઉંચાઈપર હોવાથી ત્યાંથી દુર સુધી

દેખી શકાતું હતું. જોટ ॥ દરેક માળનો “ રેક ” કહેવાનો રિવાજ હોય છે. અને તેને “ એ રેક ” બી “ રેક ” સી “ રેક એવા નામ આપી તેનો નકશો ટીકીટ ખરીદતાં પહેલાં આપણને મળે છે.

જોટના આમળના અને પાછળના ભાગ વચલા ભાગ કરતાં ઉંચા હોવાથી તેના વચલા ભાગ જેટલા માળ હોતા નથી- પાછ- બીજા વર્ગનો પહેલો ને જના ભાગમાં બીજા વર્ગના ઉતારઓની ઓર- બીજો માળ. ડીઓ હોય છે. આ ઓરડી પહેલા વર્ગ કરતાં ન્હાની હોઈ તેમાં જેને બદલે ચાર ઉતારઓ રાખ- વામાં આવે છે. હવા, અજવાળાની સેાડ તો બન્ને વર્ગમાં સરખીજ હોય છે. બીજા વર્ગના સોડોને જમવાનો હાલ પહેલાજ માળે હોઈ એક દર બ્યવસ્થા કંઈ ઉતરતા પ્રકારની હોય છે. બીજા માળપર રોડકિંગ રૂમ અને તેની ફરતી આગાશી કે રેક હોય છે. આ વર્ગ માટે મ્યુઝીકરૂમ હોતો નથી. આ વર્ગના રેક ઉપર વડકાથી અને વરસાદથી બચાવ થવા માટે મજબુત કંવાનનું હાજ બાંધેલું હોય છે.

ત્રીજા વર્ગના ઉતારઓને માટે આગલા ભાગમાં ગોઠવણ હોય છે ધર્મશા- જામાં જન્મ સોડો જમીન પરજ પડી રહે છે તેમ ત્રીજા વર્ગની જગ્યાએ. અહીં પણ બેસવાનું હોય છે, એમના માટે જમવાનો ઓરડો કે ધુત્તપાનગૃહ વગેરે કંઈ પણ સોઈ હોતી નથી. આ સોડોને છાવો મળે માટે ઉપર કંવાન બાંધેલું હોય છે. ત્રણ વર્ગને જુદા રાખવા માટે વચ્ચે વચ્ચે આગાશીઓનો અંતર રાખવામાં આવ્યો છે. આ પ્રમાણે જોટ ઉપર ત્રણ વર્ગના ઉતારઓ માટે જુદી જુદી હવેલીઓ હતી એમ કહેવામાં આવે તો કંઈ ખોટું નથી. એક વર્ગના ઉતાર બીજા વર્ગના જગ્યામાં બહુ કામ વગર જતા નથી. આવી બ્યવસ્થા લગભગ પછી ખરી જોટોમાં હોય છે. એટલે ઉપરના વર્ગને ઉપરથી સાધાગણ કંપના આવી જશે. આજે રાત્રે જમી રહ્યા પછી રેક ઉપર જોટ કમ્પનીનું આમેઈઝીન ફેરલાઃ ઉતારઓ વગાડવા હતા. અને અમે તે સાંજળી રાત્રે સાડા દસ વાગે કેબીનમાં ગયા.

તા. ૬-૮-૧૩ સનિવાર.

વાળ કપાલ્ય માટે આજે જોટ ઉપરના “ હેરકટીંગ સલુન ” માં ગયો.

અહીં બ્યવસ્થા એક દર મુજબના કોટમાંના સલુનોમાં હોય ■ તેનીજ હતી. વાળ કપાતી ચોપડીમાં નામ લખાવ્યું અને તેની શી જોટમાંથી ઉતરતી વખતે હેડરુઅઈને આપવી પડી હતી. પછી પાસેની

કેવીન નજીકની આથરમમાં નહાવા ગયો ત્યાં એક મોટા પીપમાં હતું પાણી ભરી મુક્યું હતું પીપ ઉપર દ્વિતી, તેમજ થંડા પાણીના નાળ હતા. નહાતી વખતે આ બધું પાણી ખાઈ છે એમ માલુમ પડ્યું. ખાસ પાણીથી લાગતી થરીરને ચીકણા ઘોષ નાંખવા માટે મીઠા પાણીની એક ડોલ ભરી મુકેલી હોય છે. પીપમાં બેસી નહાવાનું મને ખીલકલ શબ્દ નહીં પણ ના ધલાતો નાહી હું કેળીનમાં આવ્યો.

પહેલા વર્ગની કેળીનમાં કેનો સગવડો હોય છે તેનું દુકામાં વર્ણન કરવા

ફર્સ્ટ ક્લાસ કેળીન.

ચિચાર છે. આ ઓરડી દસ શીટ લાંબી અને છ શીટ પહોળી હોય છે. અને તેમાં બે ઉતારાને રહેવાની સગવડ કરેલી હોય છે. દરેક ઉતારની જગ્યાને

બર્થ કહે છે. અને " બર્થ " ને અનુક્રમ લગાડી નંબર આપેલા હોય તે નંબર પીતળની પટ્ટીપર કેળીનને ખસેડે ચોટાડેલા હોય છે. દરેક ઓરડીમાં બે પલંગ સોખંડી હોય તેના ઉપર ની ગાદીઓ પાથરી હોય છે. તેની ઉપર ધોળેલી સ્વચ્છ ચાદરો અને ઉશીકા પણ સ્વચ્છ ગંદક ચડાવેલાં હોય છે, ઓઢવા માટે એક સફેદ બ્લાકેટ અને ચાદર મુકેલાં હોય છે, વડોદરેથી નીકળતી વખતે પાથરવા ઓઢવાનું કંઈપણ સાથે ન રાખવા અમારા મિત્રોએ કહેલું હતું પણ આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા હશે એવી અમને કલ્પના સુદા નહોતી તેથી જોડે કેટલોક પથારીના સામાન હતો. અને તેનો આખા પ્રવાસમાં જરાએ અપ યુઝ્યો નથી. બોટ હાલતી હોય ત્યારે પલંગમાંથી પડી જવાય નહિ માટે આસ પાસ એક કુટ ઉંચો કોડો કરેલો હોય છે. ફરીઆઈમાંથી વખતે સુતા સુતા દીવા સળગાવાય તથા ઓલવાય માટે તેમજ નોકરને ઓલાવવા માટે પલંગની પાસેજ વીજળીના બટણો ગોઠવેલાં હતાં. દરેક ઓરડીમાં વીજળીના પંખો લગાડેલો હતો અને તે ચલાવવા બદલ પી એન્ડ એ કંપનીમાં લેવાય છે. તેમ કંઈપણ જાડું લેવામાં આવતું નહિ. પલંગમાં સુનારા ઉતારને ખાંડ પડો કરવા માટે પલંગની બાજુએ ફીમલી સરકતા પડદા ગોઠવેલા હતા. ઉતારાને કપડાં પહેરવી વખતે શવે માટે એક ન્હાનો બાંકડો ગોઠવેલો હોય છે.

દરેક બર્થ નીચે ચીની માટીના બે વાસણો ગોઠવેલાં હોય છે. તેમાંનું

એક ઉલટી બીલવાનું કુંડું હોય છે, અને બીજું

ફર્સ્ટ ક્લાસ કેળીનનો સામાન.

પિસાળ કરવા માટે હોય છે આ વાસણો રોજ

સવારે નોકર સાથે ફરી જાય છે, બીતને અડકાડીને

એક લાકડાના કબાટપર રહેવામાં હોય છે તેનું ઝૂંઝું ધોવાનું કુંડું મુકેલું હોય છે.

તેમાં વપરાયેલું પાણી નીચે એક લોઢાના કબાટમાં એકઠું થતું, તે રોજ નોકર સાથે

કરી જતો આ કપાટમાં એક સાથુ અને રમાલ વોરે સામાન રાખવામાં આવતો અને ઉપર એક આવનો જડેલો હોય છે. એકત્રની સુંદર ઝારીમાં પીવાનું પાણી મુકવામાં આવતું અને એ પાણી પીવાનો ગ્લાસ તે ઉપર ગોઠવેલો હતો પીવાનું. પાણી રોજ તાણું ભરવામાં આવતું અને મ્હો લુછવાનો રમાલ રોજ અને ચાદર મક્ષેષ એ ત્રણ દહાડે બદલી નાખવામાં આવતાં હતાં. એ ત્રણ ઓરડા વચ્ચે એક સ્વતંત્ર નોકર રહેતો હતો. આ નોકરને કેપીન ઓય કહેતા અને સ્ત્રીઓ માટે સ્વતંત્ર સ્ત્રી નોકર રાખેલી હતી. ઓરડીઓ સાકસુદ કરવાનું, પથારી પાથરવાનું અને બીજું બધું આણુ કામ આ નોકર કરતા હતા. નાહાવાનું પાણી આપવા સ્વતંત્ર ગોવાનીઝ નોકર રાખેલા હતા. આ બદલ કંઈપણ વધારે ફી આપવી પડતી નહોતી.

તા. ૧૦-૮-૧૩ સ્વીવાર.

રવિવારનો દિવસ ખ્રિસ્તી લોકોને પ્રાર્થના કરવાનો હોવાથી બોઠના ઉતારણો આજે મ્યુઝીક હોલમાં બેગા યજ્ઞ પ્રાર્થના

રવિવારની પ્રાર્થના.

કરવા હતા. કેટલાકે નાસ્તિકો માત્ર કેક ઉપર ફરતા હતા. આ લોકો પ્રાર્થના કેવી રીતે કરે છે.

તે જોવા અમે મ્યુઝીક હોલની બાર આગળ જઈ ઉભા રહ્યા. ઉતારણોમાં કોણ પાત્રી નહિ હોવાથી એક મહત્ત્વે બ્યામબલ વાંચવાનું સદ્ કથું પ્રાર્થનાનો દેખાવ ધણો ગંભીર માણુમ પડ્યો. આઠ દિવસે એક દહાડો પણ એકત્ર થઈ સામગ્રી પ્રાર્થના કરવાનો રીવાજ અમને બહુ પસંદ પડ્યો.

ગોરા લોકોનો પોપાક અને વિરોધે કરી સ્ત્રીઓના પોપાક ઉપરથી આ લોકોને જુદી જુદી પદ્ધતિ બપોલદાર લુગડાં પહે-

ઝીણાં કપડાં આછાં સાથે રવાનો શોખ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. સુતી રાખવાથી પડેલી અડચણ.

વખતે પહેરવાનાં લુગડાં જુદાં-જમતી વખતનાં જુદાં-માંજે ફરતી વખતનાં જુદાં એવા અનેક

વેળાનાં કપડાં લતાનીજ ત્રણ ચાર પેટીઓ એક માણસ પાસે હોય છે, જોઈ ઉપર બધી સમવડતા સમવાતી નહીં હોવાથી અમુક વખતે અલુકજ્ઞ જનતાં કપડાં પહે-રવાનો નિયમ ખરોગર સખ્ત રીતે પાળી શકતો નથી. એવું અમે જાણ્યું. યુરોપમાં તાઢ વધારે હોવાથી ઝીણાં લુગડાંનો બહુ ખપ પડમે નહિ એવું પારી અમે ઝીણાં લુગડાંનાં મુટના વધારે એક રાખ્યા નહોતા. પણ સાલ અબુદ્રમાં ગરમી બહુ પડવાથી

આમને ઝીણાં લુગણની બધું જરૂર પડી અને તેને લીધે બહુ અડચણ પડી પ્રવાસમાં જનારે ઝીણાં કપડાના બે નણુ મુટ સાથે રાખના જોઈએ. આ સમુદ્રનું નામ લાલ સમુદ્ર હતું પણ તેનું પાણી આરમાની રંગનું જણાતું હતું. સમુદ્રનો આ રંગ બધું મનોહર હતો.

તા. ૧૧-૮-૧૩ સોમવાર.

અમારી ખોટ ઉપર પહેલા અને બીજા વર્ગના ઉતારાએ દીવસમાં સવારથી સાંજ સુધીમાં છ વાર જમવાનું મળતું ખોટ ઉપરના છ જમણું હતું. દીવસમાં છ વાર ખાધેનું કુરોપીઅન લોકોની રીતે પચાવી ચકે છે તે બદલ અમને આશ્ચર્ય લાગતું.

સવારે ઉઠતાં ખરોખર જ પધારીમાં બેસીને ચઢા, ઘેડ, માખણ, ઈંડા વગેરે પદાર્થો બાળબોમ તરીકે ખાવાનો રીવાજ હોય છે. આ વખતે અમારે કંઈપણ ખાવાની જરૂર જણાતી નહિ આ ચઢા લીધા પછી ભોંકે ટેક ઉપર જરા ફેરો મારી આની કસરત કરી આવતા હતા.

સવારે આઠ વાગે પ્રાર્થવિધિ પરવારી કપડા પહેરી સૌ તૈયાર થાય એટલે સવારના નાસ્તા માટે હટ વગાડવામાં આવતો સાડા આઠ વાગે પાછો એક ત્રીજી વાર હટ વાગે એટલે ઉતારાઓ ડાહનીંગ હોલમાં

“ એક દારટ ” માટે બેગાં થાય. દરેક માટે એક મેન્યુ (જમવાના પદાર્થની યાદી) ટેબલપર મુકેલી હોય છે આ યાદી ફ્રેચ ભાષામાં લખેલી હોય છે. દરેક ચાર ચાર જણ વચ્ચે એક ટેબલ બેઠાય એટલે પીરસનારો બેઠકરો હોય છે અને તેને બે યાદીઓથી બે ચીજ મગાવવી હોય તેનો હુકમ કરવામાં આવે છે. અત્યારની રસોઈમાં મોંસવાળા પદાર્થ હોતા નથી પણ ઈંડાના અથવા છંડા નાખેલા ત્રણ ચાર પદાર્થ હોય છે અમારે હંદા પણ ખાવતાં ન હોવાથી બેરીસ્ટર બેક્કની મદદ વડે ખપે એવા પદાર્થ મગાવી લેતા અને આ વખતે દૂધ ખાત અગર જવની પીર (પોરીજ) ચઢા, કોશી, કુધ, ઘેડ, મુરખા (જમ) વાળ

ફળો વગેરે પદાર્થમાંથી કંઈપણ મંગાવી લેતા. આ પેઠી જમતો કબ્જો, કેરીનું મીઠું અથાણું, નહાની ખાંડ (કરકબીવાળા ખાંડના ચોખંડા કકડા), ફધમાં નાખવાની ઝીણી ખાંડ, છુર, એડ, માખણ વગેરે પદાર્થો તેમ દેખાડ ઉપર પહેલેથીજ ગોઠવેલા હોય છે.

એક વખતે પીરસાયેલો પદાર્થ જો આપણે ફરીવાર મંગાવવાની રચી હોય તો પીરસનારને કહેવાથી તે તે પદાર્થની પીરસવાની રીત. ખાલી થયેલી રકાખી પાછી લઈ જઈ નવી રકાખી ને નવા કાંટા ચમચા સહિત તે પદાર્થ પાછો લાવે છે. જમવાનું પૂરું થતાં સુધી છોકરાઓ કાળજી પૂર્વક શું નોંધ્યું છોયે શું નહિ અને તે લઈ આવવાની વનવીજ રાખવામાં પણ ખખરદાર હોય છે. એક રકાખી ખાલી થઈ ન થઈ એટલામાં તો બીજી નવા પદાર્થની આવીજ છે. પણ ખરું પીરસનારો એક મોટા વાટમાં એક પદાર્થ લઈ આવે છે. અને જમનારની ડાખી બાજુએ ધરે છે. અટકે તે વાટમાં મુકેલા કાંટા ચમચા વડે જમનારો નોંધ્યું તેટલો પદાર્થ પોતાની રકાખીમાં લઈ લે છે. પીરસવાનો આ રીવાજ હાથથી પીરસવા કરતાં વચ્ચે સારો લાગે છે. આપણી પેઠે બધી વાનીઓ એક સામટી પીરસાઈ જતી નથી. પણ માદીમાં લખેલા અનુક્રમ પ્રમાણે એક પછી એક “ ડીશ ” રકાખીના પદાર્થ આવનારો રીવાજ છે. એક ડીશમાં એક મુખ્ય પદાર્થ અને જોડે એકાદ શાક અથવા ચટણી હોય છે. કાંટા ચમચાથી ખાવાનું ચમને પ્રથમ તો બહુ અથડા લાચું પણ થોડા દિવસમાં સારો માહવરો પડી ગયો.

જમતી વખતે કાંટો ચમચો રકાખીપર આડા એક પર એક મુકવામાં આવે છે તો તેનો અર્થ ખાવાનું પૂરું થયું જમતી વખતે ધ્યાનમાં એમ થાય છે. આ વાતની અમને ખખર ન હોવાથી રાખવાની ખાખતો. પહેલ પહેલાં અને જુલયી આમ કાંટો ચમચો મુકી દેતાં અને પીરસનારો તે એકદમ રકાખી લઈ જવા આવતો ત્યારે અને હજી ખાવાનું છે એમ કહેતા તેથી તે બીયારો શરમાઈ જતો. નહા કાંટી પીતી વખતે મ્હોનો બીલકુલ અવાજ થવો નોંધ્યું નહિ. આ પ્રમાણે ટેવ પાડવામાં અમને બહુ અડચણ પડી. એક કારણે માટે અસુકળ જગ્યાએ બેસવું એવું ધોરણ હોતું નથી. પણ એક વખત ત્યાં બેઠા ત્યાંજ સાધારણ રીતે રોજ બેસવાનો રીવાજ હોય છે. અને ખાઈ રહ્યા પછી મધ્યાંહે ઉઠી જવું ? એ કંઈ કરેલું નથી.

એકશાસ્ત્ર કર્યા પછી ધણીખરા જિતારો એક ઉપર જઈ વાચનામાં વખત

કાઢ છે અગીયાર વાગ્યા કે -લા મંડવિચેસ

અગીયાર વાગ્યાની તહા-

(માસમુન્દ રોટલીના કડગ) આપનામાં આવે

છે આ પદાર્થ ઉપરથી તો રોટલીના કડગા જેવો

દેખાય છે અને ધાન્યાહારી લોકો વખતે છેવટાઈ જાય જ માટે આ હકીકત લગી

છે નવ વાગે, એકશાસ્ત્ર કર્યા પછી જમને આ વખતે કંઈ ખાવાની રચી

રહેલી નહોતી

ખપોરે એક વાગે લગ્ય માટે (બપોરના મુખ્ય જમણુ માટે) ઘટ વગાડ

વામાં આવતો રાત્રી વખતે બધા ડાકનીંગ હોલમાં

લગ્ય.

ભોગ થતા ખાડ, માખણ, તાજા ફળ વગેરે આ

વખતે નગવા પણ આ જમણુમાં માસમુન્દ પદાર્થ

રિશીપ રાખવામાં આવતા. મે ત્રણ જાતના શાક ચટણીઓ આ વખતે આવની

પણુ તેમાં મીઠું મસાનો બીલકુલ નહી હોવાથી જમને તે બાકી નહિ મળ્યા

ન વાપરતા મરીનો છોકા વાપરે છે અને વાટેલી રાઈના પાણીનો ઉપયોગ કરે છે

ખટાશ માટે બીનમાર (જમનો સરકો) નાખેલુ અથાણુ, નાડી છાલતુ લીલુ

વિગેરે ટેબલપર મુકાવુ. જમને આ અથાણુ બીલકુલ આવતુ ન હોવાથી

લીલુ, વાપરતા હતા. તાજા ફળ જેડે બદામ, કાલુ દાઢ વગેરે મુકો મેનો પણ

કોઈ કોઈ વખત આપવામાં આવતો આ જમણુ સેતાં લગભગ એક

કલાક થતો

એક દિવસે ઇન્ડિયન કરી એનું નામ વાગી આપણામાં કઠી કરીએ

છીએ તેવો કોઈ પદાર્થ હશે એવું જાણી જમે

ઇન્ડિયન કરી

તે મહાલ્યો પણુ જ્યારે તે પ્રત્યક્ષ જોયો ત્યારે

અમારી જુલ થતી જણાવ ઇન્ડિયન કરી એટલે

ખાત જમને મે ત્રણ શાક મેગવી કરેલી પાવળી રાનડી. આ પદાર્થ કંઈક દેશી

ફળપર હોવાથી જમને બહુ પસંદ પડ્યો. આ કરીને મુખર્ડ કરી, કલકતા કરી,

એવા જુદા જુદા નામ આપી જુદી જુદી તરેહ બનાવે છે પશુ ધાન્યાહારીજ

ખાસ ' વેજીટેનય કરી ' એમ કહેતુ જોઈએ, નહિ તો વખતે તેમાં માસન્ય

તુકડા નાખવામાં આવે. આવી રીતના વેજીટેબલ પદાર્થો અનાયામે તૈયાર થતા

હતા પણુ જમે હેડરટુનર્ડને અમાઉથી મળી વ્યવસ્થા કરેલી હોવાથી લગ્ય

અને રાતના જમણુ વખતે ખાત ત્રણ ચાર શાક વગેરે નીજે મનારી આપવામાં

આવતી હતી

હાંમ હાંમ એ વાગે ઉતાર્યો જરા આરામ લે છે કે નહિ. એટલામાં તો

પાછી સાડા ચાર વાગે બપોરની ચાનો ઘંટ થાય

આશ્વર્યનુન દી.

છે. આ વખતે કાઠની મ રમમાં દુધ, ચણ, કોરી

ચોક્કેટ, રોટી, બિસ્કીટ વગેરે પદાર્થો રમી પ્રમાણે

આપવામાં આવે છે. આ પછી ઉતાર્યો કેક ઉપર કસરત માટે રમવ ગમવ કરે છે. આટલી બધી વાર ખાધા પછી કસરતની જરૂર પડે એ કહેવાની કંઈ ખાસ જરૂર રહેતી નથી.

સાંજે સાડા છ વાગે રાતના મુખ્ય જમણુ માટે જમણુના લુગડાં

(કાઠનીંગ ચુટ) પહેરી તૈયાર થવાનો ઘંટ વાગે છે. આ વખતે ફરેલો પોપાક

ફરેક જણે પહેરવો જોઈએ એવો ખાસ નિર્ણય પાછેન્ડ ચો કમ્પનીની પેટે

જો કે અહીં નથી. તોપણ ફરેક જણ સિદ્ધચાર પ્રમાણે લુગડા પહેરી આ વખતે

હાજર હોય છે. બી ઉતાર્યો આ વખતે સારા સારા બપકાદાર કપડાં પહેરી

જમવા આવે છે. પીરસનારા સોડો પણુ આ જમણુ વખતે ઉતાર્યોના પોપાકને

મળતો પણુ દસકી તરેહનો પોપાક પહેરી પિસવાનું કામ કરે છે. મરમીના દીવસે

પણુ હાથમાં મેળને ધાલી પીરસવાનું કામ કરતા જોઈ અમને આ સોડોની ફેસનને

વળગી રહેવાની સુસ્તાઈ જોઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું. જમતી વખતે કાંઈ પણુ પદાર્થો

શરીર પર પડી કપડાં બગડે નહિ માટે એક રમાલ શરીર પર નાંખવા માટે આપે

છે. જમતી વખતે બી પુરપના બપકાદાર લુગડાં, વીજળીના દીવાનો અકઝકાટ

અને વપરવામાં આવતાં ચાંદીના વાસણો અને ચીનાઈ ચલાણાં વગેરેથી કાઠનીંગ

હોલમાં દેખાવ ધણીજ બપકાબધ અને બહો જલ્લાવીવાળો જણાતો હતો.

શરવાતમાં સુપ (મીસાઈ) પીરસવામાં આવે છે આ જમણુમાં મીસ-

નાજ પદાર્થો મુખ હોઈ ત્રણ ચાર જાતના સાક

હીનરના પદાર્થો.

અને એક મીડાઈ હોય છે. જેવટે આઈસક્રીમ

અને વાળા રજા અપાય છે. એ સિવાય દુધ

ખાંડ, માખણ વગેરે પદાર્થો ટેબલ પર હોય છેજ. કેરીના મીઠા અથાણાને આ

સોડો ચટાણી કહે છે. આ જમણુ જમતાં કલાક દોઢ કલાક નીકળી જતો, જોરા

ઉતાર્યો આ જમણુ વખતે દારનો પ્રુકગ ઉપયોગ કરતા પણુ તે માટે કપતીને

ચુદા પેસા આપવા પડતા હતા.

પીરસનારાઓ આ જમણુ વખતે ધણાજ સિટાછપી વર્તતા હતા. એક

ડિસ પુરી થઇ એટલે બીજી ડિસ લઇ બધા પીર-

પીરસનારા ભોકોની કચાવત. સનારા દોહતી બહાર એક જ ધઇ હેડરુઅઈ

હુકમ કરનાની વાર લશ્કરી ક્વાયત મારક પોત-

પોતાના દરેલા ઇસમોને પીરસના નીકળી પડે છે. આ દેખાવ બહુજ બપકાદાર

લાગે છે, તથા આર પીરસનારાઓ વચ્ચે એક મદદગાર અધિકારી હોય છે તે આ

ભોકોની ગેરહાજરીમાં જમનારાઓની મરજી સાચવવા તૈયાર થઇ રહેલા હોય છે.

આ જમણુ વખતે ખોટનો કમાન પોતાનો યુનિફોર્મ પોષાક પહેરી ટેમલની એક

બાણુએ મુખ્ય જગ્યાએ બેસે છે અને આ જમણુ થઈ રહ્યા પછી બધા

રમોઢિમ રનમાં દુધ સાદર વગરની કોશી પીવા ભેગા થાય છે.

આજ બપોરે બોટ કેટલે આવી તેનો હેવાલ જોવા જતાં માણુમ પડ્યું કે

આત્મી કાલે બોટ સુવેજ બંદરે પહોંચશે. સુસેમાન

, સુવેજ બંદરે ઉતરવાનો સોદાગર કેરો જ્યા સુવેજ ઉતરનાર હતા અને

હાવ કર્યો. તેજા આ દેસના માહિતગાર હોવાથી અને અમારે

કેરો પિરામીડ જોવા માટે એક વખત પણ જવાનો

હોવાથી અને તેમની જોડે જવાનો/સાથ' કર્યો. આવી રીતે બોટમાં એકજનો

(યુઆઈરી તોડવાની) કરવાની હરકત હોતી નથી અને અમે અમારી રીકીટો

હપર " પરસર " નામના અધિકારીનો સાખો લઈ સર્વ સામાન બાંધી ઉતરવાની

તૈયારી કરી. ડેક્યેઅસ બોટ પરજ રહેવા લાગી. અને અમે તથા ,મી. પવાર,

બધો સામાન લઈ ઉતરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ભાગ ૪ થો.

इजिस.

સુવેજ.

તા. ૧૨-૮-૧૩ મંગળવાર.

બપોરે એક વાગે અને સુવેજ બંદરે ઉતરવા માટે તૈયાર થયા. આ જોટ ઉપરથી ઉતરવાનું હોવાથી હેક્ટરબર્ગને, સુવેજ બંદર પર જવા જોટપરના નોકરોને બક્ષીસ માટે ૧૫ રૂપિયા ઉતાર્યા. આખ્યા પાસુ આ રકમ તેમને આપી પડી હોય એમ તેના ચહેરા ઉપરથી લાગ્યું. ઉતરતાં પહેલાં જોટ ઉપર અમારે જેમની સાથે જોળખાણુ થઈ હતી તે સર્વની રળ કીધી. બે વાગે સુવેજમાં ચોદામરને લેવા આવેલા આરબ દલાલ જોડે હોડીમાં બેસી બંદર ઉપર જવા નીકળ્યા. ઉતરતાં પહેલાં જોટપરના તમામ ઉતાર્યોની વેધકીપ તપાસ કરવામાં આવી હતી. અમે “કક્ષીઓપેક્ષ” જોટપર આદળ દિવસ રહ્યા હતા. પણ તે છોડતાં અમને જીવપર આવ્યું.

હોડીમાં બેસી બંદર તરફ આવતા હતા તે વખતે બાલકનયુદ્ધમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી તુર્કિસ્થાનની “હમેદીવા” જુઝર જોટ અમને ખતાવવામાં આવી. જે ઉપર તુર્કિ સંવત્તાનનો લાલ રમનો અને સરેવ અંદ્રવાજો વાવટો ફક્કનો હતો. અને લડાઈમાં નામાંકિત થયેલા તે પરના ખલાસી જોધ અમને સાબિમાન આશ્ચર્ય અર્પું. સુવેજ બંદરપર તુર્કિ સરકારની તે વખતે માલકી હોવાથી ત્યાં બીજા પક્ષ તુર્કિસ્થાનના લડાઉ વહાણો હતાં હોડીમાંથી બંદરપર ઉતર્યા એટલે સેનીટરન કેમ્પમાં અમારો સામાન શુદ્ધ કરવાનો માનુ નામનો વિધિ કરવો પડ્યો. ત્યાંથી પછી બંદરની ઓફિસમાં અમારું નામ, ઠામ, આવવાનો હેતુ વિગેરે લખીત લખી લીધા પછી અમારો સામાન જઠાવ ઓફિસ

વરદ લઈ ગયા. આ સામાન લઈ જ્યાં માટે એક ગધેડાનું ગાડું ભાડે કરી આપ્યું હતું. અને તે ગધેડાનાં ગળામાં એક ધાસ ભરેલી કોથળી લટકારી દત્તી એટલે જ્યાં ગધેડું ઉભું રહે ત્યાં ધાસ ઉછું ઉછું ખાય. આવી ગમ્મત ભરેલી યોજના જોઈ. અમને બહુ આનંદ થયો. આગળ જતાં પાણીનો નળ આવ્યો અને તેમાંનું પાણી બહુ થડું હોવાથી અમે સૌએ પીધું. આ ઑદિસ નજીક એક આરબ લીલી દરાખ ખાતો હતો. તેણે અમને “યોડી દરાખ લેશો” એમ પુછ્યું અને હા પાડવાથી તેણે અમને તેની પાસેથી બધી દરાખ આપી દીધી. આ તેનું ઉદાર વર્તન જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી. જકાત ઑદિસ પર તપાસ થઈ રહ્યા પછી અમે સૌ રેલ્વે સ્ટેશન પર ગયા. આ સ્ટેશન વેપારી સોાઈ માટે ખંદરની નજીકજ હતું. સ્ટેશન સાધારણ હતું. અહીંથી મામતો દેખાવ બહુજ સારો જણાતો હતો. ધમિરતો આર પાંચ માળની હોઈ. નરી પદ્ધતિ પર બંધેલી દેખાતી હતી. આ રેલ્વેમાં હેન્ડમેન જેવો નાનોજ સામાન સાથે સખવા દે છે અને ખીજ મોટા ઠાગીના લગેજ કરાવવા પડે છે. અમારી સાથે કેમીનક્રંક બિગેરે બહુ સામાન હોવાથી, લગેજ ચાલું બહુ થયો. આપણે ત્યાં દરેક ટીકીટ ટીક યોડો સામાન લઈ જ્યાં દે છે પણ અહીં એવું કંઈ હતું નહિ. અહીંની વસ્તી બધી આરબ હોઈ ભાષા પણ આરબી ચાલે છે. અમને આ ભાષા નહિ સમજતી હોઈ આ પ્રવાસમાં બહુ અડચણ પડતી પણ સુલેમાન સોદાગરની સોજવને લીધે કંઈ ત્રાસ પડ્યો નહિ. સાંજે પાંચ વાગે અમારી કેરો જનરારી આડી છુટી. સ્ટેશન પર આવવાનું કંઈ મળતું નહોતું પણ અમે પિતાશ્રીના આમહથી સાથે યોડું બાધું રાખ્યું હતું. એટલે તેનો સારો ઉપયોગ થયો. નહિ તો રાત્રે દસ વાગ્યા પછી કેરો જઈ પહોંચી ત્યાં ટેકાણે પડતા સુધી શુષ્ક ટેકાવું પડત.

ગાડીની બન્ને બાજુ પર નામ્મલ નદીની સેકડો નહેરો દેખાતી હતી.

આ નહેરોને લીધે આરેતાળ મુલક નદનવન જેવો સુવેળથી ધરમાલીયા.

સુંદર દેખાતો હતો. એક સ્ટેશનને અમે લીલાં દેખાતાં

અંજાર વેચાતાં લીલાં. તે ઉપરથી કાચા જેવાં

દેખાયાં પણ જ્યારે કાપી ખાઈ ત્યારે અંદરથી લાલ અને સ્વાદીષ્ટ જણાયાં. ખીજ એક સ્ટેશને ગુલાબી રંગનાં દાડમ ધણું મીઠાં હશે જાણી લીલાં તો તે આંમલી કરતાં પણ ખાઈ નીકળ્યાં. “જાલ વર્ષુ ઉપરથી” અંતરની પરીક્ષા થતી નથી. એ વાત અમને અહીં પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવી. તેના આગલા સ્ટેશને નિવડુંગના રજો અમે વેચાતાં લીલાં તે ખાવામાં ધણું મીઠાં હતાં પણ તેમાં

બી વધારે હોવાથી ખાવાનો કંઠાળો આવ્યો. રાત્રે આઠ વાગે અમારે ગાડી ઇસ્મા-
લીયાના ઝંકશને બદલી કરેલી ગાડીમાં જવું પડ્યું. અમે સેકન્ડ ક્લાસની ટીકીટ
કઢાડી હતી પણ આ ગાડીમાં જગ્યા મળતા બહુ મુશ્કેલી પડી. આ ગાડીમાં
ચાલતી ગાડીએ એક છેડેથી બીજે છેડે જવાય એવી ગોઠવણ હોય છે. ગાડીનો
વેગ પણ સારો ૪૫ માઈલનો હતો. રસ્તામાં જે ત્રણ મોટાં શહેરો આવ્યા. અહીંના
મોટા મકાનો અને દીવાનો ઝકઝકાટ નેઈ આજ કરો શહેર હશે એમ અમારી
સમજ થઈ. આખરે રાત્રે સાડા દસ વાગે ૨૪૭ માઈલની રેલ્વે મુસાફરી કર્યા
બાદ કરો રોશન આવ્યું. રોશનની ઇમારત ઘણી ઈંચી હોઈ રાત્રે દીવાના પ્રકા-
શમાં ધણું મજેદાર દેખાતું હતું.

ગાડીમાંથી ઉતરતાંજ અનેક હોટેલના મુખારતાઓ અમને વીંટાઈ
પડ્યા. પણ મુલેમાન સોદાગરની માહિતિની એક હોટલ હતી ત્યાં જવા માટે અમે
રોશન બહાર માટે ગાડીઓ કરી નીકળી પડ્યા. અહીંની બાડાની ગાડીઓ જે
ધોડાની બગી ચાર પછાની ગાડી જેની બપઝાદાર હોય છે. અહીંના જવા ધોડાઓ
આરબી હતા. આવી બાડાની સુદર ગાડી અને આવા ઉત્તમ ધોડા અમને અમારી
આખી મુરોપતી મુસાફરીમાં કંઈજ નળ્યાયા નહિ. પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ ગાડીઓ
બાડાની હશે એવી કલ્પના પણ આવતી નથી. સતતા અગ્યાર વાગ્યા હતા. તોપણ
બધો બજાર ખુલ્લો હોઈ બપઝાદાર રોશનઈ દેખાતી હતી. હોટેલવાળા મિયાંનો
ઓળખાણુવાળો હોઈ અમને રહેવાને રસ્તા પસંદી વિશાળ એરડીઓ આપી. અમે
અધીં રાત થઈ હોવાથી અને ચાકી અચેલા હોવાથી સૌ ખાધા વગરજ સુઈ ગયા.

તા. ૧૩-૮-૧૩ શુક્રવાર.

“ કરો. ”

આ હોટેલમાં જમવા ખાવાની ગોઠવણ નહિ હોવાથી અમારે માટે દુકાન-
માંથી વેચાતુ ખાવાનું સોદાગરે મંગાવી આપ્યું.
મહમદઅલી હોટેલ.
ખોટના જેનીજ હોટેલમાં રહેવાની સોય હતી.
કરોમાં નાઇલ નદીના પાણીના નળ આવેલા છે.
અને પાણી બહુજ સારું ને મીઠું છે. સવારના છઞ્ઞમાંથી શહેરનો દેખાવ નેચા
લાગ્યા તો રાત્રે જે બપઝા દેખાતો હતો તેનું કંઈ ન જણાતાં વૃત્તનાં ધરો અને
ગલિય રસ્તાઓ નજરે પડ્યા. મુલેમાન સોદાગરની માહિતી મળે હતી તે વધુ

માંદી થઈ જવાથી તેમને તારવ્યાબે એટલે તેમને જવાનું થયું. પણ તેમણે અમને એક સારો ગાઇક (બોમ્બો) આપવાનું કમુલ કયું. મારી પાસે જોઈએ તે કરતાં રથારે સામાન હોવાથી પ્રવાસમાં ઘણો ખર્ચ અને ત્રાસ થવાનો સંભવ લાગવાથી વધારાનો સામાન કેરોથી બારોબર લાંડન મોકલી આપવાનો અમે વિચાર કર્યો. આ બાબતનો વધાસ કરવા અમે કુક કંપનીની ઓફિસમાં ગયા. આ કંપનીની ઓફિસ બપોલખંદ હતી અને ધરાકને જરાપણ ખોટી ન થાય એવી સરસ વ્યવસ્થા કરેલી હતી. અમારી પેટીઓનો વીમો ઉતારી તેની કુચીઓ કંપનીને હવાલે કરી સંધ્યે સામાન લાંડન મોકલવાની વજનીલ કરી. અહીંયાંથી અમે ધોડું ઇન્ડિયન નાણું ખરીદ્યું. અહીંનું નાણું, અડી આનાનું (પીવાસ્તર) ના નામથી ઓળખાય છે, અને દરેકની કિંમત પીવાસ્તરમાં કહેતા હોવાથી બહારના માણસને દરેક ચીજ બહુ મોંઘી લાગ્યા છે. ગામમાં ફરી આવી સાંજે અમે પાછા હોટલમાં આવ્યા.

રાત્રે જમી રહ્યા પછી અમે સૌ ઇન્ડિયન પદ્ધતિના નાચ નેચા સોલગર સાથે ગયા. આ નાચ “ કોફી હાઉસ ” માં થતો.

ઇન્ડિયન નાચ.

હોવાથી તેની કંઈ ફી અમારે આપવી પડી નહિ.

અંદર એક રોજ જેવી થયી જમ્યો કરી હતી તે

પર બે ઇન્ડિયન છોકરીઓ નાચતી હતી, અને બીજી બે ત્રણ છોકરીઓ બેઠી હતી. નાચનારી સાથે બે ત્રણ જણ એક નવી તરેતાજ વાદ્યો લઈ વગાડતા હતા. અમને આ નાચ ખીલકેલ ગમ્યો નહિ. અને તેમાં અંગનો મરોડ બહુ થતો હોવાથી નાચનારીઓને પરિશ્રમ બહુ પડ્યો હોય એમ લાગ્યું. એમના નાચમાં અમીનય સારો છે, માત્ર તેમાં નરમાસ નથી. નાચ વધારેલા પછી છોકરીઓ રોજ પરથી ઉતરી એક રકાળી બધા જોનારાઓમાં ફેરવવા લાગી અને દરેક જણે ચોડા ચોડા પેસા તેમાં નાંખ્યા. અને દુકાનમાંથી કંઈ પણ પેપરનું લેવી જોઈએ એવો રીવાજ જણાયો. અને આવી કિંમત પણ બહુ લેવાતી હોવાથી વગર ટીકીટ આવ્યા તેની કસર બધી નીકળી ગઈ. થોડીવાર બેસી પાસે એક થીયેટરમાં આરતી ગાણું થતું હતું. તે સાંભળવા ગયા. રોજ પર એક નાચકા કાચપર બેઠી બેઠી ગાતી હતી. અને સાત આઠ જણ જુદા જુદા વાદ્યો વગાડતા હતા. આ ગાયન પણ અમને પસંદ ન પડવાથી અમે હોટલમાં પાછા ગયા. ઇન્ડિયન રાગ કેટલાક આપણા રાગના સુરને મળતા છે.

તા ૧૪-૮-૧૩ ગુરુવાર

“ કેરો. ”

સુધેમાન સોદાગરે વચન આપ્યા પ્રમાણે અમને એક હિંદી ગાઈડ જોડે
 ઓળખાણ કરી આપી. આ ગાઈડ મુરતનો
 ઇશિપરીઅન પહેરવેશ. રહીશ હોઈ પાંચ છ વરસથી કેરોમાં રહી,
 ગાઈડનો ધધો કરતો હતો. ઇસ્માઈલ મુરતની
 શુભરાતી, અંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ, આરબીઆગાઓ આવડતી હતી. તેઓમને બહુ ઉપયોગી ધધ
 પડ્યો. સુધેમાન સોદાગર આજે મહે જ્યાના હોવાથી અમે તેમને વિદાય કરવા
 રોશનપર ગયા. રોશનપર એક પોતાની મેળે વજન જણાવનારો કાંટો હતો તેમાં
 પીયાસ્તર તાંબી અમે સોજે વજન કર્યું. શહેરના અનેક પ્રકારના લોકોને જોવાનું
 હવેશાં રોશન એક સાઈ ઠેકાણું હોય છે, કેમકે તમામ જાતના લોકો અહીં આવ-
 વાના. અહીના ગરીબ લોકો પગ-મુધી લટકતો ઝમ્મો પહેરી ઉપર અંગ્રેજ ઢબનું
 જાકીટ પહેરી પેગમાં અરબી તરેહના લાલ જોડા અને માથે કુમતાવાળી લાલ તુકી
 ટાપી પહેરે છે. અને તવંગર લોકો તો તુકી ટાપી સિવાય બધો નેકલસ કોલર-
 વોરે સહિત અંગ્રેજ પોપાઈજ પહેરે છે. ઇશિપરીઅન ટર્ફ લોકો શરીરે મજબુત
 ઉંચા પુરા અને પાંચા દેખાવડા હોય છે. એમનો ગીરવર્ણ અંગ્રેજ લોહો જેવો સફેદ
 નથી પણ જરા પીળાશપર હોય છે. ઓળોના પહેરવેશ જુદી તરેહનો હોઈ પગ
 મુધીનો લાંબો ઝમ્મો પહેરે છે. અને ગરદન-પાછળ લટકતો ઝમ્મોનો કદકો માંધા-
 પર ઓઢી છે છે, નાક ઉપરથી છાતી મુધી એક કાળો રંગનું કપડું ધુરખા તરીકે
 લટકાવે છે. નાક ઉપર નાક જેવડી લાકડાની નળી ઉઘી બાંધવાનો રીવાજ હોય
 છે. આ નળીપર સ્થિતિ પ્રમાણે સોના અગર ચાંદીનું પત્રું જોડેલું હોય છે. આ
 પ્રમાણે મોં દાંડવાનો રીવાજ હોવા છતાં પણ આંખ અને કપાળનો ભાગ નજરે
 દેખાતો હોવાથી અમે સાંભળ્યું હતું તે પ્રમાણે ઇશિપરીઅન સ્ત્રીઓ ખુબસુરત હોય
 એમ માલૂમ પડ્યું. મુરતો નાંખીને પણ વણી સ્ત્રીઓ ધુરખાજીન સ્ત્રીઓ ખાસ
 બળતર કરતી નજરે પડે છે. રોશનપર જવા માટે અર્ધા પીયાસ્તરની ટીકીટ કહાડી-
 પડી અને ટીકીટ બોરીસપર જેમ આપણા તરફ જાતી બેસાડેલી હોય છે. તેને બદલે
 અહીં જડા કાચ એમાંડેલા કલા સુધેમાન મીરાને પકોચાડી અને રીંગની ટૂંમમાં
 પાછા હોટેલના આગ્યા.

આજે માઈડને કહી ખાવાના પદાર્થ મંગાવ્યા માછડ તુનનો રહેવાથી હોય અમને મું બાવશે તે જાણતો હોવાથી અમારે

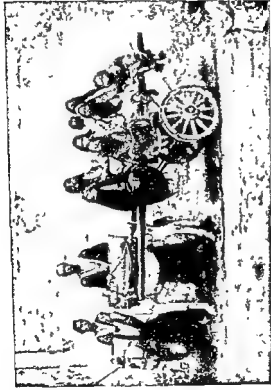
હજીતમાં મળનાં ખાવાના માટે જાવ ત્યજ્ય ચાર જતના ઘાટ બહામાં વજ દહી વગેરે ચીજો લઈ આવ્યો. અરીની વળી લાગી ખરી મુખલનાન છે. પણ ખાવાની દુકાનો

મિઠ, મટાડીઅન, તુર્ક વગેરે લોકોની છે. આઝની વાનીઓ બધી દેશી હોવાથી અમને ખાવાનું બહુ ભાવ્યું અને પેટ ભરીને ખાધું. આઝનું દહી તો નીન જાતનું હતું અને ચાર પ્યાલા દહી મંગાવ્યું હતું છતાં બેજ પ્યાલા કેમ લાવ્યા છે એમ પુછ્યું તો તેણે કહ્યું કે ચારજ પ્યાલા લાવ્યો છું આનો અર્થ અમે સગવળા નહિ અને યાગીમાં બેજ પ્યાલા હતા તે, બતાવ્યા તો બે પ્યાલા પર લોકો બે બીજા ઉધા વાળેલા દવા તે સુલટા કરી તેમાં પણ દહી હતું તે અમને બતાવ્યું. આ ઉધા લોકો પ્યાલામાં પણ દહી હશે એવું અમે ધાર્યુંજ નહોતું. દહી એવું તો જામી ગયેતું હતું કે આ ઉધા વાળેલા પ્યાલામાંથી બીજાકલ બહાર પડ્યું નહોતું અને તેને લીધે અમે દુસાયા એ જોઈ અમને બહુ ગમ્મત લાગી. અહીં જરૂર પણ બહુજ સેવિયા મળતો હતો. નામલ નદીનાં પાસેથી ડાક્ષ પણ બહુજ થાય છે. અને સોંધા હોય છે બદામપિસ્તા વગેરે સુકો મેવો પણ બહુજ સારો તે સરતો મળે છે. વગી અરીમાં જેમ આપણા તરફ કેરીના રસની રોટલી બનાવે છે, તેમ અહીં જરદાળું (આજી બગમની છાલ) ની સુકી રોટલી પહી સારી મળે છે. આપણા દેશની પેંડે અહીં શ્રીખંડ બાસુદી બરફી પેંડા જેવી કંઈપણ મીઠાઈ મળતી નથી. તેમજ આંબલી, કાકમ વીગેરે ખાટા પદાર્થો પણ મળતા નથી અને બદામ માટે બહીનગારનો (જવનો સરકો) ઉપયોગ થાય છે.

જામી રક્ષા પછી બજારમાં જઈ યોગ સુવરાક જોડ કપડાં લીધાં. (ગર-મીના લીધે) આ શહેરની યુરોપીઅન દુકાનો મુંબ-

કેરોનું બજાર.

છની કોટની દુકાનો કરતાં પણ વધારે સપકદાર હતી બગેરે બાર વાગ્યા પછી અહીં દુકાનો ઉઘાટે છે, તે રાતના એક વાગ્યા સુધી ઉઘાડી રહે છે. અને અહીં રાત્રે દવા થયા પછીજ લોકોની ગરદી થાય છે. કેટલીક દુકાનો પર બહાર કુટ પાથ પર માલ મોઢવેલો હોય છે. અહીંના રસ્તા પહોળા અને ઊંચા રેડેલા હોય છે. યોગની પેંડે અધેડા પર સામાનનાં ખી ફરવા નીકળવાનો અહીં રીવાજ જણાયો. અહીં ફારીની અને દારની દુકાનો અસંખ્ય છે. અને આ દુકાન પર બહાર લોકો કુટ પાથ પર ટેબલ ખુરશીઓ પર

ગધેસની ગાડીમાં બેઠેલી આરબી સ્ત્રીઓ-કરો.

બેડેલા હોય છે. અને લોકોનો ધત્તો ખરો બાગ અદીજ દીવસ માગતો લાગે છે. અહીં નાઈલ નદીના પાણીથી કપાસ કાપતો દોષ જમીનદાર કોઈ માતખર હોય એવું આરંભમાં પડેલા દેખાય છે. આ પ્રવાણે શહેરનો દેખાવ જોઈ રાત્રે હોટેલમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૮ ૧૩ શુક્રવાર.

કેરો.

ફુનીઆની માત નવાઈ એમાંની એક જે ઇંગ્લેન્ડ પીરામીડ ગમ્ય છે, તે જોવાને અને આજે સવારે ૭-૦ વાગે પીરામીડ તરફનો રસ્તો દૂધમાં ગમ્યા અહીં પહોંચતા અમને કોઈ કલાક લાગ્યો. રસ્તામાં નાઈલ નદીના બે પુલ આવ્યા.

નાઈલ નદીનો પટ નર્મદા જેવો પહોળો છે. પણ તે કિંદર્ભમાં બહુ નથી. મોટા વાવો અને જોરા આ નદીમાં નીચા પુલ નીચેથી જઈ થકે માટે વચ્ચેથી તે પુલ ઉધાડી રાકાય અને પાછા બધે થઈ શકે એ રીતે ગોઠવણ રાખેલી છે. ખીજો પુલ જણાવ્યો તે નાઈલ નદીમાંથી કલાકોની નહેર ઉપર છે. આ પુલ એમાંમાં પછી કેરો શહેરની વસ્તી બધે થાય છે. પણ પીરામીડ જવાના રસ્તાપર બંને બાજુએ થીમંત લોકોના મોટા બાગ બગીચાને બગલા આવી રહેલા છે. આ રસ્તા ઉપરથી કેરો શહેરનો દેખાવ બહુજ રમણીય લાગે છે આ બગલાઓ પુરા થયા પછી રસ્તાની બંને બાજુએ સપાટ જમીનમાં નાઈલ નદીના કાંસોના પાણીથી યાક બાજુ ચોટી જુવાર મકાઈ વગેરે અનેક જાતના પાક કરવામાં આવે છે. આથી પ્રદેશ ધણેજ રમણીય લાગે છે. કેટલેક ઠેકાણે ત્યાં કાંસલું પાણી ઉંડુ હવું ત્યાંથી રેટ વડે પાણી લેવાનું હવું. એક બે ગામડાં રસ્તામાં જાણ્યા પછી તેમની સ્ત્રીતિ કમલ લામતી હતી. ઇજિપ્તમાં એક દર વરસાદ બહુજ જુજ પડતો હોયથી આ ગામડાના કુપાત્રના ડાપરા મારીના અગાદી જેવાં ધાખાના કરેલા હતા. અહીંની ગાયો ઘણી ચાનળી અને નાની દેખાતી હતી. આંખાના આડ કંઈ દેખાતા નહોતાં પણ કેટલાક સાર્વજનિક બાગનાં નમુના તરીકે અંબા વાવેલા હોય છે. એમ ભોમીઆએ જણાવ્યું. બગલાઓ પાસેના બગીચામાં ગુલાબ ફૂલેર તગર જસવંદી વગેરે આપણી તરફના જવાંજ ફુલકાડ જોવામાં આવતાં હતા.

અર્થો રસ્તો ગયા પછી પિરામીડ દેખાવા લાગ્યા. દસ વાગે ટ્રામના ટરમી-
નસ એટલે,છેવાડે પહોંચ્યા ત્યારે “ ઉંટ નોંધએ
“ પિરામીડ ”
• છે કે ” ગધડું નોંધશે કે ” એમ પુછતા અનેક
આરબ લોકો અમારી પાસે આવી. આ લોકો
સુસાફરોને રંજાડી ખુબ પૈસા લેતા હોવાથી સરકારે એક પોલીસ થાણું એસાડેલું
છે. અને પીરામીડની હદમાં કામ વગર આ લોકોને જવા દેવા નથી. એક જણ તે
ભોમીયો નોંધશે બહુજ સસ્તો છે. એમ પુછતો પુછતો અમારી નોંડે ઠેક પીરામીડ
મુખી આવ્યો. અહીંમાં તીર્થ લેખમાં મોર લોકો જનાળુઓને પળે છે, તેનો
ખ્યાલ આવે છે. પીરામીડ એક ટેકરા ઉપર ઠરેલા હોવાથી ત્યાં જવાનો રસ્તો
સારો કરેલો છે. આ વરદા ઝાડ બીલકુલ નહિ હોવાથી ફક્ત દસ વાગી ગયેલા
હતા તોપણ તાપ ખુબ લાગતો હતો. અમારી નોંડે ઈમાર્તિલ સુરતી હોવાથી અમે
ખીંજે કાંઈ ભોમીયો લીધો નહિ. અહીં ત્રણ મોટા પીરામીડ છે. આમાંનાં એકની
ઉંચાઈ ૪૫૧ ફીટ છે. અને તેની ભોય તળીએ લંબાઈ પહોળાઈ સરખી હોઈ.
૭૫૦ ફીટ છે. આ સૌથી મોટા પીરામીડ છે. અને આ એકલા એજ ૧૩ એકર
એટલે ૨૨ વીધા જમીન રોકી છે. આમાંના બીજાની ઉંચાઈ ૪૪૭ ફીટ અને
ત્રીજાની ઉંચાઈ ૨૦૩ ફીટ છે. પીરામીડ ને કે આઠ મોટા પ્રયંડ છે. તોપણ
આસપાસના વિદ્યાળ રણમાં દુરથી જોતાં સાવ નાના જણાય છે. આ મોટા મોટા
અણધારે પાથરના ચણી કાઢેલા હોઈ તે પર સુનાની છાં કરી અસલ વખતમાં
અનેક ચિત્રો અને લેખ કાઢેલા હોય એમ દેખાય છે. પણ કાલ તો આ લેખ
બહુજ જુન જોવામાં આવે છે. પીરામીડમાં બનકૃતિ શિવાય ખીજું કંઈ ખાસ
જોવા જેવું નથી. આ પીરામીડની અદર ભોયસાં હોય છે. અને તે જોવાને તથા
પીરામીડ પર જઈ અજુબાબા દેખાવ જોવા ધણી લોકો જાય છે. પણ અજુબ
તો જરૂર જણાઈ નહિ.

ત્રણે પીરામીડ નોંધ અને રેતીમાં ચાલવા રીફિક્સ જોવા ગયા. પાખવાળાં
સિંહના જેવી પ્રયંડ આકૃતિ હોઈ તેવું મ્હોં
રીફિક્સ અને જુના મંદિરો. સ્ત્રીના આકારનું છે. આ મુર્તિનાં આખ, કાન,
નાક વિગેરે અવયવો ખંડિત ચવાથી મુર્તિ બેડાળ
દેખાય છે. પણ પ્રથમ તે ધણીજ સુંદર હોય નોંધએ એમ લાગે છે. આપણા
પુરાણમાં જેમ નામકન્યા છે, એવાજ પ્રકારની આ કોઈ પુરાણી મુર્તિ હોવી
નોંધએ. આ મુર્તિની આસપાસ કેટલીક જુના દેવાલોની ઇમારતો દટાઈ ગયેલી

તે બોલી બહાર કાઢેલી છે. પણ તે પુરાણ વસ્તુઓમાં અમને કંઈ જોવા જેવું લાગ્યું નહીં. શીયાળાની મોસમમાં આ પુરાણી જગ્યા જોવા મુરોખીઅન લોકો તો એટલા બધા આવે છે કે હોટલ ચીકાર બરાબ્ર નાંચે છે.

ધણીખરા પ્રવાસીઓ ઉંટ અગર ગધેડા પર બેસી પીરામીડ જોઈ આવે છે.

હર કલાકે ઉંટનું બાકું બાર આના અને ગધેડાનું છ આના પડે છે. આ દર સરકાર તરફથીજ ઠરેલા છે. પીરામીડ પાસે એક ફોટોગ્રાફર અમને ફોટો

પકાવવા બહુજ આગ્રહ કરવા લાગ્યો. અને બીજા લોકોના પાડેલા ફોટો ખતાવવા માંડ્યા સ્ટ્રીકસથી ચાલતાં પાછું જવાનો અમને ગરમીને લીધે કંટાળો આવેલો હોવાથી અમે બાકાના ઉંટ કરવાનો વિચાર કર્યો અને ઉંટપર બેસી પાછા જવા પહેલાં પીરામીડ અને સ્ટ્રીકસનું મંજનાઈ આવે એવો ફોટો પકાવ્યો અને પછી ટરમીનસ પર પાછા ગયા.

દ્રામ છુટવાને હજી બાકી કલાકની વાર હતી એટલામાં પ્રાસેના બે ગામના

આરબ લોકોની લગાઇ. એક વચ્ચે કંઈ તકરાર ચાલતી હતી તે જોવા ગયા. પહેલ પહેલાં તો મોઢિયાં તકરાર ફૂકરી પછી

એક ગામના લોકો લોકડીઓ લઈ આવ્યા. આરબ લોકો બહુ મારામારી કરે એવા હોય છે. એવું જાણતા હોવાથી ખુબ ડરો અને હોલી નીકળ્યા. સિવાય બધે પકવાની નથી એમ અમને લાગ્યું. બીજા ગામના લોકોએ પરથરા ફેંકવા માંડ્યા. પણ એટલામાં નજીકની પોલિસ ચોકીપરથી બે ત્રણ સિપાઈ લોકડીઓ લઈ આવ્યા અને લકવાડ બંધ કરવા કહ્યું એટલામાં તો આ લોકો મોતપોતાના ગામ તરફ નાસી ગયા. ખપોરે બે વાગે અને પાછા હોટલમાં પહોંચ્યા.

અમારી હોટેલની નજીક એકએક નામનો બગીચો હતો તે જોવા અમે

એકએક ગાર્ડન. સોંજે ગયા. તેમાં જવાની શી માણસ દીક્રા અડધા પીચાસ્ટર ફી આપી અને અંદર ગયા. બગીચો

સાવ સામારણ હતો. મકરપુરા બાગમાં જેવો ફરીમ ફુંગર બનાવેલો છે, તેવો એક ફુંગર બનાવેલો હતો. બગીચામાં ૩-૪ ઉપહારમુઠો હતા અને દરેક ઠેકણે સેંકડો ખુરશીઓ ગોઠવેલી હતી. અંદર એક નાટકશાળા અને સ્ટેડીયમ કરવાની જગ્યા હતી.

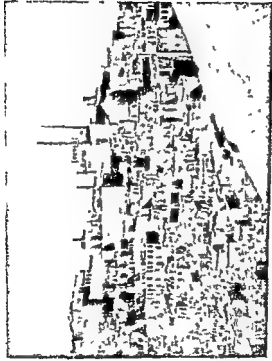
સાંજે બગીચાની બહાર શરવા નીકળ્યા. અહીંની પોલિસનો પોપાક સરેવ કોટ પાટજીન અને તુર્કી ટોપી એવો હતો. આ પુટ પોલિસની દુકાનો. સહેરમાં પુટ પાલીસ કરવાની ઘણી દુકાનો છે. કેટલીક દુકાનોમાં ત્રણ ચાર જથ્થા પુટ પોલીસ કરવા સમૈકા હોય છે. અરે દુકાનમાં મોટા મોટા આપનાઓ, વીજળી પંખાઓ અને બત્તીઓ હોય છે. આવી પુટ પોલીસની દુકાનો આખા યુરોપમાં કંઈપણ દેખાઈ નહીં. આ બાજુ ત્યાં કેરો યુરોપ કરતાં થણુ ચઢી ગયું એમ કહીએ તોપણ ત્રાસે. અહીં ગરમી વિશેષ હોવાથી રસ્તામાં ગરમી શંકુ પાણી અને સરખવ વેચાય છે. આવી આવી નવાઈઓ જોતાં અમે રાત્રે આઠ વાગે હાંટલમાં આવ્યા.

રાત્રે નવ વાગે વિજળી દુકાનમાં બેસી અમે નવું કેરો સહેર જોવા ગયા. આ બાજુ એક યુરોપીઅન કંપનીએ જમ્યો રાખી વસાવ્યો છે. અહીં બાલુની સડકો સરસ હોઈ ધમારતો થણુ બાલ્ય બનાવી છે. આ કંઈક પેરી-સના નમુના પર છે જેવી અમને ખબર પડી. એક બે કોફી હાઉસ પર તો સીનેગાની છત્રીઓ બતાવવામાં આવવી હતી. હાલ તાકની મોસમ ન હોવાથી બહુ વસ્તી નહોતી એટલે અમે જલદી પાછા ફર્યા.

અમારી દુકાન પરતો કન્ડક્ટર અગ્રેજી ભાવા જાણતો હતો તેણે અમને રસ્તામાં તુર્કી બાવણી બતાવી. અને તેને પૂછતાં તેની બાજુ તેણે “ઈજિપ્શીયન કોષ્ટ” ની જણાવી આ લોકો ખ્રીસ્તી ધર્મના હોય છે. મુસલમાની ધર્મનો પ્રસાર થતાં પહેલાં ઇજિપ્તમાં ખ્રીસ્તી ધર્મ દાખલ થયો હતો. પણ પાછળથી મુસલમાની જુલમથી ધણાખરા મુસલમાન થયા આમાંથી જે બચી ગયેલા તે ઇજિપ્શીયન કોષ્ટ લોક કહેવાય છે. આ લોકોનાં મંદિરો સહેરમાં એક ખુણે આવેલા છે. આ લોકો બહુ કુશીઆર હોય સખ્ય વ્યવહારમાં તેમનું બહુ ચલણ છે એમ તેણે અમને જણાવ્યું, પણ જુના ઇજિપ્શીયન લોકો તો ખીલકલ રહ્યાજ નથી.

રસ્તે પાણી વેચનારો-કેરો.

કિલ્લા ઉપરની મહામંદઅદલી મસ્જીદ અને કેરો શાહર.

તા. ૧૬-૮-૧૩ યતીવાર.

મારાં પત્નીએ હજી પોતાક કામમ રાખ્યો હતો અમારી નજીકની
ઓરડીમાં એક ઘરડી બાઈ તેના ઘણી સાથે
એક બધી બાઈ. રહેતી હતી. તેણે મારા પત્નીને બોલાવી એક એ
વખત વાગ્ય હોળી આપ્યા અને કિધાડે માથે
ગામમાં ન ફરવા ખાસ બસામણુ કરી આપણા દેશનો અને અડીનો પોતાક
સાવ જુદોજ હોવાથી આપણી પદ્ધતનો પોતાક જોઈ ત્યાંના લોકો ટગર ટગર
જોયા કરતા તેથી આ બધી બાઈએ નજર ન લાગે તે માટે ઉપલી બસામણુ
કરી. આ પછી મારા પત્નીએ સાથે આણેલો ઓવર કોટ અને સ્કાર્ફ (ઓટણી)
પહેરવાની શરૂઆત કરી આ બાઈ અંગ્રેજી સમજતી નહોતી પણ એ અત્યંત
માયાળુ દેખાતી હતી. પરમેશ્વરે દરેક દેશમાં અને દરેક કોમમાં આવા બસા
માણુસો પેદા કરેલા છે એવું જોઈ આમને બધું આશ્ચર્ય લાગ્યું.

સવારે માફીટ જોઈ આવ્યા મારફીટ સાધારણ છે. અહીં મોંસાદારનો
પ્રચાર હોવાથી માંસ અને લાક બાજી એકજ
કીટા ઉપરની મહમદી મસીદ. ઠેકાણે વેચાતાં હતાં. બપોરે કેરો શહેરનો કીસ્લો
જોવા ગયા. કીસ્લો એક ટેકરી પર છે, પણ ઠેક
ઉપર સુધી ઘોડા બાઈઓ જઈ શકે છે. ટેકરી પાસે ત્રીયે સુલતાન હસન
નામની મસીદ જોવા જેવી છે. ટેકરી પર મહમદઅલી મસીદ ઘણીજ સરસ
છે, જોડા પહેરી અંદર જવાની મનાઈછે, પણ યુરોપીઅન લોકોને છુટ ઉપર
ખીજ ત્યાંના સ્ત્રીપરો અડારી અંદર જવા દેવામાં કંઈ હરકત આવતી નથી.
સુસલમાન શિવાયતા ખીજ જોનારાઓને એ પીવાસ્ટર ફી માણુસ દોઢ આપવી
પડે છે મસીદ ખીજા રંગના જેવા એલામેસ્ટર જાતના ઉત્તમ આરસપાણી
ખરખરી પત્થરની બનાવેલી છે. અને મોટ મોટા ચાંબલાઓ પણ સળંગ
આજ પત્થરના તૈયાર કરેલા હોઈતે ખાસ જોવા લાયક છે. આવો સુંદર સ્ક્રીક
જેવો આંરસપડાણુ અમારા જોવામાં ખીજે ઓછપણુ ઠેકાણે આવ્યો
નહિ. આ મસીદની એક પાછળની અગાથીપરથી કેરો શહેરનો સુંદર દેખાવ
જાણીતો હતો. આ કિટા ઉપર અંગ્રેજ સરકારની ડાવણી અને નીચેના બાગમાં
' ગુર્ક' ઘસડેની મોટી ડાવણી રહે છે.

નદીને પેલે પાર જુઓરોડકલ જાનીયો છે. તે જોવા અમે અહીંથી નીકળ્યા. રસ્તામાં નાઈલ નદીના પુલ પાસે જુઓરોડકલ ગાર્ડન. આગળ ત્યારે તે પુલ વડાણે માટે ઉપાડવામાં આવ્યો હતો એટલે અમારે યોડી વાર રોકાવું પડ્યું. પણ પુલ કેરી રીતે બંદ કરે છે તે અનાયાસે જોવા મળ્યું. આ પત્ર સામર્થ્ય જોઈ અમને બહુ અચંબો થયો ત્યાર પછી અમે જાનમાં ગયા. આ નદીનો પણ સુંદર જામ છે. અહીં આક્રીક્ષના અનેક પ્રકારના પશુ પક્ષીઓ સમૃદ્ધી રાખ્યા છે. અહીં અમે જુરોડ નામનું કુંબી ડોકનું પ્રાણી જોયું એક પીયા-રટર શી આ જાગમાં દાખલ થતાં આપવી પડી ત્યાંથી નીકળી " એક વેરીઅમ " જોવા ગયા.

આ જોવા માટે અડધી પીયારટર ફોં આપવી પડી. એકંદરે એક નદીનો જાનાવડી ફુગર જનાવેશો હતો અને તેની આસ-જેક વેરીઅમ. પાસ ફરવાના રસ્તાના બંને બાજુએ પાણીના હોજ કરી તેમાં અનેક જાતના માછલાંઓ રાખેલાં હતાં. આ હોજની આગલી બાજુમાં હોડેથી ઉપર સુધી મોટા મોટા કાચ જડેલા હતા અને અંદર પ્રકાશ આવતા માટે ઉપરની બાજુ સાવ ખુલી હતી આવા નવા પ્રકારનો જલચર પ્રાણીઓનો સમૃદ્ધ જોઈ અમે સાંજે જા વાગે દોડેલાંમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૭-૮-૧૩ રવિવાર કેસ.

આજે સવારે નવ વાગે અહીંનું મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. અંદર જવા માટે એક પીયારટર શી આપવી પડી. ઇન્ટિપદીયન વસ્તુઓનો સમૃદ્ધ ઘણોજ ઉત્તમ પ્રકારનો છે. અહીં પલ્લરની બે વિશાળ મૂર્તિઓ જોવા લાયક છે. તેમજ અહીં મમીઝનો સમૃદ્ધ ઘણોજ સારો છે. વડોદરાના સમૃદ્ધસ્થાનમાં એક આવા પ્રદારનું " મમીઝ " છે તો પણ તે ઉપરથી આ સું છે તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવતો નથી. ઇન્ટિમમાં અસલના વારામાં મુડાંઓમાં મશાલાની દવા ભરી તેને એક પેટીમાં સાચવી રાખવામાં આવતા હતાં. રાજાઓનાં પ્રેતોને સાચવી રાખના પીંગમીડો જનાવેલા છે. આ રીવાજ હવે સાવ બધ પડી ગયેલો છે. અહીં પક્ષી અને પશુઓના પણ અનેક મમીઝ મુકેલા છે અહીંના જીવો આ મમીઝનો

સમઠ કાઈ ઠેકાણે નથી, અને અહીંથીજ આની પુરાણ વસ્તુઓ ખરીદી બીજા ઠેકાણે લઈ જવામાં આવે છે કેરોમાં આવનાર દરેકે આ અનુક્રીયમ ખાસ જોતું જોઈએ બરોડે બાર વાગે પાછા આવ્યા પછી સાજો નાઈલ નદી કિપરતુ બદર જોના ગામમાં ગયા આ બદરપર ખાસ જોવા જેવું કંઈ હતું નહિ

તા ૧૮-૮-૧૩ સોમવાર

આજે લાખણેરી જોના સમારે નવ વાગે ગયા પણ તે ઠેકાણે દુસ્તીતુ કામ

ચાલતુ હોવાથી અમને તે જોના મળી નહિ

અરખી યુનીવર્સિટી

અહીંના જુના નખતની સચિન પુરાણની અનેક પ્રતો

સમઠ કરી રાખેલી છે એમ ગાંધી જણાવ્યું.

અહીંથી પછી અમે અરખી યુનીવર્સિટી જોના ગયા આની ધમારત એક મશીન જેની હોઈ જુના કેરોની વસ્તીમાં છે અહીંના રસ્તા ઘણા સાકડા હોઈ દેખાવ મુબમના મુસલમાની મહોલના જેવો છે આ તરફ ટ્રામ નથી પણ ખાનગરની મોગી ગાડીઓ ફરવામાં આવે છે યુનીવર્સિટીમાં જવા માટે મુસલમાન શિનાયતના લોકોને બે પીવાદર રી આપરી પડે છે તેમાં ચારે બાજુએ ચોરડીઓમાં ચટાઈઓ પાથરી વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરતા હતા અરખી ભારાની આ મોગી યુનીવર્સિટી દોષ અહીં ઘણા દૂર દૂરના વિદ્યાર્થીઓ આવે છે અહીંના વિદ્યાર્થીઓને ખેદીય તરફથી મદત ખાવાતુ તથા રહેનાતુ મળે છે રસ્તામાં પાછા આવતા તરસ લાગવાથી ધખાઈલ સુરતીએ “સરમત સૈર” કરીતે જવનો તરખત મગાની આખો આખા બરફ નાખેનો હોઈ રનાદ બકુ મારો હતો કેરોમાં ભાડાની ગાડીવાળા રસ્તે જનાર લોકોને ‘આ મુ ગયા’ કરી ખુમ પાડે છે, તે સાબળી અમને બહુ નવાઈ લાગી અને આવી રીતે લોકોને ગાજો ક્રેમ દે છે એવું કારણ અનારા ગાંધીને પુછ્યું તો તેણે જણાવ્યું કે તેનો આરખી ભાગમાં એવો અર્થ થાય છે કે ‘મહારાજ બાજુ થાય’ આ સાબળી અમને બહુ હસતુ આવ્યું.

ભાગ ૫ મો.

એલેક્ઝેન્ડ્રોઆથી ત્રિંડીસી.

• , એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ. •

તા. ૧૯-૮-૧૩ મંગળવાર.

સવારે ચાર વાગે અમે એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ જવા માટે સ્ટેશનપર ગયા. અહીં ગાઇડની જરૂર હોવાથી હસ્તાક્ષર સુરતીને સાથે કરેલી એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ. લીધા. દર માણસ દીઠ ૪૪ પીપાસ્ટર સેકન્ડ ક્લાસનું બાકુ થયું. નવ વાગે ગાડી ઉપડી અને ૧૨-૪૫ વાગે એલેક્ઝેન્ડ્રીઆ પહોંચ્યા. રેલ્વેની બંને બાજુઓની જમીન નાઇલ નદીની નહેરોથી સુધીક હોવાથી બહુ મુંઝવે દેખાતી હતી. વચમાં લગભગ નહેરો-પરના ૫૦-૬૦ પુલ આવ્યા. ખેતીના કામમાં બજાવે બદલે ઉંટ તથા પાડાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. હસ્તાક્ષર સુરતીએ પહેલેથી કાગળ લખી એક આરબ દલાલને ખબર કરી હતી એટલે અમે સૌ તેની જોડે એક હાઇલમાં ગયા. અમારો સામાન એક ખચ્ચરની ગાડીમાં ભરવામાં આવ્યો. આ ગાડીનાં પૈડાં એ ચવામાં હલકું પડે માટે સાવ સાકાસાવ શીટના બાસનાં લંબાં કરેલાં હતાં. અહીંના અજીર પુણ્ડળ જોવામાં આવ્યાં.

અમારી હાઇલ પાસેનો ચોક ધણેા મોટો હોઈ વચમાં ખેદીવતું એક ડાંસાનું મોહું ચોરેસ્વાર પુવણું ઉભું કરેલું હતું. એલેક્ઝેન્ડ્રીઆનો દેખાવ. દરીઆ કીનારે આ શહેર હોઈ વસ્તી પણ સારી હતી. રસ્તા ધામર રેટેલા હોઈ કરેા કરતાં ધણુ સરસ હતા. કેમ જેવો અહીં કોશી હાઉસ પાસે કુટપાય પર ખુરશી નાંખી કોશી પીવાનો રીવાજ જોવાનાં આવ્યો નહિ. અહીં શીયાળામાં યુરોપીઅન પ્રવાસીઓ જયાબધ હવા ખાવા આવે છે. અહીં આવવાનું પણ કેરો જેવુંજ સારું મળ્યું. બપોરે કેક કમ્પનીમાં જઈ “ સેમિરામીમ ” નામની બોટ પર અમારી જાયો ગીઝન્ટે દરી આવ્યા પછી સાંજે ઘોડા ગાડીનાં બેની “ રેમલે ” નામની

સમુદ્ર કીનારા પરતી વસતી જોવા ગયા. કેરોની માફક અહીંની બાઝાની ગાડીઓ એ ઘોડાની ન હોવી માત્ર એકજ ઘોડાતી હતી. પણ ઘોડાઓ સારા હતા.

ધુળમાં તે દેશની નાટક કંપનીઓ છે. પણ મુંબઈ જેવી સીનસીતેરી હોવી નથી એવું ગાંધે કહેવાથી અમે કેરોમાં નાટક જોવા ગયા નહોતા પણ અહીં એક કોર્સી હાઉસમાં “વેરાઈટી” પદ્ધતિનો એટલે “રસમય ચુટણી” જેવો એક સરસ ખેલ થાય છે. એમ ખખર મળતાં અમે રાત્રે તે જોવા ગયા. અંદર જવાની કંઈપણ શી નહોતી. આ કોર્સી હાઉસ હતું પણ અંદરથી એક મોટી નાટકશાળા જેવું વિશાળ હતું પણ અંદરનો દેખાવ બહુજ રાંધુમારેલો હોઈ આંખને આનંદ આપતો હતો. પ્રેક્ષકોને ખેસવા માટે નહાના નહાના ટેબલ અને ખુરશીઓ ગોઠવી દીધી હતી. સ્ટેજ પરનો પડદો મલમલનો હતો. એવું સુંદર નાટકગૃહ જેઠ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. અહીં ગયા પછી કંઈપણ ખાવાનું મંગાવવુંજ નેહએ એવો રીવાજ હોવાથી તેની શી ખમણી વમણી લાઈ વગર શીએ અંદર આવ્યાનો સારી રીતે બદલો વાળી શેવામાં આવે છે. અહીં નિશાન બાજી, કસરત, ગાયન, સીનેમા વિગેરે અનેક ખેલો ખતાવવામાં આવ્યા. આમાં એક માણસે એકદમ સત્તર અઢાર પહેરવેશ ઝપાટામાં બદલવાનું કામ ધણુંજ ક્ષત્રમ રીતે કરી ખતાવ્યું. પડદા પાછળ જઈ અડધી મીનીટમાં તે પગથી માથા સુધી નવો રૂસ પહેરી સ્ટેજપર હાજર થાય એક વખતે સીનેમાનો એક વખત પુરણો પોશાક પહેરીને આવે આવી રીતે અનેક વરેહના ખેલો નેહ અમારું મનરંજન થયું.

તા. ૨૦-૮-૧૩ બુધવાર એલેક્ઝાન્ડ્રીઆ.

રામનરીર પોમ્પીના નામનો એક જય સ્તંભ જોવા જેવો હોવાથી અમે તે જોવા ગયા. વીજળીની દ્રામમાં અમે

પોમ્પીનો સ્તંભ.

સૌ બેઠા. એક ટેકરી ઉપર સીતેર શીટ ઉંચાણના

એક મોટા સળંગ થાંભલા સિવાય અહીં કંઈ

વિશેષ જોવાનું હતું નહિ અંદર કમ્પાઉન્ડમાં જ્યાં એક પીયારેટર શી આપતી

પડી પણ અંદર જઈ બહારના કરતાં વિશેષ કંઈ ખામ જોવા જેવું જણાયું

નહિ. એટલે અમે પાછા ફરી દ્રામમાં બેઠી બદર ઉપર અમારે આગળ જવાની

બોટ “એનિંગ્સિસ” જોવા ગયા આ બોટ ટ્રિવિઓપેડા જેવી હતી અને ત્યાંથી

પાઝ ફરનાં રસ્તાનાં બાથું રાખવાની એક પેટી લેતા બગરમા તપામ કરી તો માલુમ પડ્યું કે અહીંયા તેમજ કેરામાં લોડાના જેવી અપને ત્યાં ટુંક નજે છે. તેની પેટીઓ મળતી નથી. પણ કામગીની કે, લાકડાની કે ચાનડાની પેટી મળતી હતી. સાજો કંમીનો નામનું ઉપહારશુદ્ધ તેના મળ્યું તો ત્યાં મુઠ પોનીસ કરવાનું થતુ જોયું. આ દુકાનપર જઈ તે યત્નપર અડધો પીપાટ્ટર નાંખ્યો કે તરતજ પોતાની મેજે ખુટ માફ થઈ જાય છે. ત્યાંથી આવતી વખતે એક કત્તરવદ્યાના જોવા મળ્યા. આ તરફના લોકોને કસકતનો ખામ રોજ નથી એન માહિતી કહેવાપરથી જાણ્યું.

તા. ૨૧-૮-૧૩ ગુરવાર એવેકેઝેડીઆ.

સવારે અગ્યાર વાને ખોટપર ગયા. એવેકેઝેડીઆના બદર પર આવ્યા અમારી પામે જુના મેલાં કપડાંદ્રતાં ઉકે નહિ 'સેમીરેમીસમાં' એમી નીકળ્યા. તેનો તપાસ કરવામાં આવ્યો. એક વાગે ખોટ ઉપડવાની થઈ ત્યારે કંટલાક ગોરા ઉતાર્યાને વિદાય કરવા આવેલા સમારનેદીઓ એક બીજા જોડે યુગન કરવા લાગ્યા આ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી અમારા માહિતી કરેલો પનાર આપી તેને વિદાય કર્યો. બરોબર નહીં થયેલે વખતે ખોટ ઉપડી. અહીંની વ્યસ્થા બધી "કંડીઓપેટ્ટા" જેવી હતી. સમુદ્ર શાન્ત હતો. અને ખોટની માહિતી મળી ગયેલી હોવાથી અમને આ પ્રવાસમાં બહુ મજા લાગી.

તા. ૨૨-૮-૧૩ શુક્રવાર સેમીરેમીસ.

સવારે સાડા આઠ વાગે એકદશાઠનો ઘટ થયો નહિ તપામ કરતાં માલુમ પડ્યું કે અહીં માત્ર રાતના જમણુ વખતેજ ઘટ વગાડે છે. બીજી બધી વખતે કરેલે વખતે ઉતારો પોતે જમવા જાય છે. અહીં કામગીરી હોલના દરેક ઉતારોને નખર આપી જમ્યા ચોક્કસ કરી રાખી હતી. જોયારે કેક ઉપર કેનેડાના એક નીસા-નરી જોડે અમારે જોડાખાણુ થઈ દિવેરટ જાડે જઈ ત્યાંથી નેપલ્મ, રોમ મીલ્કાન વિગેરે જોવા જવાનો અમારો તિયાર અમે તેમને જણાવ્યો તો તે બધા પાદરીઓ અમને ખીડીખી ઉતરવાની મવાહ આપી સ્વિચોપેટ્ટા ખોટ ચિડીચી ડની રહેતી

નહોતી પણ આ બોટ તો હમી રહે છે. એમ જણાયાથી અમે ડરાવેલા શહેરો
 બોવાનું અહીંથી સોઝનું અને સોધું હોવાથી અહીં ઉતરવાનું ધાર્યું. અમે મુબંઈથીજ
 વહેનીસથી નેપલ્સની ટીકીટ કઢાડી ગળી હતી તે પાછી આપી દેતાં અમારે
 પાંચ ટકા નુકસાની ભરતી પડી પણ ટ્રીએસ્ટ રસ્તે જમણેા ખર્ચને વખત થતો
 હોવાથી અમે આ નુકસાન ખમવાનું પસંદ કર્યું આવી રીતે આ કઢાડેલી
 ટીકીટો પાછી આપનાં પાંચ ટકા નુકસાની ભરતી પડે છે. આગળ જણાવ્યાં
 પ્રમાણે યુરોપના પ્રવાસમાં આગળવી ટીકીટ કઢાડવી સોમ્પ્સિકર નથી એવો
 અમને અત્યારે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો.

ભાગ ૬ ઠો.

ઈટાલી.

શિડીઝી.

તા ૨૩-૮-૨૩ રાત્રીનાર

અમે ઉત્તરમાં જતા હોવાથી મરની એકાદી લાનવા નાહી. આજ માટે

શિડીઝી જહરે પડોચવાનું હોવાથી અમે તથા ન

શિડીઝી જહર

પવારે સામાન બારી તૈયાર કર્યો ડેપો-અર્સ માથે

ગખવાનું સોફ્ટિંગ ન હોવાથી અમે તે રીમગની

કમ્પનીના રોડરમાં રાખવા પડેસરને જણાવ્યું તો તેને તે બાર બોલને આપવા કંઈ

પણ તેણે તે નહિ કંઈ પાવની આપી નહિ પણ બીજને કંઈ ઉપાય ન હોવાથી અમે

તેના કબજામાં સોપી દીધી સાજો સાત વાગે શિડીઝી જહરે જઈ રીમર ઉભી રહી

અહીંના દેખાવ અમને તફાવત નવોજ લાગ્યો અહીંના મજુરો જોતા, ગાડીવાળા,

ગોગ, પોલિસ ગોગ, બિયુકો ગોરા અને બધા ગોગન લોખંડે જોઈ અમને લાગ્યું કે

હવે યુગપદ્ધતિ આવી જો ઉપર પોલિસ અધિકારીએ આવી વપામ કર્યા બાદ

અમને ઉત્તરવાની પરવાનગી મળી ધિલીલીઅન લોકો બહુ લુચ્ચા ગહે છે એવું

સાબત્યું હોવાથી અમારો સામાન ધિલીલીઅન મજુરોને ન સોંપવા કુલ કમ્પનીના

ઈંટરપેટર મારફત નીચે ઉત્તરવાની મોકલવું કરી અમારી પાસે વમાન વિગેરે કંઈ

જકાતી માલ છે કે કેમ તેની વપામ થઈ રહ્યા પડી એ જાણની માગી કરી

શિડીઝી ગેલને ગયા

ઈંટરપેટર સાથે હોવાની અમને કંઈ અડચણ આવી નહિ. ગેલનપર

પિતાબીએ એ મ જુરને બીરી આ પી એટલે બીજા

શિડીઝી ગેલન.

અનેક મજુરો બીડી મામત લાગ્યા અહીં વમાન

પર જકાત હોવાથી બીડીઓ લાગી મોની મલે કે

એટલે આ લોકો બીડી લેવા બહુ આતુર હતા આ મજુરો અંગ્રેજી બીલકુલ સમજતા

નથી તે જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી કેમકે તેઓનો અમે જ લોકો સાથે રોજ

સ મધ થવા જતા આ લોકો માત્ર આ જાણના અજાણના હતા તરસ લાગવાથી

રોશન ઉપર એક દુકાને અને ઇટરપેટર સામે જ્યાં પણ આ દુકાને પાણી નથી પણ સોડાવાંટર મળશે એમ જણાવ્યું. પણ અને પાણીના આગ્રહ કર્યો એટલે એણે મીતરસ વાંટર એટલે ઝરાનું પાણી આપવા કહ્યું. આ પાણી સારૂ હશે ધારી અને 'પીધું' તો તે સોડાવાંટર જેવું જણાયું. પણ આ પીધાથી અમારી વરસ મટી નહિ એટલે પાણી આપવા ફરી આગ્રહથી કહ્યું ત્યારે તેણે છેવટે ના ઇલાજે સાફ પાણી (એકવા ખુરા) આપ્યું. આ પ્રમાણે યુરોપની મુમાશરીની સરવાલમાંજ પાણી મળવાની અડચણ જોઇ અમને બહુ ચિંતા થઇ. રાત્રે ૧૧ વાગે અને નેપક્ષ જવા ઉપડી ગયા.

તા. ૨૪-૮-૧૩ રવિવાર

‘નેપક્ષ.’

અમે સેકન્ડ ક્લાસની ટીકીટ કઢાડી હતી પણ જેવી સગવડ આપણે ત્યાં સેકન્ડ ક્લાસમાં સુખની હોય છે તેની આગાડીનાં નહોતી. ખિડીઝીથી નેપક્ષ. અહીંયાં તો પહેલા વર્ગની ટીકીટ કઢાડીએ તોપણ તે ઉપર સ્ત્રી પીંગમરમાં સુવાની જુદીરી આપવાથી સુવાની મોઢ થાય છે. એટલે અમારે આખી રાત જાગતાંજ કહાડવી પડી. સવારે પાંચ વાગે અમે સેફેજ જાગૃત થઇ આસપાસ જોવા માંડ્યું તો બન્ને બાજુ જેવરામાં કપામતું વાનેવર હોય એવું જણાવ્યું. પણ દહાડો થતાં ખબર પડી કે આ છોડ કપાસનાં નહોતાં પણ કાળી દરાખના હોવાનું જણાવ્યું. બળદને બહારે જેવીમાં અહીં ઘોડા વપરાતા હતા. જેવરામાં ગેરરી સ્ત્રીઓ કામ કરતી હતી તેમણે માથે ટોપી ન પહેરતાં એક ચોખડો રૂમાલ બાધ્યો હતો. સવારે ૮૧ વાગે ગાડી ડુંગરપર ચઢવા માંડી અને અહીં દરાખના મોટા વેલા વધા નીચે મકાઇને પાક દેખાતો હતો. અને અગ્યાર વાગે નેપક્ષ પહોંચતાં સુધી બન્ને બાજુએ દરાખના માંડવાઓનો દેખાવ ધબ્બોજ સરસ લાગતો હતો.

રોશનપર ઉતરી કુક કમ્પનીના ઇટરપેટરની તપાસ કરી પણ તે કંઈ દેખાયો નહિ એટલે અમે મજુર પાસે સામાન રોશન બહાર કઢાવ્યો. ખિડીઝીથી પેલા મોચ-નરી અમારી સાથેજ હતા. રોશનપર આવતાં અમને પાસેની પોલિસ ચોકીપર લઇ ગયા. અહીં પોલિસ અધિકારી અગ્રેજ જાણુનો નહિ હોવાથી

અમારી પાસેથી શું માહિતિ માંગે છે તે અને સમજી શક્યા નહિ. અડી આ ભાંગ-ગડમાં અમારે દોઢ કલાક નીકળી ગયો. પણ કંઈ છુટકો થયો નહિ. સવારે કંઈ 'ખાંધેલું' નહોતું, એટલે જુખ પણ જુખ લાગી હતી અને ક્યારે છુટકો થશે તેની ચિંતા કરવા હતા. એટલામાં પેલા અમેરિકન મીશનરીએ ગજવામાંથી કંઈક કાઢવા કહ્યો. તે વખતે ઓચિતિ તેના ગજવામાંથી બોટ ઉપર થયેલી પોલિસ વપાસનો દાખલો નીકળી આવ્યો. આ દાખલો પાસે ઉભેલા પોલિસ સિપાઈએ દીઠા અને તે કાગળ લઈ પોલિસ અધિકારીને આપ્યો. અત્યાર સુધી આ દાખલો માટેજ તે અધિકારી અમને પુછતો હતો. એવું તેના મોંઢાના હાસ્ય ઉપરથી જણાયું. અમે પણ તરતજ અમારી પાસેના દાખલા રજુ કર્યા એટલે છુટકારો થયો. હાટલના એક દલાલ સાથે નજીકના હાટલમાં અમે ગયા. અમે પારકા દેશના અધુવાકેશગાર છીએ એકું ભેષ મજૂરી અમારી પાસે જમણી મજૂરી માંગવા લાગ્યા. પણ પેલા મીશનરીએ તેમને ધમકાવી કહ્યા અને બાજબી મજૂરી આપી વિદાય કર્યા. આ હાટલમાં જમવાની કંઈ સોંપ ન હોવાથી 'પાસેના ઉપહારગૃહમાં ગયા. અહીં ભાપા ન સમજતા હોવાથી ખાવાના પદાર્થ ભેષજી તેવાં મળ્યાં નહિ. અને જમણી કિંમત આપવી પડી.

આજે રવિવાર હોવાથી બધી દુકાનો બંધ હતી. તોપણ સાંજના વખતે

શહેરનો દેખાવ.

ગામમાં ભાકાની ગાડીઓ કરી શહેર જોવા

નીકળ્યા. આ શહેર સમુદ્ર કાંઠે હોય તેથી એપર

આવેલું છે. તેથી રસ્તા ધણુજ ઉંચા હતા.

કેટલેક ઠેકાણે તો એટલો બધો ઢોળાવ આવે કે ગાડીને ઉતરવા ધોડાનો પગ દબાવી પડશે કે શું ? એવી બીક લાગે આ શહેરની બધી સડકો દરસબધી જડેલી હતી. દુકાનો તથા ઘરો લોકોની સ્થિતિ સારી સંપત્તિવાળી હોવાનું ખતાવતા હતા. ઇટાલીના શહેરોમાં આ શહેરનો દેખાવ સીધી સરસ હોવાનું પ્રસિદ્ધ છે. સાંજે ફરી આવ્યા પછી જ્યોરના અનુભવપરથી ઉપહારગૃહમાં જવાનું માડી વાળ્યું. અને અમારી પાસે ચોક્કસ પણ ખાવાનું હતું. તે વખતે બજારમાંથી આવેલા મકાઈદોઢા શેરી ખાધા. પ્રવાસમાં આવી રીતે ત્રાસ પડ્યો જણી અમે કુકરમ્પની માગ્યત પ્રવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો.

તા. ૨૫-૮-૧૩ સોમવાર

‘ નેપલ્સ. ’

સવારે અમે કુક કમ્પની તરફ અગ્રેજી જાણનારો ગાઇડ મેળવવા તથા નેપલ્સથી રોમ સુધીની ટીકીટો કઢાવવા માટે અગ્રેજી જાણનાર ગાઇડ જવા નીકળ્યા. અહીં વીજળીની ટ્રામપર ટ્રામ ખી. એડવર્ડ. આં જવાની છે તે બતાવનારાં પાટીઆં ન લગાડતાં માત્ર નંબરજ લખેલા હોય છે. કુક કમ્પની તરફ જનાર નંબરની ટ્રામની રાહ જોતાં અમે રસ્તા ઉપર ઉભા હતા. એટલામાં અમારી હોટેલના દલાલે એડવર્ડ નામના એક સરકારી પરવાનાવાળા ગાઇડ સાથે અમારી ઓળખાણ કરી આપી. આજે અમારે પોપી ચહેર જોવા જવાનો વિચાર હોવાથી આ ગાઇડને આજનો દહાડો સાથે રાખવાનો વિચાર કરી અમે કુક કમ્પનીમાં ગયા.

કાલે સવારે પોલિસ ચોક્કીપરથી અમે નીકળ્યા ત્યારે આજ અગીઆર વાગતાં લગીમાં પોલિસ ઓફીસમાં જઈ હાજરી બુનીસીપાલ ઓફીસમાં આપવા માટે અમને તાકીદ આપી હતી અને ન જઈએ તો દરેક માણસને ૪૦ ફાંક ફાંડ કરવામાં આવશે એવું અમને કહેવામાં આવ્યું હતું. માહિતગાર ગાઇડ મળ્યા જવાથી અમે તેને લઈ પોલિસ ઓફીસમાં ગયા. એક કમારવના મોથા મજલે જઈ વપાસ કરીને જણાવ્યું કે હાજરી માટે તો બુનીસીપાલ ઓફીસમાં જવું પડે છે. તેથી અમે ત્યાં ગયા. અગીઆર નહિ વાગ્યાને લીધે આફિસ બંધ હતી એટલે અમે કુક કમ્પનીમાં જઈ રેલ્વે ટીકીટો ખરીદી અને આ નવા ગાઇડનો એક બે દિનસ અનુભવ લઈ પછી કુક કમ્પની મારફત પ્રવાસ કરવાની વ્યવસ્થા કરવાતું કરાવ્યું. અને પછી ત્યાંથી પાછા બુનીસીપાલ ઓફીસમાં આવ્યા. સવારે કન બાપેલુ નહિ હોવાથી અમને આ વખતે ચાર માળ ઘડી ઉપર જવાનો ઠટાજો આવ્યો. ઓફીસરે અમારું આમ, કામ, આવવાનો હેતુ વગેરે લખી લીધું પછી તેણે મારી પત્નીએ કપાળમાં કકુનો ચાંદનો કર્યો તે બદલ બહુજ ચોક્કસી કરી. અને ત્યાર પછી અમારો છુટકો થયો અમારી પાસેના બોટ ઉપરના દાખલાની વારીખ વાચવાની કંઈ શુભ ચવાથી અમારે પાંચ દિવસને બદલ ત્રણ દહાડાજ હાજરી માટે જવું પડ્યું.

બપોરના એ વાગે પાપી શહેર જોવા જવાનું હતું પણ તે દરમ્યાન વખત મળવાથી અમે અહીંનું મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. દરેક માણસ દીઠ એક લીરા (દશઆણા) શી આપવી પડી. આ મ્યુઝીઅમમાં દટાઈ ગયેલા

પાપી અને હરમુલીયમ વગેરે ટેકાણેથી ખોદી કાઢેલા આરસપાણના અને કાંસાના અનેક પુતળાઓ મુકેલાં છે. બધા નમ્તાવર્યામાં છે અને તેની 'કારીગરી બધીજ જોવા લાયક છે. આ શિવાય રોમન સામ્રાજ્યના વખતના વાસણો દીવાઓ તાજવાં નાણાં, જુદા જુદા રંગના પરચરના કંકડાઓ એસાડી કાઢેલી છબીઓનાં મોઝાઇક નમુનાઓ વિગેરે અનેક પ્રાચીન ચીજો અહીં એકઠી કરી રાખી છે. આ સમ્રાટશાન બહુજ ઉત્તમ અને ખાસ જોવા લાયક છે.

ત્યાંથી નીકળી એક દુકાનમાં અમે ખાવા ગયા આ વખતે ગાઈડ જોડે હોવાથી ખાવાનું સાફ મળ્યું. એ વાગે ગાડીમાં એસી અમે અહીં વાગે પાપી શહેરમાં આવી પહોંચ્યા. રસ્તામાં વીસુવીયસના જવાળામુખીમાંથી નીકળતો ધુમાડો અમને બતાવવામાં આવ્યો. મ્યુઝીઅમમાં-રોશનપર વગેરે જાહેર ટેકાણે "અહીં યુકલુ નહિ" એવી નોટીસ લગાડેલી હતી તે ઉપરથી આ બોકોમાં યુકવાની બહુ આદત હોય એમ લાગ્યું. રોશનથી ગામ નજીકજ છે અને તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે દર માથા અડી લીરા શી આપવી પડી આસ પાસના પ્રદેશ કરતાં આ ગહર કંઈક ખાડામાં નીચાણમાં આવ્યું હોય એમ જણાયું. ઈ. મ. ૭૯ માં વીસુવીયસ જવાળામુખીમાંથી એક મોટો રફાટ થઈ સ્થાવા નામનો રસ ચારે પેર ફેલાઈ ગયો તેમાં આ શહેર દટાઈ ગયું હતું. ત્યાર પછી પંદરસો સોળસો વર્ષ સુધી આ શહેરના અસ્તીત્વ સંબંધી કોઈને કંઈ ખબર નહોતી. થોડા વર્ષ પર ખોદતાં ખોદતાં અહીંથી કેટલાક બાવલા વગેરે જડી આવ્યાથી અહીં વિશેષ ચોકસી કરવાથી આખું શહેરનું શહેર દટાઈ ગયેલું માલુમ પડી આવ્યું. અને આ ખોદાણકામ કરવામાં કરાડો રૂપિયાઓનો ખર્ચ થયો છે. આ શહેરની બાંધણી કોલ્લેનથી હોઈ સ્તંભ સાંકડાં પણ દરજ્જાથી જડેલા છે. કેટલેક ટેકાણે સ્તંભ પર કંડીઓ કરી તેમાં નખનું પાણી છોડી બોકોની પાણી પીવાની સગવડ કરેલી છે. ઘરના બાપરા તુડી ગયેલાં હોવાથી કેટલેક ટેકાણે નાં કપાં છે.

તા. ૨૬-૮-૧૩ મંગળવાર

‘નેપદસ’

વીસવીસ જ્વાળામુખી પર્વત જોવા જતાં ખર્ચ વધારે થઈ ગયો તે સમયે ત્યાં વેલી માત્ર તેના ત્રિસીર્ણ મુખમાંથી સર્જવારા જ્વાળામુખી નીકળતાં ધુમાડો જઈ પાછા ફરવું પડે છે અને દહાવારસ જોવા માટે સર્જવારા નામનો જ્વાળામુખી જોવાથી તે સંખ્યા સારી કલ્પના આવે છે એવું ગાંધી જણાવ્યું એટલે અમે તે જોવા જવાનો વિચાર રાખ્યો. આ બદલ ગાંધીને દર માણસ દીઠ રૂ. ૧૦૦ આપવાનું કરાવ્યું અને આ શ્રીમાં અમારો જવાનો તથા ગાંધીભાઈનો તમામ ખર્ચ કરવાની ખોલી કરી હતી. દર્પા પ્રમાણે આ વાતે અમારો ગાંધી આવી પહોંચ્યો તેની સાથે નેપદસનો જીનો કીડો, તેમાં રાજકીય કેદીઓને શુભ રીતે નાશ કરવાની બચકર અધારી કોલ્ડી, રામલચેયલ વગેરે જોઈ અમે મુની-સીપાલ ઓફિસમાં હાજરી આપવા ગયા અને પછી મેજનપર એક દુકાનપર ગાંધી અમારે માટે ભાત અને બે ત્રણ શાક કરાવ્યાં હતાં. તે ખાઈ જ્વાળામુખી જોવા જવા માટે ગાંધીમાં એકા. આઠ કલાકે પોતુઓની ગામના રેશને આવી પહોંચ્યા. અહીંથી એક મેજનપર જ્વાળામુખી જોવાથી અમે સૌ ગાંધીમાં એકી ત્યાં ગયા. આ પર્વત નજીક કદાચ જ્વાળામુખીનો સ્ફોટ થવાનો સંભવ હોય તે આસપાસના ગામને ખબર કરવા માટે એક ઓબ્સર્વેટરી એટલે વેધશાળા રાખી છે થોડો દુગર ઉપર ચઢી નીચે એક મોટા બે માધલના ઘેરાવાના મેદાનમાં આવ્યા તે અહીં ઉભરો ન્હાના ન્હાના ખાડા હોઈ તેમાંથી ગંધકનો ધુમાડો નીકળતો હતો. નારીનપરની માટીમાં ગંધકનો મેળ હોવાથી, પીળી દેખાતી હતી. આ મેદાનની વચ્ચેવચ્ચે એક રૂ. ૧૦૦ લાંબો પહોળો ખાડો હતો ત્યાં અમને અમારો ગાંધી લઈ ગયો, પાંચ છ ફીટ નીચે આ ખાડામાં જ્વાળા રસ ઉકળતો હતો. અમારો ગાંધી આ મેદાનની પાંચ છ જગ્યાએ પથરો ફેંકી બતાવ્યું તે અંદર જવા પોલી હોય એમ બોલો અવાજ થતો જણાયો. ગાંધી એક કાંડો સળગાવી દહાવા રસ ઉકળતો હતો. તે ખાડામાં તે ધર્યો નો પામેના ખાડાઓમાંથી એકદમ ધુમાડો નીકળવા માંડ્યો. આવા બચકર અખતર ન કરવા માટે અમે ગાંધીને સમ-નાખ્યો. પછી એક ખાડામાંથી ગંધકની માટી નમુના નીકળે લઈ આગળ ગયા ત્યાં નીચે જાદુશાઈ દેવેલું આપરનાનમું જોવા ગયા અહીં દુગર મોટો અંદર

ઔરડીઓ બનાવી છે. ત્યાં એસવાથી અનાયાસેજ ગધફના 'બુમ'થી પડેલો છુટે છે. આવી રીતે ધુમ્મસો લેવાથી પાચનશક્તિ વધી કેટલાક રોગ નાબુદ થાય છે એવું માનવું છે. આવી અદ્ભુત સહિ ચમત્કાર જોવાની તક શ્રી સયાજીરાવ મહારાજની રૂપાથી મળે માટે મનમાં તેમનો પન્થવાદ માની અમે, સૌ પાછા ફર્યા. અને રેલ્વેમાં એસી નેપક્ષ આભ્યા.

અહીં રેલ્વેના પાસેથી કેળીલ ટ્રામમા એસી એક ડુંગરપર અમને અમારો ગાઈડ લઈ ગયો. આ ડુંગરમાં બુગદાં ચોકરી કેળીલ ટ્રામ-
 લોડાના તારના દોરણ નડે ટ્રામ ઉપર યત્રથી
 જે ચવામાં આવે છે. રસ્તાનો ચઢાવ બહુ હોવાથી
 એસવા માટે ત્રાંસી બેઠકો બનાવી હતી. અહીં ચઢવા ઉતરવાના પ્લેટફોર્મ પગથીઆ જોવા કરેલા છે. આવી ટ્રામ અમે આજેજ એક ટેકરી ઉપર નહિ અમે એક ઉપહાર ગૃહમાં ગયા. અહીંથી નેપક્ષ ચહેરનો દેખાવ બહુજ સારો દેખાય છે. અહીંમાં બીખારી સી પુરો આવી વાઘ વગાંડી, પૈસા, માંગવાનો રીવાજ બહુજ જણાય છે. અહીંથી પાછા ફરી અમે હાટલમાં ગયા.

આજે રાત્રે રોમ જવાનો વિચાર હોવાથી આજના દિવસનું ભાડું આપવું નહિ પડે એવું ગાઈડે કહ્યું હતું એટલે અમે ગાઈડ સાથે કરેલો ઠરાવ. સવારેજ અમારો સામાન બાંધી હાટલના મેનેજરને કબજે કરી આપ્યો હતો. બપોરના બાર વાગ્યા પછીનો ઔરડી કમળમાં રાખવામાં આવે તો બીજા બપોરના બાર વાગનાં સુધીનું ભાડું ચઢાવવામાં આવે છે. સાંજે પાછા આવ્યા પછી રાત્રે ગાડી ઉપડવાને ઘણો વખત હોવાથી અમારા ગાઈડે અમને બે ત્રણ કલાક માટે એસવાની ઔરડી બાંડે કરી આપી. યુરોપના પ્રવાસમાં બિન બિન બાધાઓ આવડતી નહિ હોવાથી તેમજ દરેક ઠેકાણે નવો ગાઈડ થોપી કલાકી ફરવું પડશે તેના કરતાં જો એકજ ગાઈડ સાથે હોય તો બહુજ સારું એવું ધારી અમે એકવડેજ અમારી સાથે આવવા મરજી છે કે કેમ એમ પુછ્યું. અને આવવાનો હોય તો તું પગાર લેશે વગેરે પડખું કરી, બે ત્રણ દિવસના અનુભવપરથી તે માણસ મહેનતુ અને પ્રમાણિક જણાયા અને જો તે સાથે આવે તો ઠીક પડે એવું હતું. તેણે રોજના પગાર કરતાં અમારી મુસાફરીનું ઉચક કંત્રાટ રાખવા મરજી બતાવી અને માણસ દીઠ ૨૦ રૂાક એટલે બારે પિયા પેનાનું જતાનું. આના અગામે જતાના આયતો, રોડનાડીનો,

પ્રવેશ ફીનો, રોશનપરની મજુરીનો હોટેલના મોકરને આપવાની ખતીસનો તેમજ તેને પોતાને ખાવાનો પીવાનો અને રેલ્વે બાડાનો સમાવેશ થઈ જતો હતો. કુક કંપની માર્શલ પ્રવાસ કરવામાં માણસ દીઠ એાછામાં એાછા ૧૫૫ શિલિંગ એટલે ૫૩, ૧૦ આના આવે એ શિવાય દરેક ડેકાણે ગાઈડની ફી વગેરે જુદો ખર્ચ આપવો પડે. એટલે તે રીતે એ લગભગ ૧૨ રૂપિયા ખર્ચ થવા સંભવ હતો અને વળી દરરોજ સાથે બજારીતો માણસ મળે નહિ એટલે આ ગાઈડની શરત કબુલ કરી અમે તેનેજ સાથે રાખવાનું નક્કી કર્યું. થાજ રાત્રે અમારે આગળ જવાનું હોવાથી તેને સામાન લઈ આવવા કહ્યું. રાત્રે દસ વાગે રોશનપર ગયા. રોશનપર વેટીંગરૂમ મોટી અને બપકાબધ હતી. આ દેસમાં મજુર લોકો કંઈપણ સામાન માથે નહાવતા નથી. ખાસ પેટી વગેરેને આમડાના પદા નહાવી ખભે બરવી લે છે અને બહુ સામાન હોય તો હાથ ગાડીમાં મુકે છે. ઇટાલીના ધણાખરા રોશને પ્લાટફોર્મ કરેલા નહિ હોવાથી નહવા ઉતરવાની બહુ અડચણ પડે છે. વળી રેલ્વેમાં માત્ર ગ્વેડરટન બેગ જેવો નાનો સામાન સાથે રાખવા દે છે. બીજાં કંઈ વિશેષ રાખી શકાતું નથી. રાત્રે અમાર વાગે બરોબર અમારી ગાડી રોમ જવા ઉપડી.

તા. ૨૭-૮-૧૩ શુક્રવાર

‘ રોમ. ’

સવારે અમારી ગાડી કુંગરપર ચડતી ‘જીઆઈ. આન્જુઆન્જુનો’ પ્રદેશ લીલી હરીઆળીથી ધણેજ સુંદર જણાતો હતો.

રોમ શહેર ખીજા ઇમાન્યું- આ વાગે રોમ પહોંચ્યા. અમને રોશનપર અલ રાખતું સમારક. એસાડી ગાઈડ એક સારું હોટેલ વપાસી આવ્યો.

આ હોટેલમાં માળ ઉપર જવા માટે ‘લીફ્ટ’

હતું અને રોમ શહેર જુના વખતથી સુપ્રસિદ્ધ છે અને ઇ. સ. ૧૮૭૦ માં ઇટાલી દેશ પાછો સ્વતંત્ર થયા પછી આ શહેર રાજધાની તરીકે મુકરર કરેલું છે. શહેરના રસ્તા દરમિયાની હોઈ શહેરમાં ઇમારત બધી અને સુંદર છે. હોટેલમાં આવ્યા પછી તુરતજ અમે સેન્ટપીટરનું મહાન મંદીર જોવા ગયા. રસ્તામાં એક વિશાળ ચોક્કમાં બીજા બીકટર ઇમાન્યુઅલ રાખજુ સુનેરી ટોળ નહાવેલું ઘોડેસ્વાર એક સુંદર પુતળું ઉઠ્યું હતું છે તે જોયું. આ પુતળાની પાછળની બાજુએ એક આરસપાણના ઉગા ઓટલાપર એક સુંદર આરસપાણનું મંદીર કરેલું છે તે

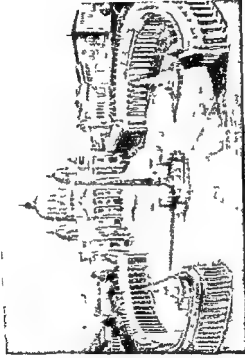
ખરેખર પ્રેક્ષણીય છે. આ પુતળ અને નદિની ઉત્તમ કારીગરી ઇટાલીને જાણે એવી છે. આ સ્મારકની પાછળ દોઢ કરોડ રૂપૈયા ખર્ચ કરી ઇટાલીએ ગુમાવેલી સતત્રતા પાછી મેળવ્યા બદલ આ નગ્નીસ્તુ' નામ અમર કર્યું છે. આ ગંગાને લોકો “ કાધર એફ ઇટાલી ” ઇટાલીના પીતા તરીકે ઓળખે છે અને તેના સ્મારક પુતળા ગામે ગામ (મા) કર્યા છે.

અહીંથી નીકળી અમે સેંટપીટરના મંદીર આગળના બચ્ચ ચોકમાં આવ્યા.

સેંટપીટરનું મંદીર.

અહીં બે મોટા કુવારા ઉમેશ ઉડતા રાખવામાં આવે છે. આ મંદિરની શોભામાં ઉમેરો કરવા બે અર્ધગોળ આનંદાદિત રસ્તા કરેલા છે. આ રસ્તાની

બન્ને બાજુએ અનેક પ્રચંડ થાંભલાઓ ગોઠી તે પરની અગાશીપર દરેક થાંભલા દીઠ સાક્રપુરણના પ્રચંડ પુતળા બેસાડેલા છે. મંદિરમાં જવા માટે વીસ પચીસ પગથીઆ ચઢ્યા પછી એક બચ્ચ પોર્ચ (આનંદાદિત આગલું) આવે છે. આ મંદીર તમામ ખ્રિસ્તી દેવાલયોમાં શ્રેષ્ઠ છે, આ જોયા પછી જીજ્ઞાસુ બધાં મંદીરો નાનાં લાગે છે અને કોઈ પણ દ પડતું નથી. આ મંદીરમાં ૧૮૦૦૦ ચોરસ વાર (લગભગ પોણાચાર એકર) જમીન અંતરાઈ છે અને તેના કુમટ ૧૩૮ ફીટના વ્યાસનો છે અને એકદર મંદીરની ઉચાઈ ૪૩૯ ફીટ છે. બીંતમાં અને ભોંયતળીયે અનેક જાતના અમુલ્ય આરસપાદ્ય જડેલા છે. અદર મોટ મોટી ઓર્ગલિપેન્ડીંગની છબીઓ છે એવું દુરથી જણાય છે પણ પાસે જઈને જોતાં તે મોઝાઇક (એટલે નાના પત્થરના કક્ષા ગોઠવેલી છબીઓ) નું કામ માણુમ પડે છે. આ મંદિરમાં દેવકુતનાં બે પુતળાં તો દુરથી છેક બાજુક જેવાં લાગતાં હતાં તે પાસે જઈને જોયાં તો મોટા માણુમના આકારનાં જણાયાં. અનેક પોપો (ધર્મગુરુઓ) એ આ મંદિર પાછળ કરોડો રૂપિયા ખર્ચ્યા છે. આ મંદિરની બચ્ચતા અને સુદરતાની કલ્પના ગમે તેટલું વર્ધન કરીએ તોપણ આવે નહિ માત્ર નજરે જોયા શિયામ ખ્યાલ આવે તેમ નથી. અહીંથી બાર વાગે પાછા શરી સાંજે પિપલ્સ સ્કેવરમાં ગેરીબાલ્ડીનું પુતળું અને સાર્વજનિક બગીચો જોઈ આવ્યા.

સેન્ટ પીટરના મંદીર સામેના આકાશ-ચોખ.

તા. ૨૮-૮-૧૩ ગુરુવાર

‘રોમ.’

દૂધ, માખણ, મલાઈ વિગેરે વેચવાની દુકાનને ઇટાલીમાં “ લોટેરીઆ ”

ગાઈડે કરેલી અમારી જન્મ-
વાની બ્યવસ્થા.

કહે છે. અમારો ગાઈડે અમને સવારના ગ્રેકફાસ્ટ માટે આવ્યા લોટેરીઆમાં લાઈ જતો. તેથી ત્યાં માલ સોંધો મળી અમને પસંદ પડે એવો ખોરાક મળતો. જપોરે ત્યાં સાંજે દૂધ બાવ મલઈ બે ત્રણ

લાડો અને વટાણાના સણગા એ પ્રમાણે રોજ ખાસ ગાઈડે તૈયાર કરાવતો. શાક હમેશાં માખણમાં તળી તેમાં મીઠું મરચું કંઈ પણ નાંખવામાં આવતું નહિ એટલે અમને તે સાવ મોજું લાગી બાવે નહિ તોપણ અહિંયા જન્મવા ખાવાની સારી સગવડ મળી હતી.

આજે પોપનો “ વ્હેટીકન પેલેસ ” જોવા ગયા આ મહેલમાં અગીઆર

હજાર ચોરડાઓ છે એમ કહે છે. અહીંયા

“ વ્હેટીકન પેલેસ. ”

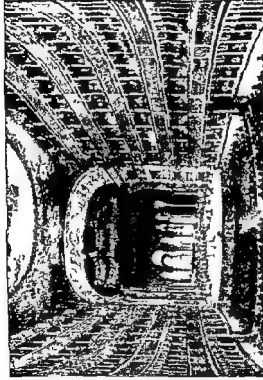
ઓઈલપેન્ટીંગની છબીઓનો સારો સંગ્રહ છે.

આ છબીઓ બસો વર્ષ પહેલાં ચિત્રેલી છતાં

પણીજ કળા કૌશલ્યથી કાઢેલી જણાઈ. આમાંના ઘણાખરા દેખાવ ખાચબલની કથાને લગતા છે. અહીંયાં વળી રોમન સામ્રાજ્ય વખતના હજારો આરસપાદનના પુતળાઓનું એક મોટું પ્રેક્ષનીય સંગ્રહસ્થાન છે. તે અમે જોયું. ખરા અસલ રોમન પુતળાઓનો આજ સંગ્રહ છે અને બીજા બધા સંગ્રહસ્થાનમાં જે રોમન પુતળા હોય છે. તે આના નમુના પ્લેસ્ટર ઓફ પેરીસના કરેલા હોય છે. વળી અહીંયા સજાત આરસપદ્મીના પથરના હોજ બનાવેલા છે તે ખાસ જોવા લાયક છે પોપના મહેલના પાંચ સ્તર ચોરડાઓ જે ઉધાડા હતા તે અમે જોયા તો તેમાં ટેરેટ્રીયું કામ (કપડામાં વણી કાઢેલી રંગે બે રંગી છબીઓનું કામ) ઘણુંજ સુંદર માણુમ પડ્યું. અહીંયા પોપની તૈનાતમાં એક ખાસ પલટણ રાખેલી છે. આ પલટણના સીપાઈઓ માત્ર વિચીત્ર રંગનો પોપાક પહેરી ઠેક ઠેકાણે પહેરો કરતા જોવામાં આવે છે. ઇટાલીના રાજા જોડે પોપને જનતું ન હોવાથી આ પલટનમાં ઇટાલીઅન સિપાઈ ન રાખતાં સ્વીસ વગેરે બહારના સીપાઈઓ છે. આ પ્રેક્ષણીય મહેલ જોતાં જોતાં જપોર પડી ગઈ

જન્મ પછી અને ટાપુસ નામના બાદવાહે ઇ સ ૮૦ની સાલમાં ખાવેલી
 ઇંગ્લીયમ નામની બધી ઇમાનત તેવા ગયા
 સોગીયમ અને બીજા આ ઇમારત ગેરીએટર (ના જેવા પહેલાનો)
 ધાનીન મેમન કમાનો ની અને મિલ જેવા કુર પગુઓની લાલકો
 કરવા માટે બાધેલી હોય તેમ પનાસ હનર
 જોનારા બેસી રહે એવી ગોઠવણ કરેલી છે આ ઇમારત મોલ નાકારના બાધેલી
 છે અને તેના રૂ ભાગ પડી ગયો છે તોપણ બાની રહેલા ભાગપરથી આખી
 ઇમારતની બબલની ખાલી ધામ છે આ મહાન અમડ જેમ કોન્ટ્રોલર
 બાદવાહના નિન્યનુ રમારક કરવા બાધેનો મોટો દરવાજો (આર્મ) જેમ
 ખાતેલાન ટેકરી કિપર સીકર બાદવાહનો પડી ગયો મહેલ લેયે પેથીઓન
 નામની જુની પ્રવડ ઇમારત જેમ પાલ દરવા ટ્રેન મારકસ અને મોરેલિયસ
 બાદવાહના જમ રવો અને ફોરમની જમ્યા જેમ ઘેર આબ્યા આ ઇતિહાસ
 પ્રસિદ્ધ સ્થળોની એક વખતની જાલોજાલી અને હાલની ખડેર રિયતી જેમ
 બર્નહારીના “ સા રમ્યા નગરી મહાન્ત નુપતિ ” એ સ્થાનેની માદ થઇ આવે છે
 અને આનમ્મ જગતમાં કોઈની પણ મોટાઈ ચીરમલ ટકતી નથી એ નામતની
 ખાલી થાય છે અને કવિને કરેલા “ જાગવ તરને નમ ” એવાજ સંખેમાજ
 કાલને વદન કર્યું

કોતર કામ તથા ચિત્રકલામાજ પ્રદાવી દેવ પ્રખ્યાત છે એમજ નહી પણ
 ગામનવિદ્યામાં પણ તે બહુજ પ્રવીણ ગણાય છે.
 જોયેરા હાડસ રાત્રે જન્મ પછી અને એક એપેગ હાડસમાં
 નાટક જોવા ગયા આ હાડસ એટલે નાટકશાળા
 માગની હોઈતેમ ૭ હનર પ્રેક્ષકો એવીવારે બેસી રહે એવી ગોઠવણ છે આવડ
 મોટું નાટકગૃહ જેમ હિંદુતાનની નામકલામાને શુ નામ આપતુ તે કઈ સમજાણ
 પડે નહિ. પુરોપપ્તોમાં કોમે નાટક જોનારા બહુ રોખીન હોવાથી નાટક કમ્પનીની
 પેદાસ ધણી થાય છે અને તેને લઈનાટક કમ્પનીઓ આવ્યા બનનાટકગૃહો બધાની
 રહે છે અને એક બોક્ષ (એસવાનુ ખાન) રીઝર્વ કર્કે હતુ અહીયા ખુરશીઓને
 મખમલ જડેને હતો અને ઘણ પર કીમતી મલીઓ પાથરી દીધો હતો થોડીવાર
 પછી ગેજપરનો મખમલનો હોય પડો ઉપડ્યો કે તરતજ બધા દીવા હોલવાય
 ગયા અને રેજ લીવાપના બાગમાં અધિકાર મઈ રહ્યો નાટકની સીનસીનેરી,
 નાટકોનો અભિનય અને ગાનારીઓના મંથુલવર સાંમળા અમને બહુજ આનંદ

ઓપેરા હાઉસના અદરનો દેખાવ-રોમ

યયો પણ ઇટાલીયન ભાષા સમજતી નહિ હોવાથી અને યુરોપીયન ગાયનપદ્ધતી ખરોખર ગમતી નહીં હોવાથી અમને વચ્ચે વચ્ચે કંટાળો આવી ગયો. ખૂદાર અધાર કરવાથી રેજેન્સની સ્પીનસીનેરી, અને અભિનયને વધારે શોભા આવે છે એવું માનવું જણાયું. રેજેન્સર કોઈ અભીનય અગર ગાયન ધણું ઉત્તમ અને પ્રેક્ષકોને ઘણું પસંદ પડે છે તો આ નાયક પાછો અંદર જતી વખત ટાળાઓ પાડી તેને બહાર બોલાવવામાં આવે છે અને તે નાયક પ્રેક્ષકો તરફ માથું નમાવી નમન કરી પાછો ચાલ્યો જાય છે કોઈકોઈ વખત ધણા સારા નાયકને બે ત્રણ કે ચાર વાર બહાર બોલાવવામાં આવે છે પણ આપણા દેશ પ્રમાણે “વન્સમોર”ની છુમો પાડી લાકડીઓ ઠોકી સીટીઓ વગાડી રોજગાર કરી નાયકને ફરી તેજ અભિનય અગર ગાયન કરી કરવાની ફરજ પાડવાનો રીવાજ નથી. યુરોપમાં સ્ત્રી પાત્રો સ્ત્રીઓજ હોય છે નાટકની ખરી મોસમ શિયાળાની હોવાથી આજે નાટકગૃહમાં બહુ બીડ નહોતી. નાટક ચાલુ હોય ત્યારે પ્રેક્ષકો એવા શાન્ત રહે છે કે નાટકનો દરેકે દરેક શબ્દ ખરોખર સંજગાય છે. આપણી જેમ સ્ત્રીઓ ન્હાનાં રડતાં બાળકો નાટકશાળામાં લાવતા નથી એટલે સાંતી બહુ સારી સમવાય છે.

તા. ૨૬-૮-૧૩ શુક્રવાર

‘રોમ.’

રોમ શહેરની બહાર એપીઅન રોડ ઉપર એક મંદીર છે તે અમે જોવા ગયા. અમલ ન્યારે સેન્ટપીટરને ધર્મ દેલાવવા માટે સેન્ટપીટર અને ઇસુખ્રીસ્તની કેદમાં નાંખ્યો હતો ત્યારે તે કેદખાનામાંથી નાસી મુલાકાતવું સ્મારક. છુટી આ ઠેકાણે આવ્યો. ત્યારે ઇસુખ્રીસ્તે તેને દર્શન આપ્યું અને પાછા કેદખાનામાં જવા અને ધર્મ માટે પ્રાણ આપવા ઉપદેશ કર્યો હતો આ મંદીરમાં ઇસુખ્રીસ્તની પાદુકાઓ બેસાડી તે મુલાકાતવું સ્મારક ક્યું છે. આસ્થળ રોમન કે યોલીક લોકો બહુ પવિત્ર માનતા હોઈ અહીં બહુ જત્રાણ આવે છે.

અહીંથી નીકળી સેન્ટપોલુસ મંદીર જોવા જતાં સ્ત્રીમાં કયાટા કુમસ (બોયસમાંની જુલજુલામણી) જોવા ગયા અમલ ન્યારે ખ્રીસ્તી લોકોનો ધર્મ માટે અમાનુષિક છળ કરવામાં આવતો તો ત્યારે તેઓએ આમાંથી કયાટા કુમસ.

નાશી હુટના માટે આવી અનેક ભુલભુલામણીઓ મેન તહેંગી આસપાસ ઝેલી છે એક ન્હાના મદીરના ગયા પછી ત્યાંના માવાએ એક ઓરડીનું બારણું ઢાઢી અમને અદર લઈ ગયો પછી અમારા દરેકના હાથમાં અફેડી મીણુમતી આપી તે સળગાવી અને તે બાવો અમને લઈ ગયો ત્યાં એક પછી એક અધારા બોયસમાં ગયા અહીંનો રસ્તો સાવ સાફડો હતો અને વચ્ચે વચ્ચે ધર્મ માટે મરેલા અનેક સાધુઓના હાડકા ગોઠની રાખ્યા હતાં તે અમને બતાવ્યા આશરે પદરેક મીનીટ આ બીનાશવાળી અધારી જાગ્યોમાં અમે ર્ધ્યા નહીં એટલામાં તો પાછા ક્યારે બહાર નીકળીશું એમ થવા લાગ્યું આવા રસ્તા ભુલભુલામણી જેના કહેવા હોવાથી કેટલેક ઠેકાણે બે ત્રણ માઈલ લાખા રહે છે આ રસ્તાઓના હાલ બીલકુલ કિપયોગ થતો નહિ હોવાથી સાવ નાફુસ્ત થઈ ગયેલા છે ઈરેવે રસ્તે અમને બાવો પાછા અમને બહાન લાવ્યો આ રસ્તાઓ બનાવવામાં એક એવી ખુમી છે કે અમે પાછા આવતા અમને એવો ભાસ થયે કે આપણે નીચેના નીચે જઈએ છીએ પણ જવટે બહાર આવ્યા ત્યારેજ જાણ્યું કે બોયસ પુર થયું છે આના રસ્તામાં ધણી વાર લોકો ભુલા પડી જાય છે એક વખત એક અંગ્રેજ મુમાશર જુનો પડી ગયો તેનો પતોજ નથી એવું અમારા માઈડે જ્યારે અમને કહ્યું ત્યારે અને સુગંધિત પાછા આવ્યા તેથી અમને બહુ આનંદ થયો

ત્યાંથી અમે ‘સેટપોલ’નું મદીર જોવા ગયા રસ્તામાં અનેક જાત્રાળુઓ પગે જવા હતા તેમની દરેકની ઢાતીપર એક બી તો

સેટપોલનું મદીર

લગાડેજો જોઈ અને તપાસ કરી તો આ લોકો રોન દેશના ખેડુતો હોઈ પગે ચાલી જના કરવા

આના છે એવું જાણ્યું અમાર વાગે અમે મદીરના પહોંચ્યા અહીંયા ૧૨૦ મોટા એક મજગ મોટા બારસપહાણના ચાંબલાઓ અને કાચ ઉપર કાટેલા સેટપોલના ચિત્રો ધણા જોના લાયક છે આજ સુધીના તમામ પોપોની છબીઓ મોઝાઈક કામમાં કાટેલી છે એક કબજ ઉપર લીલા રંગનો આરમપટાણ જોઈ અમને બહુ નવાહ લાગી મદીર જોઈ રહ્યા પછી આત્મી વખતે સેટપોલ અને સેટપીટરનું જુના વખતનું જમીનમાં દટાઈ ગયેનું ઘર જોઈ કા યુ છે તે જોયું

ખપોરે કોન્સ્ટન્ટાઈન રાજનું મદિર જોઈ સેટપીટરનું મદિર જોયું ધર્મ દષ્ટિથી આ મદિર સેટપીટરના મદિર કરતાં પણ

ધમ્મુખીસ્તના યાદ અર્પણથી વધારે પવિત્ર છે આની નજીક એક મદિરમાં ૨૮

આરમપહાણના પાંચીઆ ૨૮ તે ધમ્મુખીસ્તના પાદપર્ણથી પવિત્ર થયેલા મનાય ૨ આ

પગથીઆ એક રોમન બાદશાહ જોડસલમથી અડીયા જઈ આવ્યો છે. અને આ પગથીઆ પર કોઈને પગ મુકી નહડવા દેવામાં આવતું નથી. પણ શ્રદ્ધાળુ લોકો ઘુટણીએ પકી આના ઉપર ચઢી જાય છે. કેટલાકને આવી રીતે નહડવાં જોઈ અમને તેમની ધર્મ શ્રદ્ધા માટે બહુજ આશ્ચર્ય લાગ્યું. રાત્ર અધ્ધર વાગ્યાની ગાડીએ ફર્સોરેન્સ જવાદું હોવાથી વચલો વખત ગાળવા અમે “ પોપીનો પલ્લપકાળ ” (લાસ્ટડેઝ ઓફ પોપી) નું સિનેમેટોગ્રાફ નાટક જોવા ગયા. અમે જાતે પોપી શહેર જોઈ આવેલા હોવાથી અમને બહુ આનંદ થયો. ત્યાંથી રોસનપર જઈ ફર્સોરેન્સ માટે જવા નીકળ્યાં.

તા. ૩૦-૮-૧૩ સનીવાર.

ફર્સોરેન્સ.

સવારે છ વાગે જાગ્યા તો કુગરના રમણિય દેખાવો દેખાતા હતા. આ

ફર્સોરેન્સ

કુગરપર ઉઘે બગલાઓ જોઈ તે ઠેકાણે લોકો થી રીતે જતા આવતા હશે તે અમને નવાઈ લાગી. ૬૧૧ વાગે ફર્સોરેન્સમાં ઉતરી એક હોટલમાં

સુકામ કરી ગામ જોવા નીકળ્યા. રસ્તામાં એક મંદિર અને કંઠાંપાનિલ નામનું ટાવર જોઈ આરનેલ્ડ નદીનો પુલ જોળગી એક હવા ખાવાની ટેકરી ઉપર ગયા. આ ટેકરી ઉપરથી શહેરનો દેખાવ ધણેજ મનોહર દેખાતો હતો. ફર્સોરેન્સને બગીચાનું શહેર કહે છે તેની અહીં ખાત્રી થઈ અહીંથી મુરીજી નામની પીકચર જેલેરી જોઈ અહીં આ જોઈલ પેન્ડી નનો ધણેજ મોટો અને સારો સમૂહ છે. જુના વખતની તસબિરો સાથે નવા નામાકિત ચિત્રકારોની પણ છબીઓ અહીં આ મુકેલી છે. સાંજે કમીનો નામનો બગીચો છે ત્યાં ફરી આવ્યા. આ બગીચો એક જંગલજ હોઈ તેમાં હરવા દરવાના સારા રસ્તાઓ કરેલા છે. આ બગીચાને “ નેચરલ ગાર્ડન ” એટલે ક્રેસ્ટી બાગ કહે છે. આ બગીચાના એક ખુણામા કોલ્હાપુરના શ્રી હજીપતિ રાજરામ મહારાજ તેમના પ્રવાસ દરમ્યાન અહીં ગુજરી જવાથી તેમની એક છબી બાંધેલી છે. સાંજે ઉપહારગૃહમાં નાખતો કરવા ગયા. અહીં સેકડો માણે બરશથી થકુ કચેલુ દૂધ પીવા આવતા. માંજે ફગી આવ્યા પછી ચલા અગર મોડાસાંટર લેમન જેવા પેય પદાર્થો પીધા કરતાં દૂધ પીવાનો ગઈની ગીવાજ અમને બહુ પસંદ પડ્યો.

તા. ૩૧-૮-૧૩ રવીવાર.

ફ્લોરેન્સ.

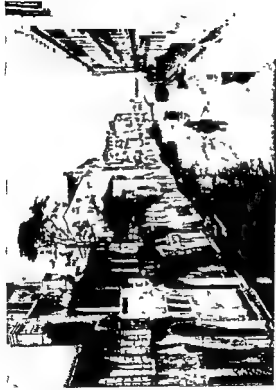
આજે અહીંનું જુના અને નવા ચિત્રોનું સમઠાણ જોવા ગયા. રસ્તામાં કેટલાક હોકરાઓ અમારી ગાડી પર ચઢી અમે એન્ડીવૉટ અને મોર્ડર્ન કંઈના છીએ એવું ધારાથી પુછી અમે “ઈડીયા” પીઝ્ઝર એલેરી. ના છીએ એમ કહેતા ત્યારે તેઓ સલામ કરી નીચે કૂતરી જતા. આ જોઈ અમને બહુ ગમ્મત થઈ. અહીંથી પછી “મ્યુઝીઓ નેશનલ” નામનું જુના વખતના હતારતું સંમહસ્થાન જોઈ પાછા ઘેર આયા. અહીંની ખાડાની ગાડીઓને તથા મોટર ગાડીઓને “ટેક્સીમીટર” લગાડેલું હોય છે. આ યંત્રથી ગાડી કેટલા માઈલ દોડી અને બાકુ કેટલું ચલું તેના આંકડા પોતાની મેજે નીકળી આવે છે. એટલે ગાડીવાળા જોડે બાકુ ઠરાવવાની કટકટ રહેતી નથી.

સાંજે બાબોલી ગાર્ડન જોવા ગયા આ બગીચો એક ખાનગી માણસની માલકીનો હોય પણોજ સુંદર બનાવેલો છે. બાના બાબોલી ગાર્ડન. રસ્તાની બન્ને બાજુએ વેલ લગાડી રસ્તા ઉપર માંડવા જેવી છાયા કરી દીધી છે અહીંયા પ્રસિદ્ધ ગણાતી મેલીલીઓના વખતની “ઓબસરવેટરી” વેધશાળા છે. અહીંથી પાછા ફરતી વખત એક મંદિર જોયું. અહીંયા અનેક ભાવિક લોકોએ બાધા રાખી અનેક ચાંદીની રકમો નજર કરી છે. મંદિરમાં બાબો દીવસ ને રાત અખડ દીવો બાળવામાં આવે છે. આપણા ધર્મ જેવોજ આ રીવાજ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

તા. ૧-૯-૧૩ સોમવાર.

ફ્લોરેન્સથી વ્હેનીસ.

સાવારે સાત વાગે અમે વ્હેનીસ જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં એપીનાઈને પર્વતના ઘાટમાં ગાડીને એ ઈન્જન લગાડવામાં આવ્યા. આ ઘાટમાં ૪૬ બોમ્બા હોય તે બહુ પાસે પાસે આવેલાં છે એટલે એક બોમ્બામાંથી ગાડી નીકળી કે બીજી લાગ્યું છે આથી ફરીને ડુમાડો બહુ બરાઈ જઈ

બહેનીસચોતો રિચ્છાદી મંદી દેવી નામનો જલમાર્ગ.

બોગદમાં ખંડાળાના ઘાટ જેવી મજા પડતી નથી. બપોરે બે વાગે એક લાંગો પુલ બોળંગી અમારી ગાડી બેનીયના સ્ટેશન પર આવી પહોંચી. સ્ટેશનની બહાર આવ્યા ત્યારે સ્તાના બદલે મોટ મોટી નહેરો માણુમ પડી. અન બાડાની ગાડીઓને બદલે હોડીઓ ઉભી હતી. આ શહેર પાણીમાં વસેલું હોવાથી એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જવું માટે હોડીનો જ ઉપયોગ કરવો પડે છે. સમુદ્રમાં ન્હાના ન્હાના ૧૧૭ બેટા હોઈ આ બેટના સમુદ્રમાં શહેર વસેલું છે પણ જવું માટે આ શહેરમાંના જલ માર્ગો ઉપર ૩૭૮ પુલ બાંધેલા છે. તોપણ શહેરનો ઘણોખરો વ્યવહાર જલ માર્ગે જ થાય છે. અમે એક હોડી બાડે ફરી એક હોટલમાં ગયા.

સાંજે નજીકમાં જ આવેલો સેંટમાર્કનો ચોક્ જોવા ગયા. આ ચોક્ ૫૭૬

ફીટ લાંબો અને ૨૭૦ ફીટ પહોળો છે. આની

સેંટમાર્ક સ્ટેવર

ચારે બાજુએ જુના વખતના રાજધરોની ઇમા-

રતો છે. આ બધો ચોક્ ફરસખંદી હોઈ એક

બાજુએ સેંટમાર્કનું મંદિર છે. આનાં જોવો સુંદર ચોક્ અમે આમારા આખા પ્રવાસમાં કોઈપણ ક્રેકાણે જોયો નહિ. આ ચોક્માં ઘણા કણુતરો માણુસને હળી ગયેલા હોઈ હાથગાંથી મદાઈના દાણા ખાય છે. અહીંથી નીકળી ફરીમ લોચમાં બેસી ગ્રાંડ કેનાલમાં ફરી આવ્યા. આ ગામમાં કેટલાક સ્ત્રી પુરુષો ૬૫-૭ ફીટ ઉંચાઈના અમે જોયા.

તા. ૨-૮-૧૩ મંગળવાર

બેનીય.

સવારે સેંટમાર્કનું મંદિર જોવા ગયા. આ મંદિરમાં મોઝાઈક કામ ધણું જ

હતું. તે મંદિર નજીકના ક્રેપેનાઈલ નામના ૩૦૨

સેંટમાર્કનું મંદિર અને ફીટ ઉંચા ઘવર પર ચડી અમે આખા બેનીય ઉપકલા પેલેસ.

શહેરનો દેખાવ જોયો. ઘણી ઉચ્છલ પેલેસ જોવા

ગયા. આ વાડામાં આઈલ પેઈન્ટીંગો ઘણા જોવા

લાયક છે. અહીં એક ૭૨ ફીટ લાંબી અને ૨૩ ફીટ પહોળી એક મોટી સ્વર્ગના કાલ્પનીક છબી છે. આવડી મોટી પ્રચંડ છબી જોઈ અમને બહુજ વિસ્મય થયું વાડાની એક બાજુએ તુરંગખાલુ જોઈ સેંટમાર્કના ચોક્માં પાછા આવ્યા.

પિત્રાડેલ ડ્યુગ્રો કહે છે. આ એક આખા સહેરમાં મુખ્ય હોષ અહીં આ પણ વિકટર
કમાન્યુઅલ રાજ્યનું ઘોડાપરનું પુતળું ગોઠવેલું છે. ઘોડા અને સ્વારની અહીંની
આકૃતિ બ્રહ્મીજ સુદર છે.

શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ સાથે રા. પેંડસે હોવાથી તેમને શ્રીમંતનો મુકામ

હાલ ક્યાં છે તે સંબંધે કુક ઑફીસ મારફત ખુલાસો

પુછાવ્યો હતો. અહીં કુકની ઑફીસમાં

રા. પેંડસેનો કમળ મળ્યો, તેમાં શ્રીમંતની સ્વારી

સ્વીટ્ઝર્લેન્ડમાં સેંટ ગોરિસ નામના ગામમાં હોષ

શ્રીમંતે અમને ત્યાં આવવાનું ફરમાન કર્યું હતું; એટલે આવતી કાલે સવારની

ગાડીએ સેંટ મોરીસ જવાનું કરાવી કુક કંપનીની ઑફીસમાંથી રેલ્વે ટીકીટો ખરીદ

કરી; અહીંથી નીકળી અમે મિલ્લાનના જુના કિલ્લામાં હિસ્ટરીકલ ન્યુઝીઅમ

જોવા ગયા. અહીં આ ઇટાલી દેશ સ્વતંત્ર કરવામાં જે વીરપુરુષોએ દેહત્યાગ કર્યો

હતો તેમની છબીઓ, તેમના લશ્કરી પોષાક, તેમના હસ્તાક્ષર વિગેરે અનેક વસ્તુ-

ઓનો સંગ્રહ કર્યો હતો. આ લઘાઈના પણ અનેક ચિત્રો કાઢી મુકેલા છે. આ

જોઈ બહારનો બગીચો અને તેમાં ઇ. સ. ૧૮૭૧ ની લઘાઈ પછી ઇટાલીને સ્વાતંત્ર

મળ્યું ત્યાં સાંતતાનું સામ્રાજ્ય યશ યશ તેના સ્મારક માટે. જાંધેલી સાંતતાની કમાન

(આર્મ્ ઓફ પીસ) જોઈ અને પછી હોટેલમાં પાંજ રૂપાં.

આ ચોકમાં કામનો સામાન વેચવાની અનેક દુકાનો છે. આ દુકાનદારો પ્રવાસીઓને દુકાનપર આવી સામાન જોવાનો બહુજ આગ્રહ કરે છે. આ શહેરની કાચ પરની નકસી જમ પ્રસિદ્ધ છે. અને લાખો રૂપિયાનો માલ

અહીંથી હિંદુસ્તાને રહડે છે. અમે એક દુકાનમાં જઈ ત્યાં નાના પ્રકારનો કાચ સામાન જોઈ છક થઈ ગયા. થોડી એક ખરીદી કરી સાંજે લીડો નામનો બેટ જોવા ખોટમાં બેસી ગયા. આ બેટમાં સમુદ્ર સ્નાન કરવા ધણા લોકો વ્હેનીસથી આવે છે. અહીં ટ્રામની માફક સ્ટીમલોન્ચ ફરે છે. સાંજે પાછા ફરતાં એક દુકાનેથી મોઝાઇક કામની વસ્તુઓ ખરીદ કરી પણ આમાંની કેટલીક ચીજ અમે દુકાન-પર જુલ્હી ગયા. ઘેર આવ્યા-પછી આ જુલ્હી ખબર પડવાથી ગાઇડને ફરી ત્યાં મોકલ્યો. પ્રથમ દુકાનદારે તો હાથ મુકવા દીધો નહિ પછી ગાઇડે જ્યારે પોલિસને ખબર આપવાની ધમકી આપી ત્યારે તે ચીજો મળી. આ શહેર પાણીમાં વસેલું હોઈ ધણુંજ નમુનારૂપ છે પણ હવા ધણી સરદ છે. આજે રાતની ગાડીએ અમે મિલ્લાન જવા નીકળ્યા.

તા. ૩-૫-૧૩ શુક્રવાર.

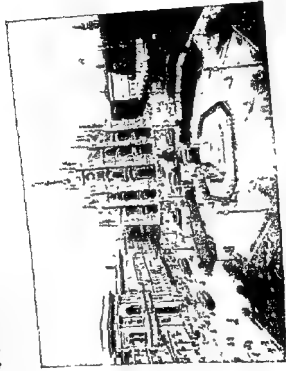
મિલ્લાન.

ઈટાલીના લંબાર્ડી નામના સુપીક પ્રદેશમાં મિલ્લાન (મિલ્યાનો) વસેલું છે.

મિલ્લાન.

અમારી ગાડી મિલ્લાન નજીક જ્યારે આવી ત્યારે મીલોનાં સેંકડો જુગર્ગો દેખાવા લાગ્યાં. આ શહેર ઉદ્યોગ ધધામાં ઇટાલીમાં પહેલે નંબરે હોઈ અહીં ગરમ, રેમખી, સુવર કાપડ તેમજ પથરું નક્શી કામ ધણું ઉત્તમ થાય છે. આઠ વાગે સ્ટેશન ઉપર ઉતરી હોટેલમાં ગયા.

જમીને અમે કેથિડ્રલ જોવા ગયા. આ મંદિર આખું આરસપહાણનું બનાવેલું હોઈ તેની બહારની બાજુએ બે હજાર પુતળાં બેસાડેલાં છે. અદર ૩૨ ફીટ ધેરાવના પર ચાંબલા જોઈ અમે તો છક થઈ ગયા. સેન્ટ-પીટરથી ઉતરતું આ મંદિર બીજા નબરનું જોવા લાયક છે. આ મંદિરના ટાવરના ૫૪ પગથીઆ રહી ઉપરથી આખા શહેરનો દેખાવ જોયો. સામે ચોક છે તેને

விசுவநாதர் கோயில்.

ભાગ ૭ મો.

સ્વિત્સર્લેન્ડ.

મિલાનથી સેન્ટ મોરિસ.

તા. ૪-૬-૧૩ ગુરુવાર.

સવારે ગાડી નીકળી તે એક કલાકમાં ઘાટ ચઢી ગયા પછી નામાંકિત
હટાલીમાં સરોવરોનો દેખાવ શરૂ થયો. ભોંકો
હટાલીમાં સરોવરોનો અને કાંઠો આ બે સરોવરના કિનારેથી રેલ્વેનો
દસ્તો હોવાથી ગાડીમાંથી આ દેખાવ જોવાની
બહુ સારી વક મળી. આ સરોવરોની પહોળાઈ
ત્રણ સાડાત્રણ માઈલ હોઈ લગભગ ૫૦-૬૦ માઈલ છે. સરોવરની આરે બાજુએ
કુંગરો હોવાથી દેખાવ પૂરેપૂરું રમણીય લાગે છે. સરોવરના કિનારે ઢંગરો બગલા
બ ઘેલા છે. બાર વાગે અમારી ગાડી, દીકરો જકડને આવી પહોંચવાથી
અમે ત્યાં ઉતર્યા.

અહીંથી સેન્ટ મોરિસ જવા માટેની વીજળીથી ચાલતી એક ન્હાની
રેલ્વેમાં બેઠા. આ ગાડીને ટ્રામ જેવા ચાર
સ્તંભ આધારિત રેલ્વે. ડબ્બા હતા. એક વાગે આ ગાડી કુંગર પર
ચઢવા લાગી, આટપસ પર્વત ધણો ઉંચો હોવાથી
આ રસ્તો ધણુ ફેરમાં આડો આવજો કરેલો છે. જેમ જેમ ઉપર
જવા ગયા તેમ તેમ હવા થડી માણુમ પડી. ખરફથી જવાએલા શીખરોનો
દેખાવ અને અનેક ધોધના સુદર દેખાવો જોઈ અમને ધણેજ આનંદ થયો.
ખરફ ઉપર સૂર્યને પ્રકાશ પડતો હોઈ અવર્ચનીય સોના જણાતી હતી.
ખરફની નદીઓ માટે અને વચેલું ઘાટ તે આજ પ્રત્યક્ષ જોવા
મળી. એક માઈલ પહોળી ખરફની નદી, ગગનચુગિત ખરફથી ઢંકાયેલા

કુંગરો, મોટ મોટી હાથી ખીચો, પાછળ ઝાડોનાં મોટાં જંગલો ત્રિગેરે બચ્ચ દેખાત જોઈ સડિની અદ્વિતતા અને વિશાળતા માટે અને મનુષ્યની હૃદય ત્રિગેરે અનેક તર્ક વિતર્ક ચલાવાયા. આજનો રમણિય અને બચ્ચ દેખાત અભાગથી કદી બુલાશે નહિ ચાર-પાને સાને સેંટ મૉરિઝ રોડને પહોંચ્યા અને ગાઈડની નતલીડી એક હાટલામાં જઈ મુકામ કર્યો.

અહીં આસપાસે સુખ્ય હેતુ શ્રીમત મહારાજ માહેજની મુલાકાત લેવાનો હતો. એટલે લુગડા કપડાં બદલી અમે તરતજ

શ્રી મહારાજ માહેજની ખાડાની નાડીમા બેસી “ સુન્ડરેતા હાઉસ ” બેઠ. નામની હાટલામાં ગયા. અહીંયા રા. પેકસે તરફ વિઝીટ કાર્ડ મોકલાવી ખનર આપતાંજ અમને રા. પેકમેની રમમાં બોલાવવામાં આવ્યા શ્રીમત મહારાજ સાહેબને વહીં આપતાજ તેઓશ્રીએ કૃપાવત થઈ અમારી તરતજ મુલાકાત લીધી. શ્રીમતે ધણીજ ખતથી અમારા પ્રવાસની હકીકત પુછી, અને અમે બધા કુટુંબના માણસો યુગોપના પ્રવાસે ની.ળી આવ્યા માટે ખુલી ખતાડી. સાંજે થી. સૌ. મહારાણી સાહેબ બહારથી ફરી આવ્યા ત્યારે તેમની પણ મુલાકાત થઈ. કુટુંબના કોઈ પ્રેમાળ વડીલને મળીએ તે જોડેસો આનંદ થાય તેટલો આનંદ આજે અમને થયો. શ્રીમતે અમને અડી બે ત્રણ દિવસ રહી બરફની ગુફાઓ બરફની નદીઓ ત્રિગેરે જોઈ આગળ પ્રવાસમાં જવા આજ્ઞા કરી. સાંજે શ્રીમતની રજા લઈ પાછા હાટલામાં આવ્યા. અને નાઈકે અમારી નોકરી ધણીજ મારી હાંવેલી હોનાથી આમળના પ્રવાસમા પણ તેને પ્રથમના કરારથી આગળ બેવાનું ઠરાવ્યું.

તા. ૫-૬-૧૩ શુક્રવાર.

સેંટ મૉરિઝ.

આજે બપોરના બાર વાગે ભારતરીઝ રોશન પાસે બરફની ગુફા છે. તે જોવા ગાડીમા બેમી ગયા અહીં ટાલ ધણી હતી તેના વળી આજે વરસાદ થયેયો હોવાથી ધણી અડચણ પડી. આ રોશનથી દસ મિનીટના રસ્તાપરજ બરફની ગુફા હતી તે જોવા અમે ગયા દુરથી તે જાણે કુંગરની ગુફા હોય એવું જણાતુ હતું-પણ અદર ગયા પડી બસે નજીકે રીટ કુંગર બરફનોજ હોઈ તેમા આ ગુફા કોતગી કાઢેલી હતી અદરની આગુથી

બરફનો લીલો રંગ જલુજ મળ્યો દેખાતો હતો. અહીં તાક જલુજ વાતી હોવાથી અને રોશનપર પાછા આવ્યા ત્યાંથી નજીકજ બરફની નદી હતી પણ વરસાદ પડેલો હોવાથી બરફમાં ચાલવાનું જલુ મુશ્કેલ લાગવાથી તેમજ બગ્દર ચાલવા માટે અણીચાળા ખીલા મારેલા પુટ, તથા અણીચાળી ખે.લી જડેલી લાકડીઓ. અમારી પાસે ન હોવાથી આ નદીપર જવાનું અમારાથી બન્યું નહિ. અહીંથી પાછા આવી સાંજે પાછા શ્રીમંતની મુલાકાત લેવા ગયા. આજે સાંજે શ્રી. સી. મહારાણી સાહેબે આગળનો પ્રવાસ ક્યા રસ્તેથી કરવો તે માટે ધધ્ધી સારી માહિતી આપી.

તા. ૬-૯-૧૩ સનિવાર.

સેંટ મૉરિસ.

સેંટ મૉરિસ હવા ખાવાનું સ્થળ હોઈ અહીંઆ દબરો સારી હોટેલો

સેંટ મૉરિસ.

અને બગલાઓ થયેલા છે. આ ગામ નજીક આ ગામના નામનું એક સુદર તળાવ છે. નજીકની ટેકરીઓપરથી સૃષ્ટિ યોગ્ય ધણીજ

રમણીય જણાય છે. મોઠ મોઠા ચાર થોડાની ચોકડી એક ઇંટા ભરેલા ગાડાને જોડેલી જોઈ અહીંની સાંપતિક સ્થિતી માટે અમને જલુ નવાઈ લાગી. બપોરે પાછા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને મળ્યા ગયા. ત્યાં કેટલીકવાર બેઠા. પછી આવવી કાસે આગળના પ્રવાસ માટે નિકળવાનું હોવાથી શ્રીમંતની સનિવાર રજા લીધી.

તા. ૭-૯-૧૩ રવિવાર.

સેંટ મૉરિસ.

સવારે કુક ઑફીસમાંથી રેલ્વે ટિકીટ ખરીદી, સરેવરના કિનારે રી

વિએનાસ જવા નીકળ્યા.

આવ્યા પછી બપોરે સાડા ચાર વાગે રોશન ઉપર ગયા સાડા ૧ વાગે ગાડી ઉપડી તે નવ વાગે દૂર જ કથને પહોંચી અહીંથી બીજી ગાડીમાં બેસી

ખાર વાગે શુક્રેસ રોયને પહેંચ્યા. અહીં એસ્ટ્રીઆની હદ લાગતી હોવાથી અમારો સામાન તપાસવામાં આવ્યો. પણ અહીં બહુ સખતાઈ નેવામાં આવી નહિ. વિએના બહુ છેદું હોવાથી અમે ઇન્સબ્રુક ગામ ઉતરવાનો વિચાર કરી અમે બીછ ગાડીમાં બેઠા. ઉત્તરગરાથી તરસ લાગવાથી થંડ પાણી ગાડી પાસે ગંગાથી પીવા હતા તે નેછ અમારા ડબ્બામાંના બીજા ક્વાટરોને અમે ફક્ત સાફ પાણી પીએ છીએ એ નેછ બહુ આત્મચર લાગ્યું એમ જણાયું.

ભાગ ૮ મે.

ઑસ્ટ્રિયા.

ઈન્સબ્રુક.

તા ૮-૧-૧૩ સોમવાર

સવારે સાત વાગે ઈન્સબ્રુક પહોંચ્યા નજીકની એક હોટલમાં મુકામ કરી

અ ગની ગાડીમાં બેસી ગામ જોવા ગયા આ ગામ

ઈન્સબ્રુક

અસ્ટ્રીઅન આઈસબ્રુક હોઈ થાઉ સુદર અને

નમુનેદાર છે અહીંના લોકોને ટુલ જાડનો ખડું

શોખ છે દરેકના ધરની ખારીમાં ટુલ જાડના કુશળો મુકેલા જોવામાં આવતા

હતા નજીકની એક ટેકરી ઉપરથી શહેરનો અને કુમરોનો દેખાવ ખડું સુદર દેખાતો

હતો સાંજે સાત વાગ્યાની ગાડીએ વીએના જતા નીચળા ગાડીમાં ભીડ

હોવાથી અમને એક ટેકાણે જગ્યા મળી નહિ એટલે જુદે જુદે બેસવું પડ્યું

અમે એક ડબ્બામાં ચાર જણ સવા હતા તે જોઈ અમે અગ્યાર વાગ્યાના

સુમારે ગાડીમાં બે ત્રણ ઉતારીએને અમારા ડબ્બામાં બેમાડવા માટે અમને

કે કંઈક જગ્યા પછી અમે સવા હતા એવું જોઈ પેલા નવા ડોરમાં અદર આપ્યા

નહિ અને ૮-૧-૧૩ રહેને અમને જગ્યા માટે કપડો દેવા લાગ્યા અને તેઓ

ખીજા ડબ્બામાં જઈ બેઠા આ તેમની બવમનસાઈ જોઈ અમને ખડું આશ્ચર્ય

લાગ્યું

તા ૮-૮-૧૩ મંગળવાર

વિએના.

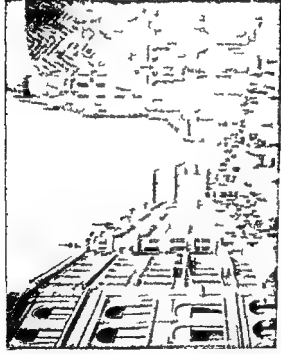
સવારે સાત વાગે અમે વિએના ગેશને બેઠ્યા અ શહેર “ વિએના નદી ”

વિએના શહેરનો દેખાવ

નજીક હોવાથી તેવું નામ વિએના પડ્યું છે આ

શહેરનો આખો લાડલ સિવાય મુરોખના ખીજા

શહેર કત્તા નોગે જ છેવટી દેખાતા હતા

નિયત્રા માના ઓર રસ્તાના દેખાવો

મીલેના બુગ્યાં, પ્રયટ કરનારો બપકદર દુકાનો અને પહોળી ડામરની સડકો વગેરેથી આ શહેરનો દેખાવ ધણેજ બદલ્યો છે.

આ શહેરની મોટર, બસ વગેરેની સડકદારી જોઈ મુશ્કેલ શહેર તો એક નાના બગ્યા જેવું લાગે છે. હોટલ તરફ જતાં રસ્તામાં અનેક ડેંચા પોલિશ સીપાઈઓ ગાડીઓ જ્યાં આવવાનો બદોબત્ત સપવા ઉભા હતા. હોટલમાં સામાન મુકી એક દુકાનપર જમવા ગયા. ત્યાં દિમાબ સપવાતુ યત્ર જોયું. આમાં ધરાકો પૈસા નાખે કે તેની તરતજ તોંધેલી પહોંચ જાયેલી યંત્રમાંથી બહાર નીકળે છે. અને યંત્રમાં મુકેલી એપરીમાં આ રકમ જમા થાય છે. આ જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

બપોરે પ્રેટર નામના બગીચામાં બરાએશુ આર્ટિઆટિક પ્રદર્શન જોવા

ગયા. આ પ્રદર્શનમાં અનેક જાતની વસ્તુઓ આર્ટિઆટિક પ્રદર્શન.

અને ગમ્મતના સાધનો મુકેલાં હતાં. એક જાતના લાકડામાંથી રેશમ બનાવવામાં આવે છે તેના

નમુના અહીં મુકેલા હતા. આ પ્રદર્શનમાં એક બસો અડીસો શીટના બાસનો એક મોટો ચગડોળ હતો અને આ ચગડોળમાં જુલવા પાવણાને બદલે ડામરના ડાબ્યા લગાડેલા હતા. અને આ ચક્રર યંત્રથી ચલાવવામાં આવતું હતું.

તા. ૧૦-૫-૧૩ શુક્રવાર.

વિએના.

આજ બાઘની આડીઓમાં જોમી શહેર જોવા ગયા. આ શહેરમાંનો

રિંગસ્ટ્રામે નામનો રસ્તો ધણેજ જોવા જેવો છે. આ રસ્તો ત્રણસે ચારસે શીટ પહોળો હોય રસ્તાની

બન્ને બાજુએ મોટ મોટી, યુનીવર્સિટીની, નાટક-

ગૃહની પાર્લમેન્ટની, ન્યાયમંદિરની, સંચાલકાલયની, રાજવાડાઓની અનેક બગ્યા અને સુંદર ઇમારતો હતી અને રસ્તાની વગેરેવચ ઉભા ફરેલા અનેક લોકોના પુતળાઓ અને ઠેકઠેકાળે ઉડતા કુવારાઓ જોઈ અમે તો આશ્ચર્યથી છક્કા થઈ ગયા. આનો બગ્યા રસ્તો અમે અમારા આખા પ્રવાસમાં ડોષ ઠેકાળે પળું જોવો નથી.

ભાગ ૯ મો.

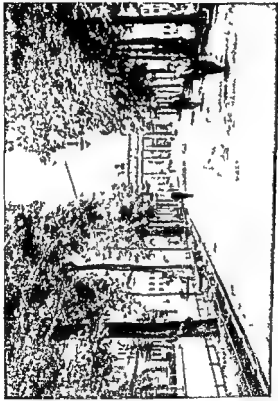
જર્મની.

વિએનાથી બર્લિન.

તા. ૧૧-૬-૧૩ શુક્રવાર.

સવારે જા વાગે બર્લિન જવા સ્ટેશનપર ગયા. અહીંયા વેઇટીંગ રૂમની સગવડ ધણીજ સરસ છે. ટિકીટ કલાકતાં પહેલાં વેઇટીંગ રૂમમાં બેસવાની છુટ હોય છે. ગાડીના વખત પહેલાં દસ મીનીટ અગાઉ વેઇટીંગ રૂમમાં

ફરવાળ પર ટિકીટ વપાસી ઉતારીએને અદર લે છે. ત્રીજા વર્ગને માટે પણ એક સારી વેઇટીંગ રૂમ હતી. આપણા દેશમાં ટિકીટ કલાકતાં પછી વેઇટીંગ રૂમમાં જવાય છે એટલે પહેલાં ધણો તાસ પડે છે. ૮૧૧ વાગે બર્લિન જનારી ગાડી ઉપડી. બે ચાર સ્ટેશન ગયા પછી બે જુવાન ઉતારીએ અમારા કમ્પાર્ટમાં આવ્યા પણ અમારો સામાન ધણો બેસવાની જગ્યાએ મુકેલો હોવાથી આ બંને જણ કંઈ પણ તકરાર ન કરતાં ચાલવાની ચાલીમાં (કેરી ડોર) ઉભા રહ્યા. આ તેમની બલાઇ જોઇ અમે ચરમાઈ ગયા. અને અમારો સામાન નીચે ઉતારી તેમને બેસવાની જગ્યા દરી આપી. આ બંને જુવાન ક્યે હતા. આપણા દેશમાં જગ્યા માટે થતી તકરાર યાદ આવી અને આ લોકોની સખવતી જોઇ ધણીજ નવાઇ લાગી. સાંજે ૭ વાગે ટેશન પર સ્ટેશનથી જર્મન દદ લાગવાથી અમારે ગાડી બદલવી પડી. આ પછી જર્મન દદમાં રેલવેની બંને બજુએ કારખાનાઓની દાર જણાવા લાગી. રાત્રે સાડા દસ વાગે બર્લિન પહોંચ્યા. અહીંયા સામાનની ગાડીઓ નીચે ઉતરવા માટે કરેલી “લીફ્ટ”ની ચેલના જોઈ અમને બહુ ગમ્મત થઇ. આ શહેરના રસ્તાઓ હમરના હોઇ એવા તો સાદ અને ચકચકિત હતા કે રસ્તા ઉપરના વીજળીના દીવાનુ તેમાં પ્રતિબિંબ પડતુ જણાતુ હતું. અને એક હોટલમાં જઈ મુકામ કર્યો.

Wool's Fort (1874-1875)

તા ૧૨-૬-૧૩ શુક્રવાર

મર્ણીન.

વિએન્નાના રિંગ સ્ટ્રામ જેવો જો કે પહોળો નહિ પણ તેના જેવો સુદર
 અન્ટો ડનહિડન રસ્તો અન્ટરડેનલિડન નામનો મર્ણીનમાં છે તે જોવા
 ગયા રસ્તાની બંને બાજુએ પટોળો કુપાય હોઈ
 તેના પર સોભા માટે ઝાડ ઝાડેલા હતા રસ્તાની
 વચ્ચે ઝાડોની બે લાઇનો રોપી તે લાઇન વચ્ચેથી ઘોડા ઉપર બેસી દરવા માટે
 રસ્તો કરેલો છે આ શહેરનો મુખ્ય રસ્તો હોવાથી, મોટર બસ, મોટર અને ઘોડા
 ગાડીઓની મોઝી ધમાલ જણાઈ પસ્યુરથુ નાનો સામાન લઈ જવા માટે નાની
 મોટરકાર વીજળીથી ચાલતી હોઈ. રસ્તાપર પાણીનો છટકાવ પણ મોટર ગાડીથી
 થતો હતો મોટ મોટી ધમાગતોપર પુતળા બેસાડેલા હોઈ સોભા ધણી સરસ
 જણાતી હતી આ પ્રમાણે સહેજ જોઈ સાજો પાઠ આવ્યા

હોટેલ પરથી બેરોઈટીનુ થિયેટર નજીક હોવાથી ત્યાં રત્ને જેલ જોના
 ગયા, આ થિયેટરની ઠંડ ધણીજ મિશિત્ર તરેહની
 નિન્દા ગાર્ડન થિયેટરના કરી હતી બ્યારે થિયેટરમાં અધાડ કરવામાં
 બેરોઈટીનો જેલ આનંદુ ત્યારે આ છતમાં ગોઠવેલા ન્હાના ન્હાના
 વીજળીના અનેક દીસાઓને લઈ જાણે આકાશ
 મહામા વારાએ સોને છે તેવો દેખાવ દેખાતો હતો આ જેલમાં એક અજબ
 જેવો તો એ જેલ જોયો કે એ મોટા કાચના હોળમાં સીલ નાનની બે મોઝી
 માંડીઓ માથે બે જુ પાણીમાં કુમળી મારી બાહરે પાચ મીનીટ સુધી રમવા
 હતા તેમજ પાણીમાં ડુબાડી મારી પાણીમાં જોમી ફળ ચાકુથી કાપી પરખરને
 આપતા તે આનો પ્રયોગ થતો નવતમની જાનતો હતો આ વિચાર એક મોટા
 બિલીયર્ડ ટબલ પરથી રમતો દોઢા કિડાડી સામેની બાજુએ અધઘાઈતે પાછો ફરે
 ત્યાર તેમણે પાંચ મેઈન કન્ટી મેચર હોઈઓ પોતાને માથે નખેલી ન્હાની ન્હાની
 ટોપીઓમાં તે દોઢા મીંગીની હતી બાહરે અજબના જેલ ધણીજ જાન હતા

તા ૧૩-૬-૧૩ રવિવાર

બર્લાન.

સવારે અહીંથી એક વેરીઅમ એટલે જલચર પ્રાણીઓનું સમૂહધાન
 એક વેરીઅમ જોવા ગયા અર જવા માટે માણસ દીક એક
 માર્ક એટલે બારઆના શી આપી આ ધર્મારતમા
 ન્હાની હાની કેડીસોમા અનેક ભવના જલચર
 પ્રાણીઓ જોવામા આવ્યા એક પ્રાણી ત્રા ગોળા જેવું સરેવ હવું અને જાણે
 કમ મૂત પગથી હોય એવું તથમ લાગતું પણ તેને હાલતુ ચાલતુ જોયું ત્યારેજ
 ખરી દેખના આની એક પથરપર ઝાડની મુઠો હોય એવા દેખાતા અને વિચિત્ર
 પ્રાણીઓ જોવામા આવ્યા આ સમૂહ ધણેજ જોવા જેવો છે

આ ધર્મારતની ઉપર જ્યતા જવપ્રાણોનો સમૂહ કરેલો તેને ઇન્સેક્ટા
 રીઅમ કહે છે અહીં અનેક વરેહની માખીઓ
 ઇ સેક્ટોરીઅમ દોષ મચના ધરમા મધધુડા કરેલા હતા આ
 વિચિત્ર સમૂહ જોઈ જોયેરે બાર વાગે હોટેલમા
 ગયા અને સાળે ઇહેરમા ફરી આની રાતની ઝાડીએ કતોન જવા નીકળ્યા.

તા ૧૪-૬-૧૩ રવિવાર

કલોન.

સવારે સાવ વાગે કતોન ગેશને પહોંચ્યા પાસેની ટોટેલમા મુકામ મગી
 કેથી લ જોવા ગય આજે રવીવાર હોવાથી
 ઇવડિન હબરો માણસ આ મદિરમા આવ્યા હતા આ
 મદિર જર્મનીના મોટા મદિરે માનું છે

ન્હાઈન નદીના કિનારાનો દેખાવ બહુ રમણીય છે એવું 'ગાઈડબુક' મા
 વાચેલું હોવાથી અને રંગીનરંગા એસી માનીગત
 મેનથી ગેતીઅમ વિટર નિટર સુધી ગયા પણ સીનરી અમને બહુ
 રમણીય લાગે નહી નદીના ને કિનારે સુજે

ગામે હોમ જલમાર્ગે મોટા વ્યાપાર ચાલે છે. કોનીંગ્સ વિંટર ગામે ઉતર્યા પછી અમાન ગાછડે એ ઘોડાની ગાડી દત્તવી તેમાં ફરી આવ્યા. અહીંવા ટ્રામની સગવડ હતાં ગાછડે ઘોડાની ગાડી કેમ બાંહે કરી તે વિષે ગાછડને ખુબસુ ત્યારે તેણે કહ્યું કે બોટમાં આપણે બેઠા હતા ત્યારે કેટલાક જમનો એવી ટીકા કરતા હતા કે આ કોઇ ભીકારી લોક નેવા લાગે છે. આથી ફરીને તેને મહુ માર્ગુ લાગ્યું એટલે તેમને ફરોલ કરવા માટે ગાછડે એ ઘોડાની ગાડી કરી હતી. અને તે ટીકા કરનારોને પ્રત્યક્ષ બતાવી આપ્યું કે અમે કંઈ ભીકારી વટે માર્ગુ નથી પણ સારા આબરુદાર સદ્ગુણીય પ્રવાસ કરીએ છીએ. કેમ કે બોટમાંથી ઉતરી તે ટીકા કરનારાઓ હાથમાં પાકીટ લઈ પગ ધસતાં જતા હતા. અમારા ગાછડની આટક નેહ અમને ધણો અચંબો થયો. આ ગાછડ ઇલાહીઅન હોમ ધરોળ સ્વદેશાભિમાની હતો અને જ્યારે ત્યારે ઔરંગઝીબ લોકોનો વેષ કરી તેમની પાસેથી અમે કોઇપણ કામે ટ્રિએસ્ટર અંદર અને આસપાસનો ઇલાહીનો મૂળ પ્રદેશ લીધા વગર છોડનાના નથી એમ ગોલી બતાવતો હતો. સાંજે પછી વીજળીની ટ્રામમાં ક્રોન પાછા આવ્યા.

ભાગ ૧૦ મો.

ફ્રાન્સ.

કેનોનથી પારિસ.

તા ૧૫-૮-૧૩ સોનસર.

સરારે નવ વાન્યાની ગાડીથી પારિસ જવા નિકળ્યા રેવેની બન્ને બાજુએ
એક મરખા કારખાનાઓ દેખાતા હતા બાર
કેનોનથી પારિસ. વાને બેલજીઅમની સરહદ આવી અને ગાડીના
ગાર્ડ ડ્રાયવર વગેરે લોકો બદલી નાખવામાં આવ્યા.

બેલજીઅમની હદનાથી ચાર કલાક અમાગી નાડી હતી ત્યારે બન્ને બાજુએ
અસખ્ય ખાલો અને કારખાના દેખાતા હતા ચાર વાને ગામલ જકનને ફ્રેચ
હદ લાગી. ફ્રેચ અને જર્મન લોકોનો મેનનાર હોવાથી બધા ઉતારોએ નીચે
ઉતારી તેમની જકાલ માટે સખ્ત વખાસ કરવામાં આવી. ફ્રાન્સમાં રેવેની
બાજુએ કારખાના જણાયા નહિ નાજે ૭ મને પારિસના કિતર બાજુના રેલવે
“ ગાર્ડનાર ” પર કિતર્પા એકન કંઈ એટલું બહુ જખમદાર નહોતું પણ રેલવેન
બહાર બીક ખુબ હતી અહીથી પડી હોઠલમાં ગયા

તા ૧૬-૮-૧૩ મનગનાર

પારિસ.

બેકર નામના એક ઝવેરીપર મી ધોડ તરફથી સીધી લઈ આવ્યા હતા
પારિસમાં હિદી ઝવેરીઓ તેમને અને નમવા ગયા અહીયા ગુજનતનાથી
આસરે ૫૦-૧૦ ઝવેરીઓ વેપાર માટે આવી
રથા કે અને પેદાશ ખબુ મારી કે છે આ લોકો

ધણા માહતી છે અને ખરો વેપાર પણ એજ છે કે પરદેશનું સાહસમદી બે પૈમા પેદા કરી દેશમા મોકલના બહારના દેશનો વેપાર સમઘ પ્રત્યક્ષ તુની ગયેલો હોનાની હિસ્તવાનને ઘણું જ તુક્યાન પહોંચ્યું છે. પારકા દેશમા પ્રથમ વાક માણુમોને બગડાનો બહુ મબન હોય છે પણ તેલાથી ના ઉમેદ ન થતા અમુખ્ય માણુમો પન્દેસ બધ બાવશે તે આખરે તેનું સાર પરિણામ આવ્યા વગર રહેશે નહિ

ખરોડે પુરા દી બ્લોન નામનો બગીચો જોવા ગયા આ બગીચો
 “ નેચરલ ગાર્ડન ” (કુદરતી બાગ) ની પદ્ધતિ
 પુરા દી બ્લોન, પર છે આમા ૩ મૈલ લંબાણુતું એક ટૂનીમ
 સરોવર છે અને તેમા હોડી ફેરનાની ઘણી મારી
 ગોઠરાણુ છે અહીંઆ એક ઠેકાણે દસ બાગ માયો અને દસ પદ્દ બકરીઓ રાખી
 મુકી છે અને તેનું દૂધ ગમે ત્યારે ધગકને લાણુ કાઢી આપવાની સગવડ કરી છે.
 અમે અહીંઆ દૂધ પીધુ પણ દરેક ગલાસનો એક કાક (દસ આના)
 આપવો પડ્યો. અહીંઆ સાબરે અનેક શ્રીમત લોકો દરવા આરે છે
 અહીંથી પાછા ફરતા એક દુમતેથી ગરમ કપડા વેચાતા લીધા પારીમ શહેરમા
 બીજાના કામ કે ટેલીફોનના કામ ઠેકાણે તાર દેખતા નહેતા તે તાર બધા જમીન
 નીચે ગોઠવેલા હોવાથી શહેરની શોભા ઘણી લાગે છે અહીં મોટા રસ્તાપર ગાડીઓની
 રહાદારી અતિશય હોય છે તેથી એક બાણુ પરથી બીજી બાણુએ સલામત પહોં-
 ચતા બહુ મુશ્કેલી નહે છે.

તા ૧૭-૫-૧૩ સુધનાર.

પારિસ.

આજે જુન ૨ રાજવાડામા એકલ પેટિંગ ચિત્ર કામનો ઉત્તમ સમઘ જોવા
 મયા આ સમઘ એવડો મોટો છે કે તણુ કલાક
 જુન ૨ પીન્ચર ગેતેરી મુખી અમે વિતાનગે જોતા ફર્મા પાચુ પુરો થયો
 નહિ આ રાજવાડાની ઉમારત ઘણી સારી હોવાથી
 સમઘની શોભા ઘણીજ લાગતી હતી અહીં સામે મોટો ચોક હોય તેમા ૧૦
 વચ્ચે બગીચાઓ કરેલા હોવાથી આ બાગ મહુલ મુદર દેખાય છે ૧૦મી વખતે
 “ નાટકામ ” ૧ મદી જોડ

તેણે પીચનના મૃત્યુ પછી પચ્ચીસ ને તેના અશ્વથી પોટ્ટેવીના બેટમાંથી માંગી આપી એક મંદીરમાં મુકી રાખ્યા છે. તેણીની વનની કબર. આ મંદીર લાખો રૂપિયા ખર્ચી ધણી કામ બનાવેલું છે. મંદીરના એક ભાગમાં તેણીની છતી આબેલા અસખ્ય આવડાઓ મુકેલા છે. મલિની બહાર તેણીની છતીઓ અને અનેક જાતના નાનાં નાનાં પુતળાં વેશ્યાવાં મળે છે. મંદીર ખાસ જોવા લાયક છે.

તા. ૧૮-૯-૧૩ શુક્રવાર.

પારિસ.

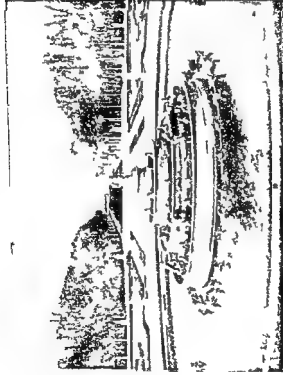
આધુનિક ફ્રેંચ કારીગરોએ બનાવેલા આરમપડાણના પુતળાઓ અને આઈલ પેન્ટીંગોનું સંગ્રહાલય “ લક્સેમ્બર્ગ લક્સેમ્બર્ગ મ્યુઝીયમ. ” મ્યુઝીયમ ” જે કે આ સંગ્રહ નાનો છે પણ બહુ સારો છે. આવો સંગ્રહ અને કોઈ પણ દેશને જોયો નહિ. અને આ ફ્રેંચ કારીગરોનો કામ નમુનો છે.

ખોરે ચાર વાગે “ મેજીસ્ટીટી ” નામની રમત ગમતની જગ્યા જોવા ગયા. અહીં અનેક પ્રકારના ખેલ, સ્ટીસબેક રેલ્વે વગેરે ગમતના સાધનો હોઈ અંદર જવાની રીત એક ક્રાંતિ (ફ્લે આના) હતી. અંદર જાય જતા બરાબ હોય એવી બીક હતી. રાત્રે વળી આથી વિશેષ બીક થાય છે. પારિસ ચહેર રંગીલું છે એવું જે સાંભળેલું તેની સત્યતા અહીં ખાલસ પડી આવી.

તા. ૧૯-૯-૧૩ શુક્રવાર.

પારિસ.

પારિસથી પંદર માઈલ ઉપર “ વર્મેઈસ ” નામનો મોટો રાજવાડો છે. તે જોવા ગયા. આ વિશાળ મહેલ અને આસપાસનો વિસ્તૃત ખગીઓ જોઈ જુના ફ્રેંચ બાદશાહનો વંશવ કેવો હતો તેની કૃપના આવે છે.

भागवानोपुनारेन्द्रस्य.

ભાગ ૧૧ મો.

પારીસથી લંડન.

તા ૨૬-૮-૧૭ મી ૧૮૨૨

સવારે સ્ટેશનપર ગયા ને દસ મી ગાડી ઉપડી ગાઈડની જોડે એમ મહિ
નાનો સહવાસ થયો હોનાથી તેનાથી ડુગ પડતા
ઈંગ્લીશ મેનલ અમને લાગી આવ્યું જોરે એમ વાગે અમે ૨૫
પરોઆ અને ઈંગ્લાડ જનારી રીમર તૈયાર

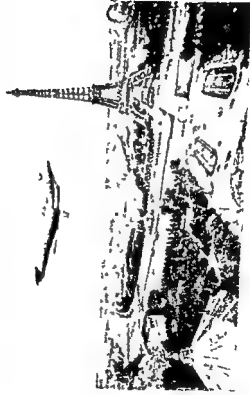
હતી તેમ બેઠા ઈંગ્લીશ મેનલ પપુ અર તોફાની રહે છે પપુ આજે નહુ
શાવ હોવાથી આમમોટ અમને ખીનડવ લાગી નહિ અને અક મ્લાક અને ૮૯
મીનીટમા અમે ડે ૧૨ બદરે જર્મ પડોઆ અમે પુરોપના અને ગ્રહેરો જોયા પશુ
ઈંગ્લાડના કીનારે કનર્પા ત્યારે અમને અનોખા આનંદ થયો આજ મુરી પુરોપના
પ્રનામમા બાસ મમ તતી નહી હોનાને તીથે મુગા જોવો પ્રવામ અમારે કરવો
પ થો હતો આજે ઈમેજ બોલતા મનુરો નેર્ધલો આનંદ થયો અમે ડોન થી
લન જનારી ગાડીના જગ્યા અગાડી રીકર્ડ મુરી નહોતી અને બીડ અતિનય
હોનાથી પહેની ગાડીમા અમને ખીનડવ જગ્યા મળી નહિ અમી આપજો
ત્યા એકડમ ત્યા બરવામા આવે છે તેમ અહી અક ૧૨ મામા માલુસેા મે તેટલા
મગતા નથી પન વધારે ઉતાર્યો હોય તા વરતજ ખીજ ગાડી ડોડનાની વજની ૮
કરનામા આવે છે ખીજ ગાડી આલરે અડધા કનાક નહી છુગી અને જ વાગે
એરિ ૧ કાસના સ્ટેશને આવી પરોઆ ગતમા હાફરી ખેતી પુખ્ત જગ્યાઈ આ
છોડનો ઉપયોગ ખીર નામના ઘરે બનાવવામા આવે છે અને આ ૫ કની ખેડુતોને બહુ
પેદાશ આવે છે સ્ટેશનપર અમને ૨ માવલજુકર વથા ડા વલવલમર તેડવા
આવ્યા હતા ૨ માવનપુમર તેતાનુ ઘર મરી રહેલા હોનાથી અમે તેમની જોડે
ગયા ૨ માવવજુમની પત્નીએ આ ૭ અમાગ માટે દેશી પદ્ધતીની રસોઈ તયાર
મરી ડોવાથી આ ૭ જનસનો ધણેજ મતો ૧ થયો આજે એ મહિના થયા
આપણી રસોઈ આવા ન મળેવી હોનાથી આજે તે ખાઈ કટના આનંદ થયા
હશે તની અનુભવ ૧૭ ક પના આપરી મુર ન જ

તા ૨૨-૮-૧૩ સોમવાર

લંડન.

રા માનવલુકર ત્રણ ચાર રોજ પત્રી હિંદુવાન તરફ જનાના હોનાથી
 અમારી સોઈ કરવા માટે તે અમને લિંડનગાર્ડન
 જેનરાઈરના સ્ત્રીપર લિ- ના ૭૯ નમુના મકાનમાં લઈ ગયા આ મકાન
 ડન ગાર્ડનમાં ૭૮ નમુનેરુધર સુતના એક જૈન ગુજરાતી વ્યાપારી શેઠ જીવ-
 હુચદ લુનાઈનું છે અહીંયા ધાન્યાહારી
 ખોગક રિવાય ખીન્ને કોઈ પદાર્થથી જોએને ચાલતો નહિ તેએને અહીંયા આ
 એકજ હોટેલ છે તેની બવસ્થા મી ડીમેઝા કરીને એક જોવાના પ્રદસ્થ ચલાવે છે
 રા માનવલુકરની મી ડીમેઝા માથે સારી એઝખાણ હોનાથી અમને આ
 મકાનમાં જગેરો મળવાની કષ્ટ અડચણ પડી નહિ એકસરઠ અને રાત જમણુ
 સહિત જોવાની જગેરો માટે માત્રુમ ૬૬ રોજના પાચ શીલ્ડિંગ (૩ ૩-૧૨-૦)
 આપવાનું પ્રાપ્ત્ય અને જગેરે લાયક વખતે ખાવાનું બેન્ડએ તો તેના જુદા પસા
 આપના પડશે એવું જણાવું અહીં હિંદી પદ્ધતિ ખાવાનું મળે છે એવું ત્યારે
 અમે જાણ્યું ત્યારે અમને ધરો સતોષ થયો આ ધર પાચ માત્રુમ હોઈ એઝ-
 ડીમેઝા મારી મોટી હતી વળી આ કસ્ટી અન્ડરગ્રાઉન્ડ અને ટ્યુન રેવેના
 એવાનો મે મીનીટના સ્ત્રીપર હતા અને એ મીનીટના સ્ત્રીપર અમનો સ્ત્રી
 હોવાથી જ્યાં આવવાની સોઈ પણ ધણી મારી હતી આની રીતની કિતમ બવસ્થા
 કરના માટે મ ની તે ઘણો ધન્યવાદ થયે છે અ માટે અમે રા માનવલુકરનો
 ધરો ઉપમાર માન્યો અહીંની પત્રી અમે કુક કમ્પનીની ઓફીસમાં અમે પ્રેશથી
 મોકલાનેલી પેગીએની તપાચ કરવા ગયા

ટ્યુન રે વેધી લડએટ સગરુ ઉપરની કુક કમ્પનીની મુખ્ય આફિસ પાચ
 માળની હોઈ ઉપર જ્યાં માટે લીફ્ટની સગરડ
 થોમસ કુક કમ્પનીની મુખ્ય કરેલી છે અમારી પેગીનો તપાસ કર્યો તો તરતજ
 ઓફિસ પાચ મીનીટમાં અમારી પેગીએની કુચીએ
 અમને સોખવાયા આવી અને આવતી ઠારે
 લીંડન ગાર્ડનપર અમારા મુખે પહોચાડી આપવાનું જણાવ્યું આ આરીસતી
 કામ કરવાની પદ્ધતિ જુદી કિતમ છે તે માગાર જોવાની નહીં નથી

સાંસ્કૃતિક મંદિર-પાલિકા.

અંદર અનેક જાતના આરસપહાણુ છે વળી આ મહેલમાં નેપોલીયનનું આવું જીવન ચરિત્ર હજારો ઓછલિપેન્ટીંગ કાઢી જતાવ્યું છે તે ખાસ જોવા લાયક છે. આ મહાન મહેલ જોઇ બીજા જગ્યા મટેલો કોઈને રસ ન પડતા નથી. સાંજે પાછા આવતાં સેવરે ગામમાં એક મોડું ચીની માટી કામનું કારખાનું જોયું.

તા. ૨૦-૮-૧૩ સપ્તાહ.

પારિસ.

આજે કુદ કમ્પનીમાં જઈ લંડનની ટીકીટા કાઢી વિજળીનું ઘર જોવા ગયા. માલુસ દીઠ એ ફ્રેન્ક ફ્રી આપવી પડી.

વિજળીનું ઘર.

વિજળીના સાધનથી પીરસવાનું માફવાનું, વિગેરે અનેક ધરના પરચુરસ કામો વીજળીથી કેથી રીતે કરવામાં આવે છે તે અહીં પ્રત્યક્ષ જતાવેલું હતું. ઈલાંડમાં અગ્રેજી ભાષા પરિચિત હોવાથી ગાઈડની વિશેષ જરૂર હતી નહિ. એટલે પારિસથી લંડન જવા ઉપડ્યા પછી તેને રજા આપવાનું ઈરાવ્યું. લંડનમાં અગાસ રનેલી ડૉ. ગજનનરાવ વલ્લભ-લકર અને રા. માવલણુકર હોવાથી અમે અલુક માફીએ આવીશું એવો વાર કર્યો.

અહીંથી પછી “ એશીલ ટાવર ” જોવા ગયા આ ટાવર ૯૮૪ ફીટ ઉંચો

હોઈ જગતમાં સૌથી ઉચામાં ઉંચો મીનાર છે.

એશીલ ટાવર.

ઉપર જવા માટે ૧૯૨૭ પગથીઆ છે. વળી

ઉપર જવા માટે લીફ્ટની પણ ગોઠવાય છે. અમે

ઉપર ગયા ત્યારે એ ત્રણ ડેકાલે લીફ્ટ બદલવું પડ્યું. ઉપરથી પારિસ શહેરનો દેખાવ ધણોજ સરસ દેખાય છે. પારિસના સીધા રસ્તા મોટા મોટા, સુદર બનીચો અને મોટામોટા ઈમારતો જાણે એકાદ નકસાપર ચિતરેલી હોય એવું અહીંથી દેખાતું હતું.

લંડન શહેરની રાહદારી જોઈ અને તો દીનજ થઈ ગયા. પેરીસના કરતાં

લંડનના રસ્તાપરની રાહ- પથ્રુ અહીંની રાહદારી વધી જાય. આપણે ત્યાં
દારી. મેળામાં જેમ લોકો મેળા થાય છે તેમ અહીંયા

મુખ્ય રસ્તાપર રોજ માણસની દક જણાય છે.
આની કલ્પના જોયા વગર આવે તેન નથી.
રસ્તાપર એક પછી એક મોટર, ગાડીઓ, મોટરબસો તો એટલી બધી આવે
છે કે એક બાજુથી બીજી બાજુએ જવાનું હોય તો દસ મીનીટ તો ઠંભું રહેવું
પડે. અને પછી પોલિસ ગાડીઓ બધે કરે ત્યારે જવાનું મળે.

રા. માવલણકર અહીંઆ કમીશન એજન્ટનો ધધો કરવા માટે
ગ. માવલણકર. છેલ્લા દસ વર્ષથી રહે છે. એમણે પોતાને માટે
એક સ્વતંત્ર ઘર વિમ્પલટન પાર્કમાં વેચાણું રાખ્યું
હતું. અને અમારી બરદાશ સારી કરી આ

પતિપત્નીએ કોલેમાં અમારા આત્મિયને માટે તેમના અમે ઘણા આબારી છીએ.
આવી રીતે બીજા લોકો પણ પરદેશમાં જઈ ધધો કરતા હોય તો આ દેશને
કેટલો લાભ થાય આ જમાનો હવે મારફત દેશથી જુદા પડીને રહેવાનો નથી
રા. માવલણકર તે વડોદરાના એક્સેમ્પ્લીક કમ્પનીના માજી મેનેજર કૈલાસવાસી ગ.
કોટીમારકરના બનેલી થાય અને રા. કોટીમારકરની છોકરી કમારી દુર્ગાબાઈ નાનપ-
ણથી ત્યાંજ રહે છે. આ છોકરી બહુ યુદ્ધીશાળી છે અને અંગ્રેજી તો સ્વભાષા
જેવી બોલે છે તેનું નામ તેની નિયાળ વિગેરે ટેકાણે સારી રીતે બોલાય માટે
“ડોરિસ” રાખેલું છે.

લંડન શહેરની વસતી ઘણી વધતી જવાથી આ શહેરની બાજુએ નવાં
નવાં ઘર બાંધવામાં આવેલાં છે. આ નવી વસતીની
વિમ્પલટન પાર્કની વસ્તી જગ્યા ઘણીજ સુદર અને સોહજાળી બનાવવામાં
આવી છે. અહીંઆ મધ્યમ વર્મના લોકો એટલે
સરાસરી જેનુ વાર્ષિક હાવન આશરે ૩-૪ લગ્ગર રૂપૈયા હોય છે એવા લોકો અહીં
રહે છે. આજુ બાજુના બધાં ઘરો એક સરખાં હોઈ હારબદ બાંધવામાં આવ્યાં
છે. દરેક ઘરની કિંમત આશરે ૪૦૦૦ રૂપૈયા હોય છે. ઘરની પાછળ આંગણા
માટે ખુલ્લી જગ્યા હોય છે. આગળ પણ ઘોડી ખુલ્લી જગ્યા હોય છે. આ ટેકાણે
નદાના નદાના બગીચાઓ કરેલા હોય છે, ઘરના આગળ પાંદો પત્થરનો બાંધવો

કુપાથ હોઇ મડન ઘાસની કરેલી હોય કે. પાઠગના પલ્લુ બાગસુ એક સરખા
અને એક બીજાના ઘરને અડીને હોય છે એટલે પાઠગ પલ્લુ એક મળી ખુની
જગ્યા હોનાથી હાલ પ્રવાસ પણ સારા મળે છે. આવી એક મરખી માત આડ
લાઈનો હોનારી અમળ્યો માનુસ ભત્તાનું નામ અને ઘરનો નગર ન જાણતો
હોય તો બુલો પડી જાય અને ઘર બાગેજ જડે. સ્વાપર મડનના ધાળીજ
સાગી મખવામાં આવે છે અડીઆ મર્મ મર્મન ને મે રહેના હોનાથી માડી
થોડાનો બીલકુલ પગર નડોતો આ જગ્યા લડનના મુખ્ય બજારથી દૂર
હોનાથી આ બાબુએ આના માટે અડર આડન રેન્ડે મધ્યન હતુ આ મુદર
અને શાન્ત ન્તી જોઈ આપણે જાણે લડન શહેરમાં / નરી પડ
કે / હા આનાની જગ્યાએ અના જીમે એનુ લાગનુ હતુ આ ન્તીની
ક પના નેવા નગર આવે તેમ નરી આ નેવ આપણો દેશ નો પગાન કે તેનો
નિવાર આની મન દીવ ઠીક થઈ જાય કે માલે થોડે દૂર નરી આના આજે
વરસાદ નમતો હતો

તા. ૨૩-૮-૧૩ મંગળવાર

લડન.

સારે અમે મામન લઈ વિડન ગાઈનના મસાગ મુ એ એડના આ આ
બાગાથી દુર્વા પ્રમાણે કુદ જમ્પની પડી બામારી
પિતાથી માટે પાળ જવાની પેગીઓ આરી પકોથી હતી પેગીઓ કિયાડી
રમીપર જગ્યા રાઈડ કરી તપાથી નેહ તો અમારો બધો સામાન મળી
આયો આમાન આયો તમારે કહપણ મોષ
કરી આડી નડાની નો જગી હતી આડીઆ કમ્પનીન આડી આડી હતી.
આ લોગનુ આડી ગીતનુ પ્રમાણિક પણ જોઈ અમન નપ્પી નરાઈ સાગી અન
આ / જામ મુનુને લીધે તેમનો આખા જગનના બાપા આડી રહ્યો કે મુગાપના
ધગા પગ જોયા લાચક રથલો અમે નેવ લીચા હતા અને હવે તેરાજ પ્રકરના
ન્યૂઝીઅનો પીકચ નેડેગીઓ નવીચાઓ અમ જોયનો કટાગો આડી નો હતા
અને અગી રીચાયાની હકક રાઈ મડન થઈ સકો નદિ એકુ જાડી પિનારીએ
જલદી પાળ દિડુથાન જગનો નિવાર કયા મામાન મુમાન એડી નડી નોડારે

અમે પીતાથી માટે જાઓ રીઝર્વ કરવા કુક કમ્પનીમાં ગયા. આંગ્રીયન લાઇફ કંપનીની ટ્રીએસર જાંદરથી નીકળતી સ્ટીમરમાં એ મહિના મુદ્દી જાઓ ખાલી નવી અને ૧૦ રૂપૈયા વધારે આપવાથી માર્ચસેસથી નીકળતી મેસેજરીમેરી ટાઇમ કમ્પનીની ફ્રેન્ચસ્ટીમરમાં જાઓ રીઝર્વ કરી. આ કમ્પનીની અને ઑસ્ટ્રીઅન લાઇફ કમ્પનીની ટીકીટો આદલા બદલી કરી સફાવ છે. પણ પીએન્ડએ કમ્પનીની ટીકીટ કાઢપણુ સ્ટીમર કમ્પની સાથે બદલી શકાતી નથી.

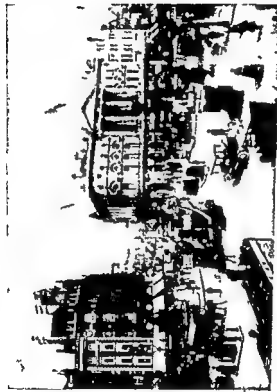
અમે રહેતા હતા તે ઘરમાં, ઘરનો માલિક મુંબાઈથી થી, મારાલા, પાપડ વગેરે દરેક પ્રકારનો જરૂરનો સામાન મોકલી લીડન ગાર્ડનમાં જમવાની આપનો હતો એટલે આ ઘરમાં રસોઈ દેથી રીયાજ પ્રમાણે જનવી હતી. એ ત્રણ વર્ષ પહેલાં એક જુનરાતી રસોઈએ અહીં માલીકે મોકલ્યો હતો પણ તે હાલ દેશમાં જતો રહ્યો હતો. તોપણ તેની પાસેથી એક અગ્રેજ બાઈ રસોઈ કરતાં શીખી હતી. તે અહીં દેથી તરેહની રસોઈ બનાવતી હતી. સવારે એકફારટમાં એક-બટર-બ્રૉડ-પૂધ અને એક ચાક, મુરગો, પોરીજ વગેરે વાનીઓ મળતી હતી, અને જ્યોરે દાળ, બાવ, શાક. પુરીઓ વગેરે પદાર્થ મળતા હોવાથી અમરી ખાવાની કિંમત મોઈ થતી હતી. અહીંઆ ઑસ્ટ્રીયન વગેરે ઠેકાણેથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ રજામાં આવે છે કામ માટે તો માત્ર એક બેજ વિદ્યાર્થી રહે છે. આ ખાનગી વીથી હોઈઆમાં ગમે તેને દાખલ કરતા નથી. જોખખાણુવાળાનેજ રાખવામાં આવે છે. એટલે રહેવાનું ધણું સોંદર થયું.

તા. ૨૪-૯-૧૩ બુધવાર.

આજે સવારે અમે જીઓલોજીકલ મ્યુઝીઅમ જોવા નીકળ્યા. અમારા ઘરથી એસપોર્ટર રત્નો એક મીનીટનો હતો. અહીં આવી બસની રાહ જોતા હિન્દુ રહ્યા. આજે અમારી જોડે ડ્રાઈવિંગપુનું માણસ ન હોવાથી પોલીસને પુછ્યું. લંડનના પોલિસ ધણા સારા હોઈતેમની પાસેથી જોઈતી માહિતી મળે છે. એવું અમે સાંભળ્યું હતું તેનો આજે પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. અહીંના પોલિસ

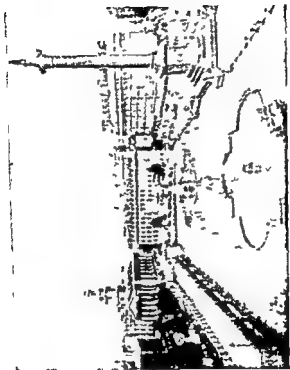
લડન ચોલીસ

પિંડોલી ચરકસ-લંબ.

આ યુગ્મીયમના પ્રથમ આ રાત્રી નુખા હેતુ માત્ર પિતા પ તે ચક્રો-
 ખન ગાળુ હતુ તે બદાના અધિપતીને બતાવના
 યુગ્મીયમ ન્યુટ્રીયમ આ માત્ર નાખના આમરના હો દેખાવના
 અને આગર ચક્રોખન માત્ર તે માત્ર દેખાય છે આ બાબ માત્ર પિતા
 પામે રી રીતે આ-ત્રે તેની હાથ મિલિત છે
 પત તે રીરાત્રી અને કહ ખાસ જરૂર લાગતી નથી આ બાબની એક માત્ર એ
 પુત્રના દાયા જેવો સંદેહ પ્રપ છે આ પ્રપ હવતવ મ ન આ રપ થમુ જવ
 છે અને હવતવ છે નહોતો થાય હ આ સિવાય બાબનો રન પહુ જાણના છે
 આ યુગ્મીયમ જુનાર્ન લાગીઆતુ હોવાથી બનીના પ્રેરેમરને બાબ બતાવ
 વાથી તેમને આનંદ થઈ વધા ફરકાતેનુ છે આ જાણના દેખ બાબના આનંદે
 એવા હેતુથી અને અડી આ રા હતા. યુગ્મીયમના મુખ અમલકારને મળનાતુ છે
 એનુ કહેવાથી મોલિસ મોપાઈ અમને આપીમઆ નિ મરે રાત્રી કારકને
 બાબ બતાવતા તેને અમારી હડીકવ સાતગી આ રાઈ બતા પુ અને અવે
 આનંદ બાબ તેને કહી જેવો નથી એનુ કહુ આ યુગ્મીયમના એક પીયા
 રમને પત્રર એણે અમને બતાવે તે પાળીયા નાખના પડી એક બે મીનીટના
 પત્રર વનો અને પાળી મહાર કારીને મુખ પડી રી પડેલા જેવો પાડો
 આપારદર્શક થતો પડી આ કારકન સાથે અને મુખ જરીમરી વરદ મયા તે
 કહુ કે જુના પુત્રકમા રમ જાણના પત્રરને ઉ નેખ છે ખરો થયુ એકરાર
 રમ મહલ પા પડી તે રમ પાછો થયુ એનુ કહ બાબના નથી અને અમાર બાબ
 બતાવુ અને તે બદલ તેણે અમારો ઓપચારીક આભ ર માનો અને તેણે રમ
 બદલાય રાઈ પાડો લાવી બતાવવા કયું આ મામને મમાન કહેરાનો વિશ્વાસ
 બેરો નહિ એનુ લાગુ પોતાની જાણ બદાર મિ નીજા નથી એનુ તેનુ
 નીજાબીમાન નેઈ અમને નરાઈ લાગી પડી યુગ્મીયમ દેઈ વાને પાડો
 આ-યા આ યુગ્મીયમ બેવા લાવક છે

બાબર નેચનલ પિક્ચર ગેલેરી નેચ મમા આ ગેલેરી ફાઈલનર ફેરર
 પામે છે લડનનો આ ઝેરર ઘણો બધા અને
 ફાઈલનર ઝેરર અને પિક્ચર સુદર છે સને ૧/૦૫ ફાઈલનરની બાઈના
 ગેરેરી નેચનલ ગેલેરી બધ મેળ થો નેચ આર- માટે આ
 ચોખ્ખી નેચ એ-કુચ માખના કિપર નેચનલ

રાદ્ધિમાર સફેઆર-સિંહન.

પુતળુ બેમાટેનું છે. અહીંના બે મોટા કુમારા રોજ કડવા હોઈ શોભા બહુ સુંદર જણાય છે. આ શિવાય બીજા અનેક સેનાપતીઓના પુતળા અહીં ઉભા કરેલા છે. ચોક્કસ જોઈ તેની નજીકની પીકચર ગેતેરી જોઈ લાખો રૂપૈયા ખર્ચ કરી આ પીકચર ગેતેરીનો સમ્રાટ કરેલો છે. પણ પેરીમની છમીઓ જોયા પછી આ કંઈ વિશેષ સારા લાગતો નથી તો પણ અંગ્રેજ ચિનકારોનો મતિના જોવા માટે આ સમ્રાટ સારો છે.

તા. ૨૫-૯-૧૩ ગુરુવાર.

અમારા ઘર નજીક ટયુન રેલ્વેનું “નાટિંગ હિલ ગેટ” નામનું સ્ટેશન હતું ત્યાંથી ટયુન રેલ્વેના બેસી સેન્ટ પાલનું મદીર જોવા જવાનો નિગર કર્યો આ સ્ટેશનની બહારની બાજુએ ટયુન બેસી લાલ રંગના મોટા

ટયુન રેલ્વે.

અમુક હમેશા હોય છે ટીકીટ કાઢ્યા પછી લીફટમાં બેસી ૫૦-૬૦ ફીટ જમીનના ઉપર પહોંચી જમીનમાં નીચે રેલ્વેના પ્લેટફોર્મ હોઈ રીન્જીના ઈસતો પ્રકાર પાય છે. યવના માધનથી આ ટેકાણે ઉપરથી હમેશા અનુભવ લાગે છે. ડાહ્યામાં આસતી હોનાથી અહર બીજકુલ અને નબરમાંથી થતી નથી ફર ૨-૩ મીનિટ ગાડીઓ આવતી હોવાથી આ સ્ટેશન પર રાત્રે જોઈ પડતી નથી. આ માટે નહુ ચાર ડાહ્યા હોઈ તે રીન્જીના માધનથી આવે છે. આ ગાડીમાં એક-૨ વર્ગ હોઈ બેસવાની બ્યન્ગરા અહીંના જે રી મેકન્ડ કલમના ડાહ્યા જે રી સરસ હોય છે દરેક ડાહ્યામાં કડક્ટર હોઈ તે સ્ટેશનનું નામ મોટેથી કહે છે સ્ટેશન પર પણ મોટા અમુકે માત્ર આઠ ટેકાણે લખેલું હોય છે જાણે રાત્રે મુમાફરી કરતાં હોઈએ એવું લાગે છે. અમે પોસ્ટ ઓફિસ સ્ટેશને ઉતરી લીફટમાં બેસી ઉપર ગયા ૫૦-૬૦ માનમો વહતે ગય એવું મોટું લીફટ દરેક સ્ટેશને હોય છે. ઉપરનું અમુકાનું જોઈ આપણે લાગે છે. આનું બાકુ બસના બાકા બેટનું હોઈ લડન ૧૧ ગમે તે જામમાં આ રેલ્વેથી જવાય છે આ રી રેલ્વે જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી

ઉપર આપ્યા પછી મેટપાવનું કંઈકાનું જોવા ગયા આ મદીરની ઇમારત વખી મોતી છે. પણ અહર જોવા જેવું કશું નથી. આ મદીરમાં ઉપર ઓફ રેલીગટન-નેલસન વગેરે પ્રસિદ્ધ ગુરુત્વાની કબર દોરાયી આ મદીરનું મહત્ત

કમીટી

છે મોઝર પુદ્ગા જય મળ્યા પછી, ત્રીંગળીના સંજીની ડાખનાડ ન્યુમીરી રખતે
અને એવા નાજડીય તરવો આ નદીના મોટા મમારબધી પ્રાઈના કરવાના
આવે છે .

બપોર હેડન મામે વિમનોની સરવ જેવા ગયા લકનરી પાય સાવ
નાદલને હેટે આ વિમાન હકનનાનુ મેદાન છે

વિમાનની સરતો

અને ત્યાં બમ અને વિન્ડગીની ગ્રાનથી જાય છે

આ મેદાનને કમ્પાઉન્ડ કરીને નદરની બાજુએ

લોખને એમવા માટે જમ્યા કચેલી કે માપુમ દીઠ એક ત્રીંગળી દીકીટ કહાડી
અને અદર જેવા ગયા ઘરવ વર થતા પડેલા જુદા જુદા વિમાનો પ્રયોગ માટે
હાડી જેતા હતા આ વિમાનો માનોધેન બાયોધેન જાતના હતા આ વિમા-
નોને માપુમ જેવા પેડા પેઈ વિમાનનો આનગનો ૫ મો શરૂ કર્યા પછી જમીનપર
૫-૧૦ ફૂટ મુઠી જમીનપર ન દયા પછી વિમાન જમીન હોડે કે અને આજે
પ્રથમજ વિમાન હાનુ જેવાથી જમને મહુ આનદ થશે આમાના મે ત્રણ વિમા-
નો તો પછીના જેવાજ વાગના હતા તે બહુ હોને રડી મયા તે પાલ આબ્યાજ
નદિ કયુ વિમાન મેદાનને ચક્ર આપી રહેતુ ન રે કે કયુ વિમાન જમીનપરથી
વહેતુ હોડે કે વોરે અનેક તરેહની મરતો થી સરવમા કયુ વિમાન હતુ જે
એક મોગા જુગામાથી (મેગફોનરી) પ્રેક્ષકને જણાવવાના આવતુ હતુ આ
સરતો જેતા ત્રણ ચાર કલાક આનદમા નીકળી ગયા

સાને સરતો પુરી થયા પછી લોકો પાલ જયા માટે દ્રમના તમેવા પામે

એમા થયા બહુ બીક થઈ હતી દ્રામ દસદસ

અહીના લોકોની સખવા માતીટે છુટી હતી અને અમારે જમ્યા મગવા

સુધી એક કલાક હમા થઈ રહેતુ પાપુ હતુ

બધાને ઘેર જવાની ઉતાવળ હતી પણ લોકો એવા સખ હતા કે જેમ જેમ લોકો
દ્રામના રોયને આવતા ગયા તેમ તેમ હાર બધાજ બધા હમા રહ્યા હતા અને વાસ
પછી એસવા માટે ચાર ચાર માણસની બાજુએ એક મોટી પવચ્છુ હોય તેમ ગોઠવાઈ
ગયા હતા પાઠગનો માણસ આગમ જવા માટે જરાપણુ ડાવવા કરતો નહોતો
એટલે ધક્કા ધક્કી બીલકુંદ ન થતા બધા એક પછી એક દ્રામમા મેસવા હતા
આ સખવા જેમ અમેલો બહુજ નરાઈ પામ્યા આપણે ત્યાં આવે પ્રમગે કેટલી
ધક્કા ધક્કી અને મારામતરી થઈ ગઈ હોવ,

વી. ૨૬-૯-૧૩ ગુકવાર.

લડન.

આજે રા માવલણકરને મળવા માટે અન્ડરગ્રાઉન્ડ રેલ્વે રસ્તે વિમ્બલ્ડન પાર્ક સ્ટેશને ગયા આ રેલ્વે ક્રેટચેક ઠેકાણે બોય-સામાં અને ક્રેટચેક ઠેકાણે જમીનપર કહેલી છે. અને ટ્યુબ રેલ્વે સળંગ બોયસામાં જ હોય છે આ

રેલ્વેના પ્લેટફોર્મ જમીન ઉપર કહેલા હોય છે અને ત્યાં દીવસનું અજવાળું આવી શકે છે પણ પ્લેટફોર્મ ઉપર જના માટે દાદર કિતરી નીચે જવું પડે છે આ રેલ્વે પણ નીચીથી ચાલે છે અને મોઢ પથ્રુ મારી હોય છે ગ્રેજને કિતરી માવલણકરને ત્યાં જવા નીકળતા પણ ધગ જડ્યું નહિ જામે કંઈક શોધમાં છીયે એવું જાણી એક રસ્તે જનારે પોતે થઈને અગતે માહિતી આપી અને તે માણસે અમારી પાસેના રસ્તાના નામ અને ધરના નજર કિપરની તે બધા માણસે અમારી જોડે આવી તે ધર બતાવી આવ્યું આ તેની બધાઈ જોઈ જામે તેના ઉપકાર માન્યો. રીતમાન અને બોલવા માલસામાં જાના મોકો ધણાજ સરસ માણસ પડ્યા રા. માવલણકર ઘેર નહિ હોનાથી તેમની પત્નીને મગી જામે પાછા આવ્યા.

લડનમાં અનેક જાતના પ્રદર્શનો હમેશા ભગવા હોનાથી પ્રદર્શન માટે ક્રેટચેક જગ્યાઓજ કાયમની તકની કરી રાખેલી હોય છે. અર્નમૂ કોર્ટ નામની જગ્યામાં “ ક્રિમ્પીરી-અવ સરસીમ એકમીમીતન ” આતુ દત્તું તે જોવા ગયા હર-રી ખાતાતુ કામ કેવું અમલવતું છે અને દેવના પ્રચાર માટે ક્રેટચેક તપાસી કરી પડે છે એ માનવની કાપના માધ્યમ રજા મોકાને આપના માટે આ પ્રદર્શન લક્ષકરી ખાતા તરફથી ભગસામાં આવ્યું હતું આ જોવા માટે રી દગ માણસ દાદ એ સીવીંગ દત્તી આ પ્રદર્શનમાં રોજ એ રખત આરમ્મરી લગાડતું નાટક કરી બનાવવામાં આવ્યું હતું પણ આજે પ્રદર્શન જોવા સાર પડી નહ તેથી આ લગાડ જોવા કાને પાછા આવવાનું જામે નમો કમું

તા. ૨૭-૯-૧૩ મનીસાર.

ખપોરે બે વાગે આરમરી લડાઈના જેવું જોવા ગયા પ્રદર્શનના મનાની શી તેમજ નાટક જોવાની રી જુદી જુદી એક એક શીટિંગ આપની પડી આ નાટક માટે અર્ધ ગોળાકાર થીએટર જનાવ્યું હતું. રોજ ઉપર એક મોઢું બદર હોય, એવો દેખાવ ગોકેવેયો હતો. અને પામે દરીઓ બતાવવા માટે એક ન્હાતું તળાવ કર્યું હતું. નાટક શરૂ કરતા પહેલાં બધે અધાડ કરવામાં આવ્યું અને બદર પરના દોરા બળતા હોય એમ દેખાયું પછી આરમાસ્તી કવાયત કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તે બતાવ્યું. મોટી લડાઈ બારકસોના આકારની ન્હાની ન્હાની પાંચ છ શીટ લોખી ઓગે કરેલી હતી આ દેખાવ થઈ રહ્યા પછી બદર પરના રાહેરમાં બળવો થયો હોય અને આરમાગની ઓટા આવી તોપોનો મારો ચલાવતી હોય એવો દેખાવ બતાવ્યો. આ નમુનાની જોટપન તોપો છોકવાની ગોકનથ આબેહુબ બતાવી હતી અને બદર પરના કિલ્લામાંથી તોપો છુટતી હતી તે પણ દેખાતું હતું. દરીયામાં સુરગની મુકેલી માછનથી એક આરમાગ જહાજ ડુબી જતું હોય એવો મરસ દેખાવ થયો. અને આવી દરી-બાઈ લડાઈમાં પણ વિમાનો શું ભાગ લે છે તે બતાવ્યું. આવી રચના એવાતો ઉત્તમ હતી કે બાકમાં કલાક સુધી અમને એવોજ ભામ થયા ક્યો કે જાણે ખરેખર લડાઈ ચાલી રહી છે. ડાર્ટ્સમેનની મામુદ્ધનીમાં અગ્રે-ને અત્યાગે જે મહાયુદ્ધ ચલાવી રહ્યા છે. તેનું વર્ણન વાચતી વખતે આ નાટકનો દેખાવ હમેંના આંખ આમળે દુર્ધા કરે છે. આ નાટક ઉપર કયું તે પ્રભાણે આરમારી ખાતા વરફાવી થતું. તે જોઈ પ્રદર્શનનો બાકી રહેનો ભાગ જોઈ અમે પાછા આવ્યા.

તા. ૨૮-૯-૧૩ રનીસાર.

લંડન.

કોન્ડીનેન્ટ (ગ્રેટબ્રિટન શિયાળના યુરોપખંડ) કરવાં પણ અહીં વિલાપવર્માં રવીન્ગનો વહેનાર વધારે ચુસ્તાઈથી પળાય છે આને પ્રે બીએની ઓળખાણ થઈ. ગામની બધી દુકાનો બંધ હતી. શહેરનો વ્યાપાર જનને બંધ થઈ ગયો હોય એમ શહેર દુઃખ લાગતું

હતુ ખાનગી નોકરોને સુદ્ધ આજો અરથી રજા મળે છે આજો શેઠ નરોત્તમ મોગરજી હિંદુસ્થાન પાઠા જનાના હતા એવે તેમને નિદાય કરનાને મિંગરીઆ રેશન ઉપર ગયા તેમણે રેશન ઉપર અમારી ઓળખાણ પ્રે બીસે નેડે કરાની પ્રે બીસે અહી ક્રેટલાક વર્ધથી વિવાયત રહેતા હોઇ પોતાનો નિર્માહ અનેક તરહની યાનિક શોધો કરીને ચલાવે છે આપણા દેશનો માણુમ આવી રીતે અહી ઉત્તમ પ્રકારથી જીવન ચલાવતો જોઇ અમને ધણોજ આનંદ થયો આજો રીનાર હોનાથી બહાર કદ જવા નહિ .

તા ૨૮-૯-૧૩ સોમવાર.

લડન.

વડોદરાના અમકિંટ જનરલ મે રા રા હાતારના સાળા રા ખામ લડનમાં

મોકિનીશ્વ ઈજીનીયરી ગતો અભ્યાસ કરતા હતા

મૈડમ કુમ્હાડનુ મીણુના પુત-
ળાનુ મ મૈડમથાન.

તેમની ઓળખાણુરા માવચ્છુરે કરી આપી હતી
અને હાલમા તેમને રજા હોનાથી લડનનો ક્રેટલોક

ભાગ જતાના આજો તેઓ અમારી સાથે આવ્યા

હતા અમે તેમની સાથે મૈડમ કુમ્હાડના મીણુના પુતળાનુ સમ્રહાલય જોના ગયા
આ પ્રદર્શનમા અનેક અતિહાસિક પુરોના પુતળા હતા પુતળા બહુ મજા
અને આમેલુમ હતા દરવાજામા એક પોલીમના સીપાઇલુ પુતળુ અને એક ક્રેટ-
લોક વેચનાર માઇનુ પુતળુ એના તો આમેલુમ હતા કે પહેલા પ્રથમ અમે તો
તેમને સાચાજ માણુમ મમજ તેમની પામે ગયા આ સમય ધણોજ ઉત્તમ છે.
અને લડનમા આડનાર દરેક સમયે ખામ જોજોજ જોઇએ નરા નરા પ્રસિદ્ધ
પુરોના પુતળા હજ તેમા નરા મુખતાજ જાય છે અને સમ્રદમા વધારો થયે
જાય છે આ મમનના ભોયરાના અનેક ખુની તથા જુગાર રમનારાના મિંગેરના
પુતળા એના મોડ વા છે કે તે જોડ આપડને કપારી હુ છે આ પ્રદર્શનની ફી
એક રીડીંગ છે આ ઉપાત અડી નેતોડીયનની અને માદગાર વખુજોના
મગ્રદ છે જે જોના માટે હ જેસ આપવા પડે છે લગત પડેના નેપોલીયો જાતે
કાંડના અનેક નકલઓ અડી નખેતા છે ને ખામ જોના વાય છે

તા. ૩૦-૯-૧૩ મંગળવાર

આજે રા. જાન સમાજે જીટીના મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. આ મ્યુઝીઅમના એક સિમાનમાં એક મોટો પ્રચંડ સંઘ સંઘ જીટીના મ્યુઝીઅમ. છે. અને તેમાં આધારે ૪૦ લાખ પુસ્તકો છે. આ સિવાય અહીંયાં બીજી અનેક વસ્તુઓનો સંગ્રહ છે. આ સંગ્રહ બરોબર જોવા માટે આડ દોરસ પચાસ પુરા પડે નહિ પણ અમારે તો એટલો જ વખત ન હોવાથી આખો દિવસ ફરી અમે કુત્રાવજે કુત્રાવજે આ સંગ્રહ જોઈ લીધો જેમ પેરિસ દરબારના વખેરે સ્થળે ચિત્રોના સંગ્રહ મોટા છે. તેમ અહીં આ વસ્તુઓના સંગ્રહ બહુ પ્રચંડ છે. અહીં મ્યુઝીઅમ જોવા માટે યુરોપના દેશોની માફક કંઈ ફી આપવી પડતી નથી. આ સંગ્રહ જોવા પછી બીજા બધાં મ્યુઝીઅમો નાનાં લાગે છે આ સંગ્રહાલયનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાં એક મોટા સંઘ લખાય તેમ છે.

તા. ૧-૧૦-૧૩ શુક્રવાર

આજે બપોરે રજા લઈ થિએટરમાં “ કિનેમા ક્લબ ” નો ખેલ જોવા ગયા. આ ઠેકાણે અનેક વરેલના રંગીત ચીત્રો બતાવ્યા “ કિનેમા ક્લબ ” નો ખેલ. પછી એક નવી જાતનો સીનેમાનો પ્રયોગ જોયો. સીનેમામાં જેમ ચિત્રો પડતા પર દેખાય છે તેમ ન થતાં સ્ટેજ પર માણુમનુ ચિત્ર દેખાતું (એકમાત્ર) પડતા વિગેરેના આધાર સિવાય આ નિવ કેરી રીતે ફરતું હતું તેની અમને કમીઅનર પડી નહિ. આ ચિત્ર કેટલાક નાટકના ભાગનામાંથી કાઢીથી ગોઠવણી થઈ ચાલવા માણુમની બધા બુલ્લ વરીતે દેખાડવામાં આવે છે તેના પ્રદર્શનું કંઈક દોષ એવો જાણ થયો. સાંજે પાંચ વાગે ખેલ પુરો થયા પછી બહાર આવ્યા તે આધારે થઈ ગયું હતું.

અહીંથી પાછા આવતા વખતે સાંજે કેન્સિંગ્ટન સ્ટેશન ઉપર એક નાટકની દીકરી વેચવાની દુકાન છે. અહીંથી “ સીલ્ડ ઓરડમ ” નામના નાટકની દીકરી ખરીદી કરવાની હતી. આવી નાટકની દીકરી વેચવાની દુકાનો પુષ્કળ છે અને અહીં ટેલિફોન થઈ અમુક

જગ્યા ખાલી છે કે કેમ તેનો તપાસ કરી-જગ્યા રીઝ-ઈ પણ કરી આપવામાં આવે કે જે નાટક સાગની ટીકીટા રીઝ-ઈ કરવાની હોય તેનો તકનો ધરાકને ખતાવવામાં આવે છે અને જે નાટકની ટીકીટા નાટકગૃહ લેવાના હતા તે “કુરીનેન” નામનું હોલ ધણાજ શ્રીમતી ઠાકુ હતું અને તેના દર પણ ધણા મોઢા હતા એકના એક નાટકનો પ્રયોગ પણ ચાર મહિનાથી ગળે એ વખત કરવામાં આવે છે તો પણ આ નાટક એટલું તો શક્તિય થઈ પડ્યું હતું કે આજે જગ્યા ખાલી નથી એમ અમને જણાવ્યું ત્યારે અમે શુકરાગને માટે ટીકીટા રીઝ-ઈ કરાવી છે આ દેવતા નાટક જેવાનો શોખ મહુજ વધી પડ્યો છે. ગમે તેવો સાધારણ માણસ હોય તો પણ આડે દડાડે એક નારતો નાટક જેના બપોળ પરાણાગતમાં નાટક દેખાડનાનો રીસાજ અહીં બહુ પ્રચલીત છે

તા ૨-૧૦-૧૩ શુક્રવાર

લકનનો “એક્સકર્ડ સ્ટ્રીટ” નામનો મતો ધણાજ બપોર છે અહીં દુકાનોને આગળની બીલોને બદલે મોટા મોટા કાચ જડેલા હોઈ દુકાનની અદગનો તમામ દેખાન બહારની દેખાય છે રસ્તાપર પગે ચાલનારાઓની

લકનની રાહદારી

તેમજ ગાડી ઘોડાઓની ઘણીજ બીડ રહે છે આ રસ્તો જોઈ આ દેરાના ઐશ્વર્યનો ખ્યાલ આવે છે આજેની મોગી બીડ છતાં રસ્તા ઉપર બીલકેન અવાજ થતો નથી કેમકે રસ્તાપર વાણીને ધાટા કહાડી મોલવું ધણુજ અમબ્ય ગણાય છે આજ રતે આમજ જતા પેકડીની સરકસ નામની જગ્યા આવે છે. અહીંયા ચારે બાજુથી દસ બાજુ રસ્તાઓ આવવાથી ધણીજ રાહદારી રહે છે. આની વચ્ચે લકનનો પોલિમ બહુજ ચાલાકીથી રાખે છે અહીંયા તે વારા ફરતી મેઇપણ રસ્તાની ગાડીઓ બધ કરી બીજા રસ્તાઓની ગાડીઓ ચલાવવા માત્ર આગળથી કુકમ આપે છે આ પ્રમાણે એક ઢેકાણે મોટર ગાડીઓ-મસ વગેરેની ઓ પગી ઓ મોગી હાન્નીકાગ ગાડીનો છુટવાના કુકમની રાહ જોવી જોઈ રહે છે તે જોવાની ધણી જમ્મત આવે છે શહેરના રસ્તાઓ લાકડાની ઇંગ મેમાડી તે ઉપર કમર રેડી તથા કચેલા હોય છે એટલે સ્વ-જતા ધણીજ સાગી હોય છે આ શહેર ધણુ જાનીન હોવાથી ફરીમ-મર્વાનની મારક રસ્તાઓ બધા લાઈનનુધ અને સરખા નથી તોપણ રસ્તા અને બજારની શોખા અણુઈ છે તે મનુજ અમે આજે મસારે પગે ચાલીને નીચતે જોઈ આવ્યા

ખપોરે અમે ચીજળીની રેલ્વેમા મેસી ક્રીસ્ટન પંતેસ જોવા ગયા અને પંતેસ એટલે ગળનાડો એનું નામ આપ્યું છે પણ તે એમ મહેલ નથી ઈ સ ૧૮૫૧ મા હાઇડિપાર્કના એક મોડું જાણિયાત ઔદ્યાનિક પ્રદર્શન બરનામા આવ્યું હતું તે માટે તેવાર કરેલી આ ખાસ ઇમારત છે પ્રદર્શન ઘર્ષ નહી પછી તે ઇમારત વહીંરી તોડી પાછી કઢી કલ્પમા આરી છે આખી ઇમારત મચન નહાના નહાના વખતા જેમાડીને કરેલી હોવાથી તેને “ ક્રિસ્ટલ પેલેસ ” અગર આપતા મહેલ એવું નામ આપ્યું છે આનો મુખ્ય હોલ ૧૬૦૦ ફીટ લાંબો બનને બાજુએ ૨૮૨ ફીટ ઉંચા મોટા મીનાગ છે અહીંઆ એક ૪૦૦૦ ચમક નગી-આવું એક મોડું “ ઓરગન ” વાજીત બ્લુ કરેલું છે અને તેની પાસે એક સાથે પાંચ હજાર જુદા જુદા વાદ્યો વગાડનાગએને મેસનાને માટે એક મોટા આરચેર કરેલો છે આની આસપાસ ૨૦૦ એમરનો સુદર બગીચે હોઈતેની શોખા ધણી અપુર્વ લાગે છે અહીંઆ ક્રીકેટ-કુમોલ વોરે માટે જગ્યાએ હોઈ મોટમોટી મેચો અહી રમાય છે તે વખતે લાખો માણસોની ગદીઆ જોવાને એકઠી થાય છે એડું રા ખામે અમને દહ્યું

આ ઠેકાણે આજે ક્રીસેન્ટીમમ જાતના લોખંડિય કુનાવું એક પ્રદર્શન બરાવું હતું આ કુલ મોટા કમળના જેવડું હોય ક્રીસેન્ટીમમ નામના કુનોવું છે પણ તેને કોઈ પ્રદર્શનો વાસ હોતો નથી પ્રદર્શન આપણા દેશના જેના મુગધી કુનો અર્થ થતાજ નથી પણ જે જાતના કુનો થાય છે તેને કેવા પ્રકારનું ખાતર જોઈએ છીએ વિગેરે હકીમતનો ખુબ સાન્નીય અભ્યાસ કરી તે કુનો કમ મોગ ને ખુબસુરત થાય તેનો હરહમેશ ચયત્ન આતુજ હોય છે અને આના પ્રયત્નને ઉત્તેજન આપવા માટે દર વર્ષે આવા પ્રદર્શન જુદી જુદી જાતના પ્રાણી વનસ્પતિ માટે થયા કરે છે તે ઉપરથી દરેક જાગતપર આ લોકોની કેરી ખત છે તે સહેજ જણાઈ આવે છે આની રીતે સૃષ્ટિ નિષમના મુદ્દ રહસ્ય સમજી તેનો વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવામા આ લોકો કેરી જુદી ચનાવે છે તે ખાસ મનન કરના લાયક છે

આખો દહાડો ઝરમર ઝરમર વરસાદ પડતો હોઈ ઘોર અધકાર હતું આખા દેશની માથક અર્ધો જોરથી થઈ થતી નરી પણ હરહમેશ આવો ઝીણો ઝીણો વરસાદ આવતું હોય કે આના વરસાદમા ધનીની બડ

જરૂર પડતી નથી પણ એક ઓવર કોટ પહેરવાથી ચાલે છે. એટલે અહીં પુરૂષ વર્ગ છત્રી એકતા નથી. અને કદાચ કોઈ વાપરે તો તેને બેનંઓ જેવો નાણુક ગણવામાં આવે છે. વળી અહીં ખુદ્દો તડકો પણ બહુ પડતો નથી. વાદળાથી અગર ધુમસથી આજો દહાડો ધીર અધાક રહે છે. અહીં રોજ આવી રીતે અધાર હોવાથી વચ્ચે જનારે કોઈ વખત સૂઈ પ્રકાશ પડે છે ત્યારે છવને બહુજ આનંદ લાગે છે. આવે દહાડે એક ખીજને ઘણોજ સુંદર દિવસ એમ જુદી જુદી રીતે કહેતા ફરી આનંદ માને છે.

તા. ૩-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

આજે અહીંનો હેરોલ્ડનો પ્રથમ ઝોર જોવા ગયા. આ રોરની ધમારલ

પ્રાંચ છ માળની હોઈ બધા માળની મળી એકંદર

હેરોલ્ડનો રોર.

૧૮ એકરની જમીન રોક્ષએલી છે. આ રોરમાં

એક નાનામાં નાની સોયથી માંડી મોટ મોટી મોટર

ગાડીઓ સૂધી દરેક વ્યવહારની યીજ મળી શકે છે. કોઈ અમુક યીજ અહીં મળતી

નથી એમ કહીને કોઈપણ ધરાક અહીંથી પાછો જતો નથી. એક હોલમાં ધરાકો

એસવા માટે સગવડ કરેલી છે ત્યાં લખવાનું નોટપેપર વગેરે સામાન ધરાક માટે

મરત સુદ્ધાં હોય છે. વળી એક મોટું હિપહારગૃહ પણ છે. આ દુકાનનો બપોલો

અને સામાન વિગેરે જોઈ અમે તો જી રૂઝ ગયા. ધરાકની બરોબર સગવડ થાય

છે કે નહિ તેમને જોઈતો સામાન બરોબર દેખાડવામાં આવે છે કે નહિ વિગેરેનો

તપાસ ગણવા અમલદારો ફરતા હોય છે. આ મોટો રોર એક એક પોડ

(પંદર રૂપિયા)ના નાના શેરથી દોઢ કરોડ રૂપિયાનું બડોળ એકઠું કરી કાઢવામાં

આવેલો છે. આવી રીતે એક્ટ્ર બડોળની કંપની ફેટલી પ્રમાણિતપણાથી ચલાવ-

વામાં આવે તે ખાસ આપણા લોડને જોવા લાયક છે આ રોર બધો જોવાઈ

રહ્યા માટે અતિ ફરી બે ત્રણ વખત પાછા આવ્યા હતા તોપણ અમારું સમાધાન

થયું નહિ. આ રોરમાં એટલી તો વિવિધ વસ્તુઓ છે કે એક જાગ

જોવામાંજ ત્રણ ચાર કલાક ચાલ્યા જાય છે. આ દુકાનમાં એકંદર છ હબર

નોકર લોકો કામ કરે છે. બહાઈલેલો સેક્રીજ, જોન બારકર, આર્મી એન્ડ નેની

વિગેરે કંપનીના ખીજ રોરો છે ખસ પણ અહીંના જેવો એક મોટો

રોર નથી.

રાત્રે સીરકુઝોરડર નાટક જોવા ગયા. નાટકગૃહ પ્રેક્ષકોથી ચીકારે ભરાય
 ગયું હતું. નાટકની બાંસ અમે છ હોય અને
 સીરકુઝોરડર નાટક. જોવાની બહુ ગમત આવી. નાટકના પડદા પછી
 ધણી કાગમરી-ગાથા હતા સીનમીનેરી પછી ધણી-
 ઉત્તમ અને આમાનિક કુદરતી હતી. આપણે ત્યાં સીનમીનેરીમાં અતિથય બપોડો
 કરી તેતુ માહુકપણું આપ્યું. મન ઉપર હડી છાપ પડી નથી વગી એક
 પ્રવેશમાં એકની એક સીનેરી કાથમ રાખવામાં આવે છે અને આપણી પેઢે અહીં
 એક પ્રવેશમાં અનેક જુદા જુદા સીન અને પડદા બાંધવામાં આવતા નથી ગાયન
 સાથે તેતુ વાદ્ય વગાડવા ૫૦-૬૦ માણસોનું એક એન્ડ વાન છે, તેમનું કામ પછી
 ધણી સરમ હોય છે. ગાયનની ઢગ આપણને બહુ પસંદ આતી નથી ખરી પણ
 તેમની પદ્ધતિ ધણીજ શાસ્ત્રીય ધોરણપર એકન કરેલી છે. નાટક રાત્રે થતા
 પાનોપર જુદા જુદા રંગ નાખી સોબામાં રંગરંગ કરે છે. અહીંના નાટકો ત્રણ
 કલાકમાં ખલામ થઈ જાય એવી રીતેજ લખેલા હોય છે

તા. ૪-૧૦-૧૩ રાનિવાર.

દર રાનિવારે ધોમમ કુક કંપનીમાંથી અમારી હિન્દુસ્તાનની ટપાલ જોવા
 જતા તે પ્રમાણે આજે પણ ગયા. લડન પોલિસ
 ગાડી હાકનારા. બદલ આપણે આગળ વાત કરી ગયા હોય
 પણ આ પોલીસના કામમાં ગાડીવાળાઓ પણ
 કેરી મદદ કરે છે તે ખામ જોવાલાયક છે ગાડીવાળા ધણી સમ્ય અને સરા
 સ્વભાવના હોય છે અને પગે ચાલનારાઓ માટે ધણીજ કાળજી રાખીને ગાડી
 હકારે છે આપણા દેશમાં ગાડીવાળા જાણે પગે ચાલનારા કરતા મોટા દરજ્જાના
 હોય તેમ પગે ચાલનારાને જુઓ પાડી અને ગાગો આપી બાજુપર ખસેડે છે પણ
 અહીંઆતો રસ્તાની બાજુપર લોખે જાળગવા માટે નહ જોઈ ભા રહ્યા એતુ તે
 ગાડીવાળો જોઈ એકદમ યોભારે છે અને પગે જનારાને ઝટો કરી આવે છે.
 એવો ત્રણ વખત અને અનુભવ થયો કે અમે ગફલતમાં રસ્તાપર ચાલતા
 હતા ત્યારે પાળગથી ગાડી આવે છે એવી અને ખમર રહી નહિ ત્યારે
 ગાડીવાળો જુમ પાડી અને બાજુએ થરાતુ ન કહેતા ગાડીજ ધીમી પાડી દબ
 ઉભો રહે છે એટલે આપણને ત્રામ ન થતા શરમાઈને આધા ખમી જવું પડે છે.

વળી સંક્રાન્તિ સ્ત્રીપર ગમે તે રસ્તે માલના ગાડાને ખગગ પશુ જાય છે. અને અમુક રસ્તે માડીઓ જાય અને અમુક રસ્તે બારણરી નાડા જાય એવો કોઈ પ્રતિભંધ આ મેટા રાહરમા નિલકુલ નથી એક દિવસે રસ્તામા એવો જનાવ બન્યો કે એકસરૂઈ સ્ત્રીપર જસમા ભેમી જમે જતા હતા ત્યારે પોલીસે રસ્તો રોકેલો હોવાથી માડીઓ કારણથી યર્ષા બી રહી હતી આ વખતે એક ગધેડાનો નાનો ખરાસો અમારી જસ અને એક મોટર વચ્ચેની માલકી જગ્યામાથી નીકળી જતા મળ્યો હતો પણ ખટારાનું પેડું મોટરના પેડામા જનાઈ ગયું આપણે ત્યાં જો આવું બને તો ખટારાવાળા જોડે મોટારવાળાની ઠેરી જાય. પણ અહીં તો પેડો મોટરવાળે જ નીચે ઉતરી ખગગ વાગાને પેડું કાઢવામા મદદે સાગી ગયો. અને ખટારાવાળાએ મીસાન પ્રમાણે તરફી આપ્યા બદલ કુખ પ્રદર્શિત કર્યું ત્યારે બન્ને-પણ ખુબ હસવા માડી પડ્યા.

તા. ૪-૧૦-૧૩ રવિવાર.

રવીવારે અમારા નૂકામપર ખણેરે કમ્મ મિલનના જનારનામા આવતું હતું.

રવીવારે કંઈ જવાનું ન હતી એટલે નામે ફૂલ ખીચકી ખાઈ લેતા હતા. હોવામા ઉપજતો કટાળો રવિવાર હોવાથી કંઈ ફેલાણે જનાનું ન હોવાથી આ દહાડો કટાળામા જતો

તા. ૬-૧૦-૧૩ સોમવાર.

આજે શ્રીમત મદારાજ સાહેબ સંક્રાન્તિ પધાર્યા છે એની ખબર થતા હાઈકોર્ટ દોટલમા તેમને મળવા ગયા શ્રીમતની મુલાકાત થતા તેમણે ઘણા મામાગુપ્તવાદી અમાના પ્રવાસની હકીકત સાંભળી શ્રીમતની સ્વારીમાના બીજા અમલદારને મળી જમે પાછા ઘેર આવ્યા

તા. ૮-૧૦-૧૩ મંગળવાર

સંક્રાન્તિ.

શીનામાના દહાડામા ઘણીમા સંક્રાન્તિ ધુમસને લઈને અમારૂં ઘેર રહે છે અને દહાડ પશુ દીના કરવા પડે છે આજે આનો દહાડો અગારી આઈમા દીના સંગનાનના પડવા હતા અહીં જો જન ધુમમ પડે છે.

સંક્રાન્તિ ધુમમ

તે તો હજી અમે લેયુંજ નથી એમ અમે જાણ્યું કેટલીક વખત તો પાંચ છ શીટ પર માણસ પણ દેખાતું નથી. અહીં હવાનો આ અગત્યનો લેધ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

અમારા ઘર નજીક એલ્બર્ટર સ્તંભપર જુકમ એન્ડ કંપનીની કેમીસ્ટની દુકાન હતી આ દુકાનની એકલા ઇંગ્લેન્ડમાં ૫૫૫ સાખાઓ છે. આ દુકાનમાંથી કેટલુંક ફોટો માફો સ્પર્શિત્ય લેવાનું લીધું અને તે દુકાનની નજીક આ આ એલ્બર્ટ અમારી પાસેનો ખરીદેલો સામાન પાછો લઈ લેવાને દુકાનનો એક માણસ દોડતો આવ્યો અને કહ્યું કે સામાન તમારા મુકામે અમારા માણસ લેડે પહોંચતો કરી આપીશું દુકાનથી અમારું ઘર શકત એ મીનીસ્ટનાજ સ્તંભપર હોવાથી અમે હાથ-માજ લઈ જઈશું એમ કહ્યું ત્યારે તેણે માન્યું નહીં અને અમને આશ્ચર્ય કરી સામાન લઈ જવા લાગ્યો આથી અમને બહુ નવાઈ લાગી. આમ યા માટે કરે છે તેનો તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે અહીં એવો રીવાજ છે કે જોકે દુકાનદારે ખરીદેલો માલ પછી ગમે તેટલો થોડો હોય તોપણ ધગકને ઘેર પહોંચાડી આપવો જોઈએ નહિ તો તે દુકાનની આખરે જાય. આ રીવાજ ધણે સારો છે. અને માલ પહોંચવાની મજૂરી માલપર ચડે તે કહેવાને જરૂર નથી. ઇંગ્લેન્ડમાં હજારો માણસ ખરીદ કરે છે પણ તેમના હાથમાં કંઈ જથ્થાનું નથી તેનું કારણ હવે અમને બરોબર સમજાયું.

તા. ૮-૧૦-૧૩ પુષ્કર.

લંડન.

લંડન સહૃદયની બહારની બાજુએ જે વસ્તી થઈ છે તેનું એક ઘર જોઈ

ખીલીંગ સોસાયટી.

અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું અહીંયાં માત્ર ઉપર માળ કરી રહેવાની વ્યવસ્થા કરવા કરતાં ગામ બહાર વધારે જગ્યા લઈ ત્યાં નાનાં નાનાં નવાં ઘર કરવા તરત વધારે વલણ જમ્યું છે આથી સ્વચ્છતા હવા અને પ્રકાશ પુષ્કળ મળવાથી લોકોની તન્દુરસ્તી ઘણી મુધરે. આવો પ્રકાર નવાં ઘરો સબધી તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે આવા ઘરો બાંધવા માટે એક સોસાયટી છે. અને તે ખીલીંગ સોસાયટી તરીકે ઓળખાય છે. આ કંપની ગામ બહાર મોટી જગ્યા બદ જગ્યા એકદમ ખરીદ કરે છે અને તેના નાના સરખા કડકા કરી ને ખરીદ

નારાજોતે વેચે છે આવી રીતે પ્રથમ સ્ત્રી પાથ ગ્યાસના નાગ,
 પાંજીના વારો વિરિ જોડી પ્રથમ ચર્વ વ્યવસ્થા વધા પછી પોટ વેચાય
 છે અને નાગ ના પોટ પર અમુક કરેલા આ સ્ત્રી અને અમુક કિંમતનું ઘર
 પશુ સોંપનારને સાથે તેનજ સન્નુ બાપી આપે છે એક ભાગના અમુક જાતના
 ઘર બાધનામા આવતા ટોવાથી તે ભાગમા તે દર જાના લોકો સામઠા રહી સક
 છે આપણી પેઠે ત્યાં પ્રત્યેક માણસ પોતાની આવધીનું ઘર કરવા દેખે છે
 અને જો તે ઘર કરવાને એકદમ નાપા દાડી રહે એમ ન હોય તો કમ્પની તેને
 નાપા ધરે દખ્તે દખ્તે ને વીંધે ધીંધે તે સ્કમ સુલ્લ લે છે આ પ્રમાણે ધણુ ખર
 વીંધે વર્ષના હંતા હોય છે ત્યાં મુધી ધરદખીની પુરી આવધી ઘરપર થતી નથી
 પણ દખ્તે બાઈ તથા ખરી તે ધમો નાનીક થાય છે આવી રીતે સાધારણ
 માણસ થોડી આવધી સાથે ઘર રહેવા મેળો ને છે અને તે ઘરપર પોતાની
 આવધી દહેરાને ધીંધે ધીંધે કમ્પસ કરી દખ્તે જરી ઘર મેળવે છે એટલે લોકોમા
 કરકમર અને બચાવ કરવાની સેવેન દેન પડે છે ત્યારે આપણે ત્યાં લોકો મોટી
 રકમનું ઘર ખરીદવાની શક્તિ નથી એમ કહી પોતાની સધળી દખ્તે દહાડપણમા
 વાપરી નાખે છે અને છેવટે દરીના દરી નહે છે

આ વિનાય વગી સોમાયગી માન્દવ ધગ બધાવવાના અનેક કાયદા છે.

ધર બધાવનાનો કદધિપ્ત નામ માલીખને કરેલા પડો.

સોમાયગી મરતવ ધર નથી અને પોતે ધર બાધનામા બીન અનુભવી
 બધાવનાના કાયદા

લોહ દણી વખત માનુસ પેસા છતાં પણ પાડે પડે

છે વગી કમ્પની ધર બધાવના મોટા પાયાપર

ધધો ચલાવની હોવ થી તેને માણમામાન મહુરી સમ્તી મળી રહે છે અને
 ધરમા જતા બાગી રહેનો સરનામાન તે બીજા મમના સહ નાઈથી બધ બેગાડી
 રહે છે આવી રીતે મોમાયગી સાધારણ માણસ જાતે ધર બધાવે તેના કરતા
 સહેની રીતે સોલુ અને મહુન ધગ માધી આપે છે વગી સોમાયગી નમુનાતર ધર
 માટે હનામો કાને પાન નમ્શા તથા કરાવે છે એટલે સારી સારકામાને
 રોબામનાન ધગ બધાવે આપણે ત્યાં ધર બધાવના જાતે બીન અનુભવી હે નાથી
 ધર બાધતી વખતે કદલીક મગરડો ભુની જાય છે અને પાળાયી જેમ જેમ
 અડચણો આવે છે તેન તેમ દુરની રહે છે આથી ત્રાસને ખરચમા વધારે
 થાય છે અને આવી રીતે મોમાયગી બધાવું ધર નમુનાનું હોવા ત્યાં બધી

સગરડોનાડું અને ખાખી વાડું દોષ છે આવી કંપનીઓ ચલાવવામાં અણત પ્રામાણિકપણાની ખાસ જરૂર હોય છે અને આવી રીતે પ્રામાણીકપણે કામ કરનારી ધર બંધવાની સોસાયટી આપણે ત્યાં હની ઘાય તો કેનું માટે

તા ૮-૧૦-૧૩ ગુરુવાર

આજે વડોદરાની નામનસાગીના મુખનિર્દેશિતાદ નીલાબજના પોત પ્રેમ
હનિયતખાન જેની માથે અમારે ઓળખાયું હતી
પ્રેરિસર હનિયતખાન તે અમને ૧૧ના આવ્યા તેમણે અમેરિકાના
ફિદીસગીત કલાનો પ્રસાર કરી સારી કીર્તિ
મેળવી છે સગીત અને સુરી ધર્મના વ્યાખ્યાન તેઓ લોકમંથા આપતા હતા
તેમણે એક અમેરિકન છોકરીને મુમલખાન ધર્મના લઈ તેની જોડે લગ્ન કર્યું છે
આપણા દેશના એક પુવાને આવી રીતે પરદેશમાં જોવાની રહેલી કલા માટે
આદર માન મેળવેલું જોઈ અમને ધણું અભિમાન આવ્યું

તા ૧૦-૧૦-૧૩ શુક્રવાર

ઓલિમ્પીયન નામની પ્રદર્શનની જગ્યામાં 'આઈડીયલ હોમ પ્રદર્શન'
હતું તે જોવા ગયા આ પ્રદર્શનમાં જવા માટે
આઈડીયલ હોમ-ઓલીમ્પીયન એક સિડીંગની શી હવે અને પ્રેક્ષકોની ભીડ
ઘણી હતી નતુનાદાર ધર કેવી રીતે બાધલું
અને તે ધરમાં સારો માગળ કેવા રીતે વનાવવો તેની માહિતી આપનાર આ
પ્રદર્શન હતું અહીં આ હલકામાં હલકી હી નવના ધર એટલે કુપડા કેવી રીતે
બાધવા તેના નમુના હતા આ કુપડાઓ આપણે ત્યાંના નાના બગનાઓ જેવા
હતા તેથી અમને બહુ નસાઈ લાગી અને તેની કિંમત રૂ ૩૦૦૦ હજાર હોઈ આ
સોડોની માપતિક સ્થિતી કેટલી સારી છે તેને ખ્યાલ આવ્યો વળી નવદલન માટે એક
રશિયન ગામડાનો દખાવ કર્યો હતો તેમાં લોકોને ધણું રશિયન સોવાક પહેરાઓ
હતા આવી રીતે અમરજન સાથે રાત મેળવવાના સાધન વરીકે આવું પ્રદર્શન
દોષ લડાના અનાર નવાર આવા પ્રદર્શનો બહુમાન કરે છે

તા ૧૧-૧૦-૧૩ રાત્રીનાર

લડન રહેરમ બાઈની ગાડી ચિનાય જીના તમામ પ્રમારના સાધનો
જોવામાં આવે છે બાડાની તેમજ ખાનગી
લ નમા માલ સામાન મોટર ગાડીઓની સખ્ત ઘણી વધી જવાથી
મોડાની ગાડીઓ ઘણીજ ચારી જોવામાં

આવે છે અડીના ઘોડાઓ લડતી શોખાને બાજે એના હોવા નથી ઘોડાની ગાડીઓ ધ્રુમ અને હેન્સમ જતની હોય છે હેન્સમ ગાડીના હાકનારો પાછળની બાજુએ બેમે છે એટલે તેનો દેખ વળકુ વચિત દેખાય છે પણ આ જતની ગાડીઓ અડીઆ બહુ લોકપ્રિય છે લડન શહેરની મુખ્ય વસ્તીમાં ટ્રામ ખીલકુલ નથી પણ અનેક મોટર બસો શરૂ છે પણ લડનના બહારના ભાગમાં રીઝળીજ ટ્રામ અને કેટલેક ડેકાણે ઘોડાની પણ ટ્રામ છે બમને ટ્રામ શિવાય રેલ્વે-અન્ડરગ્રાઉન્ડ, રેલ્વે-ટ્યુમ, રેલ્વે વગેરે સાધનો છે તો પણ આટલા બધા સાધનો પણ લડનની વસ્તીને પુન પડતા નથી એવી વર્તમાનપત્રોમાં વારંવાર ધ્રુમ આવ્યા કરે છે માલ સામાન લઈ જવા માટે ઘોડાના ખટારા મોટર ગાડીઓ સાયમ્સ-ટ્રાયસીન્સ વગેરે સાધનો અનેક તરહેના હોય છે આ શિવાય હાથ ગાડીઓ અને ગધેડાના નાના નાના રેકલા બેવામાં આવે છે પણ કોઈ મજૂર માથે સામાન મુકીને જતો રસ્તામાં બેવામાં આવતો નથી

તા ૧૨-૧૦-૧૩ રવિવાર

લડન.

ગામ હોય ત્યાં ઘેડવાડો હોય એવી કહેવત પ્રચલીત છે તે લડન શહેરને પણ લાગુ પડે છે કહેવત પ્રમાણે લડન શહેરના એક ભાગમાં બહુ કમળાવ અને દરીદ્ર લોકો રહે છે તે લડન રલ્ફમ્સના નામે જાણીયા છે આ ભાગ બેવા આને અમે યા અર્લ્સ કોર્ટ એક્ષીમીતનમાં ત્રાક સમારવાના અનેક પ્રકારના યત્રો વેચવાની એક દુકાન હતી આ દુકાનેથી ઘેડો ખાલ ખરીદો હતો અને દુકાનદારને ખીજે સામાન લઈ પેર બોલાવ્યો હતો ત્યારથી અમારી તે દુકાનદાર મી ર્ડ્સમન સાથે જાળખણુ ધઈ હતી તેના દુમનતા બધો ખરોખર ચાલતો નહોતો હોવાથી તેણે અમારી સાથે આવી લડન શહેરના જુદા જુદા ભાગો ખતાવવાનું ક્યુન ક્યુન હતું લડન જેના મોટા સડરમાં શરવી વખતે કોઈ માહીતગાર માણસ હોય તો સારૂ એમ સમજી મી ર્ડ્સમેનને અમે સાથે આવ્યા ક્યુ હતું નિશાળમાં રળ હતી ત્યાં સુધી મી ખામ અમારી સાથે આવ્યા પણ હવે નિશાળ ઉધડ વાધી તેઓ અમારી સાથે આવી શકે તેમ નહોતું રલ્ફમ્સ જેવા ભાગમાં એમ્લા જતુ બેખમનાળુ છે એવું અમે સાબળ્યું એટલે આજે મિ ર્ડ્સમેનને સાથે લઈ ગયા હજી તેમની સાથે કંઈ કરાર મ્યો નહોતો તો પણ તેઓ રોજ અમારી સાથે આવતા તેમનો સ્વભાવ આનંદી અને ત્રામાણિક હોય શહેરના માહિતગાર પણ હતા એટલે અમને તેમનો બહુ ઉપયોગ થયો હતો

આ દુર્મલ વસતી હડનના પૂર્વ નામન છે લાનના પૂર્વ અને પશ્ચિમ
એના ને બમ છે પશ્ચિમ ભાગમાં ગીઝ નામન ગુણ મરણ લાગે રહે અને
પૂર્વ ભાગમાં રીંગ અને મહુર પથેરે લોકો રહે છે પૂર્વ ભાગમાં અમલ નામ
સાવ નિશ્ચોગી ઓ વસતી કમાલ લોકો રહે છે આ ભાગમાં અને આ ભાગે
ત્યાના ની થરે હાલ કપડા પહેરતા લોકો નેહ અને બહુ આશ્ચર્ય લાગે તે કો
હાલમાં ઉપાડે પથે કરતા હતા, આ સેમ દારૂખીને પડી રહેતા હોનાથી આ
ભાગનાં કરણ બહુ નેખમ બરેલું છે આ દેશની સ્થિતિ યોગ્ય રહે પડતા તો સાવ
ખરાબ હતી પણ હમણા સરકાર અને લોકોની મદદથી સ્થિતિ સુધારના અનેક
પ્રયત્નો આવી રહ્યા છે આખરે માટે થરો બાધી આપવામાં આવે છે તોપણ હજી
તેમની સ્થિતિ ઘણી દયાળુનક છે રોજ હડન વહેના બનાવેરે લોકોને લેવા
પણી આ વખતે સંપત્તિ દેશના આ લોકોની અન્ય સ્થિતિ તે બહુ
નવાઈ લાગે છે

રોડેસ ઇન્ડિયનના મારફત અમારે એક મીમેસ ટકર નામની વક્ત

મદ્રાસના પાણી નેના આવે
લા લોકો

માર્ફ સાથે જોડાવાનું માર્ફ હતી તે બાઈ આજે
જે નથુ વરણ સ્ત્રી પુરોતે અમારે અંતોખ
બાણુ નેવા લઈ આવી હતી આવેલા માણુનો
પોતાક ઉપરથી સરકારના મુદ્દર નામના હતા

તેમથી એક નવું હાથમાં બાણુ લઈ આખ નીચી ખાન થરવા માણુ અને પડી
બાણુમાં થયુજ 'પેત્રે દીસમ' એટલે (રોડેસ અમારે હોનાતુ જણાવ્યું
આતું નેઈ બીજી સ્ત્રીઓએ પણ તે પ્રમાણે કહે આ લોકો ' રીંગ-પુએ લીગટ '
એટલે હવેરની અસોડીક સકિતમાં અધ અધ થી નેના । હવા તેવો વળી તેમના
ખીંગ અનેક જોડાવાણુવાગાઓને બાણુ નેવા લઈ આવનાતુ હોવા હતા પણ
પિતાની આવડી હાલે દિલ્લિયાન પાળ થરનાના હોનાથી અને તેઓ નેડે બાણુ
લઈ જનાના હવા તેથી તેમનો આ હમગ પડી બાઓ પણ ને પિતાની જે મહીના
રહ્યા હોત તો આ બાણુ નેના માટે એક મોગી બના જે ॥ થાત જેવું અમને
લાગ્યું આ દેશમાં પણ આવ્યા અધ અધાણુ મોઝ છે તે નેઈ અમને બહુ
નવાઈ લાગી

તા ૧ - ૦-૧૩ રોમવાર

L'ON,

આજે સવારે ત્રણ વાગી ગાડીએ પિતાશ્રી હિંદુસ્તાન તરફ પાઝ
ફરવા હોનારી અને તેમને વિદાય કરના "ચેરીંગ
પિતાશ્રી આજે હિંદુસ્તાન કોસ" સ્ટેગે ગયા આજે પિતાશ્રી અમને
પાછા ગયા હોવાને જવાના હોનારી મનને બહુ ખેદ લાગતો
હતો આજ સુધી તેમની સાથે અને હોવાથી
કેઈ પ્રમાણની ચિંતા નહોતી તે આજે તેનાથી છુટા પડતા અમારી શી સ્થિતિ
થઈ હશે તે માત્ર કહી શકાય તેમ નથી હોવાથી પ્રથમ વગેરેની ટીકાટી છ કલાકનાની
ટેન પડી ગયેલી હોવાથી પહેલાં છુલ્લથી ૭ ટીકાટી કહી પછી પિતાશ્રીની ગેર હાજરી
માઠ આંતવી ત્યારે મનને બહુ દુઃખ થતો હતો

તા ૧૪-૧૦-૧૩ મંગળવાર.

નિવાસતના બોમ્બે માસાદારી હોનાથી અને વિલાસતમા ખાસ ઠઈ પાક
થતો ન હોવાથી અંતરે સાધારણ સમજ હોય છે.
યુરોપમા મળતા શાકભાજી કે નિવાસતમા આપણા દેશ જેવી શાકભાજી અને
ને ફળફળાદિ મળતા નહિ હોય પણ જો કે ખુદ
ઈતિવાકમા ખાસ ફળ થતા નથી તોપણ ફ્રેન્ચિસ
ફ્રાન્સ, ઈટાલી, સ્પેન અને અમેરિકા વગેરે દેશમાંથી બધી જાતનો માલ અહીં આવે
છે અને તેને લીધે આપણા દેશમા મળે છે. એવી ધણીખરી શાકભાજી અહીંના
અન્નરમા દેખાય છે બટાટા, કુકર્મી, ગાજર, રીંગલ્લા, બીંડા, રતાણાની સંગિા,
દાનેટા, મરચા, ટાલીફલાવર, નવલખેલ, નાનાંજોળ વગેરે અનેક જાતના શાક
અહીંના ખજારમા મળી શકે છે તારંગી, દરખ, અનનસ, કેળા, સફરચંદ, કેરી,
સીંતાઈગ અને આ દેશમા ખામ થતા પેચ્ચર, એપલોપીન વગેરે અનેક જાતના
ફળો ધણી સાગ અહીં મળે છે આ બધી ચીજો અહીં મોઢી મળે છે ખરી પણ
તે અહીંની એક તર મોઢાસારીના પ્રમાણમાજ હોય છે વળી આ તમામ શાકભાજી
છીની મમારીને સાફ કરી રબ્બાગા બરીને વેચાય છે અનનમને વિલાસતમા
પાઈનઅપલ કહે છે અને બીજા બધા યુરોપમાતો અનનસજ કહે છે.
કેળાને અહીં જનાના કહે છે અને પ્લેન્ટેન નામ કાષ્ટ આપણતુ નથી. અને તેમ
સમજતા ૧૫ નવી

આજે બપોરે અમે યુગાર્ડન જોવા નવા આ બગીચો ખાસ બોટની
(વનસ્પતિગામી) સીખવા માટે ઉપયોગી થાય
યુગાર્ડન-સ એવી રીતે બનાવવામાં આવ્યો છે દરેક જાડ
ઉપર તેનું નામ તથા તેના વર્ણનું નામ લખેલું
હોય છે અહીંયા અનેક પ્રકારના સુખ લાક્ષણ્ય પ્રદર્શન કરી મુકેલું છે વગી એક
ઠેકાણે ૧૦૦-૧૫૦ જાડના યોરના જાડોનો સમૂહ કરેલો છે અને ગરમ હવામાં
થતાં જાડપાન ઉગાડવા માટે એક મોટું કાચનું ઘર બનાવી તેમાં તે હવાના
અનેક જાડો ઉગાડેલા હતા એકદર બગીચાની વ્યવસ્થા નેષ્ટ અમને બહુ
આનંદ થયો

તા ૧૪-૧૦-૧૩ સુધરાર

આજે રાજકુટુંબમાં ડાયેસ ઑરફાઈઝ અને ત્રિન્મ આર્થર ઑર કેનોટને
લગ્ન સમારંભ સેટ જોઈએ રાજવાડાના મંદીરમાં થનારો હોવાથી પરમપુજ્ય
સમ્રાટ પવન જ્યોર્જ બાદશાહ સ્નારીમાં બહીમહેમ પેતેમમાંથી નીકળી ત્યાં
જવાના એવી ખબર મળતાં અમે સ્વારી જોવા બહીમહેમ પેતેસ આગળના
વિકારીઆ મેમોરીયલ નજીકના કુટપાથપર જઈ ઉભા રહ્યાં આ જગ્યાએ એક
મોટો ઘોડસો કરી તે ઉપર મહારાણી નિકારીઆનું મોટું આરમપદાણનું પુતળું
કરી બેસાડેલું છે આજે રસ્તાની બન્ને બાજુએ લોકોની ઠંક જાગી હતી અને
ઠેક ઠેકાણે બહોળસ્વ માટે પોલિમ ઉભા હતા આવી ગદીમાં એકે ધણે ખાનાનો
પ્રસંગ આવતો નથી અમે જે જગ્યાએ જઈને ઉભા રહ્યા તે જાણે અમે રીઝર્વ
કરી હોય તેમ કોઈપણ અમારી પામે આવતું નહિ પાછળથી આનના ૧ અમારી
પાછળ ઉભા રહેતા પોલિસે પણ સ્વારી આવતા સુધી રહતા ખુ ના રાખ્યા હતા
વખત થયો એટલે બાદશાહ મોનાની બગીચા બેસી સો મવાર સાથે પસાર થઈ
ગયા તે વખતે લોમોએ રમાલ ઉડાડી અને આનંદ દર્શક સન્દોધી બાદશાહને
વધારી લીધા લગ્ન થઈ રહ્યા પછી વરનકુ એક બગીચા બેસી પાછા રૂખા તારે
પણ લોકોએ તેમને પણ તેવું જ માન આપ્યું અને પછી ગઈ વીખરાઈ ગઈ

ત્યારથી અમે રસ્તા માટે યુરેસ માઈસ નામની ધાન્યાદારી ઉપહારની
ફુમનમાં ગયા અહીંયા ધાન્યાદારમાં સાધારણ
યુરેમ માઈસની ધાન્યાદારી રીતે ઘંટાનો ઉપયોગ કરતા હોવાથી સુખ ધાન્યા-
દારીએ સાનનેવ રહેલું જોઈએ આ
યુરેસ માઈસ ટેનીમના મોટા જેવાડી છે તેનની

અને મી સ્ટ્રસમનની ઓળખાણ હોવાથી તેજે અમને હુકામને લગવી એક કસરત શાળા અને રમેઈ સિખવાનો વર્ગ હતો તે બતાવ્યાં. આ ગૃહસ્થ ધાન્યાદાર ઉપર એક માસિક કાંઠે છે. અને આ બોરાક ઉપર ધર્ગા પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે. અહીંના લોકો ઈંગ્લેન્ડ ઉપયોગ કર્યા શિવાય કોઈ ચીજ બનાવવાની બહુ મુશ્કેલ ગણે છે. અને અમે ઈંગ્લેન્ડ ખાતા નથી એવું કહીએ છીએ. ત્યારે તેમને બહુ નવાઈ લાગે છે. આપણામાં જેમ ધીને ઉપયોગ થાય છે તેમ તેઓ ઈંગ્લેન્ડ ઉપયોગ કરે છે.

તા. ૧૬-૧૦-૧૩ ગુરુવાર.

લંડન.

પિતાશ્રી એકલા જવાના હોવાથી કેને, પેરિસ અને માર્સેલ્સમાં તેમની વ્યવસ્થા કરવા માટે કુક કંપનીમાં ઇન્ટરપ્રેટરની કુક કંપનીનો ઇન્ટરપ્રેટર ગોઠવણ કરી હતી અને દરેક દિવસ માટે પાંચ સિવિંગ આપવાનું ઠરાવ્યું હતું પણ આ ઇન્ટરપ્રેટરનો બહુ ઉપયોગ થયો નહીં એવું જ્યારે પિતાશ્રી તરફથી લખાઈ આવ્યું ત્યારે અમે મુરોખાઈડ પરના પ્રવાસ માટે સ્વતંત્ર ખાઈડ કર્યો હતો તેજ હીક કર્યું એમ મારી ખાતી થઈ.

અહીંના સમાજનો રીતરીવાજ વિશેષ સારો રીતે માહિત થવા માટે કોઈપણ સદ્ગૃહસ્થના કુટુંબમાં રહી જાયવાની અમને બહુ ઇચ્છા હતી પણ અમારી પાસે કોઈ એવા આબરુદાર ગૃહસ્થપર ઓળખાણની બલામણ નહોતી એટલે કંઈ તેમ થવાનો પત્તો લાગ્યો નહિ. અજાણ્યા માણસને ખાસ બલામણ શિવાય કોઈ પોતાના ઘરમાં રાખવા નથી. અને અમારા જેવા મુસાફરને કોઈ સાદા ગૃહસ્થ સાથે એકદમ પરિચય થઈ ગય તે સંબંધીનય નહોતું અહીં કેટલાક ગરીબ લોકો એક મોટું ઘર રાખી તેમાં ચારપાંચ જણાની રહેવા ખાત્રા વિગેરેની ગોઠવણ કરે છે. પણ આ એક નાની વીંછીજ જેવું હોય છે અને તેવી રીતે રહેવાનું અમને ઇન્ટર અને કાપદાકારક જણાયું નહિ.

તા ૧૯-૧૦-૧૩ સુધાર

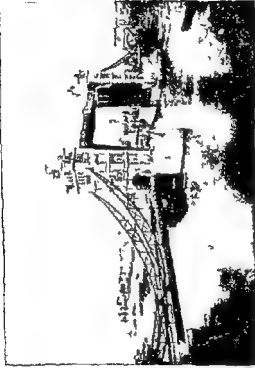
અને ખપોર મુજબ જનારોનો ખામ જનારના અહીંયા વડોદરાના કનાટિયાની જે અનેક જાનના પ્રાણીઓ રાખેલા છે અહીંયા જે નમુ હાથી અને ઉટ લોડોને ખાડે જેમાંડી દેવા માટે ગોઠવ્યું કરેલી છે આ જાનના પછ જોવા લાયક છે આ જાન જોવા માટે મોખવારે છે પેન્થ અને વાકીને દિને એક જીવી નવી દોષ છે

તા ૧૮-૧૦-૧૩ રતીનાર

આજે સહન જોઈને જુનો કી રો દાનર ઓર સહન જોવા ગયા આ કીલ્લો મુજ ૧૦૭૮ ના જાદનામા આવ્યો હતો દારર ઓર સહન આનો ઉપયોગ ડાકી વખત નાજમહેલ તરીકે તો ડાકી વખતે રાજ કુદખાના માટે કરવામા આવ્યો છે. હાલમા અહીં જુના વખતના વખતો અહીં હાથીનારો ગોઠવવામા આવ્યા છે આ કીલ્લાની ચારે મેર મોગી ખાખ ખોદેલી છે અને તેમજ ૦/૩૦ પડે ટેમ્પ નદીનું પાણી નેતામા આવે છે આરથગ દલિહાન દલિટ એ ધણુ મહત્વનું છે અહીં જાનેને કોહીનુર હીરા તેમજ આક્રિમા વડેના મોગી હીંગે જાદશાહ પચમ જ્યાંજે દલ્લા દરવારમા પહોંરો રત્ન જડિત મુખ ઓરે અનેક મુલ્યવાન હાગીના જોવા મળ્યા

અહીંથી પછી ટેમ્પ નદી પરનો દારર જીજ જોયો આ પુલ પાળા પદર લાખ પોડ ખર્ચ થયા છે પુલનો વચરો મોગી ફીંગો ખામ કચકી લાખ આગ-ખોદ માટે રત્નો ખુલ્લો કરવામા આવે છે આની રીતે રત્નો િધાડો થઈ ગયો દોષ ત્યારે પડે ચાલનારને ખોગી થવું ન પડે માટે ઉપરથી જવાનો એક રસ્તો કરેલો છે દરેના આ પુલ ઉપરથી ૫૦૦૦ ગાડીઓ અને ૨૦૦૦૦ પડે ચાલનારા પ્રમાર થાય છે તે ઉપરથી અહીં કેટલા આપાર છે તેની કલ્પના આવી શકે છે

અહીંથી પછી પાર્લમેન્ટ હાઉસ જોવા ગયા આ ધમારત ટેમ્પ નદીને કિનારે રાખ નદી પ વી તેની રોખા ધણીજ લાગે રાજમેન્ટ હાઉસ અને વેસ્ટ છે લગ જગ અહીં દલિયાનો દરવાર જે ઉઠાણે કરવામા આવે તે જગ્યા જવામા એક પ્રકારની ટાલ લાગાવે છે હાઉસ આફ ડોમન અને હાઉસ

રાનર ચિંમ-સહન,

પાલમ્પર ગ્રહા-સામ.

ગ્રાંડ લાર્ડસની સભા બંધા બરાબ છે. તે જગ્યાએ જોઇ આજગ્યા અમે ધારતા હતાં તેટલી બપોડા બંધ ન હતી પણ પછીજ સાદી અને સરસદાર જણે આ મકાનને લાગી ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ વેસ્ટમીનસ્ટર હોલ છે. અને આ હોલમાં પહેલા આર્ચ રાજાનો કેસ ચાલી તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરાવવામાં આવી હતી.

અહીંથી પછી વેસ્ટમીનસ્ટર એબી જોવા ગયા. આ ઇમારત પ્રાચીન છે અને તેમાં કંઈ ખાસ જોવા જેવું નથી. પણ વેસ્ટમીનસ્ટર એબી આ મંદિરમાં બધા રાજાઓને રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવે છે. અને અતિ સુંદર સિદ્ધ માણસોને અહીં દાટવામાં આવ્યા છે. આને લીધે આ મકાનને મહત્વ આવેલું છે.

તા. ૧૮-૧૦-૧૩ સ્વીવાર.

લંડન.

આજે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબ હિંડુસ્તાન પધારવા માટે બ્રીક્ટોરીઆ સ્ટેશનપરથી વિદાય થવાના હોવાથી અમે સૌ શ્રી. મહારાજ સાહેબને સ્ટેશનપર ગયા. ત્યાંથી પછી ડૉ. ગગનનરાવ વિદાય કરવા ગયા. તલવલદર સાથે સ્ટેશનપરથી તેમને મુકામે ગયા.

બપોરે હેમ્પડન ફાઉન્ટેન નામનો રાજમહેલ જોવા ગયા. આ રાજવાડો ઇંગ્લેન્ડમાં સૌથી મોટા હોઈ તેમાં ૧૦૦૦ જોરડીઓ છે. કેટલીક જોરડીઓમાં ટેપેસ્ટ્રીનું એટલે પડદાનું કામ પણ ઉત્તમ છે. આ મહેલની આસપાસ આશરે ૬૦૦૦ એકરનો બગીચો છે. અહીં બીચુ ખાસ જોવા લાયક અમને જણાયું નહિ આવતી વખતે યુશીપાર્કમાં ચાલે પાછા આવ્યા.

રસ્તામાં અમે “ પુઅરહોસ ” જોયાં. આ ઘરોમાં આંધળો, પાંગળો, છુલ્લો, લંગડો વગેરે અનાથ લોકોને રાખવામાં આવે છે. અને તેમના બરણ પોપણ માટે લોકો પાસેથી “ પુઅરટેક્સ ” એટલે જરીખ માટેના કર એસાટેલો હોય છે. આ ઘરોમાં કોઈને બીખ માંગવા દેવામાં આવતી નથી. કાપડાથીજ બીખને મનાઇ દેાય છે. તોપણ કેટલાક બીખારી દીવાસગજની પેટીઓ યુટી

દોરીઓ વગેરે હલકી ચીજો લઈ વેચવાને નામે બીખ માગે છે. આવી રીતે બીખારીઓ સીધી રીતે બીખ માંગતા નથી અને કંઈક પણ નામનો પણ હિંમત કરવાની તેમને જરૂર પડે છે. કેટલાક દાવારો આવા ગરીબ લોકોને મદદ આગર ઘુજા કિંમત લઈ આવી પસ્તુરણ ચીજો પુરી પાડે છે અને આ ગરીબો તે વેચી બીખ માગી તેની બમણી કિંમત મેળવી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. આવો કાયદો આપણે ત્યાં થવાની ખાસ જરૂર છે કેમ કે અહીં ધર્મને નામે પણ અગાધ અજ્ઞાન નિરૂપી થઈ બીખ માગી પેટ ભરે છે. તે બધ થઈ જઈ તેમની શક્તિનો સફાયાગ થઈ સહે વળી અહીંના ધર્માત્માઓએ આવો હલકો હિંમત કરી પેટ ભરનારા ગરીબો માટે ધરો બાંધી નામના ભાગ્યથી તેમને રહેવા આપે છે. આતુ નામ તે ખરી યુદ્ધાઈ.

તા. ૨૦-૧૦-૧૩ સોમવાર.

લંડનથી ૨૨ માઈલ દુર વીન્ડસર કૉસલ નામનો રાજમહેલ છે તે જોવા

અમે ગયા. આ વાગતો ઘાટ કિલ્લા આકારનો હોઈ
વિન્ડસર કૉસલ. તે ઘણો સુંદર અને બધો છે. આ મહેલને સુધા-

રવા પાછળ દરેક રાત્રે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચ્યું છે.

અહીંના દિલ્લીના બાદશાહનું વખત રણજીતસિંહની ખુરશી વગેરે અનેક ઐતિહાસિક વસ્તુઓ ગોઠવેલી છે. આ મહેલ ખાસ જોવા લાયક છે. તોપણ વર્ષે ઈસના ફ્રેન્ચ મહેલ કરતાં તે ઉતરતો છે. આની આસપાસ એક રંગે સુંદર બગીચો છે. મહેલની પાસે સેન્ટ જ્યોર્જ ચેપલ તથા આલબર્ટ મેમોરિઅલ ચેપલ નામનાં બે ન્હાના ન્હાના પણ સુંદર મંદિરો છે. અહીંથી બે ચૈલ પર વીટોરીઆ રાણી તથા તેમના પતિ પ્રીન્સ આલબર્ટની સમાધિઓ છે. મહેલ પાસે બાદશાહનું મોઢું બગીચાનું છે તે જોઈ અમે વિન્ડસર ગામમાં જવાને ગયા.

અહીંથી એક માઈલ ઉપર ઇટન ગામ છે તે જોવા ગયા. અહીંની કોલેજ

ઇટનની નિયાજો. તથા નિયાજો ઘણી જુની હોઈ બહુ પ્રસિદ્ધ છે.
અહીંની નિયાજો ઘણી પ્રાચીન હોઈ તેના લોકડો

વગેરે સૌ સાંમાન જુના વખતનોજ છે. અહીંના

ઘણાં પ્રસિદ્ધ માણસો બજેલા હોઈ તેમણે બચપણમાં બાંક વિગેરે દેહાણે પોતાના નામ રમવમાં ચપ્પુથી કોરેલાં તે બતાવવામાં આવે છે. હાલના પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ

પણ અહીંઆનીજ નિશાળમાં બહે છે. અહીંની નિશાળોનો ખર્ચ ઘણો આવવાથી માત્ર શ્રીમતોનાજ છોકરાં અહીં બચુવા આવે છે. છોકરાઓ અમુકજ વરેહનો પોપાક પહેરે છે. અને નાના નાના છોકરાઓ ટ્રાંચી મોટી ટોપીઓ પહેરીને ફરતા જોઈ અમને ખુબ ગમત લાગી. આપણે ત્યાં પણ જુના વખતમાં છોકરાઓ પાઘડી પહેરી નિશાળે બહુવા જતા એવું સાંભળેલું તે આનેજ મળતું હોયું જોઈએ છોકરાઓને રમવા માટે સારી જગ્યાઓ હતી અને અંગ કસરત માટે અહીં ખુબ ખાન આપવામાં આવતું હતું.

અહીંથી પાછા ફરતાં અમારી બસમાં એક તરફ જીને પુરુષ બેઠેલા

હતા. એક ઠેકાણેથી એક ટુક જી આવવાથી

એક વિચિત્ર બનાવ. રીવાજ પ્રમાણે પેલી બાધએ ઉઠી તેને જગ્યા

આપી. પણ પોતે ઉભી ન રહેતાં જોડેના પુરુષના

બોળામાંજ બેસી ગઈ. આવી રીતનું જોઈ અમને ખુબ હસવું આવ્યું. બીજાના સામું જોઈ હસવું એ ધણું ખરાબ છે. તે જાણતા છતાં અમે અમારું હસવું રોકી શક્યા નહિ. આ પછી અમે આવો પ્રકાર ઘણે ઠેકાણે જોયો એટલે પછી નવાઈ મટી ગઈ. આ પછી અમે બસ બદલી બીજી ટ્રામમાં જઈ બેઠા. ત્યાં બે ચાર જુવાન જીઓ અમારા સામું જોઈ ખુબજ હસવા લાગી. થોડા વખતપર અમે બીજાને હસ્યા હતા તેનો અમને ખદસો મથે છે કે રું. એમ અમને થયું. આગળ જતાં અમને માલુમ પડ્યું કે મજુર વર્ગની હલકી જીઓજ આ પ્રમાણે હસે છે પણ સભ્ય લોકોમાં આવી રીતે હસવું અહીં પણ હલકું ગણાય છે.

તા. ૨૧-૧૦-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

વેંસ દેશની એક દામલાની ખાણમાં મોટો અકસ્માત થયેલો હોવાથી અનેક માણસો મરી ગયા અને અનેક કુટુંબો નિરાશ્રીત થયા. આ લોકોને મદદ આપવા માટે પૈસા ભેગા કરવાનો મત લંડનમાં શરૂ થયો હતો. આ કંડમાં મદદ કરવાના હેતુથી હમણાંજ પરણેલા રાજકુટુંબના પ્રિન્સ આરથર ઓક્સેનોટ અને તેની પત્નીએ પોતાના લગ્ન વખતે મળેલી અનેક સુંદર બેટા લોકોને જોવા ખુશી મુકી અને તે જોવા જવાની એક સિલિંગ શી રાખી શીતું હતપત્ર આ મદદમાં આપવાનું જાહેર કર્યું. આજે આ પ્રદર્શન ખુબ મુકાવાને ચોંચો

દહાડા હોતો હતુ ના માણસોની ખી આ જોનારો થાય છે એવ બને નર્તમાનપ નમા નાનુ હતુ આજનો હાલો અધારા અને રસ્તાદ આનંદો હાનથી બહુ બીડ નહિ હોય એનુ ખારી અને આજે તે જોના ગયા તો ત્યા ૫૨/૫૪૫૨ ૪૦૦ ૫૦૦ માણસ એક પછી એક હાદનબધ થા અદર જવને આ હતા આ જોઈ આહોના લોખને આનાથને મદદ કરવાની કેટલી જરૂરતા છે તે જણાઈ આપુ દિડુતવાનમા આનુ એમદ ૬૬ હજુ કરુ પડે છે તો મટલી અડવણો આવે છે તે આપુ ૬૬ કરનારનેજ માહિત હોય છે આજે વરસાદ વરસતો હોય મેટલામ દલાક સુધી પચાળીને અદર જવાનુ અમને દીક ન લાગસથી અમે પાપા રૂપા

તા ૨૨-૧૦-૧૩ મુખ્યાર

આજે રોમલ એમીટલચર હાલના મગએસો ડેઅરીશો નેવા ૧૫

“ ડેઅરીશો ”

આ નર્વનના નાગે ૨૫૮૦ ના જ્ઞાનો હતા અદર જવાની એ સીવીમતી રી હતી અહીંઆ ખુદ બાદરાહની અને કેટલા અનીર ઉનરાતની ગાયો આવી હતી આપણા દેસ કરતા અહીંની ગાયો જુદાજ ધારની હોય છે તેમને આપણી ગાયો જેવી ખાદ ખીલુલ હોતી નથી અહીંઆ આવેલી ગાયો ખુબ તૈયાર થયેલી હતી એક ઠેમણે ૧૫ રોવાની મરત આણતી હતી મેટનીક ગાયખાધી તો એ મોગી ડોલ બરીને દૂધ નીમણુ જોયુ આ દેરામા જેમ જોરામાજ આપતી નથી અનેક નમરનુ નાખણુ તથા અનેક તરેહના મધ ખુદા નર્વનમા ગોઠવ્યા હતા મધમાખીઆને બરેતર પાળીને તેમની મેથી મધ તૈયાર કરવાનો અહીં એક મોડો વ્યાપારજ આવે છે તેથી અહી મધ ધણુ ચોખ્ખુ અને સાદુ મળે છે, વળી અહીં અનેક તરેહના કુદા થેદા નિગેરે અનેક જનાનરા હતા અને દોરોના જવ જવના ખોરાખના નચુના અને તને લગવા અનેક યત્રી મુશ્કા હોય આ નર્વન જોવા એકુલ લાકાની મોગી બીડ થયેલી હતી

તા ૨૩-૧૦-૧૩ મુ વાર

ખીગલ મ્યુઝીઅમનો નેચરલ હીસ્ટરીનો વિભાગ જોવા આજે અમે ગયા

નેચરલ હીસ્ટરીનુ સન ૧૮૬૫ના સ્થગોને અલુકા કરી રીતે કર્યા છે તે જોવાને ખાસ મળ્યુ વળી અનેક પક્ષીઓ ફેરી રીતે હે છે અને ઈસ મન એવે છે તે લાગના ૧

અનેક દેખાવો જોવા. એક જગ્યાએ પ્રાચીન જુમ્તરમાંથી મળી આવ્યાં અનેક પ્રાણીઓના નમુના મુક્યા હતા. તેમાંના કેટલાક તો ૧૦૦-૧૨૫ ફીટ લાંબા જણાતા હતા. આકાશમાંથી ખરતા તારાઓના પથર જોવામાં આવ્યા. આ મ્યુઝીઅમ એટલુંતો મોટું છે કે તે જરોનજ નિગતસર જોવાને ચાર દહાડા લાગે. પણ અમને તેટલો વખત નહિ હોવાથી ઉતાવળથી જોઈ સાંજે પાછા આવ્યા.

તા. ૨૪-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

આપણે આગળ કહી ગયા છીએ કે મી. રોસમેને અર્થસંકટના પ્રદર્શનમાં શાકભાજી સમારવના હયાતોની અહીંઆ વિદ્યાર્થીઓનું દુકાન દાદી હતી. તે પ્રદર્શન તા. ૨૫-૧૦-૧૩ ના રોજ બધ થવાનું હતું એટલે તે આજે તે દુકાન ઉઠાવી લેવા ત્યાં ગયા. પણ પ્રદર્શનમાં ઉમ્મદા દિવસોમાં ખરસાદને લઈને લોકો જોઈએ તેટલા આવતા નહિ હોવાથી તે પ્રદર્શન દસ દહાડા પહોંચ્યા બધ કરવામાં આવ્યું હતું. પણ મી. રોસમેન અમારી જોડે કરતા હોવાથી તેમને તે વાતની ખબર નહોતી એટલે આજે તે ત્યાં જઈ જુવે છે તો કેટલાક તોરાની છોકરાઓ પ્રદર્શનને જોઈને દહાડે છુટીએ ચલાવેલો તેમાં આ દુકાન પણ તોડી નાખી હતી. દુકાનનું પાટીયુ વધા અદરનું કળાટ સાવ તોડી કડકા કર્યા હતા. આશરે મોંઝેક રૂપિયાનું નુકસાન થયું હશે. આ વાત જાણે મી. રોસમેને અમને જણાવી ત્યારે અમને બહુ અચ્ચો ચયો. આની રીતે છોકરાઓ તોફાન કરે છે તેના અનુભવ તેમને ખીજા જે પણ પ્રદર્શનમાં થયો હતો. હાલમાં બધી મી. લર્કીન કરીને મજુર વર્ગના આગેવાન આલ્બર્ટ હોલમાં આગળ કરતો લઙ્ગ યુનીવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓએ તોફાન કરી અટકાવ્યો હતો એવું અમે પેપરમાં વાંચ્યું હતું તેમાંના કેટલાકને પોલીસે પકડી શરીવાદ કરી હતી પણ તેમને ચોક્કા ચોક્કા દડ ફગાવી છોડી મુકવામાં આવ્યા હતા પણ તેમના પર કંઈ વિશેષ મખ્તાર કંઈલી જણાઈ નહિ છોકરાઓ આવી રીતે તોરાન કરી માદસીક ધાવ એવી કલ્પનાથી શું આ વાતમાં આખ આડા કાન કરવામાં આવે છે કે શું એવો અમને વિચાર આવવા લાગ્યો. આપણે ત્યાં હોમીઓ પણ છોકરાઓને તોફાન કરવા દેવામાં આવે છે તે પન કંઈક આના જેવું જ હશે એમ અમને લાગ્યું.

દરેક શુક્રવારે વિદ્યાવતથી હિંદુસ્તાન ટપાલ જતાની હોવાથી અમારો આ

શુક્રવાર ટપાલ સખવામાં વળી અમને હિંદુસ્તાનની ટપાલ મળતી. છાંતી જતો.

દિવસ કાનગ વિગેરે સખવામાં જતો. આને સાંને મુસાફરીમાં દૂરના સ્નેહીના કાગળો વાંચવામાં અને જવાબ સખવામાં ફેટસો આનંદ થતો તેની

પ્રત્યક્ષ અનુભવ સિવાય કલ્પના આવરી મુરકેલ છે.

તા. ૨૫-૧૦-૧૩ યનીવાર.

આજે અમે વિક્ટોરીઆ અને આલ્બર્ટ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા આ મ્યુઝી-

અમ પ્રચલ હોય એમાં અનેક જાતની કારીગરીના નમુના મુકેલા છે. તે સિવાય ગ્રીન્ડુ' ખાસ જોવાનું હતું. અહિં પાંચ કલાક અમે રૂમાં તોપણ જોવાનું પુરું થયું નહિ એટલે કંટાળો આવ્યો અને પાછા રૂમાં.

તા. ૨૬-૧૦-૧૩ રવીવાર.

આજે સવારમાં વરસાદ હોવાથી અને રવિવાર હોવાથી કંઈ બહાર ગયા

નહિ. આવતી કાલે ક્રંગ્લંડ સ્ટ્રોટલેટ અને આય-રલંડના જોવા લાયક સ્થળો જોવા પ્રવાસે નિકળવાનું કરાવેલું હોવાથી સામાન બાંધી તૈયાર થયા. આજ મુધી એક મહિનો થયો મી. રૅસમન

અમારા જોડે મફત ફરવા આવતા હતા. પણ આ પ્રવાસમાં જોડે ભાષાની અડ-અથડ નહોતી તોપણ સાથે મહિતગાર માણસ હોય તો સારું એમ ધારી મી. રૅસમનને ગાઇડ તરીકે અંકચાડીઆના જે પાલ્ક એટલે ૩૦ રૂપિયા આપવાના તથા તેમના જમવાનો તથા ગાફી બાફાનો ખર્ચ અમે આપવાનું કરાવી તેમને જોડે લેવાનું કરાવ્યું.

ભાગ ૧૨ મો.

ફંગલડમાંના બીજા શહેરો.

લંડનથી ખર્ચાગહમ.

તા. ૨૭-૧૦-૧૩ સોમવાર.

આપણે ત્યાં જેમ એક ઠેકાણેથી સામાન લઈ જવાનો હોય તો જેમ મજૂર મળે છે. તેમ અહીંઆ મળવા નથી. હોટેલમાં મજૂર મળવાની અડચણ. રહેનારાઓનો સામાન હોટેલની ગાડીમાં પહોંચાડવામાં આવે છે અને બીજા બધા અગાઉથી કાર્ડિંગ એજન્સી વાળાને ખબર આપી સામાન લઈ જવાની ગોઠવણ કરે છે પણ અમે તેની કંઈ વ્યવસ્થા કરેલી ન હોવાથી અમારો સામાન સ્ટેશન પર લઈ જવાની મુશ્કેલી આવી પાડી સ્ટેશન પરના પોસ્ટર પાસેથી સામાન મંગાવી લીધો. આવી રીતે અહીંઆ આવી પરમુરણ મજૂરી માટે મજૂરોની બહુ વંગાસ છે.

લંડન આવતા મુખી યુરોપ ખંડમાં અમે સેકન્ડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરી હતી પણ આથી કંઈ અમને આરામ મળ્યો નહોતો ત્રીજા વર્ગમાં દહાડેજ પ્રવાસ કેમ કે આપણે ત્યાં સેકન્ડ ક્લાસમાં ઉપર બે કરવાનું નક્કી કર્યું. બર્થ હોઇ સુવાની જેવી સગવડ હોય છે તેની કંઈ અહીંઆ હોતી નથી અને સુવા માટે જુદી ફી ભરવી પડે છે એટલે રાત્રીની મુસાફરીમાં ઘણું ખર્ચું હિજમરોજ કરવો પડતો હતો. ઇંગ્લંડમાં પહેલો બીજો અને ત્રીજો એવા ત્રણ વર્ગ હોય છે. જર્મનીમાં માત્ર ચાર વર્ગ હોય છે ત્રીજા વર્ગના બેસવાને માટે ગાદી જડેલી હોય છે. અને બેસવાની હિતમ સોઇ હોય છે. પહેલા વર્ગવાળાને પણ રાત્રે સુવા માટેની જગ્યા માટે ખાસ ફી ભરવી પડે છે. અમે રાત્રે મુસાફરી કરી કંટાળી ગયા હતા એટલે દરે ત્રીજા વર્ગમાં દહાડેજ મુસાફરી કરવાનું નક્કી કર્યું.

યુરોન રોડનથી ૯-૩૦ વાગે નીકળી બર્મિંગહેમ ૧૧-૩૦ વાગે પહોંચ્યા.

યુરોનથી બર્મિંગહેમ.

અહીંયાં રોજ વરસાદ વરસતો હોય બધે લીધું
હમ જણાવું હતું અને તેને લઈ દેખાવ થયો.
સુંદર દેખાતો હતો. લંડન કરતા ટાંક થયો.

ઓછી જણાઈ.

અહીંયાંથી અમે બપોરે જમવાનું ઉપહારગૃહમાં રાખ્યું અને સવાર

સાંજ હોટેલમાં જમવાનું રાખ્યું અને લીલા

આ પ્રવાસમાં જમવાની વાટાણીની દાળ. જે તથ્ય સાક અને ભાત મળવાની
સોઈ.

કોઈ ટેકલે અડચણ આવી નહિ. બપોરે રોડી

માખણ, અનનસ, ફીમ વગેરે પદાર્થો મળતા.

એટલે ખાવાની સોઈ બધે સારી થતી હતી. આ તરફ ભાત ખાવાનો રીવાજ બહુ
નહિ હોવાથી આ લોકોને ભાત બનાવતા આવડતો નથી. કેટલીક વખત કાચો
તો કેટલીક વખત સાવ રાખડી જેવો થઈ જતો એટલે અમે હમેશાં ભાત પાણીમાં
ન ખાઈતાં દુધમાં જ ખાઈવાનું કહેવું હતું. એટલે જાડો પાતળો થાય તો પણ
હરકત નહિ અને માત્ર કાચો ન રહે તે માટે ખાસ વાંધી આવતા.

આજ સુધી મ્યુઝીઅમો, બગીચા, પીકનિક, ગેલેરીઓ વગેરે સ્થળો ખુબ

જોયેલાં હોવાથી દરેક શહેરમાં તેજ જોવાને વખત

બર્મિંગહેમ.

ન ગાળતાં ગામમાં ફરી આવી એકંદર સાધારણ

સ્થિતિનું અવલોકન કરી આગળ જવાનો વિચાર

કર્યો હતો. તેવી રીતે અહીં વીજળીની કામમાં બેસી રી આગ્યા. ગામમાં અનેક
કારખાનાઓ હતાં આ ગામની રિયલિટી દર્શિ જણાઈ માટે રસ્તે કેટલાએક છોકરા
હથાકે પગે ફરતા હતા. અને ગીચરે હાલ દશાખાં પણ થણા માલુમ પડતા. આ
શહેરનો દેખાવ અમને દર્શના હતી તે કરતાં વિચિત્ર જ જણાયો.

૨૮-૧૦-૧૩ મંગળવાર.

સ્ટ્રેટફોર્ડ ઓન એવન.

સોમ્સપીઅરનું ગામ સ્ટ્રેટફોર્ડ ઓન એવન અહીંથી નજીક હોવાથી અમે

તે જોવા ગયા. સવારે ૯-૫૦ નીકળ્યા તે અહીં

સોમ્સપીઅરનું ઘર.

૧૦-૪૦ વાગે આવી પહોંચ્યા. રેલ્વેની બંને બાજુએ

દેખાવ સુંદર હતો. જમીન ઉપી હોઈ તેમાં અનેક

વિશાળ જમીન જમીન હતા. આ દેશમાં નહેરો ખેતરમાં સુંદર ધરો લીલી જમીન અને સ્વચ્છ આકાર ધરાવતી રમણીય દેખાવ આપતા હતા. આ ગામ ધાતુ ન્હાતું છે પણ સ્વચ્છતા ધરાવતું છે. આ ગામનું નેધર આપણા ગામડાની દરીદ્રતા ગલીય દશા માટે ખેદ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી. ગામમાં બધાં ધર નવેસર બંધાયા છે પણ શેક્ષપીયરનું ધર હવે તેજ સ્થિતિમાં કાયમ રાખ્યું છે. આ ધર નેવા માટે એક શિલીંગની ફી રાખેલી છે. અહીં દર વર્ષે હજારો પ્રવાસી આવે છે. ધરમાં ખાસ નેવા જોવાનું કંઈ નથી. પણ શેક્ષપીયરની વપરાસમાં જે ચીજો આવી હતી તેના સંશ્લેષ ઉત્તમ રીતે કરવામાં આવ્યો છે. આની પાછળ એક બગીચો છે તેમાં શેક્ષપીયરે પોતાના નાટકોમાં જે ઝાડ ફુલનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે સઘળાં આ બગીચામાં ઉગાડેલાં છે. ત્યાંથી નીકળી શેક્ષપીયરની નિશાળ અને તેના ખાનમાં બાંધેલું નાટકગૃહ જોવા આ નાના ગામડાની સ્થિતિ ઉપરથી ઇંગ્લંડની ઉત્તમ આર્થિક સ્થિતિ વિશે સારો ખ્યાલ આવે છે.

અહીંથી લેમિંગ્ટન નામનું ગામ નજીક હોવાથી બપોરે બસમાં બેસી ત્યાં ગયા. આ ગામે એક ઔપથી પાણીનો ઝરો છે. લેમિંગ્ટન રજા.

આને ક્લીધિ આ ગામ પ્રસિદ્ધ છે. આ ઝરાનું પાણી એક નળમાં લઈ તેની બે તોડી એક ડેકાણે રાખી છે. તેમાંથી ગમે તેને મક્કત ઉપયોગ કરવા દે છે. આ પાણી અમે પીધું પણ અમને તે ખાઈ અને મોણું જણાયું. કેટલાક રોગો પર આ પાણીનો ખડુ ઉપયોગ થતો હોવાથી તેની બાટલીઓ ભરી બહારગામ વહેંચવામાં આવે છે. આવી રીતે આવા ઝરાઓનું વૈદ્યકીય પ્રયોગ થવાથી તેના ધણે ઉપયોગ થાય છે. આવા ઝરા મુરોખમાં પુષ્ટ છે. એને રજા (ઝરા) કહે છે. અહીંના સાર્વજનિક બગીચામાં ફરી રહેલી પાછા બર્નિંગ હેમ પાછા આવ્યા.

તા. ૨૬-૧૦-૧૩ બુધવાર.

લિન્હરપુલ.

સવારે ૯-૧૦ વાગે નીકળી ૧૧-૧૫ વાગે લિન્હરપુલ આવી પહોંચ્યા. આ ગામ ફરી વળ્યા પણ અમે ધારવા હતા તેટલું ટ્યુરનિક આગળોટ અને સંપત્તિ જણાયું નહિ. બહાર રહાર કમ્પનીની ટ્યુરનિક નામની પ્રથમ ૧૮૦૦૦ ટનની આગ-જોર અને અહીં બંદર પર આવેલી તે જોડ.

અમેરિકામાં ન્યુઆર્ક શહેરમાં જ્યાં ત્યાં પુલો કરી આન્ડરફેડ રેલ્વે કરેલી છે તેવા પ્રકારની રેલ્વે અમે અહીં બંદર પર જોઈ આ રેલ્વે માટે મોટા પુલ કરી તે ઉપરથી રેલ્વે લઈ જવામાં આવી છે. અને સ્ટેશન વિગેરે પણ ઉપરના હોય છે. અને નીચે થઈને ગાડી ધોડા વગેરે જવા માટે ખુલ્લી જગ્યા પુલની રહે છે. અહીં આ અમે હતા ત્યારે એક વરસાદનું ઝાપડું ઘણું જોરમાં આવ્યું ત્યારે હિંદુસ્થાનના પુરસોદની યાદ થઈ. લંડન જોયા પછી આ શહેરો બહુ નજરમાં આતાં નથી.

તા. ૩૦-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

સવારે ગાડીમાં નીકળ્યાં તો ચાલીસ મીનીટમાં મેચેસ્ટર આવી. આજ

મેચેસ્ટર.

સુધી સ્ટેશન નજીક સારી હોટેલ મળવાની અડચણ પડતી નહિ પણ અહીંયાંની હોટેલ બહુ ખરાબ મળી, એકજ દિવસ રહેવાનું હોવાથી બહુ તપાસ

ન કરતાં તેજ હોટેલમાં રહ્યા. અહીંયાં કારખાનાં ઘણાં છે. અને ધંધો શિખવવાની ઘણી નિશાળો છે. હિંદુસ્તાનને કાપડ પુર પાડવામાં આ શહેર પ્રખ્યાત છે. તે અમે આજે જોઈ તેની ઔદ્યોગિક સ્થિતિની કલ્પના આવી.

તા. ૩૧-૧૦-૧૩ શુક્રવાર.

ઐડરફડ.

સવારે નીકળ્યાં તે દોઢ કલાકમાં ઐડરફડ આવી પહોંચ્યા આ શહેર ગરમ

કપડા બનાવવામાટે પ્રસિદ્ધ છે. અપેરે વર્ષજીની

ઐડરફડ કારખાનાની સારી ક્રામમાં જેસી ગામ બહાર ફરી આવ્યા, ત્યાં સ્થિતિ.

અહીં મળુરો માટે કારખાનાવાળાઓએ નમુનેદાર

મશાન બધાવેલા છે. અહીંના કારખાના મુજબના જેવા એક બીજાને લાગીને ન હોતાં છુટાં છુટાં છે. તેથી લોકોને રહેવાને માટે હવા પ્રકાશની સારી છુટ છે.

અહીં આ મળુરોના ઘર જોઈએ છીએ એટલે એકંદરે દેશ કેટલો સમૃદ્ધ છે તેનો ખ્યાલ આવે છે. કારખાનાવાળાઓએ મળુરોના છોકરાઓને માટે નિશાળો અને રમવાની જગ્યાઓ કરેલી છે વળી મળુરો માટે ખાસ દેવસ્થા પણ કર્યા છે. એક દર દરેક કારખાનું એક ન્હાતું સુંદર ગામજ હોય એમ કહીએ તો મારે.

તા. ૧-૧૧-૧૩ રતીવાર.

ઝંડકુંડ.

આજે અહીં જાગીયાતું મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા, આ મ્યુઝીઅમ નાતું હતું તો પણ સાઈ જણાવું, જાગીયો પણ ઠીક હતો. વાળ કાપવાની નવી રીત. સાંજે પાછા વળતાં એક વાળ કાપવાની દુકાનમાં ગયા ત્યાં આજે રતીવાર હોવાથી બીડ ધણી જણાઈ. અહીં વાળ કાપવાનો એક નવોજ રીતજ જોયો. કતરથી કે વાળ કાપવાના સંચાથી વાળ ન કાપતાં કાકડા સળગાવી વાળ બાળી નાખવામાં આવે છે. અને આવી રીતે અમારા વાળ ટુંકા કરેઆ. આવી રીત પહેલીજ જોએલી હોવાથી અમને લાગ્યું કે વાળ સળગશે તો માથું દાઝશે પણ તેવું કંઈ થયું નહિ. આવી રીતે વાળ કાપવાતું કારણ પુછ્યું તો જણાવ્યું કે આથી વાળના ઝીણા છિદ્ર બળીને બંધ થઈ જાય છે અને કોઈપણ રોગ પેદા થઈ શકતો નથી આવું કંઈક શાસ્ત્રીય કારણ બતાવ્યું રાતના વખતે ૩-૪ જણ ખુરશીપર બેઠા હતા અને હળમો કાકડા લઈ વાળ બાળવાતું કામ ચલાવે છે. એ દેખાવ જોઈ અમને બહુ હસવું આવ્યું. આવી રીત અમે બીજા કોઈ પણ ઠેકાણે જોઈ નથી.

તા. ૨-૧૧-૧૩ રતીવાર.

લિહ્મ.

અહીંથી આજે લીહ્મ ગામે વીજળી ટ્રામમાં ગયા. આ બધો તાલુકાનો પ્રદેશ કોલસાની ખાણો અને કારખાનાથી બાપી રહેતો છે. ઝંડકુંડથી બધા આસપાસના ગામે વિજળીના ટ્રામથી જોડાયેલા છે. અહીં મજુરોના ઘરો બધાં એક નમુનાના હોય સોબા ધણી લાગતી હતી. આજે રતીવાર હતો અને અમારી ટ્રામમાં દસ બાર મજુરો દારૂ પીને બેઠેલા હતા તેઓ પી અંદર અંદર બોલાચાલી થઈ મારા મારી પર આવી ગયા. બર્મિંગહેમ, મેગેસ્ટર, લિવરપુલ વીગેરે ઠેકાણે મજુરોની દરિદ્ર દયા જે દેખાતી હતી તે કંઈ તેમને મજુરી થોડી મળે છે તેને લઈને નહિ પણ તેમની આ દારૂપીવાની ટેવને લઈ છે એવું અમને હવે સ્પષ્ટ સમજાયું. આપણા દેશમાં પણ આ નવા વ્યવસાયે દેવાવ થતો જાય છે. એટલે તે વિગે આપણે એવું જોઈએ.

ભાગ ૧૩ મે.

સ્કૉટલેન્ડ.

તા. ૩-૧૦-૧૩ સોમવાર.

આજનો આખો દિવસ સવારના ૯ વાગ્યાથી ચાર વાગ્યા સુધીનો ઘોડફાંદી
એડિનબરો જ્યાં માટે રેલ્વેમાં ગયો. સાંજે હાલ-
ઘોડફાંદી એડિનબરો. લમાં ગયા પછી અધાર્શ યુધ જવાથી બહાર
કેંધ ગયા નહિ.

તા. ૪-૧૧-૧૩ મંગળવાર.

આજે સવારે હાથ મોજા લેવા એક દુકાને ગયા. ત્યાં એક નવી વરેલ્ડ
યંત્ર જોયું અહીં માલના પૈસા આપવાના હોય
એડિનબરો. તો એક વારથી લટકાવેલી ડબીમાં મુકવાના હોય
છે અને ડબી વિજળીક બળ વડે કાકિન્ટર પરના
માથુસ કને જાય છે. અને બીજી પરચુરસ કંઈ પાછું આપવાનું હોય તો ફરી
તે ડબીમાં પાછું આવે છે. આવી રીતે પૈસા લેનાર કશીપર એક ટેકાણે બેઠા બેઠા
યંત્રની મદદવડે દુકાનની ચારે મેરથી પૈસા ઉધરાવી લેછે.

પછી અને ટ્રામમાં બેસી હોલીરૂડ પેન્સિસ જોવા ગયા પણ થોડા દહાડા
પહેલા મતાભિલાષી બાઇઓએ અહીં તોફાન કરી
હોલીરૂડ પેન્સિસ અને આર- આ મહેલનો કેટલોક સામાન તોડી નાંખેલો હોવાથી
પર સીટ. તે દીવસથી પરવાનગી ચિત્રાય આ મહેલમાં કોઈને
જવા દેતા નથી અને પરવાનગી મેળવી નહિ
હોવાથી પાછું આવવું પાછું અહીંથી નજીક ટેકરી છે તે ઉપર ચઢી ગયા. અહીં
તાડ બહુ હાલી પવનનો સપાટો પણ એવો હતો કે અમારા કાન કરી ગયા. ટેકરી
ઉપર આરથર સીટ નામની જગ્યા છે ત્યાંથી એડિનબરો શહેરનો રળીઆમણો
દેખાવ જોયો નીચે ઉતરવાં ત્રણ ન્હાનાં બાળકને હાથે પને જવાં જોયાં તો

અમારા પગમાં મોઝાં થુટ હોવા છતાં પણ પગ ટાઢી અકકાર્થ ગયા હતા અને આ છોડરા ઉપાડે પગે જતા જોઇ અમને નવાઇ લાગી કેવ પાડરાળી કેરી શરીરને મળ્યુતાઇ આવે છે તે અમને પ્રત્યક્ષ જોવા મળ્યું.

રસ્તામાં પાછા વળતાં ટ્રામ જોઈ તો તે વીજળીની શક્તિ વગર કપાટાથી

દોડતી જણાઇ ટ્રામના જે પાટા વચ્ચે એક

કેબલ ટ્રામ.

એક લોખંડી તારના દોરણથી આ ટ્રામ યંત્ર વડે

ખેંચવામાં આવતી હતી. તાર અને ટ્રામ વચ્ચે

ન્યારે તે સંબંધ તોડવામાં આવતો ત્યારે ટ્રામ ઉભી રહેતી આવી ટ્રામ કુંગર પર

ચઢતી ટ્રામ તે પ્લસમાં જોઇ હતી પણ આવી કેબલ ટ્રામ સપાટ રસ્તા પર ચાલતી

અમે અહીં જ જોઇ અહીંના લોકો અંગ્રેજી જોયે છે પણ તેમના ઉચ્ચાર ધણા

વિચિત્ર છે એટલે ગૂંમના કંડકાર ગું કહે છે તે અમે સમજી શક્યા નહિ અહીં દારૂથી

અકચુર થઇ રસ્તામાં પડેલા ધણા જોવામાં આવ્યા.

ખપોરે યુનીવર્સીટી જોવા ગયા. અહીં એક હિંદી વિદ્યાર્થીની મુલાકાત

થઇ તેણે અમને બધી જાણે બતાવી અહીંની

યુનીવર્સીટી.

લાયબ્રેરી ધણી સરસ છે. તેમાં નૌકા, સ્કૉટ વગેરે

વિકાનોના હસ્તાક્ષરોના સંગ્રહ બહુ સારો છે.

અને નામાકિંત પ્રોફેસરોનાં પુતળા કરી બેસાડેલાં છે. દેવનગરી બાષ્પમાં લખેલી

લીખ્યા અક્ષરની એક સમાપ્તિની પ્રત અમે અહીં જોઇ. આ યુનીવર્સીટીમાં હિંદુ-

સ્તાનના પુષ્કળ વિદ્યાર્થીઓ છે.

તા. ૫-૧૨-૧૩ પુષ્કવાર.

એબરડીન.

સવારે ૭-૪૦ વાગે નીકળી ૧૧-૩૦ વાગે પહોંચ્યા આ ગામમાં ફર્યરની

ખાસતો પુષ્કળ છે. ગામ ન્હાતું પણ બહુ

એબરડીન ગામ.

સુંદર છે. ગામ બહાર ટ્રામમાં બેસી ફરવા ગયા.

ત્યારે ત્યાં અનેક સુંદર બાગ બગીચા ને બંગલા

જોયા. આવો સુંદર દેખાવ હિંદુસ્તાન ગયા પછી સ્વપ્નવત થવાનો છે. એવો વિચાર

આવનો ત્યાર મનના મેદ થનો અમાન પ્રતાપના આ જાત અમને મનુ ગમ્યુ
આ દેવતા અમાન જુમીના બીજો શ્રી જુ ઉત્તમ પ્રતાપ આને છે અને
અતીની અમાન જુમી જુવ સન્ન દત્તી અમાન જુમી નિરે નવમ કલ્પના
આપ ને હમી મધ છે તેનો કલ્પના નમર અહા જોનાના આનો નહિ

અપોરે બજારના રસ્તા જતા દત્ત ત્યારે એક વાગુ નીચે મજે માસ્ત
રનો હાથ પડ્યો આ જોઈ અમે વિચાર કરવા

હિંદુસ્તાનના ગદી આવેલાને લાગ્યા અટલામાં તે હામીએ હિંદુવાનીમાં
હિંદુસ્તાનનું પ્રિય હોય છે મોલમાં માક્યુ તેને કષ્ટ કે તમને હિંદુવાનીને
જોઈ તમારી જોડે દિદીમાં મોલવાનું બહુ મન થઈ

આવવાથી મે તમને જાણ્યા છે આ હામીનો બાપ રેશાર રસ લામી અમલ
દાગ દતો અને આ હામી હિંદુસ્તાનમાં જન્મી હતી તેના બાપને પેશન મગ
વાથી મે નાં થયા તેઓ અહીં રહેવા આગ્યા કે આ માઈ હિંદુવાની કુમાર
બોલતી હતી અને ધણી દીનમથી માર્ક હિંદુસ્તાની જાણનાર ન મગવાથી તેને
અમારી જોડે વાત કરવાનું મનુ મન થઈ આવ્યું તેને કષ્ટ કે હિંદુસ્તાન બહુ મારો
દેવ છે આ નમાજે લાગના પશુ અમારી આમગ ધણી માણ્યોએ હિંદુસ્તાનની
પ્રસસા કરેલી

બાદશાહનો જિન્દાગીની મોમમમાં હતા આવના બાતીપાર રાજવાડો

અહીંથી ધણે નજીક છે પણ નખત ન હોવાથી
મજુરનું વખતશીરપણું અમે તે જોયા ન જતા અહીંથી ધિન્દરનેસ
જવાનું કરાવ્યું અમારે સવારે સાત વાગ્યાની

ગાડીએ જવાનું હોવાથી ૧૫ નામવા અગ્યા તોપણ મજુર કઈ આવ્યો નહિ જોયે
અમે એક બીજે મજુર કરી આવ્યા એટલામાં તે મજુર ભારી લાકને આ પો
તેને અમે કહ્યું કે મોડો કમ આવ્યો ત્યારે તેને ધડીઆગ મદીને બતા યુ કે
હજી તો ૧૫ મા એક મીનીટ કમ છે અને નોટ જુકમાં અમારો આપેનો ટાઈમ
નોધી રાખેલો તે બતાવ્યો આ જોઈ અમે તો સેજ ઝખવાણા પડી ગયા અમે
તેનું વખતશીરપણું જોઈ બહુ નવાઈ પામ્યા અને અમે તેને પણ કઈ દેગ
માટે આપ્યું આ નમાજે મજુરો પણ આટલા ટાઈમ સાચવનારા છે એ
ધોગ્ય આપણે જામ લીખનાનું છે કેમકે નખતમરપણામાં આપણે બહુ
વખત છોયે

તા. ૬-૧૨-૧૩ ગુરુવાર.

ઐબરડીથી ધનંદરનેસ.

અમે ઉત્તર તરફ જેમ જેમ વધારે જતા હતા તેમ ટાઢ બહુ પડતી હતી. આજે રેલ્વેમાંથી જોડું તો જાને બાજુ-ફ્રાઈટ-સ્ટો અને આધમ. એના ઝાકના પાન પર ફ્રાઈટ પડેલું જાણીતું હતું. ગાડીના કાચપર પણ ફ્રાઈટ ફરી ગયો હતો. ફ્રાઈટ-સ્ટો અને આધમ જવાને આપણે તો જરૂર જ કહીએ છીએ પણ તેના ત્રણ જુદા જુદા પ્રકાર છે. આપણા ત્યાં જેમ ઝાકળ પડે છે તે ઝાકળ ટાઢને લીધે ફરી જાય છે તેને ફ્રાઈટ કહે છે. અને આપણે હીમ પડ્યું જેમ વખતે કહીએ છીએ અને આકાશમાંથી વરસાદ જેવો સરેક રંગનો બુસો પડે છે તેને સ્નો કહે છે. આ સ્નો ફના જેવો પેચો હોય છે અને તે જમીનપર ૩-૪ ફીટ જોડલી જાડાઈના થરમાં પડી ફરી જાય છે. પણ ફ્રાઈટનો થરતો છેક પા જો હોય છે. વિપાળાની ટાઢને લીધે નદી નાળાં ફરી જાય છે. બરફ આપણે કૃત્રિમ બરફ બનાવીએ છીએ તેના જેવોજ હોય છે. અને તેને આધમ કહે છે. આજે તાઢ બહુ હતી અને બુટમાંની આંતણીઓ ટાઢથી બહુ ફૂંખતી હતી.

આ ગામ નેસ નામની નદીને કીનારે છે અને તે ડપરથી આ ગામનું નામ પડેલું છે. નદી સાંકડી અને ઢીલી છે. અને પાણી ટપકા જેવું જોરથી વહેતું હતું આ ગામ જોવા જેવું છે. અહીં એક જુનો કીનારો છે તે જોઈ આવ્યા. સાંજે કાનિયાનો ખેલ જોવા મળ્યા. તાઢ એટલી જાંબી હતી કે પથારીનાં ગરમ પાણીની બાટલીઓ મુકી પથારી નરમ હતી મુઠાં જવું પડ્યું આવી રીતે પથારી નરમ ક્યાં શિયાય ટાઢને લીધે ઉધ આવી મુઠેલ છે.

તા. ૯-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

ધનંદરનેસથી પર્થ.

સવારે પર્થ આવતા માટે નીકળ્યા. આ રસ્તામાં હાથલે-ડનો દેખાવ જોવા

હાથલે-ડનો દેખાવ.

જો છે. ઉંચા ટેકરાનો પ્રદેશ અને નહાના નહાના જોવાથી વહેનારા ઝરાઓ અને દૂર દેખાતી ભર-
પથી ઢંકાયેલી ટેકરીઓને લીધે દેખાવ ઘણો મનો-
હર દેખાતો હતો પણ સ્વીદર્જલે-ડનો ભવ્ય દેખાવ જોવા પછી આ દેખાવ ઉત્તરનેક
જણાય છે. અહીંના કેટલાક સરોવરોનો અને ડુંગરોનો દેખાવ સારો છે. પણ શિયા-
ળાની ઠાંડને લીધે અને જઈ શક્યા નહિ. આજે ડહાણું સ્ટીમહીટર એટલે વરાળથી
ગરમ કરેલી નળીઓ હોવાથી ત્યાં ખૂબ પાણી નહોતી, અને આજુ બાજુનાં મુંદર
દેખાવો જોવામાં વખત જલદી આસ્યો મયો. પર્થમાં ૧૨-૩૦ વાગે આવી પહોંચ્યા.
ગામ સારું જણાયું. પણ વિશેષ જોવાં જોવું કંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ.

તા. ૯-૧૧-૧૩ શનિવાર.

પર્થથી ગ્લાસગો.

એડીનબરોથી એમરડીન, ધનંદરનેસ, પર્થ, અને એડીનબરોની સરખામણ

લીકેટો અને કાઠી હતી તેપણુ ફરી એડીનબરો

ગ્લાસગો.

જવાણુ કંઈ કાસણુ ન હોવાથી અને સ્ટાલેંગથી

ગ્લાસગો સુધીની જુદી ટીકીટો કાઠી ૧૧ વાગે ગ્લાસગો પહોંચ્યા પછી પ્રથમ કુક
કંપનીમાં ગયા અને અને અમારી ટપાલ લીધી. અને બપોરે શહેર જોવું. આ
શહેર મોટું હોઈ અહીં લંડનની અમને યાદ થઈ અહીંઆ જમુ લંડન જેટલું જુમસ
જણાયું એક ઠેકાણે અને ગરીબ વસ્તીમાં ગયા તો ૪૦-૫૦ નહાના છેકરાં અમને
વીટજાઈ ગયા. આ છોકરાનો પગમાં ઘૂંટું નહોતી અને લુગડાં પણ કાટલાં હતાં
અમારા પ્રવાસમાં જ્યાં જ્યાં આવી રીતે છોકરાઓ મળ્યા તે સારું સ્વભાવના હતા.
અને કંઈ તોફાન કરતા ન હતા. આવા સુખી દેશમાં આવ્યા ગરીબો જોઈ અમને
ખૂબ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

તા. ૧૧-૧૩ સીવાર.

અસાસગો.

રજીસ્ટ્રેશન, દેશમાં પ્રેસબેટેરીઅન પંથનો ધણો પ્રસાર છે આજે સવારે

પ્રેસબેટેરીઅન ચર્ચમાં
પ્રાર્થના.

હોવાથી સવારે ફરવા નીકળ્યા તો એક દેવલમાં
ધણી ગઈ જોઈ અમે પણ ત્યાં ગયા. અને એક
બાંક ઉપર બેઠા એક ધર્મોપાધ્યાય વ્યાસપીઠ ઉપ-
રથી ધર્મનું વ્યાખ્યાન આપતો હતો અને વચ્ચે

વચ્ચે બાયબલના ગીતો ગાતો હતો. ગાયન વખતે બધા સોડા ઉભા રહી ગાવા
લાગતા દેવલમાં આવનારા માટે બાયબલની અનેક ચોપડીઓ બાંકકા ઉપર મુકેલી
હતી. જે ભાગ ઉપાધ્યાય વાંચતો હતો તે અમને માહિત ન હોવાથી અમને ચોપ-
ડીમાંથી તે જાડી આપતો નહોતો એટલે આ અમારી અડચણ જોઈ અમારી પાસે
બેઠેલી બે બાધઓ તે ભાગ ચોપડીમાંથી કાઢી આપતી હતી. એક દલાલ સુધી
પ્રાર્થના ચાલુ હતી ત્યાં સુધી તેમણે મદદ કરી હતી હતી. એકદર પ્રાર્થનાનો
રૂબાવ ધણો ગંભીર હતો. મંદિર પણ બધા અને વ્યવસ્થિત જણાયું પછી ધુનીવર-
સીટીની ઇમારત જોઈ પેલ્લી નામનું ગામ જોઈ આવ્યા આ ગામનું કુલગાં સીવ-
વાનો તથા સુતર બનાવવાનાં ધણું પ્રચંડ કારખાના છે.

તા. ૧૦-૧૧-૧૩ સોમવાર.

અસાસગોથી રજેનરર.

આજે રજેનરર બંદરેથી આપલેન્ડ જવાનું હોવાથી ત્યાંથી નિકળનારી

આપલેન્ડ જવા માટે
રજેનરર બંદરે આવ્યા.

રજીમરમાં બધું રીઝલ્ડ કરાવવા કુક કમ્પનીમાં
જ્યાં. આજે વરસાદ પડતો હોવાથી ટાલ ધણી હતી.
તેથી કંઈ બહાર ગયા નહિ. બપોરે ૪-૧૦ વાગ્યાની
માઠીથી નીકળી સાંજે સાત વાગે રજેનરર બંદરે

આવી પહોંચ્યા અને ખોટ પર જઈ બેઠા. ખોટ ૭૦૦ ટનની હતી તોપણ અંદર
વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા ધણી સારી હતી કોકણમાં જનારી ખોટ આવીજ દોષ
છે પણ તેમાં સ્વચ્છતા અહીંના જેવી હોવી નથી.

ભાગ ૧૪ મો.

આયર્લેન્ડ.

તા. ૧૧-૧૧-૧૩ મંગલવાર

બેલફાસ્ટ.

અમારી જોટ " પ્રીન્સેસ મૉડ " મારે છ વાગે ડિપડી ૮ વાગે લાન

બેલફાસ્ટ.

જંદરે પર્લોચી મધુર સાંત હતો તેથી અમને કંઈ
ત્રાસ થયો નહિ. લાન જંદરે પર આગગાડી
તૈયાર હતી તેમા બેસી ૧૦ વાગે બેલફાસ્ટ

પર્લોચી, આ શહેર આશ્વટર પ્રાંતની રાજધાની છે. અહીં સુવરાકે કાપડ બનાવના તથા આગજોટ બનાવનાનો મોટો કારખાનો હોઈ શહેર ઘણું સમૃદ્ધ છે. ઑલીમ્પીઆ, દીટનીક વગેરે પ્રચંડ સ્ટીમરો અહિનીંજ ગોદામાં બધાયેલી છે. અહીનો દાંડિ હોલ ધણે જોવા લાયક છે. આનો મુખ્ય હોલ અને વિશાળ દાદરો જોવા લાયક છે આ ગામમાં અનેક મોટી ઉદ્યોગ સંસ્થાઓ છે. ગામ જોઈ અને જપોરે તથા વાગ્યાની માડીએ ડબ્લીન ગયા. તે સાંજે છ વાગે પહોંચ્યા.

તા. ૧૨-૧૧-૧૩ સુક્રવાર.

ડબ્લીન.

સવારે કિંગ્સટાઉન જોવા ગયા. અહીંથી જંદર ઉપર રરવા ગયા ત્યારે એક

કિંગ્સટાઉન.

ટેકાણે જંદર દુસ્તીયું કામ ચાલતું હતું ત્યાં એક
માણસ પાખીમાં કુબાડી મારવાને ખામ હુમરા
નહકારી અંદર જવાની તૈયારીમાં હતો. આ

માણસને નજીએ વડે અંદર હવા પહોંચાડવામાં અસમી હતી, આ માણસ

પાણીની બહાર એક એ કલાક સુધી રહી કામ કરી રહે છે મોતી કાઢના માટે પણ આવાજ કપડા પાંદરી હાકી મન છે અહીંથી ફરી કમ્લીન શહેરમાં પાછા આવ્યા તો બાપદારી ગાલગામા પોલિમ મિપાર્લ મેરેલા જોયા અને આનુ કાણુ એમ માનુષ પડ્યુ ન, આ શહેરમાં મળુ લોગેને સપ ફરી હડનાલ પાડી હતી તે અમલવાને બદલે સ્વ માટે આ પ્રમાણે તેમને રાખરાખા આવેલા છે અહીંના લોકોની સ્થિતિ વાપુ કમાલ માનુષ પડી નસ્વાપર હજારો હોલના છુટ નગર અને પ્રાંતેને તુનડે દરવા હવા આવર્નની ફરીદવા બદલ જે કાર્યવાચેલુ તેનુ પ્રત્યક્ષ નીરીતજુ થા

તા ૧૩-૧૧-૧૩ શુક્રવાર

કીલોર્ન.

અહીંની મવારે લા વાગેનીકાયા તે સાગે નજુ યજે કીલોર્ન આવી પહોંચ્યા.

કીલોર્ન

સ્વામા દેશ ઉજ્જડ દેખાયો આજુબાજુ ધણી

જમીન પકવર પડી હતી કીલોર્ન મામ નહાતુ છે.

તોપજુ ત્યાના સરોવરો જોવા ઉનાળામાં પણ

પ્રવામીઓ ઉતરી આવતા હોનાથી હાંટલ વિગેનેની સમરડ બહુ સારી છે સાગે

ગામમાં ફરવા મયા તો લોગે મગીબ દસામાં જભાયા દરેક ઘરમાં હોકરાઓની

સેખા અવિશય જભાઈ આવર્ન દેશ કમાલ છે ખરો પણ તે એક દિહુસ્વાન જેવો

અધમ સ્થિતિના નથી

તા ૧૪-૧૧-૧૩ શુક્રવાર

કીલોર્ન.

સમરે નવ સાગે અહીંના સરોવરો જોવા મયા આજે સવારથી વરસાદ

પડતો હતો અહીં વરસાદ એક મીનીટમાં આવે

કીલોર્નના મગેસર

અને વગર બદલ જતો અને ફરી આવતો આ

સરોવરો જોવા માટે માણુસ દીર એક રીક્ષીંગ

શી આપવી પડી છે અહીં એક મોકોમ અને નામનો નહ જોયા કાપક છ એવુ

પર્ણન અમે ગાઇડ પુસ્તકમાં વાંચેલું પણ તે જોવા ગયા ત્યારે તેમાં કંઈ એવું ખાસ નહોતું. સરોવરની આસપાસ ઘોડા ગાડીઓ ફરે એવો મોટો રસ્તો કહેલો છે તેથી અમે ગાડીમાં બેસી ફરી આવ્યા આ સરોવરની આસપાસ ફરેલા આગવાથી દેખાવ ઘણો રમણીય લાગે છે. જેમ જોઈ કનલો અને ટોક નામના ધોધવાની જગ્યા જોવા જોવી છે. ઉનાળામાં અહીં ફરવાની મનના રહે છે પણ આજે વરસાદ હોવાથી ટાલ ખડ પાવી હતી.

તા. ૧૪-૧૧-૧૩ ઇતીવાર.

કીલોર્નથી લંડન.

સવારે ૭ વાગ્યાની ગાડીમાં નીકળી ૧૨-૩૦ વાગે હોસ લેઅર ખંદેર આવ્યા. અને સેન્ટ ઍન્ડ્ર્યુ નામની બોટમાં બેસી કીલોર્નથી પાછા લંડન. શીસગાડ ખંદેર ઉતર્યા. અમારી બોટ પર કેટલાક પસંદગીનાં સ્ત્રીપાત્ર હતા ત્યાં તેઓએ ખુબ દારૂ પીધો હતો અને નાચતાં હતાં પણ ખીજ કેહતે ખાસ ધન્ય કરતા નહોતા. શીસગાડથી ગાડીમાં બેસી રાત્રે નવ વાગે લંડન પહોંચ્યા. આ બધો પ્રવાસ ત્રીજા વર્ગમાં કર્યો પણ અમને કંઈ ત્રાસ થયો નહિ. રોજ પ્રવાસ ચાલુ હોવાથી આજ જાણે પાછા ચેર આવ્યા હોઈએ એવું લાગ્યું.

ભાગ ૧૫ મો.

પાછા લંડનમાં.

તા. ૧૬-૧૧-૧૩. રવિવાર.

લંડન.

આજે પ્રવાસમાં મેલોં થયેલાં લુગડાં ધોખીને આપ્યાં. અમારા મુકામે
હર આઠ દિવસે કપડાં ધોવાઈ આવતાં હતાં. ધોખી
અહીં કપડાં ધોવાની લુગડાં બહુ સારાં ધ્રુવે છે. કપડાં રાત્રીમાં રીતે
બ્યવસ્થા. ધોવાનાં હોવાથી રેયમી કપડાં પણ ધણાંજ સાગં
ધોવાય છે. અને સાવ નવાં જેવાંજ કરે છે. મારી

પાનીનો લુગડો, સાડીઓ વિગેરે બહુ લાંબાં હોવાથી અહીં ધોખી ધોયો નહિ
સમજી સાડીઓ બહુ સાથે રાખી નહોતી. પણ આખા મુરોપના પ્રવાસમાં અમારે
આની કંઈપણ અડચણ આવી નહિ. એક બે દિવસ રહેવાનું હોય તોપણ તેટલી
વારમાં કપડાં ધોઈ લાવવામાં કંઈવાંધો આવતો નહિ. આવે વખતે રકત પૈસા
ખુબ આપવા પડતા. અને એક સાડી ધોવાયમણુ દસ આના અપવા પડતા. લંડ-
નમાં એવી દક્ષણી સાડી ધોવા માટે બે આના કરતાં કંઈ વધારે આપવું પડ્યું નહિ.
અહીં દરેક વાવમાં મોઢવારી છે તે પ્રમાણમાં ધોવાયમણુ પણ મોંઘી છે. ગરમ
લુગડાં ધોવાથી બગડે છે. માટે તેને શંક વાવા વગર સાફ કરવામાં આવે છે. અને
ગરમ સૂટ વાપરવાથી તેનો ધાટ બગડી જાય છે. તે દુરસ્ત કરવા તેને દબાવી
આપવાનો રીવાજ છે. એક સૂટ આવી રીતે “પ્રેસ” કરાવવાની મજૂરી ૩૫
શીલીંગ એટલે ૩. ૨-૧૨-૦ પડે છે. મરીમ હોલો લુગડાં સાથે ધોઈ લે છે.

તા. ૧૭-૧૧-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

લંડન જેવા મોટા અને ગીચ શહેરને ખુલ્લી જગ્યાઓની ધણી જગર હોવાથી તે

પ્રવાસીઓ આવી જતાં જતાં ખુશી રાખવામાં આવી
 લંડનમાં ખુશી જતાં જતાં. છે. હાઈડપાર્ક કેમ્પીંગન નાઈન મેન્ટેન્સ-
 પાર્ક મીલીટ્રીપાર્ક મર્ગનિ ૨૦૦૦ એકર જમીન
 ખુશી છે. કોટી કાંડસીકાના કમળમાં એકંદર ૧૦૦ ખમીયા હોય ૫૦૦૦ એકર
 જમીન રોકાય છે. આ ધિવાય સહેર બહાર રીચમન્ડપાર્ક (૨૩૦૦ એકર)
 ખુશીપાર્ક (૧૦૦૦ એકર) વિમ્બલડન કોમન (૧૦૦૦ એકર) એલિંગ ફોરેસ્ટ
 (૫૦૦૦ એકર) વગેરે અનેક જગ્યાઓ લોકોને ફરવાને માટે રાખેલી છે અને
 લોકો પશુ તેના ઉપયોગ ધણો સારો કરે છે. ઉપરની ખુશી જગ્યાઓમાં અનેક
 વરેહની રમતો રમવાની પણ જગ્યા હોય છે. એકંદર લોકોની વનુસ્તી માટે
 જોઈએ તેટલી સગવડ રાખવામાં આવે છે.

અમારી રહેવાની જગ્યા હાઈડપાર્કની પાસે હતી. આ પાર્ક બહુ નામાંકિત
 છે. આમાં એક મરપન ટાઈન નામનું લાકું ફરીત
 હાઈડપાર્ક.
 સરોવર ફરી તેમાં બેટીંગ કરવાની સોય કરેલી છે
 અહીં હમેશ વરમાદ પડતો હોવાથી લીકું ધામ
 ચારેમેર બોલું હોય છે. તેથી સોબા સારી આવે છે. બાગ તરીકે તેમાં કંઈ ખામ
 નવાઈ જોવું નથી અને વડોદરાના કમાડીબાગ કરતાં કંઈ વધારે નથી. હાલ
 શિવાજી હોવાથી મોટા કાંડના પાંદડાં ખરી જઈ સાવ ખુશ થઈ ગયા હતાં.
 આપણા દેશમાંના કોડોમાંનું એક કાંડમણ અહીં દેખાતુ નથી. અહીં પણ મોટા વડો
 થાય છે ખરાં પણ તેવી જાત આપણે ત્યાં થતી નથી.

તા. ૧૬-૧૧-૧૩, બુધવાર.

લંડન.

વિઝેટરીઆ રાણીના પતિ પ્રિન્સ આલ્બર્ટનું એક મોડું પુતળું એસાડેડ
 છે આ પુતળું એક મહિર જેવી જગ્યા ફરી તેમાં
 આલ્બર્ટ મેમોરી-નલ
 એસાડેડ હોય પુતળાપર મોનેરી ગ્રીન કરેલો
 છે. આ સ્મારક પાછળ ૧૨૦૦૦ પોંડ ખર્ચવામાં
 આવ્યા છે. લંડનમાં આ સૌથી સાગનાં નાર સ્મારક છે.

તા. ૨૦-૧૧-૧૩ ગુરુવાર.

લંડનમાં ખદામ, દ્રાખ, અંચર, ખજુર જરદાળુ વગેરે પ્રકારનો સુકો મેવો ઘણો સારો મળે છે. આ માલ સાર કરી વેચવામાં આવતો હોવાથી તેનો ઉપયોગ વરવ કરવા માટે તૈયાર હોય છે. પાન્યાહારી લોકોની આવા મેવાથી ઘણી સારી સમગત થાય છે. લંડનમાં એક ક્ષેત્રને કે જે તામતું ઉપદાર ગૃહ છે ત્યાં આપણી દેશી તરેહની વાનગીઓ મળે છે. તે શિયામ લંડનમાં ખીજે કોઈ ઠેકાણે દેશી પદાર્થ મળતા નથી. અહીં હિંદી વિદ્યાર્થીઓ ઘણે ભાગે જાય છે પણ ગોરા લોક ખીલકલ જતા નથી.

પાકા લંડન.

તા. ૨૩-૧૧-૧૩ રવીવાર.

અમારા મુકામમાં ન્હાવાની કિતમ સોઈ હતી. અને ખીજ હાલમાં જેમ ન્હાવાના પૈસા આપવા પડે છે તેમ અહીં કંઈ ન્હાવાની સોઈ અહીંની શ્રી આપવાની હતી નહિ. પણ ટાંક હમણાં એટલી ટાંક સમ્પત પડતી હતી કે આઠ દીવસે એક વખત પણ સ્નાન કરવાનો કંટાળો આવતો. ન્હાવાની ઓરડી બંધ હતી અને અંદર ગ્યાસથી પાણી ઉત્તું કરવાની યોજના હતી. ગ્યાસની બત્તી સળગાવવાથી ૨-૩ મીનીટમાં નખમાતું પાણી ગરમ થવા માંડે છે. આ વંત્રવડે પાણી તપાવવાની રીત મણી સહેલી છે. પણ અન્યપણાને ક્ષિધે કોઈ વખત આમાં અકસ્માત થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. એક દિવસ ગ્યાસની નળી ઉઘાડીને વરસાદ તેને સળગાવ્યો નહિ અને પછી યોડીવારે સળગાવ્યો ત્યારે યંત્રમાં ફેલાઈ રહેલો ગ્યાસ એકદમ સળગી ઉડી મોટો અવાજ ઝૂચો. પણ સારે નસીબે કંઈ ઇજા થઈ નહિ. નવા માણસને આવી રીતે અન્યપણામાં જુલ થઈ જવાનો સંભવ રહે છે એટલે ખરી ચેતવણી માટે આ હકીકત લખી છે. આપણા કરેલાં અહીંયા યંત્ર સામન બહુ સાધારણ થઈ ગયેલ છે પણ તેનો ઉપયોગ કરવાની સંપૂર્ણ માહિતી હોવાથી આવશ્યકતા રહે છે. ટાંક એટલી મધી હતી કે બંધ ઓરડીમાં પણ લુગડાં કઢાવી ન્હાવાનું જીવ પર આવતું.

મને આપણા દેશના બાર મહિના ઘટે પાણીએ ન્હાવાની ટેવ છે. તોપણ અહીં આડે દહાડે એકવાર પણ મરમ પાણીએ ન્હાવાનું વસતુ થઈ પડતું તે પરથી આ દેશમાં કેટલી સખ્ત ઠંડી રહે છે. તેની કંઈક કલ્પના આવશે.

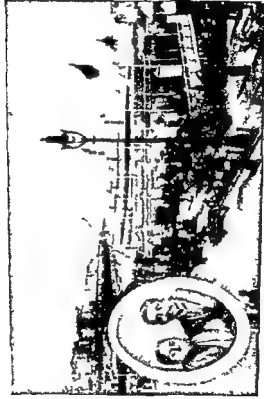
વા. ૨૪-૧૧-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

ફાયટન.

લંડનમાં લોકોને હરવા દરવા માટે ખુલ્લી જગ્યાઓ રાખી છે તે આપણે આગળ જોઈ ગયા. આટલાથી પણ લોકોનું સમાધાન થતું ન હોવાથી દરીઆ કીનારે કેટલીક હવા ખાવાની ખાસ જગ્યાઓ હોય છે. કે જ્યાં લંડનથી

હજારો માણસ ફરતે હવા ખાવા માટે જાય છે. આવા સ્થળોમાં ફાયટન નામનું સ્થળ બહુ પ્રખ્યાત છે. તે આજ જોવા ગયા. અહિંયા નાત જાવનો કંઈ પ્રતિબંધ નહિ હોવાથી લોકો હોટલોમાં છુટથી ઉપયોગ કરે છે. અને એક દિવસ માટે સાથે કંઈ પણ સામાન લઈ જવાની જરૂર પડતી નથી. અને ફાયટન જવા માટે ધણા લોકો નીકળી પડે છે. વળી વાર લહેવારે ઓછ ભાડામાં રેલ્વે કંપની લઈ જાય છે. વળી કેટલીક ખાનગી કંપનીઓ આખી ગાડી ભાડે રાખી ઉતા-રજોને વળી સાથ સરવા ભાડામાં લઈ જાય છે. અમે સવારે દસ વાગે નીકળી ખપોરે બાર વાગે ફાયટન આવી પહોંચ્યા. રેલ્વેન પરથી દરીઆ કીનારો સાંવ પાસે હોવાથી ત્યાં અમે ચાલતા ગયા અહીં સ્તર પુષ્કળ પહોળા અને કામરથી કરેલા છે. અને ઠંડકાણે બગીચાઓને દરીઆ કીનારે મોટમોટી બધા હોટેલો જોઈ દેખાવ ઘણો જ બધા લાગે છે. અહીં દરીઆ કીનારો હોઈ હવા ચોખ્ખી ને ખુલ્લી હોય છે. અને લંડનના જેવો મુમસ માણસ પડતો નથી. એટલે લંડનથી આવતાં અહીં માણસોના જીવને એક પ્રકારનો અલોચીક આનંદ થાય છે. તે સ્વાભાવિક છે. એક ઠંડકાણે આનંદવિત સ્ત્રોત છે. તે અસક્ત માણસોને દરવા માટે કરેલો છે. ઇલંડમાં આવ્યા પછી આ ફાયટનનું રમણીય સ્થાન ખાસ જોવા જેવું છે.

સમૃદ્ધ કિનારો, દેખાવ-પ્રાચરન.

હિંડન.

આજે કંઈ ખાસ જવાનું નહિ હોવાથી સાંજે ચાર વાગે અધાર' થયા પછી અમે ઑક્સફર્ડ રફીટમાં ફરવા ગયા. રાત્રી ઑક્સફર્ડ રફીટમાં રાત્રે આ બજારમાં રોપનાઈ એટલી તો બપકાબંદ થાય છે કે મુખમાં દીવાળીને દહાડે પણ આટલો બપકો થતો નથી. હજારો દુકાનોપર નામના પાટીઆ ઉપરના વીજળીક જાતીના અહારો જુદા જુદા રંગ બદલી બતાવવામાં આવે છે. દુકાનોપર સામાન બપકાબંદ રીતે આકર્ષણ થાય તેમ જોઈએ હોય છે. અને હજારો સ્ત્રી પુરુષો અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ તો જાણે મેળો બરાબો હોય એમ લાગે છે. સ્ત્રીઓ ખાસ કરીને નવી નવી ફેશનમાં કપડાંના નમુનાઓ જોવા માટે આમતેમ ફર્યા કરે છે. આ બજાર એક વખત જોયા પછી તમામ બજાર તદન ઉતરવાં લાગે છે. રાત્રે નવ વાગે બજાર બંધ થઈ જાય છે.

હિંડન.

અહીંઆ નોકરીની કામ કરવાની રીત ઘણી સારી હોય છે. અમારા યુરોપના માધ્ય એડવર્ડ અને અહીંના મિ. રૂસ્સ-અહીંના નોકરીની કામ મન અને અમારા સુકામપર કામ કરનારી બે કરવાની રીત. સ્ત્રી નોકર એટલા જણની કામ કરવાની પદ્ધતિ પ્રત્યક્ષ જોવા અમને મળી, તે ઉપરથી સાધારણ અનુમાન કરવાને કંઈ હરકત જણાતી નથી. એક વખત પગાર વિગેરે ચોક્કસ કર્યા પછી નોકર લોકો જેમ અને તેમ સારી નોકરી કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને કર્તવ્ય સંજયી આ લોકો ઘણાજ ચોક્કસ હોય છે. નોકરીમાં રહ્યા પછી કોયરાઈ કરવાની પદ્ધતિ આ લોકોમાં સુદૃઢ જણાતી નથી. જેમ અને તેમ સરસ અને પ્રમાણિક રીતે કામ કરવા તરફ આ લોકોની ઈચ્છા દોશમેલી હોય છે અમને બંને માધ્યો

અચાનકજ મળી આવ્યા હતા તોપણ તેમનો કામ સંબંધી તેઓએ અમારે જરાએ બોલવા સમ્યક્ નથી. અમને તેઓએ જામને કોઈપણ પ્રકારનું ફાળ પડવા દીધું નથી. તેમજ વળી અમારા મુકામપર જે જે અગિયો નોકર હતી તે પણ કામ કરવામાં ધણીજ ખબરદાર અને કાળજીવાળી હતી. અમારા મુકામમાં દસ બાર માણસ હતા અને કમારત પાંચ માળની હતી. છતાં બધા રહેનારાએજ કામ તેમનેજ કરવાનું હતું રોજ તમામ મકાન વાળી કાઢવાનું, રસોઈ કરવાનું, પીરસવાનું, વાસણ સાફસુક કરવાનું, રાત્રે પથારીઓ કરવાનું, પાણી ભરવાનું, બધાના લુગડાં ગણીને ધોઈને આપવાના અને પાછા આવે ત્યારે ગણી લેવાના અને જેની તેની ઓરડીમાં સુકી દેવાના વગેરે અનેક તરેહના કામો આ જે અગિયોજ કરતી હતી. આ ઉપરાંત બજારમાંથી ગણસ બાવ લાવવાનું તેનો હિસાબ મેનેજરને આપવાનું વગેરે કામ તેમજ કરવી હતી વળી શિયાળામાં દરેક ઓરડીમાં કોલસા લઈ જઈ સમડીઓ સળગાવવાનું કામ તેઓ એકદમ હાજર થઈ બતાવેલું કામ તાબડોલ કરતાં હતાં. અને કામ બહુ છે એ રી કુરકુર અને કદી તેમને મોઢેથી સાંભળી નથી. અને ઉલટાં અમારે ત્યારે તેમને આનંદમાંજ જોવા હતા. જમવા માટે દરેક જણને કેટલીક રકાખીને કેટલાં કાંટાં ચમચા આપવામાં આવે છે, જેમાં પણ એક દીવસે પણ વાસણને એક કાપો પણ દેખાતો નથી. સવાર સાંજ જમવાનું હમેશ નીચમીત રીતે મળતું. સવારના તથા રાતના આંક સુધી તેમનો કામ કરવાનો ટાઈમ હતો પણ તે વખતમાં અમે તેમને કોઈ દીવસ નક્કી બેઠેલી જોઈ નથી. તેમજ કોઈપણ આડોશી પાડોશી જોડે નકામાં ટાલણાં કરતાં પણ જોઈ નથી. આટલી બધી કાળજી અને કરામતથી તેઓ કામ કરે છે એટલે તેમના પર દેખ રેખ રાખવાની બીલકુલ જરૂર રહેતી નથી, કારીગર, મજૂર, વગેરે ખીજ માણસો પણ આટલીજ ઉચ્ચ છુદ્દીથી કામ કરે છે આ લોકોની આ કામ કરવાની રીત આમ અતુકરણ કરવા જેવી છે. દેશની ઉત્તરતીનો હમેશાં હલકામાં પણ હલકા નોકર મજૂર વગેરેને કર્તવ્ય નિદાપર આધાર રાખે છે.

તા. ૨૭-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

લેડન.

આજે અમે ઇંગ્લાંડના નીકાતું સુખ્ય બંદર પોર્ટસ્માઉથ ગેવા ગયા.

પોર્ટસ્માઉથ.

અહીં ઇલાકમાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. અને બંદર ગેવા ગયા દરવાજા પર પોલીસના સીપાઇએ અમે ફોલો

ને ક્યાંથી અને કેમ આવ્યા છોએ તે પુછવા લાગ્યો. અને બંદર પરના અધિકારીની પરવાનગી લઈ અમને બંદર જવા દીધા. અમને બંદર બતાવવા માટે એક પોલીસ સીપાઇ આવ્યો તેણે લલકરે જણાવે બાંધવાની ગોદી બતાવી અહીં રોજ ૧૫૦૦૦ મનુષ્ય રામ કરે છે. "આયર્ન ઇયુક" નામનું મોટામાં મોટું સુપર ટ્રેડેટ બાંધવાનું બારકસ અમે જોયું. તે સિવાય કુઝી-સામરીન-ટોરોડો બોટ વગેરે જોયાં પણ આ બાબતનું અમારું રાજ બહુ નહિ હોવાથી અમે તેના બેદ બરોબર સમજી શક્યા નહિ. સાંજે અહીંથી નજીક સાઉથસી નામનું ગામ છે. તે જોઈ પાછા આવ્યા.

તા. ૨૮-૧૧-૧૩ શુક્રવાર.

લેડન.

પિતાશ્રીને પાછા જવા માટે બોટ મળવી મુશ્કેલ થઈ હતી. એટલે અમારે

હજી પાછા વળવાને રા. મહિના ખાસી હતા

પાછા જવાની તારીખ નક્કી કરતાં અત્યારથીજ આગબોટમાં જગ્યો રીઝર્વ કરી બોટમાં જગ્યા રીઝર્વ કરવાનું કરાવ્યું. અને કુક કંપનીની ઓફિસમાં ગયા. તા. ૧૫-૨-૧૪ ના રોજ મેરીઅનબાદ નામની ૧૨૦૦૦ ટનની આસ્ટ્રોઅન લાઇટ કંપનીની આગબોટમાં મુંબઈ પાછા જવનું નક્કી કરી તેમાં જગ્યાઓ રીઝર્વ કરાવી

હજી ઘેર જવા માટે થયેલા આવકાસ હતો છતાં જવાની તારીખ નક્કી થવાથી અમને થયેલા આનંદ થયો.

તા. ૨૯-૧૧-૧૭ સનીવાર.

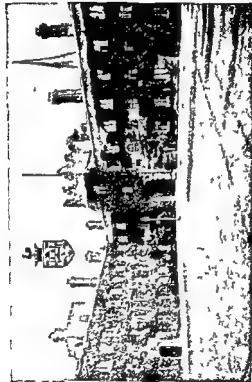
.હિંડને.

અહીં નામાંકિત વિદ્યાર્થી કેમપીજ દેહેવાય તે જોવા આજે ગયા. જે

કેમપીજ.

કલાકમાં અમે કેમપીજ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં અમારુથી
ખબર દેહેલી હોવાથી ચ. ચ. મોહનલાલ કાંઠાવાળા
અમને રેલેશને લેવા આવ્યા હતા તેઓ આ વખતે

સીવીલ સરવીસના અભ્યાસ માટે અહીં રહેતા હતા. અમારા અહીં
આવ્યા પછી તેઓ પરીક્ષા પાસ કરી અહીં પાછા આવી સીમેનમાં નીમાયેલા
છે. તેઓએ આખો દહાડો અમારી સાથે ફરી અમને બધું બતાવ્યું. અહીં અનેક
કોલેજો છે. કોલેજ એટલે અહીં વિદ્યાર્થીનું રહેવાનું બોર્ડિંગ એવો અર્થ થાય
છે. કેમકે થોડીજ કોલેજમાં રોતસર ભાષણો અપાય છે. અને તે ખીજી કોલેજ માં
વિદ્યાર્થીઓને સાંભળવાની ખૂબ છુટ હોય છે. ઓક્સફર્ડ કરતાં અહીં ખર્ચ ઓછો
આવતો હોવાથી ઘણાખરા હિંદી વિદ્યાર્થીઓ અહીંજ આવે છે. અહીંની કોલેજમાં
સારા લોકો જોડે સખધ ઘણુંજ ઉત્તમ પ્રમાણનું શિક્ષણ મળે છે. અનેક વિષયો
પર યુનિવર્સિટીમાં વ્યાખ્યાનો થાય છે. અને ગમે તે કોલેજમાં વિદ્યાર્થી તે
સાંભળવા આવે છે. અહીંની યુનિવર્સિટી બજાવવાનું તેમજ પરીક્ષા લેવાનું ખત
કામ કરે છે. દરેક કોલેજમાં જમવા માટે એક મોટો હોલ હોય છે. અને વિદ્યાર્થીની
હાજરી જમણુ વખતે લેવામાં આવે છે. દરેક કોલેજને લગતું એક દેવલ
હોય છે. અને દરેક ખ્રીસ્તી વિદ્યાર્થીને અહીં દર સંવિધારે જવાની ખાસ રજા
હોય છે. અહીં શારીરિક કેળવણીપર ઘણું લક્ષ અપાય છે. અને જમવાની
ઘણી જગ્યાઓ હોય છે. દરેક કોલેજની પાછળ ખુલ્લી જગ્યા હોય (બેક) ત્યાં
વિદ્યાર્થીઓ અનુદયા રમે છે. આવી સખધ ઓક્સફર્ડમાં નથી. આ શિવાય આ જે
વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણુ હોય માટે એક પ્રવાસી અભિધાન આપી ચકે નહિ તે સ્વાભા-
વિક છે. સાંજે ગાડીમાં પાછા આવ્યા.

ଶ୍ରୀମତୀ ମାତା-ମାତା.

તા. ૩૦-૧૧-૧૩. રવીવાર.

લંડન.

અહીંના લોકોને કુતરાં પાળવાનો ઘણો શોખ હોય છે. અને કુતરાંની જાળવણી પણ બહુ રાખે છે. ધુરોપમાં આપણે ત્યાં કુતરાં પાળવાનો શોખ. હોય તેમ રખડતા કુતરાઓ જોવામાં આવતા નથી. ધુરોપમાં કુતરાઓને મોટા મોટા (મજલ) નોખ્યા શિવાય ફરવા દેતા નથી. પણ ઈંગ્લાંડમાં તેવું નથી. લંડનના લોકોને જાણી કુતરા બહુ પસંદ હોય છે. આ કુતરાં દેખાવમાં ચીળા ને કદરૂપાં દેખાય છે. છતાં તેમને આ જાત કેમ ગમે છે. તે સમજાતું નથી હાઇડપાર્કમાં એક બાગીચે કુતરાંનું રમવાન છે. અને અહીં શ્રીમંત લોકો પોતાનાં કુતરાને ઘડી તે ઉપર બપોરનાર કપર ચણાવે છે. આખા ધુરોપના પ્રવાસમાં આપણે ત્યાં જેમ કુતરાં લહે છે. એવા દેખાવ જોવા નહિ. બેલજીમ અને જર્મનીમાં તો મોટાં કુતરાં પાસે ગાડી બેંચાવે છે.

તા. ૧-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

લંડન શહેરનો રાજ્ય કારભાર હોંડ મેયર અધ્યક્ષ પણા નીચે કોરપોરેશન “ ગ્રીડ હોલ ” નામની ઇમારતમાં ચલાવે છે. ગ્રીડહોલ અને કોલ્હેન્ટ આ ઇમારત આજે જોવા ગયા. તે એક ખુણામાં ગાર્ડન મારકેટ. આવેલી છે. અને તેમાં જોવા જેવું ખાસ કંઈ નથી. નામાંકિત લોકોને અહીં “ ક્રીડમ ઓફ સીટી ” નું માન અહીં આપવામાં આવે છે અને પરદેશના રાજાઓને અહીં મીજબાની આપવામાં આવે છે. અહીંની લાયબ્રેરી અને પીકચર ગેલેરી જોઈ અમે કોલ્હેન્ટ ગાર્ડન માર્કેટ જોવા ગયા. આ લેંડમાનું ફળફળાદિતું મુખ્ય મારકેટ છે. અહીંયા સ્વચ્છતા ઘણી જણાઈ.

તા. ૨-૧૨-૧૩ મંગલવાર.

લંકન.

આજે નંચનલ પીચ્ચર મેલેરી જોવા ગયા. અહીં નામાંકિત પુરોપની ૧૬૦૦
હાથીઓ છે. આ સંગ્રહ કૃતીહાસ દૃષ્ટિએ સારો
નંચનલ પીચ્ચર મેલેરી. લૉડ' બાયરનનું મુસલમાન પોષાકમાં
ચિત્ર જોઈ અમને બહુ ગમત થઈ. સાંજે કૌંઝીમ
નામના ત્રાટકમુદમાં ટેવો પ્રદત્તિનો નાચ જોવા ગયા હતા.

તા. ૩-૧૨-૧૩ બુધવાર.

લંકન.

આજે વૉલેસ કોલેક્શન જોવા ગયા. આ સંગ્રહ એક શીમંત મૃદસ્યે કરેલો.
છે અને તેની પાછળ તેની બાયડીએ આ સંગ્રહ
વૉલેસ કોલેક્શન. દેશને અર્પણ કર્યો છે. આ સંગ્રહ ખીલ કાષ્ઠ સંગ્રહ
સાથે જોડી ન. દેવો તેને સ્વતંત્ર રાખેલો છે.
અહીંમાં ધણી કીંગડી ચીજો એકઠી કરેલી છે. એ જોઈ અમને પેલેસના રાગ-
વાદાની સ્મૃતિ થઈ. અહીંની વસ્તુઓ ધણી ખરી પ્રદાલન અને કારીગરોએ બનાવી
છે. અહીં જુદી જુદી વરેલની ૫૦ નક્સીદાર કીલ્કપીની પ્રખડીઓ જોઈ એકઠી કર-
નારના સોખની અમને બહુ નવાઈ લાગી.

ટેમ્સ નદીની નીચેથી કરેલું આ બોગદું જોયું આની લંબાઈ ૬૨૦૦ ફીટ

જલકેલ ટાલ.

બને પોખાઈ ૨૩ ફીટના બ્યામની છે. આ બના-
વવા માટે ૨૩ લાખ પૌંડ ખર્ચ થયા છે. આ
બોગદાનો પાંચમો ભાગ નદીને તળીએ છે. દરસાલ

અહીંથી દરલાખ ગાડીઓ બાય છે. અહીં ગાડીઓ ચાલતી હોય છે અને ઉપરથી
મોટ મોટી બોટો ચાલી બાય છે. એક બસમાં બેસી અમે બોગદાની સામેની
બાજુએ ગયા. બાજી વરેલું બોગદું જોઈ અમને બહુ નવાઈ લાગી.

તા. ૪-૧૨-૧૩ ગુરુવાર.

લંડન.

રેટ્સ પીઅર ઝેલરીમાં હાલના ઈંગ્લેન્ડ વિત્તકારોના સંમત છે. સર દેનરી
રેટ એમણે આ સમજાવણ માટે જંગો અને
રેટ્સ પીઅર ઝેલરી. વિવેા ખસીસ આપેલા હોવાથી આ
સંમતને તેમનું નામ જોડેલું છે. આ પછી
આર્મી.એન્ડ નેવલી કોઓપરેટીવ્ઝ કંપનીનો મોટો રોડઅર નોંધ સાધકાણે પાઠા
શુક્ર.મપર આવ્યા.

તા. ૫-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

યુરોપીઅન લોકોના બીજ બીજ રીવાજો નોંધ આપણને આશ્ચર્ય લાગે
છે પણ તેમના રીવાજ અને પોપાક ધણે ભાગે તે
અહીંના રીવાજો અહીંની દેશની હવામાન ને અનુકૂળ છે એમ અનુભવ
હવાને અનુકૂળ. પરથી સમજાય છે. જરી કાંટે જમવાનું પીપમાં
મેસી ન્હાવાનું હમેશાં બુટ મોંઘન વગેરે લુગડા
પહેરી રાખવાનું કે ઘરમાં જમતી વખતે પણ જોડા ન કાઢવાનું કે મંદિરમાં પણ
જોડા પહેરી જવાનું વિગેરે અનેક રીવાજો ખરું જોતાં અતિશય ટાઢથી ચરિર
સંરક્ષણ કરવાના હેતુથી પડેલા છે. એટલે તેમના આ રીવાજોનું અત્ર અનુકરણ
આપણા ગરમ દેશમાં પણ કરવાનું હકાપણ ભરેલું જણાતુ નથી અને ઘણી વખત
તો તે અટક્યલું ક્વાં માલુમ પડે છે.

તા. ૬-૧૨-૧૩ શનિવાર.

લંડન.

અમારે મિંગેસ ટકર માથે જોળખાણ ચર્મ હતી એટલે આજે તેના આમ-
વણુથી અમે તેને ત્યાં ચઢા પીવા ગયા. આ જાઉં ડેમસેલ નરીસ સાથે રહેતી હતી.
આ જાને બાઈઓ બહુ આધેડ હતી. અને બહુજ બોલાડીઓ હતી. મારી પત્ની
જોડે વાતચીત કરવા તેમણે ઘણી ધ્રુજ બતાવી પણ બાઈઓના અભાવે તે ધ્રુજ
શકી નહિ. તેમને ઘેર ગયા પછી મારી પત્નીએ જાવર કોટ કાઢી નાંખ્યો અને

અંદરનો દેશી પોપાક જોઈ તે બાઈઓ બહુ ખુશ થઈ. અને આ પોપાક તેમને બહુ ગમે છે એમ વારંવાર કહી જતાવ્યું. મ્હા પીધા પછી મીસ્ટ્રિ નારીસે અમારા હાથ જોઈ અમારૂં ભવિષ્ય જોયું તેમને હાથ જોતાં એટલું બહુ આવડતું નહોતું પણ પરીણાના મન ગમે તે પ્રકારે રાજી કરતા તેઓ મથતા હતા. અહીંથી પછી સાંજે ઘેર પાછા આયા.

તા. ૯-૧૨-૧૩ સ્વિવાર.

હાલન.

હાલનનું રસ્તા સારા અને સુધડ હોય છે પણ રસ્તામાં હજારો ખાટકીની દુકાનો જોઈ અમને કંટાળો આવતો. અહીંના ખાટકીની દુકાનો. લોકોમાં માંસાહારનો પ્રચાર ધણો હોવાથી આપણે ત્યાં જેમ ઠેર ઠેર મ્હા બીડીની દુકાનો છે તેમ અહીં ખાટકીની દુકાનો નજરે પડે છે. દુકાનપર બળદ, બકરાં, ઘેડાના ચામડાં કાઢી લટકાવેલાં હોય છે. તે જોઈ આપણને સ્ત્રીવરી મ્હડે છે. પણ એટલું મારું હતું કે અહિં ફળ ફળાદિ માત્ર જીંડુબ મળતું હતું. અને બગાળા વિગેરે દેશની પેઠે માંસ અને શાક શાકની દુકાન એક હોતી નથી.

આખા યુરોપ અંડમાં માંસાહાર સર્વ સાધારણ છે પણ દક્ષિણ યુરોપમાં ગરમ હવાને ક્ષિત્તે અનાજ ખાવાનો પ્રચાર થયેલ છે. છતાંવીમાં મકાઈ બહુ થાય છે. એટલે ત્યાં મકાઈની બાડી શેળી અને ટામટાની કઢી ખાવાનો રીવાજ છે. ઉત્તરમાં માંસાહાર વિશેષ છે. રોજ માંસ ખાધા શિવાય તેમનું પેટ બરાનું નથી તોપણ અહીં માન્યાહાર પર રહેનારા મળી આવે છે. આ સ્વતંત્ર વિચારના દેશમાં કેમ પ્રકારનો બાધ આવતો નથી.

તા. ૯-૧૨-૧૩ સોમવાર.

હાલન.

નાતાલ પાસે આવવાથી દુકાનો સજુગારવા લાગ્યા હતા અહીં નાતાલમાં

નાવાલની તૈયારી.

સારી સારી ચીજો ખરીદી પોતાના સગાવડાલા
અને ઝોળખાણવાલાને ભેટ મોકલાવવાનો રીવાજ
હોવાથી આ વખતે માલનો ઉપાડ ઠીક થતો. અને

ખજાર પણ ખુબ ભરાતો હતો.

અહીં ગાડીવાળા-મુટ પોલીસ કરનારા-મજૂરો વીગેરે વર્તમાન પત્રો વાંચે
છે અહિં પ્રાથમિક કેળવણી ખુબ પ્રસારેલી છે. રેલ્વેમાં બેઠેલા હોદ્દાએ તો દરેક
જણ વર્તમાનપત્ર કે માસિક વાંચવામાં શુંચાયેલો હોય છે. થોડો વખત પણ તેઓ
નકાગો શુભાવતા નથી. આ ઉપરથી અહિંના લોકોને વાંચવાનો શોખ કેટલો છે.
તે સહેજ સમજારો, આને લીધે વર્તમાન પત્રો પણ પુરુષની નીકળે છે અને તેની ત્રણ
લાખ પ્રતો ખપી જાય છે. નવી ખજાર આપવાની દરીદ્રાઈ ચાલે છે અને કાલે એક
ખનાવ બન્યો તેના ચિત્રો ખીજો દીવસે સવારે પેપરમાં દેખાય છે વળી સચિત્ર દૈનિક
પત્રોની કિંમત પણ કંઈ વધારે હોતી નથી.

તા. ૬-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંકા.

આજે સવારે સાયન્સ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા. આ મ્યુઝીઅમ પહોં મોટું
હોઈતેમાં અનેક યંત્રો સંમંદી રાખ્યાં છે. અને
સાયન્સ મ્યુઝીઅમ. તે જોવાં અમને બે દિવસ લાગ્યા. અહિં દરેક
જાતનાં યંત્રો જુના વખતથી તે આજુ કાજ સુધીના
બધા નમુના સહિત ગોઠવેલા હતા. અને વળી યંત્રોનો ઉપયોગ સમજાય માટે તેને
આલું રાખવામાં આવે છે. આ મ્યુઝીઅમ ખાસ જોવા લાયક છે. આજે એક
ભાગ જોઈ પુરો કર્યો આવતી કાલે બીજો ભાગ જોવાનું ઠરાવ્યું.

તા. ૧૦-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંકા.

હવે પ્રમાણે આજે પુનઃ સાયન્સ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા તેમાં જ્યોત્સીષ

શાન્ત સંબંધમાં અનેક ધરો મુકેલાં હતાં. પણ સાવનમ અગ્રીયમ જોવાનો તેની અમેાને માલિની ન હોવાથી જનારને ખાનને દિવસ.
જિવારને જોઈ બાહાર પડ્યા. પછી ત્યાંથી પાસેજ રાયલ સ્કુલ ઓફ નિલ્સ વડેમ જોવા ગયા ત્યાંનાં કામોના નમુના પણ સાગ હતા પણ તે પ્રમાણમાં કીમત ઘણી બારે હતી.

તા. ૧૧-૧-૧૩ ગ્રેવાર.

લંડન.

આજે અમે કેટલસો જોવા ગયા. એક ચીલ્ડ્રીમ શી હતી સારા જાનરો નીપજની નાંસતો ખોસક વધારે કેમ મળે માટે કેટલસો.
આવા પ્રદર્શન કરે છે. અહીંઆ પણ બાદશાહ વરદથી જાનરો મોકલવામાં આવે છે. એક લાઈ વરદથી એકબજાર આવ્યો હતો તે એટલો પુટ હતો કે તેની પીઠે દોઢ શીટ પડેાગી હતી. તેને ૫૦ પો !નું કનામ મળ્યું હતું. આ જોવા ઘણા મામડાના લોક આવ્યા હતા તે બજારનું સરીર કનારી વપાલી જોવા હતા. તેમાં માંસ વધારે છે કે ચરબી ? અને કેટલાક બજારના કાનમાં બુમ પાડી તેનું પાણી જોવા હતા. અહિંમાના પ્રાણીઓ જોઈ અમને બહુ આનંદ થયો પણ જ્યારે અમને ઈની ખર પડી કે આ બધા પ્રાણીઓ પ્રદર્શન પુરૂ થતાં પારજ ખાવા માટે હલાલ કરવામાં આવશે ત્યારે અમને બહુ ખેદ થયો.

સાંજે પોલી ટેકનીકની સરથા જોવા ગયા. અહીં અનેક વજેહના જુનર શીખવવામાં આવે છે. લાઈ લીચ ઓફ કાકર નાનના હાર ગૃહરથે આ સરથાને પરમ હજાર પોડ બર્સીમ આવ્યા છે. જાજ સુધીનાં જે લાખ વિદ્યાર્થીઓએ આ મરથાનો લાભ લીધો છે અનેક ધધામા ઉપયોગી પડે એવું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન અહીં મોટા ઉત્તરના કોલેને પણ રાની રાજાના વર્ગોધી અપાય છે. અહિંયા ન્હાની ઉમરના ઘણા નિધાર્થીઓ હતા. અહીં આવાં નાના બાળકોને પ્રાથમીક જ્ઞાન સાથે ધધા શિક્ષણ અપાય છે જારી એક નહિ પણ મેટ્રો શાળાઓ આપણા દેશમાં ઉપડનાથી ખાન જરૂર છે અને આવી રાજાઓનાંજ જો આપણા કારીનર વર્ગ કેળવણી તોજ આપણે સુદીન થાય. યુગપીયન સ રતિ વધારવાનો આધાર આ રીજ સરથાઓને છે.

તા. ૧૨-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

અમે લંડનમાં હતા ત્યાંથી દરરોજ જ્યારે લામ-સની મહાની દુકાનમાં

લામ-સની દી શોપ્સ.

ઉપહાર કરતા હતા. મી. લામ-સ મુજે ધણે ગરીબ

હતાં પણ આ ધંધામાં તેને મશ મળ્યો અને આજ

તેની આશરે બસો દુકાનો ચાલે છે. અને પાંચ દસ

મોટી દુકાનો છે. આ દુકાનો ધણી બપોરે હોય છે. દરેક ભીતને તથા તળીએ

આરસ જડેલા હોય છે. વળી છરી કાંટા ચાંદીના હોષ સ્વચ્છ અને સફાઈદાર રહે

છે. તેમજ ખાવાનું ચોખ્ખું અને તાજું હોય છે. અહીં આવ્યા પછી ખીજી કોઈ દુકાન પર

જવાનું મન થતું નથી. આ માલીકની છલંડના બીજા શહેરોમાં પણ અનેક દુકાનો

છે. દરેક ધંધો આવી રીતે મોટા પ્રમાણમાં ચાલતો હોય આપણને તે વિષે ધણીજ

નવાઈ લાગે છે. આપણે ત્યાં જેમ લીધેલી મહા વખણાય છે. તેમ

અહીં લામ-સની મહા વખણાય છે. અહીં મહા ધણીજ સરસ બનાવે

છે. મને મહા પીવાની ટેવ નથી તોપણ અહીં મહા પીવાનું મન થઈ

આવતું. અહીં જે સામાન બનાવવામાં આવતો તે સાંજે વધે તેટલો બધો ગરીબ

ગરબાને બહેચી નાંખવામાં આવે છે. વળી દુકાન પર ગામન આવું હોય છે. ભાવ

પણ તેના કંઈ બીજા કરતાં બહુ ભારે નથી અને અત્યંત ધરાકોની સંખ્યાથી તેના

સારો નિભાવ થાય છે. લંડનમાં આ દુકાન ધ્યાન ખેંચ્યાં વગર રહેતી નથી.

તા. ૧૩-૧૨-૧૩ શનિવાર.

લંડન.

લંડનમાં જાહેર ખખરોનો ધણો સુકાળ દેખાય છે. ડ્રામની ખન્ને

ખાણુએ રોસનની ભીંત ઉપર ટકુબરેલ્વેના

જાહેરખખરોનો સુકાળ. રૂબામાંથી રોસન ઉપર દાદર ચઢતાં દરેક

પગથીયા ઉપર ચોપડેલી હોય છે. આપણા વરજ

જાહેરખખરોનો ઉપયોગ વધારે પ્રમાણમાં થતો જાય છે, ખરો પરંતુ લંડનમાં

જો ત્યાં અતિથમ પ્રમાણમાં હોનાથી આશ્ચર્ય લાગે છે. માણસોના શરીર ઉપર

પણ જાહેરખખરોનાં પાટીમાં લગાડેલાં હોય છે. લોકોનું ધ્યાન વધારે ખેંચવા

માટે કેટલાક તો નોકરોના મોઢે કાળો રંગ લગાડી તેની પાસેથી જાહેરોનો

વહેચાવે છે.

તા. ૧૪-૧૨-૧૩ રવિવાર.

લંકા.

લંકામાં રહી કાલ્યાણ આ દેશના સિદ્ધાચાર જોવામાં આવ્યા તેનું વર્ણન
અને અરવાને નહિં જણાય. અહીં અંગ્રીએને અતિ-
અહિંના સિદ્ધાચારના કેટ- થય માન આપવામાં આવે છે. રસ્તામાં જતાં એક
લાક સ્મુજ પ્રકાર. અહીં કંઈક વસ્તુ પડી જાય તો તે ઉચ્છેદ લઈ તેને
આપવા માટે આસપાસ ચાલતા પુરોમાં એક
જાતની હરીશાખ ચાલે છે. જે પુરુષ આ પ્રમાણે ચીજ લઈ આપે તે તો અહીં
રોપી ઉતારી નમન કરે છે. અને પેલી સ્ત્રી તેને અમાર માને છે. એટલે જેસો
પુરુષ સંતુષ્ટ થઈ આવ્યો જાય છે. સ્ત્રી જાતીને માફ કરવી એ સમ્મતતા જણાય
છે. સ્ત્રી જાતી પશુ સ્ત્રીએને વરવ માર્ગ આપે છે. કુટુંબચી જહારની બાબત
પુરુષને ચાલી સ્ત્રીએને અંદરના સુરક્ષિત ભાગમાં ચાલવા દે છે. આ રીતજ
જહારના લોકો સમજતા નહિ હોવાથી ધણીયાર અડચણ આવી જાય છે જમવા
બેસા હોય એ ત્યારે આપણી પાસે બેઠેલી સ્ત્રીને શું જોઈએ છે તેની આપણે
કાળજી રાખવી પડે છે.

કોઈને ઘેર મળવા જઈએ ત્યારે બારણે આવરકાંડ રોપી વગેરે મુઠી પછી
અંદર જવું જોઈએ. કોઈને મળવા જવા માટે અમુકજ વરેલનો પોપાક પહેરવે
જોઈએ. અને ટાક ન હોય તોએ હાથ મોજાં રાખ્યાં જોઈએ. અહીં પહેર-
વેલની ચીવટ ધણી છે. જમતી વખતનો પોપાક જુદો, નાટક જોવા જવાનો જુદો,
કોઈને મળવા જવાનો જુદો, ટેનીસ રમવાનો જુદો, શરવા જવાનો જુદો, સુતી
વખતનો જુદો, એવા અનેક પહેરવેલ પહેરવા પડે છે. અને આ બાબતમાં
ફેશન વરેલ થઈ કરતાં પણ વધારે સખ્તાર્થ રાખવામાં આવે છે. અને તેટલી ટાક
હોય તોપણ સ્ત્રી જોડે શોકદેડ કરતા પહેલાં હાથનું મોજું કલાડવું જોઈએ. પરમાં
સ્ત્રીઓનાં કપડાં મુકવવા નાખ્યાં હોય ત્યાં જવું અસમ્મતપણું જણાય છે. તેમજ
વગી સ્ત્રીઓનાં કપડાં વેચતાં હોય ત્યાં પુરુષથી જવાય નહિ. કોઈને ત્યાં જઈ
પાવખાતું ક્યાં છે એમ પૂછાય નહિ પણ હાથ પોવાની જગ્યા ક્યાં છે એમ પૂછવું
જોઈએ. તેજ પ્રમાણે “ ચે કુ ” “ સોરી ” વગેરે ચખ્ખો તો બારંબાર વપરાય એ

કેટલીક વખત તે આવા ચબ્દો સાવ અમરતા બોલે છે. અને આવાની સમ્યક્તા પશ્ચિમ વધારેલી માલુમ પડે છે. અને મુસલમાની ભાષામાં જેમ આપણે હદ કરતાં વિશેષ સમ્યક્તા જોઈએ છીએ તેવો વખત બાસ થાય છે.

તા. ૧૫-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંકા.

વિલામતમાં ધાન્યાદારી પદાર્થો સારા મળી ચક્રતા હોવાથી ધાન્યાદારી

લોકોની સારી સવડ થાય છે. આપણી ત્યાં જેમ અગ્રેજી પદ્ધતિના કેટલાક ડાંગરના પૌઆ થાય છે તેવી રીતે અહીં ધડના ધાન્યાદારી પદાર્થો પૌઆ બનવામાં વેચાય છે. અને ફોર્સ કહે છે. આ પદાર્થ આવામાં બહુ મીઠો લાગે છે. અને તેમાં દૂધ ખાંડ નાખવામાં આવે તો બહુ સ્વાદ આપે છે અને ધડનો પદાર્થ દોષ ટાળમાં બહુ ગુણકારી છે. આના ડબ્બા દરેક નાના મોટા ગામમાં પણ મળે છે. અહીં ભોડો આનો સવારે તેમજ બપોરે ઉપયોગ કરે છે. તેમજ "રોડેડબીટ" નામનો ધડની સેવી જેવો એક પદાર્થ મળે છે તેપણ સારો હોય છે. રોજ રોજી ખાતાં કંટાળો આવે ત્યારે આ પદાર્થ સારા લાગે છે. અહીં ખાંડના છુરાને "ફાઈનિ ગુમર" અથવા "કરટ્ટી ગુમર" કહે છે. તે આ યૌવની સાથે ખવાય છે. વળી ખેડના ટકડા કરી તે પર મીઠાણુ ચોપડી તેને ગરમ કરી ભોડો ખાય છે તેને "ટોરટ" કહે છે. આ સિવાય અનેક જાતના ફળ અને મસાઈ કેકોશણુ વેચાય છે. એટલે અહીં ધાન્યાદારી લોકોને બહુ અડચણ પડતી નથી.

તા. ૧૬-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંકા.

અહીંના "લોકોર્ટસ" આજે જોવા ગયા. આ કોર્ટની ઈમારત પશ્ચીમી છે. અને ગયા ત્યારે કોર્ટમાં કામ ચાલતું હતું તે અમે ઝલેરીમાં બેસીને જોયું. કોર્ટનો દેખાવ આપણે ત્યાં હોય છે તેવોજ હતો. ન્યાયા-

લોકોર્ટ.

ધારી માથે મહેલ વાળની ટોપી પહેરી બેસે છે તે ધર્મો રમુજ દેખાય લાગે છે. ન્યાયાધીશને ચોરા વાળ ચપ્પ પરડો હોવો બેઠકે એ આ રીતજનો મુજ હેતુ સમગ્ર છે. કોર્ટના સિપાઈના ગળામાં પદા હોવા નથી.

કેમીનમાં જેમ વિદ્યાર્થીઓ રહે છે તેને કોલેજ કહે છે. તેમ અહીં વિદ્યા-

ર્થીઓને ગહેવાની જગ્યાને “ ઇન્ટેપલ ” એવું

ઈન્ટેપલ.

નામ આપેલું હોય છે અહીં બેરીસ્ટરની પરિક્ષાને

અભ્યાસ થાય છે. આ જગ્યાઓ કોર્ટની નજીકમાં

હોય “ લોઈનપ્લન ” “ ગ્રેજુન ” “ ગ્રિડલેપલ વગેરે વિખ્યાત જગ્યા બેઠ. આ ઇમારતો પણ જુની છે. અને તેમાં ખાસ જોવા જેવું કંઈ નથી.

બર સીયાળો હોવાથી દહાડો બહુ ટૂંક થઈ ગયો હતો. સવારે આઠ વાગે

સુરોદ્રય થાય તે માંજે ચાર વાગે અસ્ત પામી

હુંકો દહાડો.

જાય. આથી ઉલટું ઉનાળાનાં ચાર વાગે સૂરજ

ઉગી રહે આઠ વાગે આશમે છે.

તા. ૧૭-૧૨-૧૭ સુપવાર.

લંડન.

આજે અમે મહારાણી વીક્ટોરીઆની ઈ. સ. ૧૮૯૭ માં થયેલી ડાયમંડ

જ્યુબીલીની યાદગીરીમાં ઉભુ કરેલું “ ઇમ્પીરીયલ

ઈમ્પીરીયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઇન્સ્ટીટ્યુટ જોવા ગયા. બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં

જે જુદાં જુદાં પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે તેનું અહીં

મોટું પ્રદર્શન કરેલું છે. આને લગતી એક “ લેબોરેટરી ” એટલે પ્રયોગ શાળા

છે કે જેથી દરેક પ્રદર્શ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે સપ્રયોગ જોઈ શકાય. જુદી

જુદી બ્રિટિશ વસાહતોમાં શો શો માલ પેદા થાય છે. અને કેટલો માલ આવે

છે, અને જાય છે, તેની મોઢ મોટા અક્ષરે બીતાપર ચોહોડેલી હતી.

અહીંઆ કેનેડાની માહિતી ધણીજ ઉત્તમ રીતે બતાવેલી હતી. અને તે

દેશના જુદા જુદાં ચીજો તસતીરો વિગેરે ઉપરથી તે દેશ કેવો રમણીય હશે તે

સહજ સમજી શકાયું હતું. છેક ગરીબ માણસ ત્યાં જઈને રહેતો થોડા વખતમાં

કેમ શ્રીમંતુ બની શકે છે એના દેખાન અહીં બતાવ્યા હતા. એટલે આ ઇન્સ્ટીટ્યુટ

એક હિંદુ એવો પણ છે કે વિલાયતના લોકો બહારની વસાહતોમાં જઈ ત્યાં પોતાનું જાગ્ય અજમાવે અને આવી રીતે પરદેશમાં જ્યાં માટે જે જે માલિકિ મેદાને તે સમગ્રી ત્યાં પુસ્તક રૂપે ઑશીસમાંથી મફત મળે છે. આ પ્રદર્શન એક-દર બિટિય સામાન્યની સમૃદ્ધિ દેટલી છે તે જણાવવા માટે ખાસ જોડું આવશ્યક છે

તા. ૧૮-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંકા.

આજે બપોરે " વિક્ટોરીઆ પિંચર પેલેસ " નામના સિનેમાના થીયેટરમાં ગયા અને ત્યાં વિક્ટોરીઆ ગણીના જીવન

વિક્ટોરીઆ પિંચર પેલેસ ચરિત્રના દેખાવો જોયા. દેખાવો ધણા સારા હતા. થીયેટર. વિક્ટોરીઆ ગણીનો પતિ પ્રિન્સ આલ્બર્ટ પોતે

રાજા ન હોવાથી તેને રાણીની પાછળ પાછળ

ફરતું પકડતું હતું તે જરા અમને આપણા રીવાજને લીધે ધણું વિચિત્ર લાગ્યું.

તા. ૧૮-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંકા.

આજે રાત્રે નેશનલ હન્ડીયન એસોસિએશનના સેક્રેટરી તરફથી આ

પાર્ટીનું આમંત્રણ આવેલું હોવાથી અમે જમીને

નેશનલ હન્ડીયન એસોસિ- ત્યાં ગયા. આ મસ્જા હિંદુસ્થાનમાં સુધારા એશન. કરવાને અને જેળવણીનો પ્રયત્ન કરવા માટે સ્થપા-

એલી છે. આ સમિતીમાં હિંદુસ્તાન તેમજ વિલા-

યતના મોટામોટા લોકો સમાવે તથા આશ્રય દાતા છે. અને વિલાયતમાં જાણવા

વિદ્યાર્થી આ સંસ્થામાં ઉત્પાદ લખે ભાગ લે છે. એટલે હિંદુસ્તાનના લોકોને

અહીંના લોકોમાં હળવા માટે આ મસ્જા ઉત્તમ માધ્યમ છે. અહીં શુક્રવારે રાત્રે

રાજા આ પાર્ટી યાવ છે. અને બધા લોક એકઠા થાય છે. આ સંસ્થાના

સેક્રેટરી મિત્ર એડ અમીની બધા જોડે ઓળખાણ કરાવી અને આમારું બહુ

સ્વાગત કર્યું. અને ગાના ત્યાં કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓ એક ફાગ્મ કરવા હતા

તે પુરૂં થવા પછી અમોરી સાથેના દાણે માસ્તરે એક બગ્ચા ગાયું. કેટલી
અમોર હોશીઓ દેવાં પોતાક પહેરીને આવી હતી. કેટલાક મહાં શેત્રંગ
વિગેરે રમતા હતા. રમતનમતમાં આ પ્રમાણે વખત પુરૂં થઈ રાત્રે દસ વાગે
હતા પી બધા વીખસઈ ગયા.

તા. ૨૦-૧૨-૧૩ રવિવાર.

હાંડન.

આજે હાંઈ ખાસ કામ ન હોવાથી હાંડેટ પાસેના પુલ નજદીક મરી-
ઓનું બગ્ચર જોવા અમે ગયા. અહીં અનેક
હાંડેટ પાસેનું મગોનોનું બગ્ચીઓ હોશીઓને રમવાનાં નાનાં રમકડાં
બગર.
ચિત્રો વિગેરે પરસ્પર સમાન વેચતી હતી
અને દરેક ચીજની કિંમત એક આનો દોવાથી
બહુ લોક એકઠા થઈ હતા.

અહીંથી પછી અમે શેટપોલના મંદિર પાસેના બગ્ચરમાં ગયા. એક
દુકાનદાર અમને બહુ અમલ કરી પોતાની
છેલર ખંડીની દુકાનો. દુકાનમાં હાંડેટ ગયો. અહીં તે અમે ના પાડતા
હતાં જાનજાતની સોનાની ષડીઆળો ખતાવવા
લાગ્યો. પછી અમે કંઈપણ લીધા વિનાય બહાર આવ્યા એટલે કચકચ કરવા
મંડ્યો. અને મારી દુકાનપર આવી મારો વખત બગાડ્યો. એમ કહી
અમને દોષ દેવા લાગ્યો. અમે એમ જાણુતા હતા કે વિશાપતમાં દુકાનદારો
પોતાના માલની એકજ કિંમત રાખે છે પણ આ દુકાનમાંતો હિંદુસ્તાની
પેકેજ માણસ જોઈ ખાસ બતાવવામાં આવતો હતો. નિ રૂડેસમનને જ્યારે
અમે આ દુકાનકલ કહી ત્યારે તેણે કહ્યું કે હાંડનમાં આવી અનેક દુકાનો છે
અને નવા માણસો છેવરાઈ જાય છે મારે અજાણ્યા માણસે બહુ સાચવવું છે
એ વાતની હને અમને ખાતી થઈ.

તા. ૨૧-૧૨-૧૩ રવિવાર.

હાંડન.

આજે બહુ થક હોવાથી અમે બહાર ગયા નહોતા. અહીં રૂઢ, માંખણ

પુષ્કળ મળે છે. પણ ધી વાપરવાનો બિલકુલ અહીંના ધી મળતું નથી. રીવાજ નથી. માખણમાં પગ મીડું મેળવવામાં આવે છે એટલે માખણનું ધી સાડ થતું નથી. માખણ દૂધ વસોળાને કાઢે છે એટલે આપણા દહીના માખણ જેવો મીઠાશનો સ્વાદ તેમાં આવતો નથી. જે લોકોને ધી વનર મુદ્દલ ચાલતું નથી, તે હિંદુસ્તાનથી ખીના કાપ્યા મંગાવે છે. અમે રહેતા હતા તે દેશી લોકોનું ઘર હોવાથી અહીં ધી આવતું હતું. અહીંના લોકોને ધી બીલકુલ ભાવતું નથી તે એટલે સુધી કે રાંધનારી બાઈ ધી વાળા હાથ ચામ ત્યારે સાચુથી ધાઈ આવતી હતી એટલી બધી ગંધ તેમને ધીની આવે છે.

વળા અહીંના લોકોને મસાલાવાળા પદાર્થ બીલકુલ ભાવતા નથી. અહીંના લોકોની રસોઈ સાવ સાદી હોય છે એટલે અહીંના લોકોને મસાલાના દરેક પદાર્થને બાંધી તેમાં માત્ર મીડુંજ નાંખે પદાર્થ ભાવતા નથી. છે. એ લોકોને મસાલાની ટેવ ન હોવાથી આપણા પદાર્થ તેમને ભાવતા નથી. વળા અમે અહીં મળતું " મારજરીન " નામનું જોપરેલમાંથી કાઢેલું માખણ જોઈએ. તેપણ દેખાવમાં દૂધના માખણ જેવુંજ હતું. અને કિમતમાં બહુ સોડું તે જોઈ અમને આ લોકોની રસાયણિક કળા માટે બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

તા. ૨૨-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લ'કન.

અમે આજે લ'કન યુનિવર્સિટી જોવા ગયા પણ વર્ગો ચાલતા હોવાથી તે જરોખર જોવાઈ નહિ. ત્યાંથી અમે આલખટ્ટ આલખટ્ટ મેમોરીઅલ હોલ- મેમોરીઅલ હોલ જોવા ગયા પણ તે બધ હતો. માં થાણું. આજે રાત્રે અહીં એક મોટું ગાણું થવાનું છે એવું અમે ત્યાં વાંચ્યું એટલે અમે તેની ટીટીટા દાદી. અને રાત્રે પાંચ આગ્યા. આ હોલ પહોંચી બન્ય અને મોટો છે. એક નાટકશાળાની જેમ તેમાં છ મજલા હોઈ એકદર આઠ હજાર માણસ બેસી શકે એવી ગોઠવણ છે. રજેન્સર એક હજાર માણસ ગાનારા બેસે છે. પાંગરો

ત્રીજો અને પાંચસો પુરો એકજ તરફનો પોપાક પહેરી જુદા જુદા વાજો સાથે એક ગાણું ગાવા લાગ્યા તે ત્રણેયર ધણુજ ભગ્ન હતું. આ ગાણું થઈ રહ્યા પછી એ ત્રણ ગાનારીઓએ ગાયું. સત્રે ખારવાગે અને પાછા ફર્યા.

તા. ૨૩-૧૨-૧૩ મંગળવાર.

લંડન.

હવે દિવસે દિવસે ટાઢનું પ્રમાણ વધતું ગયું. હવે તો એટલી બધી ટાઢ પડતી હતી કે ઘરનાં બધાં બારી ખારણાં બંધ ટાઢ બહુજ પડવા લાગી. કરી અંદરની સગડી પામે એવી રફીએ તોપણ ટાઢ વાય. અગારા વરફ છાતી રોકીએ તો વાસે ટાઢ વાય. અને વાસો શેડીએ તો છાતીએ ટાઢ વાય આ કરતાં તો આપણો ઉંઠાળો સારો એમ અમને લાગ્યું. વગી ટાઢના દહાડામાં બહાર થોડો થોડો વરસાદ પણ પડવા કરે એટલે બહાર જવાનું કંઈ મન થાય નહિ.

ધણા લોકોએ મને અહીં જમીન કેવી છે એવો પ્રશ્ન કર્યો હતો તો અહીંની જમીન આપણા દેશ જેવીજ છે. પણ આપણા અહીંની જમીન, જેની અહીં થતી નથી. કેટલાક લોકો આમાં બટાટા ખીટ વગેરે ધાય છે. અને કેટલાંક અનાજ પણ ધાય છે. ટુવ ઝાડ વિગેરે આપણા દેશથી જુદાજ પ્રકારના છે. આપણા દેશ જેવું વન અહીં ભાગ્યેજ દેખાય છે.

તા. ૨૪-૧૨-૧૩ બુધવાર.

લંડન.

આજ પણ ટાઢ બહુ જોવાથી અને બહાર ગયા નહિ. કેટલાક લોકો એમ સમજે છે કે વિલાયતમાં ધણાખરા લોકો હાટલમાં જમે છે પણ તે ખોટું છે. અહીંના હાટલમાં જમતા નથી. પણ પણ બધા લોકો પોતપોતાને ઘેર જમે છે. પણ બધેરે બહાર કામ માટે જાય ત્યારે બપોરનો નાસ્તો ખાસેની હાટલમાં જઈ કરી આવે.

છે. એ ઉપરથી આ બોરી સમજીત થઈ હોય એમ લાગે છે સવારની શીરા-
મણી તથા રાત્રે જામણ હમેસ દરેક અદરજ પોતાને ઘેર કરે છે. અહીં રાંધવાનો
ત્રામ આંપણા નેટવો નથી. કેનકે અહીં આસ કે લગડીપર રસોઈ કરવાની
હોઈ ખુમાડોનો ત્રાસ થતો નથી. તેમજ રોટલી, માખણ, મુરખ્ખો વિગેરે
પદાર્થો બજારમાંથી તયાર આવતા હોઈ તેમને માત્ર સાક બાછકે માંસ મટનજ
રાંધવાનું હોય છે અને તે વળી સાવ સાફ હોવાથી તે રાંધવામાં બહુ કડાકટ
થતી નથી. એટલે દરેક જણ પોતાને ઘેર થોડા ખર્ચે જમે છે. માત્ર મુસાફર
લોકોને હોટલમાં રહ્યા વગર છુટકો હોતો નથી.

તા. ૨૫-૧૨-૧૩ ગુરુવાર.

લંડન.

આજે નાતાલનો વહેવાર હોવાથી આપણી પેઠે વાર વહેવારે સાફ
આવાનું કરીએ છીએ અને સમાવહાણને જામવા
નાતાલનો વહેવાર. બોલાવીએ છીએ તેમ આજે અમારે ત્યાં પણ
મીઠાન્ન કપુ હવું. અને મહેમાન પણ બોલાવ્યા
હતા. અમારી બાઈએ મીઠો ભાત સીરો અને સાકમાછ ઉત્તમ બનાવ્યા હતા
એટલે મંડળીમાં જમવાની બહુજ લહેજત આવી હતી. વળી બપોરે મ્હાની વખતે
ફ્રિસ્ટમસ કેક (એક મોટી ગળી રોટલી) આણેલી હતી તેનો અમે બધાએ
ઉપયોગ કર્યો. આજે બજારમાં ખુબ રોસનાઈ થશે એવી આશાએ અમે ગયા તો
સર્વત્ર મુનાકાર આજે બંધી દુકાનો બંધ હતી અને ઘણા ખરા લોકો વહેવારમાં
બહાર ગામ ગયા હતા.

તા. ૨૬-૧૨-૧૩ શુક્રવાર.

લંડન.

આજના દિવસને એકસીંગર કહે છે. આજ પણ બંધી દુકાનો બંધ હતી.
આજે નાતાલના વહેવાર આટે મિ. પવાર રહેતા
આ વહેવારનો એક વિચિત્ર હવા ત્યાં તે ઘરની માલખાણીની છોકરીઓએ
રિવાજ. બ્રાસ પાર્ટી કરી હતી બ્રાસ થઈ રહ્યા પછી
કેટલાક યુગપીઅન વિદ્યાર્થીઓ ને તેની સાથે

રહેતા હતા તેમણે એવું કહ્યું કે “ જો અમે આજ અમારે ઘેર હોત તો અમારી બેનો અમને ફેટલીએ બચ્ચીઓ બગત ” એ ઉપરથી પેલા વિદ્યાર્થીઓને ખુબ બચ્ચીઓ કરી આ વાત સાંભળી અમને બહુજ નવાઈ લાગી વળી જો આપણા હાથમાં આ દહાડે જો એક અમુક પ્રકારના આડની ઘણી હોય તો ગમે તે બાપડી પાસેથી બચ્ચી માંગી શકીએ એવો અહીં રીવાજ છે.

હાંડનની હવામાં એકદમ ફેરફાર થઇ જાય છે તેનો આજે અમને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો. સાંજે બહાર ફરવા ગયા તો એકદમ અહીંની હવામાં વારંવાર ટાંક કમી થઇ જઇ વાપ લાગતું માંડયો. અહીં થતો ફેરફાર. જો સારો તડકો નીકળ્યો છે હરી બહાર નીકળીએ તો વચમાંજ વરસાદ આવે છે. અને વરસાદ છે હરી હવે હવે નીકળીએ તો થોડીવાર પછી તડકો નીકળે છે. એટલે અહીંની હવામાં ધણેજ જલદી ફેરફાર થઇ જાય છે.

તા. ૨૭-૧૨-૧૩ રવિવાર.

હાંડન.

આજે અમે વિમાનના બેલ જોના હેડનના મેદાન પર ગયા. આજ ટાંક પહુ ધણી હતી અને વરસાદને લીધે કાલ પહુ થયો. ચાતેપુષ નામના વૈમાનિકના હતો પહુ બેલ જોવામાં કઇ અડચણ આવી નહિ. ચાતેપુષ નામના ફ્રેન્ચ વૈમાનિકે ચાલોટ ખાવાના ઉત્તમ પ્રયોગ કરી બતાવ્યા. હજારેક કુટ કુટ્યુ વિમાન એકદમ બધે કરી તીવ્રે ઉતારી પાહુ એકદમ ચલાવી તે ઉલટી મુલટી ચાલોટ ખાતો હતો. આ ઉપરથી વિમાનની કળા આ લોકોએ ફેટલી બધી માધી છે તે જણાયુ પાછા ફરતાં ધણીજ ગર્દી હતી અને અમને તેરમી ટ્રામમ. જગ્યા મળી તે ઉપરથી કેવી ગર્દી થઇ હશે તે સમજી શકાયો.

તા. ૨૮-૧૨-૧૩ રવિવાર.

હાંડન.

યુરોપીયન લોકોમાં આપણા જેવો જાતિભેદ નથી પણ જુદાજ પ્રકારનો.

બેદ છે એમ ધણી કહે છે. યુરોપમાં સંમતિ પ્રમાણે યુરોપિઅન લોકોમાં આપણા ઉંચા નીચા ગણાય છે એ ખરું પણ તેથી કરી જેવો જાતિબેદ નથી. કંઈ રોડી કે બેટી વ્યવહાર બંધ થતો નથી.

એક ટેબલપર ઉંચા નીચા જમતા નથી, એ ખરું પણ પીરસનારા સંધનારા વિગેરે લોકો મને તે હોય તો પણ ચાલે છે. શ્રીમંત જો ગરીબ જોડે પરણે તો થીમતો તેની નિંદા કરે છે. ખરા પણ તેથી તે કંઈ સાવ નાત બહાર થઈ જતો નથી. આ ઉપરથી અહીંનો જાતિ બેદ આપણા નેટલો તિવ તથા કડક નથી તે સહેજ સમજાશે. આજે સાંજે બહાર માત્ર સહેજ ફરી આવ્યા હતા.

તા. ૨૯-૧૨-૧૩ સોમવાર.

લંડન.

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજીનો પ્રચાર ઘણો થયેલો હોવાથી એમ ધણી લોકો જાણે છે કે યુરોપમાં અંગ્રેજી ધણીને આવડતું યુરોપમાં ભાષા બિન્નાત્વ હશે પણ તે તદ્દન ખોટું છે યુરોપમાં ભાષા બહુ છે. બિન્નાત્વ ધણું જ છે. અંગ્રેજી ફ્રેંચ જર્મની વિગેરે અંદર અંદર રોડી બેટીનો વ્યવહાર કરે છે પણ તેમને એક બીજાની ભાષા આવડતી નથી. આગમણીનું આટલું બધું સાધન છતાં એક બીજાની ભાષા શીખવાની કોઈ પરવા કરતું નથી. બ્રિટીશી બંદરે હજારો અંગ્રેજ આવે છે તોપણ એક પણ મજૂર થોડુંક અંગ્રેજી જાણતો નથી. એક બંદરના આરજ હોકરીઓ થોડુંક અંગ્રેજી જાણે છે પણ ફ્રેંચ બંદરખર કે જ્યાં હરેશ વિલામત જોડેજ સંબંધ છે ત્યાંના મજૂરોને ફ્રેંચ ભાષા શિવાય કંઈપણ આવડતું નથી. આ જોઈ અમને તો બહુજ નવાઈ લાગી. અમે રિફાથી બહુ મુસાફરો આવતા હોવાથી મોટામોટી હોટલોમાં પીરસનારા એક બે ભાષા જાણનારા રાખે છે. પણ સામાન્ય લોકો પોતાની ભાષા શિવાય બીજી કંઈ સમજતા નથી. માત્ર વિદ્વાન લોકો જો ત્રણ ભાષા શીખે છે. પણ તેવા વિદ્વાનો મુમુક્ષુઓ મળી આવવા મુશ્કેલ. આટલું બધું ભાષા બિન્નાત્વ કેમ છે તેનો પુલાસો કંઈ થઈ શકતો નથી. “એસ્પેરેન્ટો” ભાષા માટે જો મોટી દિલ ચાલ ચાલે છે તે આજ અઘ્યણુ દર કરવા માટે ઉભી થઈ હોય એમ લાગે છે.

તા. ૩૦-૧૨-૧૩ મંનગચર.

લંડન.

આપટનની પેઠે ઇસ્ટોર્ન પશુ દવા ખાતાની સમુદ્ધ કિનારે જન્મ્યા છે.
 આપટનમાં મધ્યમ વર્ગ વધારે જાય છે અને
 ઇસ્ટોર્ન. અહીં થીમાન લોકો વધારે આવે છે. આને
 જગેરે અને ઇસ્ટોર્ન નાઈ આવ્યા. લાયન્સ

કેપનીમાં આ થી સાંગે ફરી આવ્યા. દેખાર ધણે મુંદર છે પણ આપટન જેવો
 બપોરે જણાયો નહિ. ત્યાંથી પછી સિનેમા જોઈ અને રાત્રે સાડા દસ વાગે
 ઘેર પાછા આવ્યા.

તા. ૩૧-૧૨-૧૩ બુધવાર.

લંડન.

અમારે તા. ૧૨ ની એ અદાથી ઉપડવાનું હોવાથી આજે આખો
 સામાન બાંધ્યો. દિવસ સામાન બાંધવામાં કાઢ્યો. સામાન પશુ
 યોડું યોડું કરતાં બહુ વધી ગયો તેથી એ નરી
 પેટીઓ લઈ બરતી પડી. આ સામાન પ્રથમથીજ
 પરભાયો મોકલવાનો હોવાથી તે આજે જરી કાઢ્યો.

પુરોપમાં બહિસ આપવાનો સિદ્ધાન્ત બહુજ છે. ત્યાં જઈએ ત્યાં બહિસ
 આપવી પડે છે. હોટેલ, વિશ્વનિયુટ કે ત્યાં
 ટીપ-(બહિસ.) જઈએ ત્યાં લોકો ટીપ માગે છે. અને ને આપણે
 ન આપીએ તો આપણને બીખારીમાં ગણી કાઢે
 છે. વળી ટીપ કેટલી આપવી તેનું પણ કંઈ ધોરણ નથી. અમેરિકન લોકો બહુજ
 મોટી ટીપ આપતા હોઈ અને જે કંઈ આપતા તે આજીવંત. ગાડીવાળા ને
 મોટરવાળા પણ તેમના ફરેલા બાગ ઉપર ટીપ માગે છે. એકંદરે જેટલું બાકું
 હોય તેના દસ ટકા “ ટીપ ” આપવાનો ધણેખરે રીવાજ હોય છે.

આજે છેલ્લી તારીખ હોઈ રાત્રે બાર વાગતાં વરે બહુવાય છે એટલે
 આજનો મોટો તહેવાર ગણાય છે. અનેક હોટ-
 નવા વરનો વિવિ. લમાં આજ મોટી મીલગાનીઓ ચાલે છે. રાત્રે
 બાર વાગે જ્યાં દીવા દોલનો નાંખી ચોડીયાર

પછી નવું વર્ષ ખેલું એમ સુચવવાને ફરી સળગાવે છે. ઘેર ઘેર કંઈતે કંઈ નવી રમતો થાય છે. દેવસોમાં રાત્રે ધંડનાદ થાય છે અને નવા વર્ષની પ્રાર્થના થાય છે. અમે આજે રાત્રે “ ડિક્વિડિંગટન ” નામનો પેન્ડો માધ્યમ એટલે માત્ર સારમાયનો ખેલ જોવા ગયા. અને રાત્રે બાર વાગે નાટક પુરું થયું ત્યારે નવા વર્ષ નીમીસ પ્રાર્થના થઈ ખેલ પુરો થયો.

તી. ૧-૧-૧૪ ગુરુવાર.

લંડન.

આજે અમે ઝોલીમીઆ પ્રદર્શનની જગ્યા પર આવેલું ‘ હેજેનબેટલું ’ સરકસ અને જનાવરોનો સંગ્રહ જોવા ગયા. ખુબ હેજેનબેક સરકસની ટીકીટ ત્યાં એટલી તો મહીં હતી કે ટિકીટ મળી નહિ. કાઢી આંખ્યા. અહીં હલકા દરબી ટિકીટો બારે દરમાં વેચવા હતા પણ અમને તે શેરી હીક ન લાગવાથી કાલ આટ ટિકીટ લઈ પાછા રયાં.

તા. ૨-૧-૧૪ ગુરુવાર.

લંડન.

મોરે એક વાગે અમે સરકસ જોવા ગયા. આ સરકસ જર્મન શોકોલ્ડ હવું અને વિલાયતમાં ખાસ એક સરકસ નથી હેજેનબેક સરકસનો મંડપ. એમ જાણી અમને બહુ નવાઈ લાગી. સરકસનો મંડપ બહુ જ મોટો હોઈ એકંદરે દસ હજાર માણસનો સમાવેશ થાય. એવો હતો. જાણ માણસોથી ચિકાર થઈ ગયેલો મંડપ જોઈ બહુ જ બચ્ચતા લાગી. વચ્ચેવચ્ચે મોટા મેદાનમાં ખેલ ચલાના હતા. ત્યાં કાચીની સાદરીઓ પાયરેલી હતી. અને ઉપર કસરત કરવાના ગુદા ગુદા દિંચકા દાંખ્યા હતા.

પ્રથમ સીલ નામના છ જનાવરોનો ખેલ થઈ રહ્યા પછી ૩૦-૪૦ શોગ્રાઓ એક પછી એક ખેલ કરવા લાગ્યા. ચીખાનીક નામના પાંદરા માણસના પોપાકમાં બાની સાથડલ ફેરવવા લાગ્યા. અને છેવટે આડ

સરકસનો ખેલ.

મોટા ખંગાળીવાળો પાંજરામાં છુટા મુટી એક માણસ તેની નોડે બેસ કરચ લાગ્યો. એકંદર બેસ ધણો ઉત્તમ હોઈ અમારો વખત એકદમ નીકળી ગયો.

બેસ થઈ રહ્યા પછી અમે જનનાવરોનો સંગ્રહ જોવા ગયા. તેને માટે કંઈ ખાસ રીકીટ હતી નહિ. કૃત્રીમ બગીચો સફસની નોડેના જનાવ કરી તેમાં નાના નાનાં વળાવો કરી અનેક પક્ષીઓ રોનો સંગ્રહ. અહીં પુરેલાં હતા. ઉંટ હાથી એમાં વગેરે મોટા પ્રાણીઓ પણ હતા. એક બાળુ સિંહના કુતરાના તરસના અને રીંછના બગ્ચાઓ સાથે રમવાં નોંધ અમને બહુ નવાઈ લાગી. વળી સિંહ અને માકડા માટે પાસે જગ્યા તૈયાર કરી હતી તે જોવા જેવી હતી. એક ડુબર જેવું કરી પાછળના ડુબર પર સિંહ છુટા મુઠા હતા. માંકડાં પણ ૫૦-૬૦ દોઢાથી પુષ્કળ સોડો તેને જોવા બેગા થયા હતા. દરેક પાંજરા પર “ મહેરબાની કરી અમને આવવાનું નાખશો માં ” એમ લખેલું હતું.

તા. ૩-૧-૧૪ સનિવાર.

ભંડન.

આજે અમે કુક કમ્પનીમાંથી કાગળો લઈ લાકડા કાપવાનું કારખાનું જોવા ગયા. અહીં દેવદાર વગેરેના લાકડાની ગીયો મંત્રથી કાગળની પેઠે કપાતી નોંધ અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું. આવી રીતે મહેનત બચાવ નારાં કારખાનાં આપણા દેશમાં થાય તો દેવું સારું.

તા. ૪-૧-૧૪ સનિવાર.

ભંડન.

અમારે હવે જવાનું નજદીક દોઢાથી આજે અમે ડૉ. વલ્લભકર રા. સિવેશરકર, રા. જામ, રા. મોઘે, રા. ચિત્તે આજે અમે જધાને ગયા વગેરેને સાંજે ગયા પીવા બોલાવ્યા હતા. ડિંડ-સ્તાનથી નંગાવેલા કેટલાક પદાર્થો દરાળ માટે કાઢવા હતા તેથી તેઓ જધા ખુબ ખુલ થયા.

એ કક્ષાક પ્રુમ ગપાટા માર્યા પછી અને સૌ બાર તારીખે જવાના એમ કહી સંવેની રજા લીધી.

તા. ૪-૧-૧૮ સોમવાર.

લંડન.

આજે કેક કંપનીમાં અમારો અગાઉથી મોકલવાનો સામાન પહોંચ્યો. કપો અને લાંબો પ્રવાસ હોવાથી તેનો વિશેષ સ્વીકૃતિ બુટી નામનું ઉતરાવ્યો. ત્યાંથી પછી બપોરે સ્વીકૃતિગણુટી નાટક. નામનું પેન્ડો માધમિ નાટક જોવા ગયા. નાટકની વસ્તુ અદ્ભુત હતી. સીનસીનેરી ધણીજ સરસ હતી. રોજપર એકદમ સો દોડસો માણસો આવી ભવ્ય દેખાવ કરતા હતા. મુખ્ય નાયિકા પ્રુમ સુંદર હતી અને તેનો હાવભાવ પણ તેવોજ હતો. સાંજે સાંજ પ્રાંચ વાગે નાટક પ્રુક થયું ત્યારે અમે ઘેર આવ્યા.

તા. ૫-૧-૧૮ મંગળવાર.

લંડન.

આજે સવારે હા વાગે પેડિંગટન રોશનપરથી અમે ઓકસફર્ડ ગયા. તે અમારે વાગે પહોંચ્યા. ઓકસફર્ડ કંબીજ કરતાં મોટું હોય કોલેજને પણ મોટી ને ભવ્ય છે. ઓક્સફર્ડ કોલેજ દીનીટી કોલેજ એલિયમ કોલેજ મોડેન કોલેજ વગેરે કોલેજો જોઈ. અહીંઆ ધોડાની દ્રામ વધા બસ મળે છે. પણ ગામના પ્રમુખમાં તેની સંખ્યા ઘણી છે. આજ કાલ રજા હોવાથી બધી કોલેજો જોવાઈ નહીં.

આજની મંડી બહુજ હતી. મારા કાનની બુરો સુજી જતાં તેમાં રોનો થઈ. ઝીરા પડ્યા હતા. બોડલીન લાયબ્રેરી જોઈ અને રોશનપર આવ્યા તો ત્યાં રોનો વધિ મધ. માણીને બદલે બરફ સફેદ રંગના જુસાની જેડે જીનીનપર પડતો હતો. આ દેખાવ પ્રથમજ નજરે પડવાથી બહુજ નાન લાગી. સાંજે સાંજ ૭ એ લંડન પાછા આવ્યા.

તા ૧-૧-૧૪ સુધવાર

સંક્રમ.

તા ૭ મી એ ટેમસ ક્રેક કમ્પનીમાંથી માણ્યો અમારો સામાન લેવાને આવવાના હતા. એટલે જાગે બધી સામાન બાંધ બધો સામાન બાંધી તૈયાર વાની તબ્દીજ કરી અને મી રેલેસમને આ કામમાં અમને બહુ મદદ કરી અને ખરીદ કરેલા સામાનમાનો ધણેખત તે બુબ્બા પશુ મળે એમ હતો એમ જોયું ત્યારે અમને સામાન લીધા મદલ બહુ ખેદ થયો પણ જાણ્યો નામ નીકળીએ છીએ ત્યાર રહેજ રહેજ બધી નીલો લેવાની ધન્યા ધર્મ આવે છે અને આરી રીતે અમારો સામાન પણ બહુ વધી પડ્યો હતો એક વખત સામાન બધો બધાઈ ગયો એટલે આરડો સાવ ખાલીખમ લાગવા માડ્યો. બપોરે અમે નાટક જોવા ગયા.

પુરોપમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો, દવાખાના, નાટકગૃહો પુઝાર હોસીસ વિગેરે પુષ્કળ સોગંપયોની જગ્યાઓ હોય છે પણ પુરોપમાં ધર્મસાળા વિગેરે હિંદુવાનના જેવી ધર્મસાળાઓ અહીં હોતાં હોતી નથી. તેમજ પ્રવાસી લોકો માટે પરબડીને નગન દેખો હોવા નથી આપણા મદિરાના જેમ ઓસરીમાં મુસાદર સોમો રહવા દે છે તેવું અહીં કંઈ મદિરા સ્થેવા દેવા નથી મટલાકોનું નાનડું એવું હોય છે કે હિંદુસ્તાન જેવા ગરીબ દેશમાં ધર્મ સાળા હોય છે તો પુરોપમાં મોટામોટી ધર્મસાળા દોરી જોઈએ પણ તે વડન થુલ ખરેડુ છે.

તા ૮-૧-૧૪ સુરવાર

સંક્રમ.

આજે અમે જાડના ખેલ જોવા ગયા પણ ત્યાં છોકરાઓજ વસ્યા પ્રેક્ષક તરીકે આવ્યા હતા બહાનીમાં ખેલ બ... ચાલ્યા કીના નહોતા એક બાઈ આખે પાટા બાંધી પ્રેક્ષકોને વર્તમાનપત્રમાનો અમુક જાગ મનમાં

રાખવાનું કહેતાં તે બાઈ તે બાઈ એકદમ મહાંદે બોલી જતી. ત્યાર પછી એક માણસ એરબીયન નાઈટ વાંચતાં વાંચતાં તે અનુભવનો હોય તેમ એક તે વર્ગ-માંથી એક નાનું સરખું અદ્ભુત નાટક કરી બતાવ્યું.

તા. ૯-૧-૧૪ શુક્રવાર.

લંડન.

આજે સવારે અમારે વાને કુદ કંપનીનાં માણસો આવી અમારો સામાન લઈ ગયા. સામાન જવાથી એરડો બાંધી થઈ અધી સામાન રવાના કર્યો. ગયો અને ઘેર જવાનું પાસે આવેલું બાંધી-એકે પ્રકારનો આનંદ થયો.

બાંધી આની ટપુજ રેલવેના લીવરપુર સ્ટીટ સ્ટેશન પર એક ચમાકારીક દાદર છે. એમ ખબર પડતાં તે અમે જોવા પોતાની મેળે ઉઘી રહ્યાં ગયા. આ છતો એવી રીતનો બનાવેલો છે કે તેનાં પગથીઆં એક પગથી એની મેળે ઉપર રહે છે અને બીજી બાજુએથી નીચે ઉતરે છે. એટલે એક રેલ ચગડોળની પેઠે તે પગથીઆ રહે ઉતર કરે છે. આવા દાદરને એરડમેટર કહે છે. આની પર રહેતાં પહેલાં બીક લાગે છે. પણ જરા આપરો થયા પછી બહુ આનંદ થાય છે.

તા. ૧૦-૧-૧૪ સતીવાર.

લંડન.

આજે કુદ કંપનીમાંથી કાગળો લઈ બનારમાં ફરવા ગયા. લંડન જેવું બધું સહેર ચોટ વખતમાં હોડવાનું છે અને ફરી લંડન સહેર હોડવાની હીલ-ફરી આવા ઇન્દ્રજીવનમાં આવવાનું મગવાનું નથી વિગેરે વિચારો આવી મનમાં એક પ્રકારનો ખેદ થયો.

સાંજે પ્રો. શિયે અને તેની પત્નિ અને હોડસંજોને અમારે ત્યાં જમવા

પ્રેા બિસેને જમવા નોતર્પા. નોતર્પાં દત્તા. કુપપાક જમાવુ માટે તૈયાર કર્યું હતો અને જમવાં અને વાતો કરતા અમલો વખત સહેજ નીકળી ગયો.

તા. ૧૧-૧-૧૪ રવિવાર.

જાહેર.

આજ કંઈપણ જવાનું ન હોવાથી રહેલો સામાન ઍડરટન બેગમાં ભરી રાખ્યો. સાંજે મી. રટ્ટેસમને બહુ આગ્રહ કર્યો એટલે તેને ત્યાં જમવા ગયા. જાડનથી ટ્રીએસ્ટ સુધી પાછા ફરતાં મુરોપના કેટલાક બાઈ રહેલા રથલે જોવાને અમારો વિચાર હતો એટલે મિ. રટ્ટેસમનેજ ગાછડ તરીકે સાથે લેવાનું ઠરાવ્યું. તેને ફ્રેન્ચ અને જર્મન બાષા આવડતી હતી. પહેલાંની માફક તેને દર અઠવાડીયે બે પોંડ આપવાના ઠરાવ્યા. તેને ઘેર અમે બે નવું કલાક બેઠા પછી પાછા ફરતાં ડૉ. તલવલકરને જાણે મળી આવ્યા. ઘેર મિ. રિસોગ્ર એ અમારાં ખીલ તૈયાર કર્યાં હતાં તેના પૈસા ચુકવી આપ્યા. અને કામ કરનારી બાઇઓની એકને ચાર પોંડ અને ખીલને બે પોંડ બક્ષિસ આપી. ખીલે દીવડે સવારે બેઠાં જવાનું હોવાથી જલદી સુઈ ગયા.

ભાગ ૧૬ . મો.

ફરી ફ્રાન્સ.

તા. ૧૨-૧-૧૪ સોમવાર.

લંડનથી પારિસ.

આજે નીકળવાનું હોવાથી જ્યેલા ઉઠ્યા, નારતો કરી છ વાગે ચેરિંગક્રોસ
રોડેસને આવ્યા. મી. બાપુસાહેબ સાંગલીકર તથા
ફોક્સ્ટનથી બહાર નીકળ્યા.

લંડન શહેર છોડતાં એક પ્રકારની દોલગીરી અને
ધેર જવાનું એટલે એક પ્રકારનો આનંદ એમ પરસ્પર વિરુદ્ધ મનને વિકાર
થવા લાગ્યા. લંડન શહેર દેખાતાં સુધી જોવાનું કશું. બાર વાગે ફોક્સ્ટન
પહોંચ્યા. ફોક્સ્ટન કરતાં ફોક્સ્ટન બજોનનો રસ્તો પાંચ માઈલ લાંબો છે પણ
આ બાબુએ ઘડે દલાસની સોષ હોધ બાકું બોલું પડે છે. તેમ વળી જોવા
રસ્તો જોવાને માટે અમે આ રસ્તે આવ્યા હતા. સમુદ્ર સાન્વ હોવાથી
દરીઓ આળંગતાં અમને કંઈ મુશ્કેલી પડી નહિ.

બજોન શહેર ફોક્સ્ટન કરતાં સાવ નાનું છે, આજે ઘડ ધણીજ હતી.
રોડેસનપર ઉતરી જરા નાસ્તો કર્યો ત્યારે જરા
બજોનથી પારિસ.

દીક લાગ્યું. અમારી જોડે બે રસીખનો હતા
તેમણે પારિસ આવતા હતા એટલે અમે પણ
તેમની સાથેજ ડબ્બામાં બેઠા અને વખત વાતચીતમાં કાઢી નાંખ્યો. પારિસ
અમે પહેલાં આવી ગયા હતા પણ જગતનું સુંદર શહેર ધેર જતાં એકવાર
ફરી જોવું એવા હિસાસથી અમે અહીં આવ્યા હતા. મી. રોડેસનને બતાવી તે
હોટલમાં અમે ઉતર્યા.

તા. ૧૩-૧-૧૪ મંગળવાર.

પારિસ.

આજે અમે પારિસથી ૩૭ મૈલ ૩૩ માઈલો ફોર-ટુ-જો નામનો રાજમહેલ

જોવા ગયા. વિઝળીની ટ્રામમાં મહેલ આગળ
ફાન્ટેન્સનો રાજમહેલ. આવ્યા તે બહારથી તે માવ સાદો જણાતો
હતો પણ અદર ગયા પછી એક પછી એક
ચરે તેવા મુંદર ચોરસજો જોવા. નેપોલીયન પટેલો આ મહેલમાં બહુવાર આસીને
રહેતો હતો. આ મહેલની ખાસેનો બગીચો અને જંગલ જોવા લાયક છે. પાછા
આવતાં ક્રેંચ રોડેસ્વાસ્ની તુકડી મળી. સાંજે જા વાગે, ગાડીમાં પેરિસ પાછા આવ્યા.

તા. ૧૪-૧-૧૪ સુધર, ૨.

પારિસ.

પહેલીચરે બપોે ગાડીમાં ર્મા હતા પણ પચે ચાલીને સાર જોવાય માટે
આજે અમે પચે ફરવા લાગ્યા. અહીંના રસ્તા
અહીંના રસ્તા.
હતરે. પહેલીવાર પેરીસનું બજાર બધું લાગતું હતું પણ હવે લંડન જોવા પછી
તે જરા કતરતું લાગ્યું. માત્ર લંડનના નેટલો કુમસ અહીં ન હોવાથી બજારની
શોભા વધારે દીપી નીકળતી હતી.

અહીંમાં મજા પોલીસની બ્યવસ્થા લંડનના નેટી હતી તદિ. પોલીસ-
લોકોને રસ્તાની બ્યવસ્થાનું કામ કરવાનું છે એવું
પોલીસની બ્યવસ્થા.
બજાર કોમ એમ લાગ્યું તદિ. પારિસને લંડન
વચ્ચે આટલો બધો તફાવત કેમ હશે તે સમ-

જાયું તદિ.

ગાડીવાળા પણ કહ્યા પે દરકાર જણાતા હતા. લંડનમાં તે એક બાગુથી
ખીજ બાગુએ જતાં જતાં ખીજ લાગતી નહોતી
ગાડીવાળા.
પણ અહીં જો બહુ જોખમ ભરેલું, કામ-હતું.
ગાડીવાળા માણસ ચમદાઈ બધ ત્યાં સુધી કંઈપણ
જોડતા નથી. આ પ્રજા, સત્તાક, સુખમાં આવી બેદરકારી કેમ હશે તે
સમજાતું નથી.

અહીંની ટ્રામ અને બસ લંડન કરતાં ઘુની જણાતી હતી. વળી અહીં
પહેલોને ખીજો એવા વર્ગ છે. વળી બસીસ ગમે
ટ્યાં ઉભા ન રહેતાં કરેલે રેશનપત્ર ઉબી રહે
છે. અને રેશનપત્ર ડીકીટોનો બારો કટકાવેનો

હોય છે એટલે જોડણી પેમેન્જર આવે છે તે એક પછી એક દીકરી કાઢી પોતાની પાસે રાખે છે પછી બ્યારે બસ આવે ત્યારે તેમાં થોડાજ માણસની સાથે હોય, તો પેલી દીકરીઓના નંબર પ્રમાણે પેમેન્જરો લે છે. હાંડનમાં આવ્યા રીવાજ નથી અને ત્યાં લોકો પોતાની મેજે મમજીનેજ જગ્યા લે છે.

મધ વખત અહીં નાટક જોયું તહોણું તેથી આજે અમે ઓપેરા હાઉસમાં

ગયા. આ નાટકગૃહ ઘણુંજ બધું હતું. અને તેની

ઓપેરા હાઉસ.

પાછળ બે ત્રણ ફોટો રૂપેયા ખર્ચ થઈ ગયો છે.

પેરિસ જેવાં વેમરી સહેરને શોભે તેવું આ

નાટકગૃહ હતું. તેનો દાટણો ઘણુંજ સુંદર હતો. આ નાટક ઘાળામાં નામાદિત

નહ અને નાટક કારના સુંદર આરસપદ્મવુના પુતળાં ગોઠવી મખેલાં છે અને

ત્રીજો મળસે એક ગોઠસ રીંગડો દરીને ખેંચા દેતા. નાટક જોનારાના બપઠાખંડ

લુગડા જોઈ અમે છક થઈ ગયા, નાટક પાત્ર સાફ હતું અને તેનો નાચ પણ

અત્યંત પ્રેમણીય હતો. માત્ર બાપા સમજાવી નહોતી એટલે વસ્તુ સમજાયું નહિ.

ગાનારાની જોડે ૭૫ માણસનું તનુવાદનું એન્ડ વાગ્યું હતું, માત્ર નાટકગૃહનો

ખહાર કસકરી સંખ્યાધનો પાંદરો હતો તેનું કાચુ અમે સમજ્યા નહિ.

તા. ૧૪-૧-૧૪ ગુરુવાર.

પારિસ.

આજે પારિસના એક બધાં ચોકમાં ફરી આવ્યા પછી બપોરે આહ્યાંયા

નાટકગૃહનાં પેમથરીનો ખેલ જોવા ગયા. ખેલ

આહ્યાંયા નાટકગૃહમાં વેરા-
પરીનો ખેલ.

અર્ધરયા પછી ગાર ખાચ દનામ દીકરી કાઢી

વંદેઆં તેનાં અમારી જોડેના રા. કાએ વાસનરને

પાંચ ફૂંટનું ટેકકું દનામ મળ્યું.

ખેલ ગઈ રહ્યા પછી મી. સ્ટેમમન અમને એક ઓટોમેટિક દેવાં લઈ

ગયા. અહીંના પદ્મનંદનાં ખાતાની ચીમે

ઓટોમેટિક દે (૭૫ ફાસ્ટ

૪૯).

જે પદાર્થો જોવા તેના નાખ્યા એક બાગી પામે

કામુનું નાંખસાઈ તે પદાર્થો ૧૭૯ આપે છે

જુદા જુદાં પીણાં પણ તે પ્રમાણેજ બહાર પડે છે. કોઈ કોઈ પદાર્થો પર માન કાચ ટાંકેલા હોય છે. એટલે તે પદાર્થ કેવી રીતે બહાર આવે તે જોવા મળે છે. આવી રીતનું આ પૌષ્ટિક ઉપહાર મૃદુ જોઈ અમને ખૂબ નવાઈ લાગી.

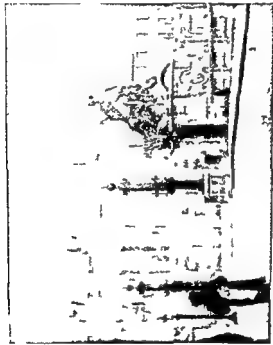
તા. ૧૬-૧-૧૪ શુક્રવાર.

આજે પારિસમાંથી જવાનું હોવાથી સવારે ગામમાં ધરવા નીકળ્યા. તો પ્લાસ દી કંકાર્ક નામના એક ચોકમાં ચાર પુણે ચાર બાયડીઓનાં પુતળાં ખેસાડી તે પર ચીથરાના ફાટલા તુટલા નિશાચુ ચોટાડેલાં

હતાં. આ શું છે તેનો તપાસ કર્યો તો માલુમ પડ્યું કે ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં ફ્રેંચે જર્મન યુદ્ધમાં ફ્રાન્સનો પરાજય થયો તે વખતે આલ્સેસ અને લોરેન એ બે પ્રદેશો જર્મનના તાબામાં જવાથી લોકોને તે વખતની યાદ રહે માટે આવું કરવામાં આવ્યું છે. આવી રીતે આ દુઃખનું સ્મારક સ્થાન હવે લોકોની આવી દેશાભિમાનની લાગણી જોઈ ખૂબ નવાઈ લાગી.

અહીંયાં કચરાની ગાડીને જામ થોડા જોડેલા જોઈ ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. આ થોડા પણ જુદી જુદી તકરેથી થોડા જોડવાની નવી તરેહ જોડવા હતા.

ભાસ થી રાજકુળ-પાલિકા

પેલે ધી જસ્ટિસ (ન્યાય મંદીર) - મ્યુસેલમ.

ભાગ ૧૭ મે.

વેલજીયમ અને હોલેન્ડ.

તા. ૧૭-૧-૧૪ સનિવાર-

શુક્રેસેલ્સ.

સવારે ઉઠ્યા ત્યારે બરફ પડેલો હોવાથી બહારનો દેખાવ જોઈ શકાયો નહિ. દોરેલવાળાની નીચેની દુકાનમાં ડરાળ શહેરનો દેખાવ.

કરી અને “ પેલે દી જસ્ટીસ ” જોવા મળ્યા. શહેર શોભાયમાન અને શ્રીમંત દેખાતું હતું રસ્તાપર પથ્થરની છટા જડી હતી. વચ્ચે વચ્ચે રસ્તાપર નાની ગાડીઓને કેતરોં જોડેલાં જોઈ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

“ પેલે દી જસ્ટીસ ” ના મકાનનો દેખાવ ઘણો ભવ્ય હતો. આ પ્રચંડ મકાન પાછળ કરોડ રૂપેયા ખર્ચ થયા છે આ ન્યાયમંદિરની અંદરની શોભા જાત જાતના આરસપદ્માથી એસાડેલા હોવાથી ધણીજ સરસ દેખાતી હતી. રોમમાંના સેન્ટ પિટરના મંદિર જેવી આ પ્રચંડ છત્તારત આજ અમને જોવા મળી. અંદર એક ઠેકાણે ત્રણ ન્યાયાધીશ પાસે એક દીવાની ભવો ચાલતો હતો તે યોદીવાર જોઈ અને પાછા ફર્યા.

અહીંથી અને દ્રામમાં શહેર જોવા જોવા ટાઉન હોલવાળા ચોકમાં ગયા, અહીંની આશુ બાબુની પુનઃ સરકારવાદની ટાઉન હોલ પાસેના ચોક છત્તારતો ધણીજ સુંદરને ભવ્ય છે. અહીંથી પછી અને લીમ્બોગ્રોલ્ડ રાજ્યનો મામ બહાર સીમ્બોગ્રોલ્ડ રાજ્યનો આગ જોવા મળ્યા. આગ અહીં એકંદર વાટપર બરફ પડેલો ઢોંધ શોભા ધણીજ સારી લાગતી હતી અહીંથી પાછા ફરી એક ઉપદાર મહામાં નારતો કર્યો.

આજે નવે એકે પેલાયે નામક હદના પટેલજીનેની કુતી ઘરાની હતી
 ને એના નવા બહેન એકે ૩૦ પડવવાન
 પટેલજીની કુતી

૨૦૧૪ ના આ હવા ૧૫ ના આજી ૩ મી
 રાત્રીના ૪૦ દરેકે એકી નાથુ ૫૨ કુતી દરે

અને જે એ રાર કહે તે જીવનામ નુ તો આ પ્રનાણે એક પછી એક કુતીએ!
 થઈ પછુ તેમ આપણી દેશી પદ્ધતિ પ્રનાણે જન ૧૭ કોતલ હોય એમ
 લાન્ય નહિ આખે તમા સાધારણ આખાકામા જન કુતી દરના કોલન જેટલી
 ૫૩ તેમનાના આપક નરોત્તો આજની કુતીને કુતી કહેવી કે મન્ની
 ખતો ૮ નિર્જીવ દરવાજુ કલ્પે છે. છેવટે વા ૧૫ અને અને પડવવાને
 વચ્ચે લકાવારે બઈ ૨૨૨૨ જુનાટ થત મોઝે આપણે તમા દનદા એવા
 ધનાથ આપ છે તેમો દખાવ થક રહો યુવાજી એસ રુપરેલા દેસામા અધિવાનુ
 આટલુ બધુ અનુ ન સંક નસાક લાની તો ૧૫ આજે યુગપત્ની કુતી એવાને
 પ્રસન્ન મન્નો વાળી આનંદ થયો

તા ૧૮-૧-૧૪ રવિવાર

જીએલસદી અમરદરકમ.

આજે સવાર આ વાગે નામો ૧૨ી નામકે જવા નીકળ્યા અનાર
 વાગે એનવર્ષે રેલને ગાળી બહાની પડી
 રેવાના આપણા સહેરો નો અવાના ૨૨૨૨ જેન (અદી જેને દા. કહે છે)
 દાલેમ વડે સહેન આજી તેના બહાના દખ ન
 દેખાય

૬૨ થી આ સહેરા મદર લાન્ના લેલેકે દેસની
 હદ આજી બરોમર બને આજીએ પાણીની અનુષ્ઠ નહે. એસમ અવી
 આ નહેતો ૫૨ થી ૬૨ મજુ હતું, અને આજ રવિવાર દોવાથી મેકો લોકો
 આ દરી રહેલા પડીતો દવાને અને સેર્ગન કાવને નામી ૧૨૫૫ હવા
 ૨ વાગે એ ગાળી ગાળી રેલ પાણી દરી આ તેના ૬૨ જનકી જુદી જુદી

અમરદશામ માંના એક નેહરનો દેખાવ

કુલના જેની આકૃતિ જોઈ બહુજ આનંદ થયો બપોરે બે વાગે એમનરૂઠમ પહોંચ્યા અને વિક્ટોરીઆ હોટેલમાં હત્યા. અહીંના સ્ટીમ ક્ષીટરનું સાધન હોવાથી અમારી બહુ સગવડ થઈ શકી, સાંજે કઈ બહાર ગયા નહિ,

તા. ૧૯-૧-૧૪ સોમવાર.

એમરૂટરૂઠમ.

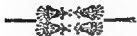
સવારે જુનો રાજમહેલ જોવા ગયા. અને અંદર જવા માટે ૨૫ સેન્ટિ. મની શી હતી. આ રાજમહેલ હાલ ટાઉન હોલ રાજમહેલ અને નેશનલ તરીકે વપરાય છે. ચારેમેર આરસપહાણ જડેલા મ્યુઝીઅમ. હોવાથી મહાન બહુ સુદર દેખાતું હતું. પાસેની પેટ્ર ઓશિસ જોવા ગયા ત્યારે ગામના કેટલાક છોકરા અમને જોવા આં. તેને પોલિસે વીખેરી નાંખ્યા. પછી વીજળીની ટ્રામમાં એમી નેશનલ મ્યુઝીઅમ જોવા ગયા અહીં કેટલાક જુનાં મિત્રો ખાસ જોવા લાપક છે.

અહીંથી પછી એક દુકાને નાર્સો કર્યો. આ દુકાનની શોખા ખગીયા જેની ફરી હતી. અને પછી ત્રણ શહેર જોવા ગયા. અહીંના સમુદ્રની નાની નાની નહેરો આવેલી હોવાથી તેને “છોટા વેનીસ” કહે છે પણ તેની શોખા વેનીસ જેવી નથી. અહીંના ધર્મિકંડના જેવા છુટ મોર્ગ વગરના ફરી. લોકો જોવામાં આવ્યા નહિ. લોકોને સ્ટીમનો શોખ વધારે હોય એમ લાગ્યું. ખેલજીઅમ અને હોલેંડ સમુદ્રની સપાટી કરવા નીચે હોવાથી સમુદ્ર કીનારે મોટ-મોટી દીવાલો ચઢી બાંધેલી છે. તેને “ડાઈકિસ” કહે છે. આ જોવા જવા અમારો વિચાર હતો પણ તે દૂર હોઈ સાંજ પડી જવાથી જવાયુ નહિ. શનુની સ્વારી દેશપર આવે છે ત્યારે આ દીવાલો તોડી બધો દેશ જળમય કરી નાખે છે તે લોકની લગાધનો દલિહામ ગણનારને માહિતજ દશે.

તા. ૨૦-૨-૧૪ મંનગવાર.

ઝંમરદરડામથી હેમ્બર્ગ.

સવારે ૮૧૧ વાગે ઝંમરદરડામથી હેમ્બર્ગ જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં સુમારે બે વાગતા એક જર્મન રેલ્વેનપર ગાડી રોકેટીંગ કરતાં છોકરાઓ બદલવાની આવી. ગાડી ઉપડવાને એક કલાકની અમને વીટળાઇ ગયા, વાર હોવાથી અમે ગામમાં ફરવા ગયા તો એક ખાડિયામાં પાણી ફરી ગયેલું હોવાથી છોકરાંઓ ખપોરની છુટીમાં ત્યાં રમવા આવ્યા હતા. તેઓ અમને જોઇને અમારી આમ પાસ વીટળાઇ વળ્યા. અને અમારી પાછળ આવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે થોડીવાર પછી તેમની છુટી પુરી થવાથી તેઓ નીસાળમાં નાશી ગયા. આ છોકરાંઓ જોકે ગરીબ મચ્છુરના જેવા દેખાતા હતા પણ તેમના કપડાં લત્તા સારા હતા અને પગમાં છુટ મોજા હતા એટલે તેઓ ઇચ્છાના મચ્છુર જેવા છેક નિર્ધન જણાયા નહિ. આ ગામમાં દસ વીસ કારખાનાં જણાયા ગાડીનો વખત થવાથી અમે પાછા આવ્યા. રસ્તામાં એમેન રેલ્વેનપર ઉનાં ઉનાં કેક મળ્યાં તે અમે ખાધાં. ચૂને સાડા આઠ વાગે હેમ્બર્ગ રેલ્વેને પહોંચ્યા અને એક હોટેલના ચોપે માળે સુકામ કર્યો.

ભાગ ૧૮ મો.

ફરી જર્મની.

તા. ૨૧-૧-૧૪ શુક્રવાર.

હુંઅર્ગ.

અમે જે હોટેલમાં ઉતર્યા હતા ત્યાં મ્હોં યોવા માટે ઉના તથા ટાકા પાણીની નળીઓ હોઈ ઉત્તમ સગવડ હતી. નારતો રસ્તાપરતું એક તળાવ અને ફરી અમે ફરવા નીકળ્યા તો એક તળાવમાં પાણી ફરી જમ ઉપર ત્રણ ચાર ઈંચ ખરફ જમી ગયો હતો અને એક સ્ટીમ મોટર આ ખરફ કાપીને તેમાં ચાલતી હતી. તળાવને કાંઠે “ સીગેસ ” નામના પક્ષિઓ ખુબ એકઠાં થયાં હતાં અને સોફા તેને પહેલાં માછલાં ખાવા તાખતાં હતા તે તેઓ પાસે આવી ખાઈ જતાં હતાં, અહીંથી પછી ટાઉનહોલ જોવા ગયા તે ઘણું મોટું અને સુંદર છે. આ શહેરને ફ્રી હંબર્ગ કહે છે કેમ કે અહીંની સર્વ વ્યવસ્થા સોફા નીકુલ સમાસદોથી ચાલે છે અને જર્મન બાદશાહનું માત્ર અધિરાત્ન છે. ટાઉનહોલ સામે વિલિયમ બાદશાહનું ચેડેસ્વાર મોઝનું પુતળું છે.

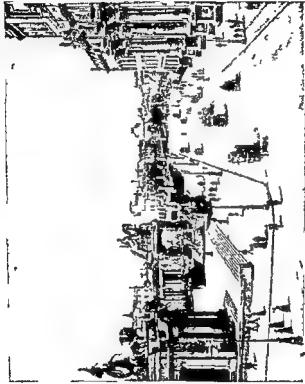
અહીંથી અમે ખંદર પર ગયા. ત્યાં એક ફરતી સ્ટીમ મોટરમાં બેસી એકંદર ખંદરનો દેખાવ જોયો તો અહીં સ્ટીમ મોટરમાંથી ખંદરનો અનેક પ્રચંડ સ્ટીમરો પડેલી દેખાઈ પાણીમાં નાની નાની સ્ટીમ મોટરો ફરતી હતી. ધુમસને લીધે નજર ખુબ આવે જતી નહોતી. અમારી મોટ જડપથી ખરફ કાપતી ચાલી હતી તો રસ્તામાં મોટા મોટા વહાણો ખાંધવાની તરવી તેમજ કિનારા પરના અનેક ગોદીઓ (ડક્સ) જોવામાં આવી.

અધારે જમ્યા પડી અને મેટ્રોપોલિટન હોસ્પિટલ નામની મોટામાં મોટી
૫૨૦૦૦ ટનની ખોટ આવેલી હતી તે જોવા
હોસ્પિટલ ખોટ.
જમા. સ્ટીનખોટમાં અને જ્યાં તેા રસ્તામાં
ત્રણ ચાર મોટી ઝડીનરો લગ્યાઈ પણ હોસ્પિટલ
ખોટ તેા તેથીએ મોટી હતી. એન ખખર પડી ત્યારે વધુ નવાઈ લાગી. છેવટે
એક મોટીપર તે જોરામાં ચઢી પણ તેમાં ફુસ્તવી કામ ચાલતુ. દોઢાથી અંદર
જવાયું નહિ. તે ખોટ ૧૦૦૦ ફીટ ડાંખી અને તે પાંચ છ મજલા ઉંચી હતી અને
તેને ત્રણ મોટાં જુગમા દવા. આ ખોટ તેજઅર્થ અમેરિકા કંપનીની દોઈ તે
લમણાજ અમેરિકા જઈ આવી હતી. અને જે ક્લીએ પેટા ખોટમાં આવ્યા
હતા તે આ ખોટ આગળ આવ જમ્યાં જે રી લાગતી હતી તેજઅર્થ અને બેલ દારૂમાં
ખોટ ખાંધનારી કંપનીએ વચ્ચે ફરીફાઈ ચાલતી હોઈ એક બીજાથી મોટી
સ્ટીનરો બાંધે છે આથી પણ એક મોટી ખોટ ૫૧૦૦૦ ટનની બેલ્ડરમેંક નામની
ખખાય છે એમ અમને ખખર પડી. આ પ્રમાણે જમતમાં તે વખતે મોટામાં મોટી
સ્ટીનર જોવા અને બાખચાળી વધા.

તા. ૨૨-૧-૧૪ ગુરવાર.

હોમ્બર્ગથી બર્લિન.

આજે અને હોનેન બેકનો બાગ જોવા ગયા. રસ્તામાં ટ્રામમાં એક પાંચ
વર્ષનો છોકરો જખરમાંથી પાંચ લાઈ આવ્યો
' હોનેન બેકનો બાગ.
ટ્રામમાં ખોટો આવડો નાનો છોકરો એકલો રતો
અને ક્લી દીડા નહોતો અને એક માર્કની રી
આપી હોનેન બેકનો બાગ જોવા અંદર ગયા. લાંડનના સરકસમાં જે ફૂંચીમ બાગ
સિંહ માટે જોયો હતો તેજો અસલ બાગ અને અહીં જોયો. વળી અહીં ૪-૫
દાથી હતા. તેને સંભાળવાને ઢિંકુસ્થાનમાંથી ફેટલાક સુમલમાન માવત આવેલા
હતા. વળી આ બાગમાં જ્યાં દેશના જનાવરો સંધરવામાં આવ્યા હતા અને
તેમની પેદાશ કરી વેચવા હતા. બાગ જોઈ ઘેરે જઈ બર્લિન જવા ઉપડ્યા.
તથા વાને નીકળી રાત્રે આઠ વાને બર્લિન પહોંચ્યા. એક હોટેલવાળાને અમાર્યા
ખખર કરી હતી પણ તેની હોટેલમાં ફુસ્તવી ચાલતી હોવાથી તેજો અમારી બીજી
હોટેલમાં સવડ કરી હતી. આજ કેવરે આદલાઈ વરસથી સંજમહેલનાં મોટા
બાલ વવાનો હતો એટલે સ્થાયર પોલીસનો સખ્ત જહોગત્વ હતો.

એક ગસ્તા ઉપરનો દેખાવ-બર્લિન.

વા. ૨૩-૧-૧૪ સુકવાર.

ખર્લિન.

રાજ્ય કુંડુંબના માણસોને દાટવાનું રોયલ ચેપલ જોવા આજે ગયા.

રોયલ ચેપલ અને બસ્ટ રાજમહેલ સામેના બધા પુતળાં ગોઠવેલો સ્તોત્ર
જોને “બસ્ટ ઓફે” કહે છે તે જોઈ પાછા
આવ્યા. રસ્તા કમરી હોઈ સ્વચ્છતા પાવિસ
કંડાં પણ સરસ જણાઈ.

જમીને પછી પુણ સફેસ જોવા ગયા. અડીઆ દસકનાર માણસ જેસે

પુણ સફેસ. જેલું મોટું થીએટર કાયમનું ખાંધેલું હોઈ વચ્ચે
ખેલ ચતો હતો. પહેલા થોડા કસસ્તના ખેલ
ચલા પછી “લાસ્ટ ડેઝ ઓફ પૉપ્પા” નું નાટક

ચર થયું. આ નાટક માટે ઘણીજ બધા સીનસીનિરી હાથોઆ લગાડીને
ગોઠવી દાની ખેલમાં રોમન સામ્રાજ્ય વખતે ચતી (ચેરિયટ) રમતી સરવ,
થોડાની સરવ અને ગ્લેડાયર કુસ્તી વગેરે ખતાવી એટલામાં ફેટલીક છોકરીઓ
એક હોજમા નાગી ન્હાવા પડી તેનો દેખાવ આવ્યો. આ દેખાવ ઘણો વખત
આપ્યો અને શોડોને બહુ મજા પડી હોય એમ લાગ્યું. આ છોકરીઓએ ખારીક
હુમણ પહેર્યા છે એવી ખબર પડી પણ આવા સુધરેલા શોકોને આવા ખિમત્સ
દેખાવ કેમ પસંદ પડે છે તે અમંગલ નહિ. ત્યાર પછી વિસુવીયસ પર્વતમાંથી
લાવા રસ નીકળતો હોય એવો દેખાવ આવ્યો અને બધા શોકોની નાસ બાગ
મધ રહી એકદર સીનસીનિરી પાછળ પખોજ ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો
એકદર નાટક ઘણુંજ આજેકેમ હતું.

વા. ૨૪-૧-૧૪ સનિવાર.

ખર્લિન.

અમારી દપાલ લેવા કક કમ્પનીમાં જઈ આવ્યા પછી પોસ્ટરમ
૨૩

પૌરહૃમ પેતેમ

નમનો રાજગહેલ જોયો પણ તે મહેસમા
ખામ જોય જોયુ કહ દગુ નહિ પાસે એક
ચિત્ત ધારજો મમદ હતો તે જોયો ત્યાંથી
પાછા ફરી સાજો અર્ધિન આન્હા મળવરા ફરને લડન જેવીજ બપમદાર
જમ્યામ

તા ૨૫-૧-૧૪ રવીયાર

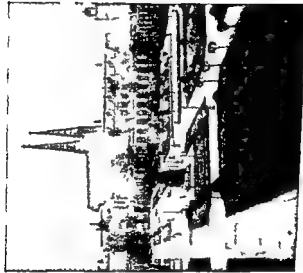
અર્ધિન.

સ ૧૯૧૫ મા અગી જોલિમપિક જેમ્સ થવાના હોખથી એક
રોડિયમ (મસ્તો જોવાની
જગ્યા) મોટા ૧૫૦૦૦ માણસ બેસે એવુ મોટુ ધીએટર
જમ્યામ દગુ તે જોય જોવરહેક રેલ્વેમાથી મયા
આ સહેરમા એક સાત આઠ માહલ લાગે
પુન જાપેજો હતો તે પર રેલ્વે ચલાવે છે તેને
જોવરહેક રેલ્વે કહે છે રોડિયમ માં એક રોડને ઉત્તર્યા પણ તે ત્યાંથી બે
માહલ દર દગુ એમ ફરતા ફરતા અને એક મોટા રસ્તાપર આની ચડયા પણ
એડીઅમનો પતો ન લાગવાથી પાસેના રોડને આવી પાછા આવતા રહ્યા

તા ૨૬-૧-૧૪ સોમવાર.

અર્ધિનથી ડ્રેસરન.

આજે અહીનો રાજિન હોલ જોવા મયા પણ કેસર ખાદ્યાહનો જન્મદીવસ
જીજી દહાડે હોનાથી તેમા દુશોથી ચણગાર થતો
રાજિન હોલ અને રોઅર હોવાથી અદર જવાયુ નહિ પાછા ફરતા રસ્તામા
એક મોટો રોઅર જોયો તે હેરોડ રોઅર
કરતા નાનો હતો તેપણુ ગોભા ઉત્તમ હતી પુતળા ચણગારી પાછા મુદર
દેખાવ ક્યાં હતા સહેરના રસ્તાપર બાણુએ દીવા ન મુકતા વચ્ચે તાર મોટવી
મુખ્યા હતા તેથી પ્રકાશ વધારે પડી ઉત્તમ ગોભા દેખાતી હતી ઘેર આવી જમી
ખપોરે ૧-૫૦ ની માડીએ ડ્રેસડન જવા ઉડકમા તે ૪ વાગે પહોંચ્યા અહીં
આવતા સાજ પડ થી કહી જહાન મયા નહી.

પિયર બ્રૅવરી પાસેના ચાક-રસમ

તા. ૨૭-૧-૧૪ મંગળવાર.

રૂસડન.

આજે બપોરે નાસ્તો કરી દસ વાગે પાસે ચિકિત્સક ગેલેરી જોવા ગયા.

અહીંઆ ધણી કિતમ ચિત્તનો સંચલ હોતો વળી
કેસરના જન્મ દીવસનો આજે કેસરનો જન્મ દિવસ હોવાથી આ ગેલેરી
સમારંભ પાસેના ચોકમાં બપોરે લશ્કર એકઠું થઈ સલામી
આપવાનું હતું તે જોવા અમે ગયા. ચોક-

માંના વચલા કુવારાપર કેટલાક માણસો અડી ગયા હતા પણ તે ઉપર ઉભા
રહેવાનો હુકમ નહિ હોવાથી પોલિસે તેમને સમજાવીને ખસેડ્યા. આપણે ત્યાં
આવે પ્રસંગે પોલિસના ધક્કા ખાવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોત. બરોબર બાર વાગે
એકસો એક તોપની સલામી થઈ ખેંડ વાગવા માડ્યું ને રાજ્યગીત થયા પછી
કેસરનો ન્ય પોપ થયો. એકંદર એકઠા થયેલા સીપાઈઓની ટોપીપર એક નાનો
માંદીનો સિદ્ધ ખેસાડોલો હતો. આ જોઈ અમે પાછા ફર્યા.

આ હોટેલના માલિકનો છોકરો દક્ષિણ આફ્રિકા જઈ આવ્યો હતો અને

તે બાપ દીકરો બહુ વાચાળ હોઈ અમારી જોડે
હિંદુસ્તાન લિગે લોકોનું વાતો કરવા લાખા. પુછવાં પુછવાં તેઓએ પુછ્યું
અમાન.

કે તમે ક્યાંથી આવ્યા છો તો અમે કહ્યું કે અમે
હિંદુસ્તાનમાંથી મુંબઈ બંદરથી આવેલા છીએ.
તે ઉપરથી પેલા છોકરાએ કહ્યું કે દક્ષિણ આફ્રિકા નજીક પશ્ચિમ કિનારે મુંબઈ
બંદર જેમ અને બંદર છે. આ પ્રમાણે આ લોકોનું જુગોલ યાન જોઈ અમને
બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. અમારા પ્રવાનમાં આવ્યા ધણી માણસો આવ્યા હતા તો
કાંઈ કહે કે હિંદુસ્તાન અમેરિકામાં અથવા આફ્રિકામાં આવેલું છે. પુરોષ જેવા
મુખેલા દેશમાં હિંદુસ્તાન વિશે આટલું બધું અજ્ઞાન જોઈ અમને બહુ
નવાઈ લાગી.

તા. ૨૮-૧-૧૪ શુક્રવાર

રૂસડન.

આજે અમે વિન્નગી ટ્રામમાં બેસી ફરવા ગયા અહીંઆ ટ્રામમાં મહત્ત

ન્યુસપેપર મુસ્વામાં આવે છે. આવી સોઈ કામમાં ન્યુસપેપરની સનવડ બીજે કોઈ ટેકાએ જોવામાં આવી નહીં. આ સહેરે બહુ જીવું હોઈ ટેકરી પરથી સહેરનો દેખાવ સરસ લાગે છે તે જોઈ કુબલ દુઃખથી પાછા આવ્યા.

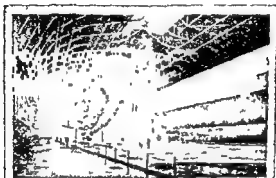
જર્મનીના સોડો માથાપર વાળ રાખવા નથી પણ આજ બારીક કાપી નાંખી પણ ચાર દહાડા જેટલી હળવા વધેલી માથાપરના વાળ કાપી હોય તેટલા વાળ રાખે છે. તેમનું આલું માનવું એ નાંખવાની નવીન વહેલ છેપરથી છે કે તાંના કાઠર સોડો આવ્યા વાળ રાખવાથી મગજ ચાલતું રહે છે. એમ કહે છે. જર્મન લશ્કરના માથાસો તથા પોલીસ પણ આવીજ રીતે વાળ કવરાવી નાખે છે. અમેરિકાને ઇંગ્લેન્ડમાં જેમ ધણા માણસો મુઠ મુઠાવી નાંખે છે તેમ યુરોપમાં કોઈ પણ બીજા દેશમાં મુઠ મુઠાવવા નથી. આ રીતના ખાસ દેખાડા જ દાખલ થયો છે. બપોરે સાંજે અહીંથી નીકળી લેપચીક પહોંચ્યા. સ્ટેશનપર મિ. સ્ટ્રેસમનની બાવડી અમને લેવા આવી હતી તે અમારા લેપચા પછી અહીં તેના પિયરના આવી હતી. તેણે અમારે ખાટે ઉત્તમ હોટેલની સવડ કરી હતી.

તા. ૨૬-૧-૧૪ ગુરવાર.

લેપચીક.

ઈ. સ. ૧૮૧૩ ની સાલમાં પહેલા નેપોલિયનનો પહેલો, પગાળ્ય આ ટેકાણે થયેલો હોવાથી અહીં તેનું એક મોડું ઈ. સ. ૧૮૧૩ ની સાલમાં પ્રચંડ સ્મારક કરવામાં આવ્યું છે. તે અમે જોવા થયેલી લગભગ પ્રચંડ સ્મારક. ગયા આ સ્મારકમાં નક્કી કામ બીલકુલ નથી પણ તે બહુજ મોડું બનાવેલું છે. ત્રણ ચાર માળ જેટલો ઉચો તો તેના આટલો છે તે ઉપર એક મોડું દેવળ સ્થાપી દાદયું છે. તેની પાછળ ૧૦ લાખ રૂપિયા ખર્ચ થયો છે. અહીંથી પાછા ફરતાં યાદન હોલ જોયો પણ તે હેન્નર્મના જોવા સરસ નહોતો તેની અંદરના ખરો આસ્તપદાણ માત્ર જોવા જોવા હતી.

કેપટીન વિમાનનો તમેલો-લેપસિક.

નં ૧.

નં ૨.

નં ૧ વિમાન અંદર પેસતાં અંદરથી લોધેલો ફોટો.

નં ૨ બાહારથી લોધેલો ફોટો.

૩૦-૧-૧૪ શુક્રવાર.

લેખકીક.

લેખકીક એ મુખ્યત્વે મોટું બાપારી મથક હોવાથી અહીં શહેરમાં અમુક

ફરુશર લોકો યોરા જોવામાં આવ્યા, અહીં આ

વસ્તીના પ્રમાણમાં અહીં બુકબાઈન્ડીંગના બીજા અનેક કારખાનાંઓ છે.

શહેરમાં સ્ત્રાકાર દેખાતો હતો. જ્યાં લોકો સવારે આઠ વાગ્યાથી સાંજે ૭

વાગવાં સુધી કામે જાય છે. એટલે શહેરમાં પાંચ

લાખ માણસની વસ્તી છે છતાં બજારમાં સાચા સ્ત્રાકાર દેખાય છે કારખાનાની

બહાનની બાબતથી મોટામોટી ચાલીઓ હોવાથી કારખાના જેવું બહારથી કંઈ

દેખાતું નથી. રસ્તા પહોળા અને સ્વચ્છ હતા અને બીજાની દ્રામ અને

મોટર ખસે ફરતી હતી.

શહેરની બહાર એપલીન વિમાન રાખવાનો તબેલો હતો તે જોવા અમે

દ્રામમાં ગયા. અહીંથી પહે ચાલીને ગયા તો

એપલીન વિમાન

રસ્તામાં વરસાદને લીધે બહુજ કાદવ થયેલો હતો.

એટલે અમને આપણા દેશનાં રસ્તાની પાદ આવી

તબેલા પાસે ગયા તો તેના પ્રચંડ દસ્તાવજ વીજળીની ચાંચ વડે ઉઘાડી નાંખ્યા

અને અમને ૬ આનાની ટીકીટ આપી અંદર જોવા લઈ ગયા. અમે કાંટામાં

મેનોએન-બામએન વગેરે વિમાનો જોયા હતા. પણ આ વિમાન તો બહુજ

પ્રચંડ હતું. તે ૪૫૦ ફીટ લાંબુ અને ૫૦ ફીટ ઉંચું હતું, અને તેમાં ૨૫ થી ૩૦

માણસ બેસે એવો સવડ હતો. આ તબેલામાં આવ્યા ત્રણ વિમાનો રાખવામાં

આવે છે. બીજા બે હવામાં ઉડવા ગયા હતાં. આ એપલીન વિમાન આકાશમાં

૧૦૦૦૦ ફીટ ઉંચે ચડી ચકે છે અને પ્રત્યેક પાછળ સાત લાખ રૂપિયા ખર્ચ થાય છે

આવાં એકંદર ૧૮ વિમાન જરમન સરકાર પાસે છે અને બીજા ૪ બધાપ છે

એમ સમજાયું. અહીંથી પછી ન્યાયકોર્ટ જોઈ બેર પાછા આવ્યા.

તા. ૩૧-૧-૧૪ રવિવાર.

લેખકીક.

આજે અમે કાગળને એર્જીંગ કરવાનું કારખાનું જોયું. અહીં સારા કાગળ વેચાતા લાઠી તેને એર્જીંગ કરવાનું કાન ચાલુ છે. કારખાનું બહુ જ સાફદાર ને ચોખ્ખું હતું તે જોઈ અમે બસમાં બેસી મોટમોટી ઈમિસલો જોવા જોવા પાછા ઘેર આવ્યા.

તા. ૧-૨-૧૪ રવિવાર.

લેખકીક.

રવિવારને વીધે આજે ખુબ જ મજા હતું એટલે બર્મમાં બેસી આજે સહેર બહાર મજુર લોકોના રહેવાના ઘર જોવા ગયા. મજુર લોકોના સુખને માટે અહીં આ કારખાનાવાળા અને મરકાર બનને મગી કરેલી વળગીજી.

મજુર લોકોની સ્થિતિ સુધારવા માટે જાતજાતની ખટપટ કરે છે. આ લોકોનાં ઘસે ઘસે સદાકદાર અને સરસ હોઈ તેનું બાકુ ધાકુ થોડું દોષ છે વળી મજુર માટે કારખાનાવાળા તથા મજુરો મગીલીઓ ઉતારવામાં આવે છે અને ધરમ માણુમેને પેન્શન મળે છે અને માંદા માણુસને સેન્ટેરાલીયમાં મૂકવા દવા મળે છે. કારખાનાવાળા હરાજની ચોપી ફકનો કાઢે છે. આવી રીતે અનેક રીતે મજુરોની સમસ્યા સમાધાન કરે છે. અહીં આ મજુર લોકોનાં કોઈક કાંઈક ને મેલાં કપડાં પહેરી, રસ્તાં માણુમ પડ્યા નહિ. જામનીનો આ દાખલો નિર્મિતગણમાં આવેલ મજુર લોકો માટે દિલચાલ આવે છે. આજે વ્હેરાઈની બેલ જોવા ગયા.

તા. ૨-૨-૧૪ સોમવાર.

લેખકીક.

આજે અમે કાગળ તૈયાર કરવાનું સંસ્થા જાણવાનું કારખાનું જોવા

ગયા. આગળથી મેનેજરને ખબર આપેલી હતી તે કાગળ તૈયાર કરવાના સાંચા અમારે માટે મોટર લઇ આવ્યો. કારખાતું ફરી બનાવવાનું કારખાતું ફરીને જોયું જ્યાન સુધી અહીંના સાંચા મોકલી આપવામાં આવે છે.

તા. ૩-૨-૧૪ મંગળવાર.

લેખકીક.

આજે અમે મિ. સ્ટ્રેસમનની એજખાણની કિર્દીનેર કમ્પનીના એક લાકડા કાપવાના યંત્ર તૈયાર કરનારા કારખાનામાં ગયા. લાકડા કાપવાનું યંત્ર તૈયાર અહીં તે કમ્પનીના મેનેજર અમને ત્રણ કલાક કરવાનું કારખાતું- સુધી ખર્ચ કરખાતું ફેરવીને બતાવ્યું. યંત્ર તૈયાર પછી તેની બરોબર તપાસ કરવા માટે ખાસ હોંશિયાર માણસો રાખ્યા હોય છે તે દર વર્ષે કંઈને કંઈ સુધારા કરે જાય છે. આ કારખાનામાં પ્રથમ ૪૦ મજૂર કામ કરતા હતા. તે હવે વધીને બારસે થયા છે.

સાંજે અમે બેરોમટીના ખેલ જોવા એક નાટકગૃહમાં ગયા. ત્યાં પડોદરામાં અગકમાં જેમ પોપટો ખેલ કરે છે તેમ વીસ પોપટ એક ખેલ કરી બતાવતા હતા તેમાં એક પોપટ તારવર સાયકલ ચલાવવાનું કામ બહુજ સરસ કરતો હતો.

તા. ૪-૨-૧૪ શુક્રવાર.

લેખકીક.

આજ રોજ સવારે પોટમાં ટપાલની ખબર કાઢી તો રા. પવાર પર પડોદરેથી મે. વિદ્યાધિકારી સાહેબે જણાવ્યું રા. પવારને વધુ બે વર્ષ અમે- હવે કે શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબની આજી રિકામાં રીખવા જવા હુકમ થય છે કે મિ. પવારે બે વર્ષ અમેરિકામાં વધારે અભ્યાસ માટે જવું. આ ખબર સાંભળી મિ. પવારને એક પ્રકારની ખુસી થઇ પણ ધેર પાળ

૦. નાનું હતું તે આટલું જાણી આભાવિક દાંહનીરી લાગી અમને પણ તેમનો વામે સમયામ ડાહવાનો આન્યા. ૦. છી દુ.ખ થયું પણ તેમના દિવસ દાયદા થતા જોઈ અમે ખુશી ખતાવી.

તા ૧-૨-૧૪ શુક્રવાર

લેપઝીક.

આજ અમે ખાગમા શરવા ગયા. અમે સીનેમા, નાટક વિગેરે પુષ્કળ જોયા

અને તેમા હમેશાં ટેગો પદ્ધતીનો નાચ આવતો
ટેગો પદ્ધતિનો નાચ. હવે આ જાતનો નાચ આખા યુરોપમા ખડુજ
લોકપ્રિય થઈ ગયો છે. કોઈપણ નાટક કે ખેલ

આ નાચ વગર સરસ કહી શકાય નહિ આ નાચમાં ખાસ કૌશલ્ય કઈ નથી
પણ માત્ર એટલો બધો અંગ મરેડ કરવો પડે છે કે નાચનારને ખડુજ તાસ
થતો હોવો જોઈએ ખીજું નેતીક દષ્ટીએ આ નાચ ધણો હલકો છે. અને તેનું
થથાથ વર્ણન કરવું અહીં આનસ્યક લાગતું નથી. આ નાચ માટે યુરોપમાં
ધર્માધિકારીઓ ખુબ ખુબ ખાદી રવા છે.

તા. ૧-૨-૧૪ શુક્રવાર.

લેપઝીકથી મ્યુનીક.

આજે સવારે અહીંથી સાતને દસની ગાડીએ રા. ૧વાર અમેરીકા જવા

માટે લડન પાછા ઉપડવાના હોવાથી અમે તેમને

રા. ૧વાર લડન ઉપડવા પહોંચાડવા સવારે સ્ટેશનપર ગયા. કારખાનામાં
અને અમે સી મ્યુનીક ગયા. મળુરો આ વખતે જતા હોઈ રસ્તાપર પુષ્કળ

મહી હતી ત્યાર પછી અમે પણ ૧૧ વાગ્યાની

ટ્રેનમાં મ્યુનીક જવાને નીકળ્યા. ચારમેર જરૂર પડેલો હોવાથી મર્વેન સર્વે દેખાવ

થઈ ગયો હતો. આલ્લી ગાડીએ ડબ્બા સાફ કરવા તથા પાવખાનું ચોખ્ખું

કરવા એક ખાઈઆવી આવા પ્રકારની વ્યવસ્થા હંત આજ ટ્રેનપર જોઈ અને

જમનો સ્વચ્છતા માટે ખાસ કાળજી લેતા અને બધે ડેકાજી ભેળા. અંગે શાંત સાથે ૭ વાગે મ્યુનિક પહોંચ્યા અને મોનોપોલ નામની હોટેલમાં ઉતર્યા.

તા. ૭-૨-૧૪ શનિવાર.

મ્યુનિક.

આખા જર્મનનાં અહીં સૌથી સરસ પુતળાં બનાવતાં શીખવવામાં આવે છે, એવું જાણવાથી અમે તે નિશાળ જોવા ગયા. પુતળા બનાવવાનું શીખવવાની શાળા. અહીં વર્ગના બારણાં બંધ હોવાથી અમે અંદર જઈ રાખ્યા નહિ. આમ વર્ગ બંધ રાખવાનું કારણ પુછવાથી સમજાયું કે વર્ગમાં નવન જીવો તે પુતળાં કરવા માટે બેસાડેલી હોય છે. અહીંથી પછી અમે ટ્રામમાં બેસી શહેર જોવા ગયા પણ અહીંના મકાનો જુના અને રસ્તાઓ પણ એટલાં બધા સ્વચ્છ લાગ્યા નહિ.

તા. ૮-૨-૧૪ રવિવાર.

મ્યુનિક.

આ શહેર આજપણ પવિત્રની પાસે હોવાથી શિબાળામાં બરફ પર જુદી જુદી રમતો રમવાને માટે અહીં બહાર ગામથી કિલ્ડેન પાર્કિંગ ગામમાં ગયા. ઘણાં લોકો આવે છે. આજે રવિવાર હોવાથી અહીંની પાસેના કિલ્ડેન પાર્કિંગ ગામમાં પુષ્કળ બેઠાનો મેળો ચલાવેલો હતો. જલ્દી અમે સવારે ટ્રેનમાં ત્યાં ગયા. ગાડી હુગર પર ચઢવા લાગી ત્યારે ચારેબેર બસ હોવાથી ધણેજ હુંદર દેખાવ જોવા મળ્યો. સ્ટેશન પરથી ગામ બે માઇલ હોવાથી અમે વગર પેદાશી ઘોડા જોડેલી ગાડી માટે ગળતી હતી તેમાં ગયા. આવી ગાડીને “સ્લો” કહે છે અને ઘોડાના પગ બરફ પર લપસી ન જાય માટે તેના નાળને હુકની પેડે વાંકા વાળેલા હોય છે. આ ગાડીમાં બેસવાની બહુ મજા આવી.

પાસેના ડુંગરમાં જરફના લટકતા ચાંબલા ધણાજ જોવા લાયક છે એવું
 જાણવાથી અમે તે જોવા ગયા. અહીંયા જવા માટે
 જરફના લટકતા ચાંબલા. ડુંગરની ધારમાંથી જરફમાંથી કોતરી કાઢેલા
 રસ્તાપરથી જવાનું હતું અને એ જાણ કરતાં
 વધારે જઈ શકે નહિ એવો સાંકડો રસ્તો હતો અને નીચે બધે જરફ જમી ગયેલો
 હોવાથી તે ઉપર ખીલા વગરના ખુટથી અમારાથી બરાબર ચાલી શકાતું નહોતું
 એટલે અમે તે લટકતા ચાંબલાં પરવતની ખીણનાં પડવાં પાણીના લંબાઈ ગયેલા તે
 દુરથીજ જોઈને પાછા ફર્યા.

એક ખુશા મેદાનમાં સરખો જરફ પાથરીને તેપર લોકો રોકેટીંગની રમત
 કરતા હતા. અને અહીં નાના મોટા સર્વે આનંદ
 રોકેટીંગ શીખી વગેરે શિખા- દથી સાથે મળતા હતા તે જોઈ બહુ આનંદ
 જાની રમતો. થયો. કેટલાકે એક નાની માંચીમાં એસી જરફપર
 લપસતા હતા બીજા બાજુ કેટલાક જાણુ શીખીંગની
 રમત કરતા હતા. આ રમતમાં ૬-૭ શીટ લાંબા અને ત્રણ ચાર ઈંચ પહોળા સપાટ
 લાકડાપર એસી-જરફપર જેરથી લપસતા આવી પછી ખુબ લાંબો ચેકડો
 મારવાની રમત કરવા હતા આ રમત ધાગી કીશમ્બની હોઈ તેની અહીંયા સરત
 ચાલી રહી હતી. આવા પ્રકારની વિન્ટર સ્પોર્ટ્સ અમને જોવા મળી તેથી
 અમે બહુ ખુશી થયા.

અહીંથી પાછા એજમાં ઝેશનપર અવી ચાર વાગે માડીમાં પાછા મ્યુનિક
 ગયા. તો રસ્તામાં એક મોટું ત્રીસ ચાળીસ
 ફરી ગયેલું એક સરોવર. માછલના ઘેરાવનું સરાવેર ફરી ગયેલું જાણાં
 અને તેપર હજારો માછલો રમવા આવ્યા હતા.
 આ વરસ જેવું ઉલ્લાં વીસ વસમાં કદી આવું આ સરોવર ફરી ગયું નહોતું
 એવું લોકો કહેતા હતા.

તા. ૯-૨-૧૪ સોમવાર.

મ્યુનિક.

આ શહેરમાં આવ-સ મ્યુઝીઅમ જોવા જેવું હોવાથી તે આજે જોવા

ਅੰਨ੍ਹਾ ਬਰਖ਼ਤਾ ਸਾ ਭਾ-ਮੁਨਿਕ,

અયા. અહીં જત જતના વિમાનોના નમુના હતા. અહીંનું સાયન્સ મ્યુઝીઅમ. જે માલુસે પ્રથમ પાંખો બાંધી ઉડવાની શરૂવાત કરી હતી તેનું ચિત્ર અહીં જોયું. વળી શહેરની નીચે રસ્તાઓ કેવા પોહળા થઇ ગયા છે. તેનું એ ચિત્ર હતું, તેમાં નીચે ગટર-નળ-અનુરોધાદિ રેલ્વે-ટુઅરેલ્વે તાર વગેરે કાઢેલા હતા એટલે બહુ અમલકારિક દેખાતું હતું.

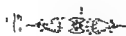
આ પછી અમે બિયર નામનો દારૂ તૈયાર કરવાના પ્રયત્ન કરાખાનામાં

ગયા અહીંયા જવના માલ્ટ નામના મીઠા બિયર દારૂ તૈયાર કરવાનું રસમાંથી હોય નામના કડવા ફળનો રસ મેળવી દારૂખાતું. આ દારૂ તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ દારૂખા- નામાંથી આખી દુનીયાપર દારૂ મોકલવામાં આવે.

છે. પીપા સાફ કરવાની બાટલીઓ ધોવાની વગેરે યાંત્રિક રચનાઓ જોઇ અમને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

ભાગ ૧૯ મો.

ફરી ઑસ્ટ્રીયા.

તા. ૧૦-૨-૧૪ બગબાર.

મ્યુનિકથી ટ્રીએસ્ટ.

મયારે ૮૧ વાગ્યાની ગાડીએ અને આજે ટ્રીએસ્ટ બહાર જવા નીકળ્યા. યુરોપના પ્રવાસમાં છેલ્લો મુકામ હતો. રસ્તામાં આસ્ટ્રીઅન આદરણીય મીનરી. કાર્લસબાદ અને સાલ્સબુર્ગ એ એ મોટાં દવા-ખાવાનાં ટેકાણાં આવ્યાં. ગાડી ઑસ્ટ્રીયાના આદરણીય પર્વતમાંથી જતી હોઈ ચારે બેર બને શીટ “ સ્નો બરફ પડેલો હોઈ દેખાવ ધણેજ રમણીય દેખાતો હતો. વિકલાપ ન.મના રેલવેની મુકામે ચાલીસ મૈલ મુધી એવી તો કિતમ સીનેરી જોવામાં આવી કે અમારે વખત મ્યારે ગયો તે પણ જાણી નહિ. ઝાડપર બરફ એટલો જમી ગયો હતો કે ઝાડ ધોળાં ધખ હોઈ ડાબો લગી પડી હતી. રસ્તાના તારપર બરફ જમી જઈ બરફ પડેલ યર્ધ ગયું હતું. રાતે સવા આઠ વાગે ટ્રીએસ્ટ બંદરે આવ્યા અને માનસો નિસી નામની હોટલમાં ઉતરવાનું હોવાથી તે હોટલની ગાડીમાં ગયા.

તા. ૧૧-૨-૧૪ છુલવાર.

ટ્રીએસ્ટ.

સવારે ઑસ્ટ્રીઅન લોન્ડ કંપનીની મુખ્ય ઑફિસમાં લઈ અમારી રીટર્ન

ટીકીટો ખટતાની અમારે મેરિયનબાદ નામની
 યોગીન્દ્રનવોહક કંપનીની જોટમા જવાનું હતું પણ તે જોટ નાદુરસ્ત થવાથી
 જાટ ગામની કમા અમારે ગામલાક નામની જોટમા જવાનું હતું અને
 જવાનું હતું આપતી વખત અમારી કેક એવર્સ કંપનીના
 માણસોને સોંપી આપ્યા હતા તેની વપામ કરી
 તો કંઈ જવાણ મળ્યો નહિ અમારી પાસે પાવતી નહોતી એટલે અમારે કંઈ
 નાણું નહિ આપી મોની કંપનીના અમલદારો પણ આપે જોડાણ કરે છે
 તેથી અમને જાણુ પુરનો આવ્યો અમારો એક પેટી ટ્રિએસ્ટની વખારમા
 સોંપી હતી પણ તે કુદ કંપનીમાંથી મળી આપી પછી જાણલામ રીમર નેઈ
 અમે પાળ આપ્યા

તા ૧૨-૨-૧૮ શુક્રવાર

ટીએસટ.

શુક્રવાર એકદર મહેરો જોયા તેમા ટીએસટ સૌથી મહત્વ હતું રસ્તાપર
 પછર જડમા હવા તોપણ કચરો નથોળ હતો
 ગાડુ શહેર આજ કંઈકામ ન હોવાની આજે દરીયાપર રી
 પાછા આવ્યા

તા ૧૩-૨-૧૪ શુક્રવાર

ટીએસટ.

આજે અમે વીજળીની દામમા ખેતી પહાણો જાવનાની તારી વેંચા ગયા
 હતાં અમે જે રીમરમા જવાના હતા તે મેરી
 ટ્રિએસ્ટ બદર વનબાદ રીમર દસ્ત થવી તે જ આજોઆ
 યોગીઆના લડાકિ વહાણો પણ તૈયાર થાય છે
 ત્યાંથી આવ્યા પછી વરમાદ પડતો હોનાથી અમે કંઈકામ નહિ

તા. ૧૪-૨-૧૪ સનીવાર.

ડ્રીએસ્ટ.

આજે અમે વીજળીની દ્રામમાં જેસી પાસેનું ઘર પરનું ઓપસીનો ગામ નેવા ગયા. રસ્તો એટલો બધો મ્હડારનો ઓપસીનો ગામ નેઈ હતો કે ગામમાં બીક લાગતી હતી કે રણેને આવ્યા. યંત્ર બમડે ને પડી જવાય છેવટે છેવટે આવ્યા વિકટ રસ્તો આવ્યા જાણી ઉદ્દેશ થવા લાગ્યો પણ ઉપર ગયા પછી ગામ નાનું પણ સ્વચ્છ નેવા જેવું મળ્યું તેથી સંતોષ થયો. અહીંના એક બાઈ માથે ધાસનો ભારો લઈને જતી નેઈ. આવો ભારો જાણી જતું માણસ જેવું નહોતું પણ આજે અમને હિંદુસ્થાનની યાદ થઈ.

તા. ૧૫-૨-૧૪, સ્ત્રીવાર.

ડ્રીએસ્ટ.

મિ. રોસમેન આજે સવારે ઓરડીઅન લાઇટ કંપનીમાં જઈ ત્યાંના માણસો નેડે વકરાર કરી થ્રમ થયેલી પુરણીના બદલામાં મિ. રોસમેન બીજી પુર- બીજી લઈ આવ્યો. આ ને અમારી નેડે ન હોત થીઆ લઈ આવ્યો. તે અમને પુરણી મળવાની નહોતી.

મિ. રોસમેન આવીરીતે, અમને બહુ જીવ્યોની થઈ પડ્યો હતો. તે ફક્ત એક પ્રદર્શમાં મળી આવ્યો ત્યાર પછી મિ. રોસમેને અમને છેલ્લા અમારી ને તેની ઘણી ઓળખાણ થઈ ગઈ અને પાંચ મહિનામાં બહુજ તે અમારી સાથે પાંચ મહિના રહ્યો. અમારાથી ખુબ પડવાનું પાસે આવ્યું જાણી તેની આંખો ભરાઈ આવી. તે સ્વભાવનો મુશ્કેલ ને પ્રભાણીક હતો દારને તે અડકતો નહિ.

અમારા પ્રવાસમાં ફક્ત ઘરવાતમાં એક નેપલ્સમાં અડચણ પડી પણ પછીથી કોઈને કોઈ માહિતગાર અમને મળી આવતું. એટલે અમને બહુ તાસ થયો નહીં. 'પ્રથમ જેરિસ્ટર બોસ. પછી મિયા સુલેમાન સોદાગર, ઇસ્માઇલ મુરતી. અમેરિકન મીસનર, ઇટાલીયન ગાઇડ એડવર્ડ. રા. માવલજીકર, રા. બામ અને ઉવટે મિ. સ્ટ્રેસમેન એ પ્રમાણે ક્રમે ક્રમે ઉત્તમ માણસો મળતા ગયા. અને તેથી અમારો પ્રવાસ બહુ સુખમાં થયો. આજે એક વાગે બોટ નીકળવાની હતી એટલે અમે અગ્યાર વાગે તૈયાર થયા બોટ છુટવાની વખત થઈ ત્યારે મિ. સ્ટ્રેસમેનને અમે ખાંચ પોંડ ઇનામ આપ્યું અને છુટા પડ્યા. બોટ કિપડ્યા પછી ક્યાર સુધી તે બંદર ઉપરથી અમને છતી ડંગી કરી ટોપી બરવી રામ રામ કરતો હતો. એકંદર મુરોશીયન રીતભાવ હવે માદીત થવાથી બોટપર ધણી મજા લાગતી હતી. આબોટ એકંદર બાર દબાર ટનની હતી અને ગતિ પણ કિલોમેટ્રા નેટલીન ૧૬ નોટની હતી. સમુદ્ર પણ સાંત હતો. હવે અમે જમવાને કાષ્ટનીંગ હોલમાં જવા હતા. આજે સાંજે ૩૬ પર ૪૨ી પ્રણે આનંદ થયો.

ભાગ ૨૦ મો.

ટ્રીસ્ટથી સુંવડ.

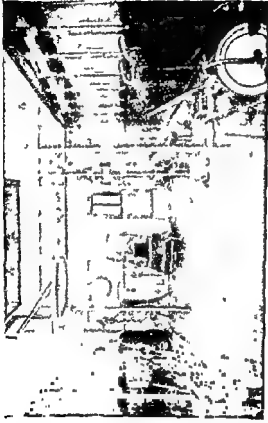

તા ૧૬-૨-૧૪ સોનવાર

ગાંધીસાંઘ.

બોટ કિપર જ્યવન્યા કમી રહે છે તેનું સંપૂર્ણ નિર્ધારિત બાબત કરીજ
ગયા છીએ પરંતુ આ રીતનરમા જે વિશેષ
‘ ઈ ’ કે ઉપગતી કસરત સમરોડો હતી તેનોજ બની ટ્રેપ કમીટી આ
શાળા બોમ્બા ટ્રિવલો પેના કરતા જે નજલા વવારે
હતા અને ઉપરના મજલાપર જે ઈ કે
કહે છે, ત્યા તાર નાના સદિમા મોખવાની બોરીસ તથા પહેલા વર્ગના ઉતા
રુઓ માટે કસરત શાળા હતી અહીંના પેન્ડેન્ટ ડબ્બે સુ, કન્ડીયન ડબ્બેસ
(મગફળ) વગેરે કસરતના સાધનો હતા વળી ખીજા કેટલાક બાનિક સાધનો
જેવા કે માયમ્સ-બોટ વિગેરેના મત્રો કે તેની ઉપર બેસી તે વાહનો ચલાવવા
જેટલું અગ બગ લાગે તેટલુંજ તે વાહનો ન ચાલતા ત્યાને ત્યાજ કરવું પડે
આ રચનાઓ અમને બહુ ગમી ગઈ અને અમે વારંવાર તેનો ઉપયોગ કર્યો

આ કેમની નીચે ની કેક હોઈ ત્યા એક યુઝીક સનૂન અને મોકિંગ
રમના બોરડાઓ હતા અને બહારની બાજુએ એ
‘ બી ’ કે પર સિંગલ મોટું વિસ્તાર્ષુ છત્તુ (કેક) હોઈ તેની પાસે
બર્થ કેમીન્સ એ કાળા લખવાની બોરડી હતી. આ
મજલાપર કેટલીક મિનલ કેમીન્સ હતી અને તે
સમુપ સપાટીથી બીચે હોઈ હયા પ્રકાસ પુષ્કળ હતા જેટલે તેનું બાહુ ૧૨૮” વ્યાસ
કરતાં ૬ પોંડ વધારે હતા

“એ” કે ઉપરની દસગત-ગાલ-લોચ,

આની નીચે સી ડેકપર બેળે નાખુસ માટેની કેબીન્સ હતી અને તેમાંની એક મીઝર્વ કરવા માટે બે પૌંડ વધારે આપવા સી ડેક પરના કમલ બર્થ પડતા હતા. અને આમાંની એક કેપ્ટન રાખી કેબીન્સ. અહીં ઉભું નાનું હતું. આ ગીવાય બોટ પરના અમલદારોની પણ ટેટલીક ઓરડીઓ હતી; વળી એક નાની સરખી કુકન હતી ત્યાં ચાકું ઓપરીઓ વિગેરે પરચુરુસ મામલ મળતો હતો.

આની નીચે કી ડેકપર કેટલાક ફર્ટ ઇલાસની ઓરડીઓ હતી, પણ તેને 'ગ્રાપરના મજલાઓની પેઠે ઉઘાડી ખાદણા નહોતા કી ડેક પરની ઓરડીઓ. પણ માત્ર પોર્ટ હોલ્સ હતાં. આ મજલાપર વળી જમવાનો ઓરડો હતો. દરેક મજલે ન્હાવાની તથા સંકાસની ઝોડવણ હતી. આને બધેરે ૧૧૧ વાગે અમારી બોટ લીમા બેટ કને બે ઇલાક લમી રહી હતી.

તા. ૧૭-૨-૧૪ મંગલવાર

ગાબ્લાંઝ.

અમારી ઓરડીમાં કપડાં ઉતાવવા માટે એક કપાટ હતું અને બે વીજળીના પંખા હતા. વળી આ ઓરડીમાં સ્ટીમ હીટર અમારી ઓરડીમાંની સગવડો. પણ હતું. રોજ અમારી બોટ થોડી થોડી દક્ષિણ દિશામાં જવડી હોઈ દીવસે દીવસે થંડી થોડી જતી હતી. એટલે અમને સ્ટીમ હીટરનો ખાખ થોડો થતો ગયો. આજપણ અમે રોજની માફક ડેકપર થોડો વખત ફર્યાં.

તા. ૧૮-૨-૧૪ શુક્રવાર

ગાબ્લાંઝ.

અમારી ઓરડીમાં હવા પ્રકાશ પુષ્કળ આવતો હોય અને કોઈ જાવડી

બોટકેપર બેઠ

અંતરનું પડતી ન દેખી. અને બધા પ્રવાસનો
ખર્ચ લેવાના પત્રો ખર્ચે મળત નામતા
અને તાલે એવાં કાંઈ કાંઈ કરેલું જાણવા લાગ્યા.

આજે મને બોટકેપર ન્યૂઝીલેન્ડ દેશના બેંક ધાન વચાતો હતો. બોટકે-ભાષા
પાછી બે નાં કલાક નાન-નાસ્તો આખા પ્રવાસના અગ્રે નાવ જોવાનો પ્રસંગ
આવેલાં તકિ અને આજે દેશને અનાયાસે આ લેન મળ્યો તેની ખુશી થયા
પણ એકદરે આ નાનનાં પત્રક પડે એનું કંઈ હવે નહિ.

તા ૧૯-૨-૧૮ શુક્રવાર

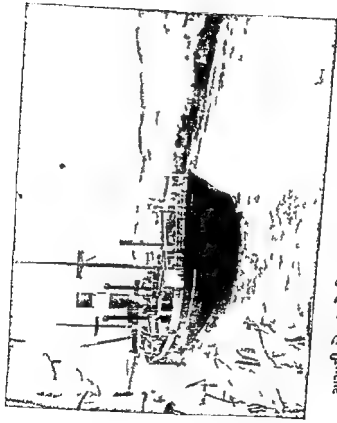
ગાઇડલાંઠ.

અખોરે આર વાગતા પોર્ટ નૈયદ નદરે અમારી બોટ લગર કરવાની હોઇ
બે વાગ્યાની નાગજો ફરજીનનાવી બદલ દેખાવ
પોર્ટ નૈયદ બદરપર ઉતરી છે કે નહિ તે જોયા લાગ્યા. ફરેક પ્રવાસની પાસે
અગર જોયું.

એક ફરજીન અને કમેરા દેવા લેહ્યે એવો
સાધારણ યુરોપીઅન રીચાર્જ બપોરે ઠે અગોએ
અમારો નોકરેલી પેટીઓ પણ અડીન નકલની હતી અને હોડીના મેની કિનારે
ગયા. કુદ હમ્પનીનાં વપાસ કરી તો અમારી પેટીઓ સ્વીમિંગ નકલવચ
માટે રવાના કરી હતી પછી અને બજારમાં પ્રવાસ ગયા. અડીનો દેખાવ ફરે
જોવો ધણોખર્ચે હતો.

અહીંથી અમે બોટકેપર પાછા ગયા તો બધા ઠવારોએ જે અત્યાર લગી
અચૂક જાતની કામી ટોપી પહેતા હતા તે
યુરોપીયન ઠવારોએ આ બદલી નાખી અડીન માટે. તે પડે છે
હોલી પોતાની ટોપીઓ બદલી તેવી ટોપીએ પડેલી જોઈ હતા જે તે પાસે
અમારી ટોપી નહોતી હો અત્યારથી આ અત્યાર
અત્યાર આ દેખાવ જોઈ અનને બધું નવાઈ લાગી

પોર્ટ નૈયદ પાછી સુએઝની નહેર વર થાય છે. આ નહેરની યોજના

અમાની ઘોર પાસેથી જનારી એક આગળોર-મુલેજની તહેર.

દરનાર મહાન ધન્યનીચર ડીલેમેપ્સ નામના ફ્રેન્ચ

પોર્ટ સેન્ટરથી મુએઝની મેનલું પુતળું નહેરના મ્હોડાપર ઉભુ હતું છે. નહેર રાડ થાય છે.

નહેર સાંકડી હોઇ સામેથી દોષ રટીમર આવે

તેને જલુપ માટે એક મોટી બત્તી આગળ રાખી

હતી. અત્યારે રાંમ હોવાથી નહેર બરોબર જોવાઇ નહિ.

તા. ૨૦-૨-૧૪ શુક્રવાર.

ગાજ્જાંઝ.

ધુરોપમાં જતી વખતે અમે મુવેજ ખંદેરે ઉતર્યા હોઇ અમારાથી આ નહેર

જોવાઇ નહોતી. માટે આજે અમે વહેણા ઉઠી મુએઝની નહેર.

હેકપરથી નહેરનો દેખાવ જોવા લાગ્યા. નહેર

બહુ સાંકડી હોવાથી સામેથી બીજી બોટ આવતી

હોય તો કિનારાપર ઘટેલા ધાંમલા જોડે સાંકળ જોડી બોટને એક બાજુએ

બેંચી બીજી બોટને માર્ગ આપેલાં પડે છે. આવી રીતે બીજી બોટને રસ્તા

આપવા માટે અમારે જોવાર ઉભા રહેવું પડ્યું. વચ્ચે જે મોટાં સરોવર આવે છે

અને અહીં માત્ર કેનાલ પુષ્કળ મોટો થાય છે. નહેરની બન્ને બાજુએ છાંયી

પછી દરેલી છે. તોપણ નહેરમાં પુષ્કળ રેતી આવી જઇ સીંચ જામે છે. જે કાંઠા

માટે અનેક આગબોટો રૂયાં કરે છે. દર દલાકે પાંચ માઈલ લેખે આ નહેર

બોજાગવા માટે સત્તર દલાક લાગે છે. આ પ્રમાણે અમારી આગબોટ બપોરે

એક વાગે મુવેજ ખંદેરે આવી પહોંચી; પણ અમે અહીં ઘોડીવાર ઉઠું રહેવાનું

હોવાથી ઉતર્યા નહિ. બપોરે ત્રણ વાગે પાંચી રટીમર લપડી.

તા. ૨૧-૨-૧૪ શનિવાર.

ગાજ્જાંઝ.

પોર્ટ સેન્ટરથી ચંદેલી પેટીઆ બરોબર આવી છે કે નહિ તેનો તપાસ

આ મોઝી બોટપણુ પવનના
પુશનના ડોલવા લાગી

અને અમારી મોટ પણુ ખુમ હાલવી હતી એટલે
વિતાડ્યો ૪ ધા પોત પોતાની જગાએ પડી રહ્યા
હતા આજે પાગ જતી રખત મોટ લાગશે કે
શુ એ રી અમને બીક ગયા કંતરી હતી

તા ૨૪-૨-૧૪ મંગળવાર

ગાજલાંઝ.

આજે મન ૯ નાગે બામેલ નાડેનતી મામુદવુની એળગી ગયા અને
નાજે આર નાગે એડને પડેગીશુ એમ જાણ્યું
એડનના રા દોડેડને વેર ત્યારે જાનત થયો પાચ નાગે એડન પહોંચ્યા
ગયા પણુ ૭ નાગવા સુધી નહીને ઉતરવા દીધા નહિ
એડનની ટોટ જોરીમના અમારા એક એળ-
ખીલા રા દોડેડ છે તેમને જામેએ ગભાવધી ખજર આપેલી હતી તે અમને
તેડનાને આલ્યા હતા તેમની માથે તેમને ૨૦ જઈ જામે આમલણીયા રસોઈ જમ્યા
એટલે અમને એક જાતનો ધણેજ મતો ૧ થયો રાને આડ વાગે પાછા ફર્યા ત્યારે
પુશન હોવાથી જામે હોડીમા ડોલવા ડોલવા નાક નાક બોટપર પડેઆ.

તા ૨૫-૨-૧૪ મુકામ

ગાજલાંઝ.

અમારી ઓગડીમાં ટ્રીમહીટર હતુ તેની હવે કંઈ જરૂર રહી નહિ.
અમારી પાસે ફુન્ખીન હોનાથી સમુદ્રના દેખાવો
ફુન્ખીનને લીધે બહુ ગમ્મત જોવાની બહુ ગમ્મત આવતી હતી. પૃથ્વી
યજ જોણ છે તેના કારણેજા ને વહાજનો પાક
રાખ્યા હતા તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ જામે ફરમીનથી કરી રાખ્યા

તા ૨ -૨-૧૪ ગુરુવાર

ગાજલાંઝ.

મોટપર એક જાવાની ધો રી હતો એ ન પુનઃ જારે નોંધએ ત્યારે

ધાઈ અપતો હતો. વળી સ્વચ્છતા માટે બહુજ
બોટપરે સ્વચ્છતા બહુજ કાળજી લેવામાં આવતી હતી દસ દિંદી અને
રહેતી હતી. ગોળનીચ આ સાદું સુફીનું જ કામ કરતા હતા.

તા. ૨૭-૨-૧૪ શુક્રવાર.

ગાળસાંચ.

મુંબઈ ખંદર પાસે આવતું હોવાથી અમારી ખાસે કંઈ જટાળી માલ
છે કે નહિ તેનો કામળ બરવાનો અમારા પાસે
મુંબઈખંદર પાસે આવતું હોઈ આવ્યો તે બરી હતી પરસરને આવ્યો. મુંબઈ
આમાર દીલ કયામાં લાગે નહિ. હવે નવદીની આવી પર્વોચ્ચ છે જાણી જ નાહ.
દીલ કયામાં લાગે નહિ. વિસાળ લખવાનો કાચરી
બરવાનો કંટાળો આવવા લાગ્યો સાવ મહિના સુધારીના એકદમ નીકળી ગયા પણ
આ પ્રથુ ચાર દહાડા કાદના વમમા થઈ પડ્યા. અતુલ્ય સ્વભાવની આ પ્રુખી જોઈ.
અમને બહુ નવાઈ લાગી.

તા. ૨૮-૨-૧૪ રવિવાર.

ગાળસાંચ.

બપોરે ચાર પાને બોટ એકદમ ફરવા લાગી જેટલે કેટલે જઈ જોયું
તો ૪-૫ ખલાસી ને એક અમલદાર એક નાની
બોટપરના જુદાજુદા સાધ- હોડીમાં બેસી નીચે ઉતરતા જોયા. એક જાણ
તોનો પ્રયોગ અજમાવી જોવાં “ જોય ” “ જોય ” એમ કહી સમુદ્રમાં એક
જોવા મળ્યું. તેરતા પદાર્થને ખતાવવા લાગ્યો. અમે જાણ્યું કે
કાંઈ હોકર પડી, પણ છે કે શું. પણ ખબર પડી કે
બોટના કપ્તાને અજમાયશ કરવા જુદાય નહિ એવું ગળામાં પાલવાતું જુવતું
ચક્ર ફરીયામાં ફેરું છે તે ચક્રે એકંદર ખલાસીઓ કેટલી વારમાં લઈ આવે છે તે
જોવા મળે આ પ્રયોગ કર્યો છે. આવી રીતનાં પ્રયોગો કરીને બોટપરના નોકરો
ખોવાના કામમાં હોંશીયાર છે કે નહિ તે જોવાનો કપ્તાનને દુકમ હોય છે. પંદરેક

મીનીટમાં તે હોડી ચકર લઈતે આવી પહોંચી. આ પછી, વરતન બહેને બોટમાં આગ લાગી હોય અને તે હોલવા માટે પાણીની નળીઓમાં કંતાનની સુત્રો નુકાવી પાણી છોડવા માંડ્યું. ત્યાર પછી બોટ પર તમામ હથીયારો જોડાં કે. બેલ્ટ્સ ફિરિંગ્સ વિગેરે વપાસી નેમાં. આ હથીનાં સમુદ્રમાં કોઈ ચાંચીયા લોકો હજી કંઈ તેની સામે બચાવ કરવાને માટે રાખ્યાં હોય છે આવી રીતે અમને બોટ પરના જુદા જુદા બચાવના સાધનોનો પ્રયોગ થતો નેવા મળ્યો.

તા. ૧-૩-૧૪ રવીવાર.

ગાબ્લાંઝ.

આજે બધા ઉતારે બોટ મુજબ આજે પહોંચશે તેનો વર્ક કરવા લાગ્યા.

અમારી પછુ ફરકેલા બહુજ વધી. ખીજે દોવસે

આજ તો મુજબ પહોંચવાની મુજબ આવવાનું હોઈ અમે બોટ પરના નોકરોને ઉલ્કેલા બહુજ વધી પડી. ૪૦ કપિયા બક્ષીસ વહેંચી આપી. પરસરની આંધ્રિયમાં જઈ વપાસ કર્યો તો જણાવ્યું કે ફાસે

સવારે અગ્ગાર વાગે બોટ મુજબ પહોંચશે.

તા. ૨-૩-૧૪ સોમવાર.

ગાબ્લાંઝ.

પછી ધીમે ધીમે મુંબઈના મહાનો રપટ જાણ્યા વાળા અને અમારા સંબંધીઓને મળવાની ઇચ્છા વધવા લાગી. મુંબઈના ખાસમાં રોકાઈ પળ દરમિયાન બસતી નહોવાથી અમારી બોટ રહેવું પડ્યું. એક માઈલ દૂર ડબી રહેવાની છે એમ અને જાણ્યું ત્યારે ખડખડ લાગી આવ્યું. થોડીવાર કેટલીક ફોટીઓ અમારી બોટ પર આવી પણ તેમાં અમારું કોઈ હતું નહિ. બંદર પર માણસો દેખાયા પણ દુરબીનમાંથી તે કાણ છે તે રપટ જાણવું નહોતું.

છેવટે એક કલાક પછી અમને તેડવા આવેલા માણસો ફોટીમાં બેસી બોટ પાસે આવ્યા પણ તેમને બોટ પર લેવા વડીલોને નમન કર્યું. નહોતા. બપોરે એક વાગે જમવાની વખત થઈ પણ અમને આજે જમવા જવું નહ્યું નહિ. છેવટે બે વાગે અમારી બોટ ધક્કા પર આવી ત્યાં તીર્થંશ્રી બાબા-તીજનાના સાહેબ દેશમુખ અને તી. શ્રીમંત બાબાસાહેબ મીરજાદર વગેરેને જોઈ અમને ધણેજ આનંદ થયો. બંદર પર ઉતરી નવેને પ્રેમભાવથી નમન કરી મન સાંત કર્યું, આજ કેટલા દહાડાનો સુરેશનો પ્રવાસ સુખદંષ્ટ પુર્ણ થયો. જરૂરી મન નિશ્ચિત ને હલકું થયું. પછી સામાનની વ્યવસ્થા કરી. જહાઠ ઓરીસમાં તે બધો ઉપાડીને ખતાવેલો પડ્યો. અને આંજો પાંચ વાગે ઈ. નાનાસાહેબ દેશમુખને ઘેર ગયા.

તા. ૩ જી ને મંગળવાર વિશાન્તિ માટે મુંબઈ ગયા અને વા. ૪ થી ને બુધવારે સવારની જાડીએ નીકલી સાંજે પાંચ વાગે વડોદરે પહોંચ્યા. કેટલાક લોકો અમને ચાલેજા-કેજા-પટાલા સુધી લેવાને આવ્યા હતા વડોદરાને રોડને પુલ્કળ ચિત્રમણ એકઠું થયું હતું. છેવટે આ સર્વનો આજાર માની મેર ગયા.

જેમની પરમ કૃપાથી અમારો આ યુરોપનો પ્રવાસ સુખરૂપ પાર પડ્યો તે

શ્રી સીતારામ ચંદ્રદેવને સર્વ સકલમાન દીન દયાળ પ્રભુ શ્રી સીતારામ
ચંદ્રદેવને ઘેર આવી મોટા અનન્ય ભાવથી વંદન
વંદન.

અને જેની મહેરબાનીને લઈને આ યુરોપનો
પ્રવાસ કરવાનું બની આવ્યું તે અમારા શ્રીમંત
સયાજીરાવ મહારાજને અને તેમના કુટુંબને અશ્વ મેધ અને પૂર્ણ આરોગ્ય
આપવા બદલ તે પ્રજાને સવિનય પ્રાર્થના કરી

સમાપ્ત.

પરિશિષ્ટ ૧ લું.

સુરોપના પ્રવાસમાં નીકળતી વખત કપડાં વગેરે
સામાન મારા માટે ખરીદ્યો તેની હકીકત.

—૮૦—

સામાનનું વર્ણન.	કિંમત.
તેબી સર્જ અને અંગોલા લાઉંચ કોટ, વેસ્ટ અને ટ્રાઉસર્સ (બે સુટ):—તેબીસર્જ અને અંગોલા, કપડાની જાતના નામ છે, અને લાઉંચ કોટ એટલે ટુકો અને ઉઘાડા કોલરનો કોટ, અમુકજ વરેહનો કોટ જોઈએ એવો કંઈ ખાસ નિયમ નથી, તોપણ યુરોપ ખંડમાં ઠાઠ અતિશય હોય છે એટલે ઓળખમાં ઓછા જે ગરમ સુટ (ટુકો કોટ-પાટણન અને જાકીટ) એટલાં તો સામેજ. છે. ખુબ જોડે રંગનો સુટ કરાવ્યો હોય તો તે સર્વ પ્રસંગે ચાલતો હોઈ શકે પડે છે. મારા દરજ્જા અને શીવડાવ્યા હોય તોપણ ચાલી શકે, કેમકે આની તરેહના સુટ હવે આપણા દરજ્જા પણ્ય મારા જનરલ છે. અમે ઉપરના જે સુટ અમેજી કમ્પનીમાં કરાવ્યા એટલે કિંમત બહુ પડી. આની જાતના સુટ દેશી કમ્પનીમાં કરાવ્યા હોય તો જનમજા અડધી કિંમતમાં સુટ તૈયાર થઈ શકે અમેજી કમ્પનીમાં કદ વગેરે મારું ચાલ્યું એવું જેવું માનવું હોય તેવું તો ત્યાંજ શિવડાવ્યા જોઈએ. કપડું દસકું બારે લેવું તે તો રિયલિનો અવકાશ પ્રશ્ન છે. તોપણ યુરોપ દેશ	રૂ. ગા. પૈ. ૫૫—૦—૦ ૫૦—૦—૦

મામાનનું વર્ણન

કિતમ.

આપણા કરતાં ઓછામાં ઓછા દસ લખો શ્રીમંત હોવાથી મારી જાતનું કપડું પસંદ કરવુંજ નોંધ્યું, કારણ કે પારકા દેશમાં પ્રવાસ કરનારો એટલું કપડું પરથી કિંમત ધરાવતી એ સ્વાભાવિક છે. ટહેરત છે કે, “ એક નૂર આદમી અને દસ નૂર કપડાં ” નહિતો પરદેશમાં કોઈ જીખારી છે એમ ખાતરે તો આપણી આખરને તુક્યાન ધરાવતો મંત્રવ રહે છે. યુરોપમાં ખુબ ગરીબ શ્રીમંત એવા હોય હેજ અને તેની પરીક્ષા કપડાંપરથી થાય છે, મારે કપડાં સારાં રાખવાની જરૂર રહે છે; નેથી કપડાં એવી વખત આ વાત આમ ધ્યાનમાં રાખવી પડે છે.

આપણા સિદ્ધનો કોટ, વેસ્ટ કોટ અને ક્રાઉસસર્ટ—આગળોટમાં પ્રવાસ કરતાં ટાક હોવી નથી ત્યારે પાતળા કપડાંની જરૂર પડે છે. તેટલા માટે એ સુટ આવા સાથે રાખવાં પડે છે. મારી પામે માત્ર એક સુટ હોવાથી મને આડઅણુ પડી હતી, તે જલ્દી વેચે છે. આ સુટ પણ યુરોપીયન દુકાનમાં બહુ મોનો પડે છે. દેશી દુકાનમાંથી તેટલી કિંમતમાં એ સુટ આવી શકે છે. અથવા પાતળા સુટ સુતરાઉ કરાવ્યા હોય તો પણ આવી શકે. તોપણ આડઅણુઓને હોય તો મારૂં. યુરોપમાં કુકો કોટર પહેરવાનો રીવાજ હોય છે એટલે કુકો કે ટર્ક કરાવવા નોંધ્યું કેટલીક વખત હાંબા, કોટ, પહેરવાનાં આવે છે. પણ આરા પ્રથમ પ્રવાસીને બાગર્વેજ આવે છે. પિતાશીને કુકો કોટ પહેરના અમતા ન હોવાથી તેમણે સમજા કોક કોટ ધારના હાંબા કોટ કરાવ્યા હતા. આપણે હમેશા પહેરીએ છીએ એવા

૩૮—૦—૦

સામાન્ય વર્તન.

કિંમત.

પારસી ફેસનના કોટ પહેરવાનો અહીં બીલકુલ રીવાજ નથી મારે તેવા કોટ કરાવવાની હરકત હોય છે. વળી જમવા મારે એક કાળા રંગનો અમુકજ દળનો સટ્ર હોવો જોઈએ તેને “કાચનીંગ સૂટ” કહે છે. આવો સટ્ર મેં કરાવ્યો નહોતો અને તેથી બહુ જરૂર પડી ન હતી પણ મીઠાંતી દોરેલમાં ઉતર્યું હોય તો, અથવા સારા સમાજમાં જવાનું હોય તો આવો સટ્ર જોઈએ. આપણામાં જેમ સોણું પહેરવાનો રીવાજ છે તેવી રીતે મુશ્કેલીવાળાં ઘાંટામાં પણ બીજાને ત્યાં જમવા જઈ વખત આવો પોપાક પહેરવાનો રીવાજ છે. આ રીવાજ ત્યાંના સોકો બરોબર પાળે છે, વખતે પ્રવાસી સોક આવો પોપાક ન પહેરે તો કદાચ આલ્હી યકે. તેમ વળી માથે પાથડી કે ફેટાં પહેર્યો હોય તો પણ નબી સકે છે. મારે આવો એક સટ્ર સાથે હોય તો સારું, પછી તે અહીં કરાવવો કે ત્યાં જઈ કરાવવો તે અનમી પર છે.

ફેનમુકે ફેસર કોટ. (કોપરકોટ) :—આ કોટ મુશ્કેલીવાળાં કંપનીમાંથી લીધેલો હોવાથી બહુ મોંઘી પડ્યો; આવો કોટ અહીંથી ન લેવાં હવેનાં લેવાથી ચાલે છે. વિલાયતમાં ટાટ તથા વસ્ત્રાદિ બહુ હોવાથી આવો કોટની ખાસ જરૂર પડે છે. તેમજ હવાના ફેરફાર એકજમ થવા હોવાથી આવો કોટ હાથમાં રાખીને રહેવાનો રીવાજ છે. આવો કોટ પહેરીને કાઢતે ઘેર જતું હોય ત્યારે કોટ બહાર ખુટીએ મુકી દેવો પડે છે. વારંવાર આવો કોટ માથે ફેરવવો પડે છે એટલે તે રંગમાં દલકો હોય તો મારું પણ ચિમાળામાં દલ

૬૮—૦—૦

સામાન્ય વર્ણન.	ક્રિ.મત.
તાદ પડતી હોયથી પ્રવાસ કરનાં બહોં કોટ પહેરી રાખવો પડે છે. એટલા માટે મારે લડનમાં જોકે બહોં કોટ વેચાતો શ્રેયો પડ્યો હતો.	
સાફ્ટ ફેલ્ટ હુટ:—આવી ટોપી ગમે ત્યારે પહેરી શકાય છે. તેટલા માટે સાથે રાખવી જોઈએ. જો અમેજી ટોપી પહેરવી ન હોય તો પાલડી કે ફેટો ચાલી શકે છે. અમારી સાથે કાળે મારનાર હતા તેઓ લડનમાં જો ત્રણ મહિના સુધી ફેટો પહેરીનેજ ફરવો હતા અને તેમને કંઈ અમ્યથ આવેલી નહતી. નવીન તરેહનો પોશાક જોઈ લોકો આપણી સામે જોઈ રહે છે અથા. મારે પાલડી કે ફેટો પહેર્યા ફરવાં શુરોપીઅન તરેહની ટોપી પહેરવી શકે પડે છે.	'૧-૮-૦.
આ સિવાય એક ફેલ્ટની ગંડેપ સાથે રાખી હતી. સાંજે ફરવા જતાં આવી ટોપી પહેરવાનો રીવાજ હોય છે. પણ મને આવી ટોપી ગમતી નહોતી એટલે તેનો બહુ ઉપયોગ થયો નહિ. મેર એક હોઈએ અજવા ધરમાં ફરતા અહીં ટોપી પહેરી રાખવાનો રીવાજ નથી. મારે હિંદુસ્થાનમાંથી સૂકળતા આવી ટોપી ન લીધી હોય તો આવે. પણ અમેજી લોકોના રીવાજ પ્રમાણે, બરોબર ચાલવું હોય તો આવી ટોપી પહેરવાનો રીવાજ હોવાથી મેં ત્યાં એવી એક ટોપી લીધી હતી.	૭-૮-૦.
ટ્રેસીંગ ગાઉન:—રત્ને સુતી વખતના કપડાં પહેર્યા હોય ને કોઈ અજવા આવે કે ધરમાં ને ધરમાં આપણે	૨૩-૦-૦

સામાન્ય વર્ણન.	ક્રિમલ.
ફરવાનુ હોય તો આવો કોટ પહેરનાનો રિવાજ છે આ કોટ ઓપરકોટ કરતા હાંમે અને ખુવતો રહે છે. આ કોટનો ખણુ અમારે પ્રવાસમા બહુ ઉપયોગ થયો નહિ. માત્ર મુરોખમાં ગયા પછી જરૂર જણાયે આવો કોટ લેવા. એ સાર સવારે કેકપર ફરતાં જેઠલાક લોક આવો કોટ પહેરીને ફરતા હતા. ખણુ હમે કોઇ દિવસ આવો પહેર્યો નહતો.	
ભેષીંગ ગાઉના:—આ એક સૈદ્ધ દુવાલ જેવો કપડાનો પગ મુર્ખનો ઝમ્મો હોય છે. સ્વાન માટે જતી વખત અદર કપડા ન હોય અથવા રાત્રે મુશના કપડાં પહેર્યા હોય તો આવો કોટ પહેરી નાહવાની ઘોરડીમાં જવાનો રીવાજ છે. આવા ઝમ્મો કરતાં જાપાની તરફનો ખારીક મુતંગકોટ મળે છે, તે ક્રિમલમા સખ્તો પડે છે અને મુસા-ફરીમાં ફેરવવો ખણુ ઠીક પડે છે. માટે આવો કોટ લેવો જોઈએ.	૧૫-૦-૭
નાઈટમુટ (એ):—રાત્રે સુવી વખતે પહેરવાની એક ચોરફી અને કમળને એ ખળીને આ મુટ થાય છે. આ મુટ લેવાતો લીધા કરતાં સુવરાક ધોળા કે રંગીન કપડાના હિંદુસ્તાનમાંજ તૈયાર કરાવ્યા હોય તો બહુ સોદરકર થાય છે. તૈયાર લેવા જતાં ક્રિમલ બહુ પડે છે. અને મોંપા લાગે તો બહુ સાગ હોવા નથી. માટે નીકળવા પહેલા આવા એ મુટ દરજ્જા કરે તૈયાર કરી રાખવા જરૂરના છે. રાત્રે સુવી વખત આખરે જેમ પગીયાં પહેરીએ છીએ તેન અહીંઆ નાઈટમુટનો ઉપયોગ થાય છે. એ મુખજી એક નરમ નાઈટમુટ લીધા હતાં ખણુ	૪-૦-૭

જાનાનનું વર્ણન.

ક્રિમ્લ.

એકંદર હૃદય પ્રમાણે જોઈ ગરમ સુટ બેવો જોઈએ. ગરમ સુટ હોય તોપણ સુવરાક બે સુટ તો સાથે રાખવાજ જોઈએ. એટલે પંચીયા અગર આ કેપડા વાપરવાના હોય છે જોયી પંચીયા અગર ધોતીઆ સાથે રાખવાની જરૂર રહેલી નથી. આ સુટ આપણી ખેતાની ઔરડી પુતોજ પહેરવો પડે છે. માટે જો કાંઈને હાવનું ન હોય તો પંચીયું પહેરે તોપણ ચાલે. એકંદર પુરોષની હૃદયે અનુકૂળ તે સૂટજ છે.

અન્ડરવેઅર (બે જોડ).—ઉપરનાં કપડા બગડે નહિ અને હડીથી પણ ખાવાય થાય માટે આ કપડાં પહેરવાનો રીવાજ છે. આ કપડાં એટલે મજાસાક અને તેનાજ જેવી એક સુરવાળ અઢાચી નીકળતી બખલ સુવરાક અન્ડરવેર હોય તો સાર. સુવરાક કમળો ને સુવાળ હોય તોપણ ચાલે. આવા ગરમ અન્ડરવેઅર વેચાતા મળે છે પણ તેની કિંમત બહુ રહે છે. કમકે જો હલકાં લઈએ તો તે સાદા ઉતના હોઈ ચામડીને કરડે છે અને બહુ માસ થાય છે. આજ પ્રકારના બે સુટ મેં લીધા હતા. (ગરમઅન્ડરવેઅરને જોડે) પણ તેનો ઉપયોગ કંઈ થયો નહિ. બહુ હડી હોય ત્યારે હું એક પર ખીજે એમ બે અન્ડરવેઅર સુવરાક પહેરતો.

૧-૦-૦

૧૦-૧-૦

શર્ટ (એક ડઝન).—આ પૈરી એક જોડ ગરમ અને માડીના સુવરાક શર્ટ લીધા હતા. આ શર્ટ પુરોષીયન

૧૮-૦-૦

મામાનનું વર્ણન.

• દિખત.

કમ્પનીમાં કમ્પા તે બહુ મોંઘા થયા. ગરમ સર્ટ અડીધી ન સેલાં ત્યાં લઇએ તોપણ આવે. નિહન ૩૩ નુસરાડે સર્ટ માથે અડીધી રાખવા જોઇએ જમની વખતના ડેસમાં પહોળી અને કડક પટીના સર્ટ પહેર્યાં જોઈએ હીએ, આને ડ્રેમ સર્ટ કહે છે પણ મે જમણનો ઘટ (ડ્રેમ ઘટ) કરાવ્યોજ નહોતો એટલે એવા સર્ટ પણ નહોતાં લીધા. સર્ટનો પ્રચાર આપણામાં પણ એટલો બધો થઇ પડ્યો છે કે તે અબધરિ વિશેષ માહિતિ લખવાની જરૂર નથી.

કડક કોલર (નં. ૬) :—

૨-૪-૦

નરમ કોલર (નં. ૬) :—કોલર અબધી વિશેષ માહિતિ લખવાની જરૂર નથી. તોપણ કડક કોલરમાં કમલ અને શીંગલ એના બે પ્રકાર છે. આ કમલ કોલર વચ્ચે નેકટ્રાય બગવવાનો બહુ ગ્રામ થાય છે માટે કમલ કોલર લેવો તો બગેબર ગ્રામ બાંદર આવે તેવો અગર સીંગલ કોલર લેવો. નરમ કોલરનો કપડોન બોટપરં કે રમતી વખત કરવામાં આવે છે. બાકી કડક કોલર પહેરે છે માટે નરમ અને કડક બન્ને જાનના કોલર લેવા સારા કોલર લેવેલાં અગત્ય હોવા જોઈએ. અને તે બે દરજે અદ્યય પડે છે માટે તેની સખ્યા વધારે હોય નેમ લીક.

૨-૪-૦

લિંકસ-સાનાન્ય જટન—(ગર્જના દાસ માટે)
બે જોડ.

૧૬-૮-૦

નરમ કોલર માટે ૨ ફૂટ જોડાની પીન્સ નંબર ૨

૧૦-૮-૦

સામાન્ય વર્ણન.	કિંમત.
બેક બટન બે (સડેને કાલર સાથે બીડવા માટે) લિંક્સ તથા પીન બહાર દેખાવમાં રહે છે માટે તે સેનાની હોય તે માર્ક.	૦-૬-૦
એસીન બે:—આનો ઉપયોગ એટલો જયો પ્રચારમાં છે કે તે કહેવાની જરૂર નથી.	૨-૮-૦
હાથ રૂમાલ નંબર ૧૨:—હાથ રૂમાલ સ્વચ્છ રાખવા માટે લેટલા વધારે હોય તેમ માર્ક.	૩-૦-૦
રેશમી રૂમાલ નંબર ૨૦:—રેશમી રૂમાલ સખવા કે નહિ તે મરજીની વાત છે.	૫-૪-૦
પગનાં મોજા, છ બોક્ક, } પગનાં સુતરાઉ મોજાં લેવા ખરી વિદાયત જમ્મ ગરમ લેવાં પુરવના મોજાને સોક્ક કહે છે. અને બેસાંના મોજાને રોડીંગ કહે છે.	૬-૦-૦
મોજાં સરકીતે કલરી ન જાય માટે બાંધવાની રંખરની પટ્ટીઓ લેક એક:—(રંખરની).	૧-૪-૦
બ્રાઉન હોલબુટ એકલોડી:—	૧૧-૦-૦
બ્લેક હોલબુટ એકલોડી:—	૧૧-૦-૦
પેપર:—	૫-૦-૦
રેકશન:—(રંખરના તળીઆના બુટ):—હોલબુટ અગર અર્ધા બુટ લેવા તે પોતાની ખુશીની વાત છે મરમાં પહેરવાને પેપર અગર સ્લીપર્સની જરૂર પડે છે રેકશન	૧૦-૮-૦

સામાન્ય વર્ણન.

કિ મત.

જોડે રાખવા પડે છે નહિ તો ડેક ઉપર ચાલનાં પગ સરી જવાનો સંભવ રહે છે. જમવાના રૂસ જોડે અજકતા પેટન્ટ લેધરના છુટની ખાસ જરૂર પડે છે.

નેકટાય નંગ ૧૨:—ઉઘાડા કોલરનો કાઠ પહેર્યો એટલે નેકટાય પહેર્યા શિવાય કરવું બહુ અસંભવ ગણાય છે. જુદા જુદા રંગના રોજ અદલ બદલ પહેરવા મારે વધારે ટાપ રાખવાની જરૂર રહે છે. મુશ્કેલીએ એટલે નેકટાય ખાસ અવશ્ય પહેરવો જોઈએ. કેટલાક તૈયાર બાંધેલા નેકટાય મળે છે એટલે વારંવાર તે બાંધવાની બાંજ ગઠ રહેતી નથી. આવા ટાપને “ બો ” કહે છે. જમણ વખતે “ બો ” વાપરવાનો રીવાજ છે. આવા કાળા તથા સફેદ “ બો ” તૈયાર મળે છે જે જમતી વખતે પહેરાય છે. અમે આવા “ બો ” લીધા નહોતા.

૧૩-૦-૦

રંગ એક (જુલુસ):—મેં જે રંગ વેચાતો લીધો હતો તે બહુ જાડો અને વજનદાર હતો એટલે મુમાફરીમાં તે ફેરવવાનું બહુ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. રંગનો ઉપયોગ જોડ પર તેમજ રેસ્ત્રેમાં બહુ થાય છે પણ જેમ પાતળો અને હલકો તેમ સારું આ મુદ્દાન લીધો હોત તો પણ આલી શકત.

૧૮-૦-૦

હોલ્ડઅપ્સ (એક):—એ પથારી બાંધવાની એક પ્રકારની રોતરંજ છે. તેને પદ્મા લગાડેલા હોય છે અને અંદરની બાજુએ કાચળીઓ સીવી હોય છે, જેમાં પરચુરણ સામાન રહે છે. આનો અમને બહુ ઉપયોગ થયો નહિ કેમકે દરેક ઠેકાણે પથારીનો સામાન મળી શકે છે માટે આજે ફેરવવો પડતો નથી.

૧૫-૦-૦

સામાન્ય સંપત્તિ	કિંમત.
કેબીન ટ્રુક (કોમ્પ્રેસડ ફાયઅર) ..	૩૪-૦-૦
ગ્લેડરેટન ઍંગ	૨૦-૦-૦
હેન્ડ ઍંગ — અમારા પ્રવાસમાં કેબીન ટ્રુક ફર મવાનો અમને બહુ તાસ પડ્યો અને તેને બદલે એક ને રંગીલની મજબુત ટ્રક લીધી હોત તો ઠીક પડત અને પૈસા પણ ઘોટા થાત ગ્લેડરેટન ઍંગ અને હેન્ડમેનનો ઉપ યોગ બધા પ્રવાસમાં થતો હોવાથી તે અવરન લેવાનું જોઈએ	૧૧-—-
હાલમાંનો સામાન.	
અગ્નિ	૩-૮-૦
હાલમાં મારે સાચુ લગાડવાનો ઘસ,	૨-૪-૦
આમનો	૮-૧૨-૦
અભાને ધાર આપના મારે પછી આમણી	૧-૦-૦
હાલમાં ફરતી વખત લગાડવાનો સાચુ (મેવીન રંગીક)	૯-૧૨-૦
હેન્ડરનો (હાલમાં કપા પછી આમણી નરમ કરવાનો મલમ)	૦-૧૪-૦
હાલમાં પછી લગાડવાનો મુલાસિક પાવડર	૦-૧૪-૦
નખ કાપવાની દાવડ	૧-૮-૦
મેશીન રેકર	૧૫-૦-૦
મુગપ બ્લાન્કે હાથે હાલમાં કરતા ખામ આનડની જોઈએ કેમકે નહિતો બહુ મુશ્કેલી પડે છે સવારના પહેાનમ ઠી જેમ આપણે દાવડ પામ્પી કરીએ છીએ તેમ તે હોડો એ હાલમાં કહે છે મુશ્કેલી આપણી નાકે	

સામાન્યું વર્તન.	ક્રિમલ.
ધેર હળમ આવતો નથી. અને કદાચ બોલાવીએ તો બહુ પૈસા આપવા પડે છે. અને રોજ હળમની દુકાને જઈ હળમત કરવાનું પૈસાનું નથી. પ્રત્યેક હળમત દીક સાત આઠ આના આપવા પડે છે, આટલા માટે હાથે હળમત કરવાની ખાસ જરૂર છે. હળમની દુકાને પણ હળમ નખ તો ઉતારતો નથી, અને નખ તો હાથેજ ઉતારવા પડે છે. આ માટે એક ખાસ કાતર આવે છે, તે ઉપરથી સહેજ વાંકી રહે છે એટલે નખ સાફ કપાઈ ઉતરી જાય છે. ઉપરથી હળમત કાગળના કકડા ઉપર બિટારી તે નાંખી રેવામાં આવે છે. જેમને કરવાં આવડતી નથી તેને ઉપરથી હકીકત ખાસ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. આ સામાન દેશી દુકાનપર મળી રહે છે અને સોંપી મળે છે. અરજી માત્ર જેમ બને તેમ સારો લેવો જેને હાથે હળમત કરવાં આવડતી ન હોય તેને “સેફ્ટી રેન્ડ” વેચાતો લેવો એટલે આ અજ્ઞાથી વાગી બેસવાનો સંભવ રહેતો નથી.	
વાળ ઓળવાનો સામાન.	
વાળ સાર કરવાનાં બે બરા.	૪-૮-૦
હાંતીયો (એક).	૦-૫-૦
તેલની બાટલી (એક).	૨-૦-૦
અહીં આ કપાળપર લોકો હળમત કરવા નથી અને વાળ ઉગારે છે, અને એકરો રાખે છે. તેને રોજ ઓળવા જોઈએ અને બરાબર સેચી પાડીને ફરડા જે સિમચાર નણાય છે.	

સામાનનું વર્ણન.	કિ મત.
નહાવા વિગેરેનો સામાન.	
સ્પંજ (વાદળી) એક	૨-૮-૦
નહાતી વખત સરીર ધસવાનાં મોજા એક જોડ.	૧-૦-૦
સાણુ મુકાની કબી (નિકલની).	૦-૧૪-૦
દાંત ધસવાનો પાવડર (એક કબી).	૧-૧૨-૦
દાંત ધસવાનો બ્રશ.	૧-૪-૦
કપડાં સોફ કરવાનો બ્રશ.	૨-૮-૦
પુરોપમાં પીપમાં નહાવાનો રીવાજ છે એટલે તેમના કે કળશીએ સાથે રાખવાની જરૂર નથી. માથાપર વીગેરે તેઓ વાદળીથી નહાય છે. નહાવાનો સાણુ મળ્યું પણ હોટેલ તરફથી મળે છે પણ સાથે સાણુ રાખવા ઠીક પડે છે દાંત ધસવા માટે બ્રશ વિગેરેની ખાસ આવશ્યકતા રહે છે.	
કબી (એક સારી કબી જોડે રાખવી આવશ્યક છે).	૩-૦-૦
ડેક એઅર (બોટ પર ડેક એઅર બાંહે મળે છે પણ પોતાની ખુરશી હોય તો ઠીક પડે છે)	
વિઝીટ કાર્ડ નંગ ૨૦૦	૨-૮-૦
કોઈને મળવા જવાનું હોય તો કાર્ડની ખાસ જરૂર પડે છે.	
ફાઉન્ટન પેન આવી પેન લખવાના કાગળા પ્રવાસમાં બહુ ઉપયોગી પડે છે.	
હાથ મોજા (બે જોડ) બહુ ઘંડી પડે છે ત્યારે હાથ મોજા લેવા પડે છે. અમે તે લડનમાં લીધાં હવે આદિયા લેવાની જરૂર નથી.	
કુલ.	૬૩૩-૭-૦

સામાન્ય વર્ણન.

કિંમત.

આપણામાના ધણા જે હાલ મુરોખીઅન પોણાક વાપરે છે તેમની પાસે ઉપરની માદી પછી ધણી ચીજ હોય છે એટલે વિશેષ માહિતીની જરૂર નથી. તીર્થ સ્વરૂપ પિતાશ્રીએ કપડાં પિયરે સામાન ધણે ખરો મારુ જેવોજ રાખેલો હતો એટલે તેનો જુદો ખુલાસો આપવાની જરૂર નથી.

મારી પાની માટે ખરીદેલો સામાન.

રેશમી ઓવર કોટ (એક)

૧૫-૮-૦

ગરમ ઓવર કોટ (એક)

૩૫-૮-૦

સુવરાજ ઓવર કોટ (એક)

૨૧-૮-૦

ગરમ ઓવર કોટ (એક)

૧૦૫-૦-૦

મુરોખીઅન અગ્નિના અને આપણા પોણાકમાં ધણેજ ફરક હોવાથી આપણે પોણાક કરી પ્રવાસમાં ફરવું જણ અગવડ વાળું છે, તેટલા માટે અદરથી આપણે પોણાક પહેરી ઉપર ઓવર કોટ પહેરી લેવો બહુ સારો પડે છે. ઈર્સાંઓના ઓવર કોટ તૈયાર મળે છે તેટલા માટે એક સુવરાજ ઓવર કોટ લેવો. ગરમ ઓવર કોટ ત્યાં ગયા પછી લેવામાં આવે તો ચાલે. અમે એક ગરમ ઓવર કોટ અદી થી લીધો હતો પણ અતિશય થડીને લીધે ત્યાં એક ખીજો ઓવર કોટ લેવો પડ્યો.

જેક્સર હેટ (એક)

૧૨-૮-૦

સ્કાર્ફ રેશમી (એક)

૮-૮-૦

સ્કાર્ફ રેશમી (બે) — મુરોખીઅન ઈર્સાંઓ માથે ટોપી પહેરી ફરે એ કાળી ટોપીઓની અનેક વરેક રહે છે તે

સામાન્યું ચર્ચન.

કિંમત.

પેટી એક જાતની અમે વેચાતી વીંધી હતી પણ તે ટોપી આગળ કંઈ પણ કામમાં આવી નહિ. બધા પોપાક પુરો-પીઅન રીતનો કરવામાં આવે તો તેની જરૂર પડે છે. આપણી અંગીના પાળનો રંગ તથા અભોડો વાળવાની રીત તાજા જુદીજુદા હોવાથી ઉપાડે માથે ફરવાનું સાફ નથી. તેમજ થોડી પણ ધણી હોય છે એટલે માથું બાંધવાની ખાસ જરૂર રહે છે. માટે બહારમાંથી ગણપદા જેવા લાંબા અને પહોળા રેશમી રમાલ (મહર્ષ) મળે છે તેના છે રમાલ રાખવા ઠીક પડે છે. અમે એક રમાલ અઢાંધી લીધી પણ તે, ખરાબ મધ જવાથી બે નવા રમાલ લઈથી લીધા હતા. આવી રીતે દરવાનો પણ ત્યાં બહુ રીવાજ નથી એટલે લોકોને જરા નવાઈ લાગે છે પણ ઉપાડે, માથે ફરવા કરતાં આ ઠીક લાગે છે.

કાળા હોલ જુટ.

૧૮-૮-૦

કાળા જુટ (અર્ધા).

૫-૮-૦

ખાડિ જુટ (અર્ધા).

૧૦-૮-૦

રક્ષીપર.

૪-૪-૦

રેશમી મોળા (રોડિંગ્સ) ૭ જોડ.

૩૬-૦-૦

ગરમ મોળા (રોડિંગ્સ) ૩ જોડ.

૮-૮-૦

ગાર્ડર બે જોડ. (મોળા ઠીક ગમવાની પદ્ધતિ.)

૨-૪-૦

પુરોનામાં બેરાંબોને મોળા કે જુટ પહેવાં સિવાય શરવાનો ખીલકુલ રીવાજ ન હોવાથી જુટ મોળા ખાસ આવરવક છે તેમજ તલોની ઠંડીમાં પણ તે બહુ ઉપયોગી પડે છે. કેટલાક નગર અને કેટલાક ગ્રામ તે ચરજીની વાત છે. બેરાંબો મોળા જુટનું સુરી પડોમે તેના હોય છે.

નાઈટ ડ્રેમ નગર

૬-૮-૦

સામાનનું વર્ણન.	કિંમત.
કમરપટ્ટા એ નંગ:—આનો બહુ ઉપયોગ થયો નથી)	૫-૮-૦
ટૂંસીંગ ગાઉન:—આ અડીથીજ સાથે રાખવો પડે છે).	૨૧-૮-૦
મફ્ફર:—(ગળે બાંધવાનો ફમાલ) અને જે સોનાતી પીન. બાપર કોટ ઉમેચા ઉધાકા કોલરનો રહે છે માટે અદરનો પોપાક દેખાય નહિ માટે મળે ફમાલ વીંટાળવો પડે છે. અને તે બરોબર બાંધવા માટે પીનનો ઉપયોગ કરવો પડે છે	૧૧-૪-૦
અનુર વેઅર:—(કોમ્પીનેશન) આ સાથે બોડેલો પોલકોને ધનર હોય છે આનો ઉપયોગ સીધાઆમા બહુ થાય છે. આ વડીથી લેવામાં આવે તો આશ્વે અને તે ગરે ત્યાં મળી શકે છે.	૫-૦-૦
ટૂંસીંગ કેસ:—(વાગ હોળવાના મામાનની પેટી). • મુરોપીઅન સ્ત્રીઓ માટે આ પેટી કરેલી હોવાથી આનો સામાન બહુ ઉપયોગી પડતો નથી માટે આની પેટી લેવાની કશી જરૂર નથી. રાજ બોટલો હોળવા માટે કાંમટી વગેરે સામાન આપણી વરેહનો હોય તો આવે.	૪૨-૦-૦
પોલકા વ્હાર:—ચોળી કરતા પોલકા ઠીક પડે છે અને તે લાંબી બાંધના હોય તો ટાઢમાં બહુ ઉપયોગી થાય છે	૧૦-૦-૦

સામાન્ય વર્ણન.

કિંમત.

ગુજરાતી તરેહની રેશમી સાડી નંગ ૬:—

૧૦૮-૦-૦

ગુજરાતી સાડીઓ કુદી હોવાથી દક્ષિણી ઓઝો કછોટો ભારીને પહેરી શકતી નથી. આવી રીતે કછોટો ભારીને પહેરવાનો આવ યુરોપીઅન લોકોને પસંદ નથી માટે ગુજરાતી તરેહની સાડીઓ સાથે રાખતી એવું અમને કહેવામાં આવ્યું હતું. માટે અમે એવી ■ સાડીઓ રાખી હતી. પણ આખા પ્રવાસમાં મારી પત્નીએ દક્ષિણી રીવાજ પ્રમાણે પહેરવેશ કરવાનું સખેલું હોવાથી આ સાડીઓનો ઉપયોગ ખીલકૂલ થયો નહિ. જ્યારે જતી વખતે ઉપરથી આવર કાટ પહેરવાનો રહે છે. એટલે અંદર કેવો પોવાક થયો છે તેનો પ્રશ્ન રહેતો નથી અમારે ત્યાંના સમાજમાં મળવાનો પ્રસંગ આવ્યો નહિ એટલે તેમનો આ વિશે શું વિચાર છે તે સમજાયું નહિ. પણ માત્ર પ્રવાસી વરીકે મુદ્દાશરી કરવામાં આવી સાડીઓની જોને ટેવ નથી તેને માટે તે સિવાય આશીશકે તેમ છે.

છત્રી નંગ ૧.

૫-૦-૦

આમડાની કેબીન ક્રૂઝ.

૫૮-૮-૦

સ્પૅન્ડ.

૨-૮-૦

હાથ રમાલ નંગ ૧૨.

૨-૪-૦

ટક એઅર.

૪-૦-૦

હાથ મોઝા.

૧૫-૦-૦

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

તેલ સાથુ વિગેરે સામાન.:-

આ વિગે ફરી પુનરકિત કરવાની જરૂર નથી. કપા-
ળમાં ચાંદ્રો કરવાને કંકે. મુરોપમાં ખીલકુલ મળતું
નથી માટે જોઇતું કંકે સાથે રાખવું. મારી પત્નીએ
મુરોપીઅન તરેહનો પોષાક હદી પહેર્યો નથી એટલે તે
વિગે માહિતિ આપી શકાતી નથી. ખાકી અમે લીધેલા
સામાન શિવામ ખીજું કંઈ ખાસ વધારે જોઇતું નથી.
એવું અમને અનુમત્ય પરથી લાગ્યું છે. પ્રવાસમાં બહુ
દાગ દાગીના રાખવા સલાહ કારક નથી. માટે જેમ જને
તેમ યોગ્ય દાગીના રાખવા નાકમાં વાળી પહેરવાનો રીવાજ
ત્યાં મુદલ્લ હોતો નથી એટલે મારી પત્નીએ પણ તેનો
ઉપયોગ કર્યો નથી. વળી નથ પહેરીને ત્યાંના લોકોની દિદિ
નાહક આપણા સરક ખેતરી તે ઇંદ જણાતું નથી. હાથમાં
ખગડીઓ પહેરવાનો રીવાજ ત્યાં પણ હોય છે. માટે
ખગડીઓ પહેરવાને કંઈ વાંધો નથી. કામની ખંગડીઓ
ત્યાં ખજનરમાં તૈયાર મળતી નથી માટે સાથે યોડી તેરી
ખંગડીઓ તે નંદવાઈ નામ ત્યારે નહીં પહેરવા માટે જોરે
રાખતી હીક પડે છે.

પરિશિષ્ટ ૨ જી.

યુરોપના પ્રવાસમાં મારા એકલા માટે થયેલો ખર્ચ.

સામાનનું વર્ણન.	કિંમત.
ખોટલાડુ:—ઑસ્ટ્રિઅન લોપ્પડ કંપનીની બોટનું મુબાઈથી ક્રેએસ્ટ સુધીનું જતા આવવાનું પહેલા વર્ગનું રીટર્ન ટિકીટનું ભાડું સાતસો રૂપિયા પડ્યું. પીએન્ડ એ કંપનીમાં આટલું ભાડું સેકન્ડ ક્લાસ ટિકીટનું લાગે છે. પી. એન્ડ એ. કંપનીના જોટલીજ સગવડો ખીણ કંપનીની સ્ટીમરોમાં હોય છે. એટલે તેમાં જવામાં શખરો પડે છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ બાદમાં જમવા ખર્ચનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જમવાનો ખર્ચ બાદ કરીએ તો બસો રૂપિયા બોલ. થાય છે. હું ઑસ્ટ્રિઅન લોપ્પડની મોટી બોટમાં પાછો આવ્યો અને “સી” ડેકપર જગા (ખર્ચ) રીઅન્ડર્ડ કરાવ્યો માટે રૂપિયા ત્રીસ પાંચાઈ વધારે ભરવા પડ્યા હતા. તીર્થેશ પિતાશી “મૈસેન્ડરી મૈરીટાઈમિ” નામની ફ્રેંચ સ્ટીમરમાં પાછા આવ્યા. એટલે ઑસ્ટ્રિઅન કંપનીની ટિકીટ પાછી આપી તેમને ફ્રેંચ કંપનીની ટિકીટ લેવા માટે છ પોંડ એટલે ૯૦ રૂપિયા વધારે ભરવા પડ્યા. પી. એન્ડ એ. કંપનીની રીટર્ન ટિકીટ હોય તો જરૂર વળતે તે પાછી આપી ખીણ કંપનીની ટિકીટ લઈ શકાતી નથી. આ તે કંપનીની બોટમાં જવાનો ગેર ફાયદો છે. યુરોપના જેવા ખર્ચના પ્રવાસમાં માત્ર ગેર સોંપ ન થતાં જમ બોલે ખર્ચ થાય	૩. આ પૃ. ૭૫૦-૮-૦ ૩૦-૦-૦

સામાન્ય વર્ણન.	કિંમત.
તેમ સારું માટે કઈ બોટમાં જવું તેનો વિચાર કરતાં ઉપલી દહીંદતુ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. રેલવેના પ્રવાસનું ભાડું:—પુરોષનું રેલ્વે ભાડું આપણે ત્યાંના ભાડા કરતાં મોટું હોય છે. થર્ડ ક્લાસનું ભાડું કોન્ટીનેન્ટ પર (ગ્રેટબ્રીટન સિવાયના પુરોષ અંકના સગવડ ભાગને કોન્ટીનેન્ટ કહે છે) દર મેલે ૮ થી ૯ પૈ ખડે છે. અને ગ્રેટબ્રીટનમાં તેનો સરેરાશ એક આનો ખડે છે. અહીંઆ થર્ડ ક્લાસમાં આપણા સેકન્ડ ક્લાસ જેટલીજ સોડ હોય છે. અહીંઆ સેકન્ડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરવી હોય તો થર્ડ ક્લાસથી દોઢ ગણું અને ફર્સ્ટ ક્લાસમાં અઢી ધણું ભાડું પડે છે. પુરોષમાં થર્ડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરવામાં આપણે ત્યાં જેટલો ત્રાસ થાય છે તેટલો ખીસકણ થતો નથી. ખાસ થર્ડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરવી તે દહાડેજ કરવી એકાએક અડચણ આવતી નથી. અહીંનો પ્રદેશ ખજી સારી રીતે જોષ્ટ શક્ય છે. વધારે પૈસાની સમગ્રવાળાએ હંઆ દરબજામાં પ્રવેશ કરે તો વધારે સગવડ મળે એ કહેવું ખાસ જરૂરનું નથી.	૧૭૦-૦-૦
ટ્રામ, બસ, ઘોડાગાડી વગેરેનો ખર્ચ:—પહેલો એક મહિનો અમે પુરોષમાં ફરવામાં કાઢ્યો. ત્યારે અમે ગુલ્ડી બુકી જંગ્યાઓ જોવા માટે ઘોડાગાડીનો ઉપયોગ કરતા હતા. આ ગાડીને દર મેલે સવા રૂપિયો ભાડું આપવું પડતું હતું. પછેખરે કેટલે ભાડાની ગાડીને “ હેક્ટીમીટર ” લગાડેલું હોવાથી કેટલું ભાડું આપવું તેની બાંજગડ	૧૭૦-૦-૦

આમાનું વર્ણન.

કિંમત.

રહેતી નથી. આવા મનવાસા માડીવાળા પણ એાછા
 માત્રમાં હાથ નાચ છે. પણ તે પહેલેથી ફાવતું પડે છે.
 જમત પ્રમાણે પણ ભાંડું ફાવવામાં આવે છે. અને એક
 કલાકે સરેરાસ સરા રૂપિયે પડે છે. માડીમાં મોટી પેટી
 મુજવાની હોય છે. દર નમે બે થી ત્રણ આના વધારે
 આપવા પડે છે. આ ઉપરાંત વળી નેટલું રીવસર ભાંડું
 થાય તેના દસાંસ રકમ બસિસ (ટીપ) આપવી પડે છે.
 આ ઉપરાંત દર એક મોટા ઘઉંને માટે છે પણ હવે
 ખાવાની અગાળે આપી પણ મંદારે ભાંડું પડે છે.
 ધીમે ધીમે અને લાંબા માહિતગાર મના મના તેમ દ્રામ
 અને બસનેા હવેયામ કરવા 'માંડવો' હતા. આનો દર
 દર મેંદે એક આનો હોય છે અને કોઈ કોઈ 'ટેમલો' વધારે
 પણ હોય છે, અને નેચેલાં બધાં માત્રમાં વીળંગાની દ્રામ
 હતી. તેના ઉપયોગ કરવાથી પુષ્કળ કમ્પા ખર્ચ પડે છે.
 ને નેટલાં મોમસ કુક કમ્પનીની આંદિસ હોય છે. લાં
 તે કમ્પની ભારત પ્રવાસમાં નેવા જવાની જગ્યાએ
 ખવાની આપવા માટે, મોટી મોટર માડીએ (કુસાની
 એક્સપ્રેસ) વ્યવસ્થા હોય છે. જેમને પરદેશી બાપા
 સમજાતી નથી તેમને માટે આ વ્યવસ્થા મહેલો અને
 મોંઘી પડે છે. પણ અમારી પામે સતત આપ હોવાથી
 કુક કમ્પનીમાં ને ખર્ચ લાગત તેના કરતાં ઓછા ખર્ચે
 સવળા રમળો નેઈ આવી સડા હતા. કુક કમ્પની વરદથી
 પણ અમેજી મજૂનારી આપડે, મેનવાની નોકરનું માને

સામાનનું વર્ણન.

કિંમત.

છે. પણ અમારી સાથે કાચમતો, ગાઈડ હોવાથી દ્રોણમાં રેરવામાં અમને ખીસકલ ત્રાસ થયો નહિ. અને ખર્ચ પણ કમી થયો.

હંમાલ મજુરી:—દરેક સ્ટેશનપર ધણુ ખર્ચ મજુર હોય છે. તે લોકો આપણો સામાન ડેલ્વેમાંથી જહાર માફીમાં મુકી આવે છે. દરેક નાના મોટા દાગીના લોકો ખે આના આપણનો રીવાજ હોય છે. આ પ્રમાણે પૈમા સુકાવી આપીએ છીએ, તો મજુરો ક્યક્ય કરતા નથી. ખલુ સામાન હોય છે ત્યારે વળી ખે આર આના ધનામતી આશા રાખે છે. સ્ટેશનથી હોટેલ સુધી સામાન લઈ જઈએ તો તે પ્રમાણે વધારે મજુરી આપવી પડે એ સ્વાભાવિક છે. અનન્યા ગાલુસો પાસેથી વધારે મજુરી પડાવી લેવાની ઇચ્છા ઇરાદીના મજુરો ખાસ કરે છે. પણ એટલિટનમાં તેવો ત્રાસ નથી. એકંદરે આપણે ત્યાં જોટલી ક્યક્ય કરવામાં આવે છે. તેટલી દરેવી પડતી નથી.

૨૫-૦-૦

સોજન ખર્ચ અને હોટલમાં રહેવાનો ખર્ચ:—અમે ધાન્યાદારી હોવાથી અને સેકન્ડ ક્લાસ હોટલમાં ઈતરતા હોવાથી અમારે રહેવાનો અને ખાનનો ખર્ચ દરેક પાંચ રૂપિયા કરતાં વધારે આવ્યો નહિ. ફક્ત મહેવા મારે એટલી લઈએ તો રા. થી ૩ રૂપિયા સુધી માત્ર આપવું પડે છે. આમ રહેવાના ખાણમાં ધણુ ખર્ચ

૮૦૦-૦-૦

સવારે નાસ્તો આપવામાં આવે છે. ખજુ રાત્રે જમવાના પૈસા જુદા આપવા પડે છે. જ્યોરેનું ખાવાનું જનતા સુધી બહાર ઉપહારે મૂલમાં જ કરી લેવાનું ઠીક પડે છે હોટલમાં ધાન્યાહારી ધરાકોને ઉપયોગી પડે એવા કયા પદાર્થો કેટલા દરથી આપવામાં આવે છે અને રહેવાની બીજી સગવડ કેવી, રીતની હોય છે. તેનું વર્ણન ચોપડીમાં વાર વાર કરવામાં આવેલું છે એટલે તેની પુનરાવૃત્તિ અહીં કરવાની ખાસ જરૂર નથી. દાષ્ટિય હોટલમાં જિંદગી પહેલાં દર અગાઉથી નક્કી કરી તે દરમાં રૂં રૂં મગવાનું છે તેવું ચોક્કસ કરવાની ખાસ જરૂર હોય છે કેમકે કેટલેક કેટલે અજાણ્યા માણસ જાણી દીવા માટે આવેલું રહેવા માટે આવેલું એવું એવું ખીલમાં અડારી દે છે. એકલા માણસ માટે ગાછડિ ન હોય તો પછી કુક કમ્પનીના હોટલ કુપનો વધારે સગવડવાળા થઈ પડે છે. આ કુપનોથી ફરેશન સાવધી આઠ રૂપિયા ખર્ચ થાય છે આથી, ખજુ વધારે ખર્ચ કરી શકનારને માટે વધારે સગવડવાળી હોટેલો હોય છે એ રહેવાની ખાસ જરૂર નથી.

ટીપ (બક્ષીસ) — મુરોપમાં બક્ષીસનું બેર બહુ વધી પડ્યું છે. પહેલા વર્ગના મુસાફરને બોટના નેકરોને પંદર રૂપિયા બક્ષીસ આપવી પડે છે સહેરમાં ઉપહાર મૂલમાં જમજે તોપણ ખીલ મુકાવતી વખતે હાથ રકમ કમીમાં, કમી ટીપ આપવી પડે છે.

૭૦-૦-૦

ગાછડને માટે થયેલો ખર્ચ — અમદાસ ૭ મહિનાના પ્રવાસમાં બે અભારી સાથે એક માહિતગાર માણસ સાથે જ રાખેલો હતો તેથી બમને ધણીજ મગવડ મળી

૪૦૦-૦-૦

સામાન્ય વર્ણન.

કિંમત.

કેક કંપની તરફથી રોજદાર માણસ સંખ્યા તો તેને રોજના છ સાત વિવિધ આપવા પડે છે. અને તે કંઈ રોજદારી હોવાથી આપને હોટેલમાં જઈએ ત્યારે આપ જુને જોડી આવતો ચાર છે. અને કાપમતો માફક રાખેલો હોવાથી તેનું મારી ભાડું અને મનસુખ ખર્ચ અમારે માથે પડતો ખરો, પણ આવો માહિતગાર માણસ સાથે હોવાથી હોટેલના દર ઠરાવવાના ચિંતે પ્રવ્રજાતાં અમને એનાથી પછા ફાળતો થયો. માટે માણસ માટે થયેલો ખર્ચ જરા વધારે લાગે છે, પણ તેના ફાયદાનો વિચાર કરતાં તે ખર્ચ જાડું પડતો નથી. વળી રાતદડાડો પ્રવાસમાં જુગી જુહી ભાષા જાણનારો નોકર એકે હોવાથી અમને કાંઈ પ્રકારની આશ્ચર્ય આવી નહિ. માણસનો ભોજન ખર્ચ અને ભાષા ખર્ચ રૂ. ૭૦૦ થયો. તેના રેશ્વે ખર્ચ રૂ. ૫૫૦ થયા. અને તેના મકેનવાણાના રૂ. ૭૫૦ થયા. એટલે એકંદરે રૂ. ૨૦૦૦ માણસનો ખર્ચ થયો. અત્રે પાંચ જાણ પ્રવાસમાં સાથે હોવાથી દરેકને રૂ. ૪૦૦ ભાગે આગળ. અમે પાંચજણ સાથે હતા, તોજ આવી રીતે માણસ રાખવાનું પોતાણું એકલા માણસને આ ખર્ચ જાડુંજ ભાર થઈ પડે. માણસો ભોજન ખર્ચ અમાસ કરતાં કમી થયો તેનું કારણ એવું છે કે, દરેક હોટેલમાં ચાર પાંચ ધરાક તે એક સામલ આણી શકતો હતો, એટલે તેને એકે દરે ખાવાનું મળતું. હપરતે. જે ખર્ચ જતાવ્યો છે તે એકલાને પ્રવાસમાં વધારે આવે તે સ્વાભાવિકજ છે અને ચાર પાંચ જણ સાથે હોવાથીજ આજ ખર્ચમાં ફરી રૂક્યા હતા.

સામાન્ય વર્તમાન

ક્રિમલ.

ગાઇડ બુકો માસિકો વર્તમાન પત્ર વગેરેનો ખર્ચ:—યુરોપના પ્રવાસે નીકળતાં પહેલાં કેટલીક ગાઇડ બુકો વાંચવી પડે છે. અને યુરોપમાં જોવા જેવું શું છે તે અગાડથી નક્કી થવાથી ક્યા રસ્તે જવું તે દસવસમાં ઉપયોગી થઇ પડે છે. પ્રત્યેક દેશના પ્રવાસ માટે ઉપયોગી પડે એવી બેડેકરની પ્રવાસની નાઇડ બુકો મળે છે તે ધણી જામ હોય છે. બેડેકર નામ દસણી જેવું લાગે છે પણ તે જર્મન નામ છે. પ્રત્યેક દેશની, ગામની અને પ્રેક્ષણીય સ્થળોની આમાં સંપૂર્ણ વિગતનીય માહિતિ હોય છે. આ ચોપડી વેચાતી જોતી સારી. જોજો ખર્ચ કસે હોય તો સેથલ ગાઇડ લેવી. આમાં આખા યુરોપની માહિતી છે. આ શિવાય પ્રત્યેક મુકીઅમની અને પ્રેક્ષણીય સ્થળની જુદી જુદી ગાઇડ બુકો મળે છે તે સવડ પ્રમાણે લેવી. જે આવી ચોપડીઓ ધણી લીધેલી હોવાથી ખર્ચ વધી પડ્યો. આ શિવાય મુમત્ત માટે કંઈ માસિકો અને વર્તમાન પત્રો લીધાં હતાં. રોજના પત્રની કીમત અર્ધાંથી એક આના સુધી હોય છે. આટલી કીમતમાં કેટલાક સચિત્ત દૈનિક પત્રો પણ મળે છે. માસિકોની કીમત માત્ર જુદી જુદી હોય છે.

૧૫૦-૦-૦

પોસ્ટની ટીકીટો અને તારનો ખર્ચ:—પોસ્ટલ યુનીયનના નામે સર્વ દેશનો એક સંપ છે. તેમાં કેટલીટનના તાબાના દરેક દેશનો અને વસાહતોમાં અને અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો સમાવેશ થઈ જાય છે એટલે ગમે તે દેશમાં જઈ પાકીટના અથવા પોસ્ટ કાર્ડનો

૩૦-૦-૦

સામાન્યું વર્ણન.	કિંમત.
ટીકીટનો એક આનો પડે છે. આ યુનીયન બહારના દેશમાં પત્ર લખવાના અરી આના લે છે. એટલીટનમાં તાર કરવાના બાર ચબ્દોના છ આના પડે છે; અને દરેક ચબ્દોના ૬ આનો વધારે પડે છે. વિલાયતથી હિંદુસ્તાન તાર મુકવાનો હોય તો દરેક ચબ્દોનો સુમારે દોઢ આનો પડે છે આ શિવાય ખીબા દેશ માટે જુદા જુદા દર હોય છે.	
નાટકો સિનેમા ંહોરાયટી વગેરે ખેલ:—પત્રેક નાટક ચૂદના દર જુદા જુદા હોય છે. ગરીબ નાટકમાં છેલ્લાંમાં છેલ્લો દર એ આના હોય છે. શીમત નાટકમાં ઓછામાં ઓછો બાર આનાથી રૂપિયા દર રહે છે. નાટકમાં દેટલો ખર્ચ થાય તેનો નિયમ હોય નહિ પણ અહીં સુધી આવનારાઓ અહીંના નાટકો સરકસો વિગેરે ખાસ જોવા જઈએ તેથી આનંદ સાથે દેટલીક માહિતિ મળે છે. યુરોપમાં નાટકમાં જવાનો પ્રવાર થયેલ છે. અમે નાટકમાં મધ્યમ પ્રકારની ટીકીટ કહાડવા હતા.	૧૦૦-૧-૦
ચિત્રના ચોરસ કાર્ટો:—દેખાવના આશયનો ફોટો વિગેરે દરેક નાના ગામમાં પણ ત્યાંના સચિવ દેખાવો વેચાતા મળે છે. આવા કાર્ટો લેવાની છત્રા થઈ જઈને ખર્ચ થઈ જાય છે. પણ આના કરતાં પોતાના ઇમેજથી આવા દેખાવનો ફોટો લેવા વધારે સારા. આમાં દેટલો ખર્ચ કરવો તે મુનસફીનો સત્તા છે.	૨૦૦-૦-૦
કપડાં લેવાનો તથા હાનમતનો પરચુરસ ખર્ચ:—ગ્રાહકલુ દુકાનમાં જઈને હાનમત કપડાંને	૫૦-૦-૦

સામાન્ય વર્ણન

કિંમત.

તો પણ દર કમમલના આઠ આના આપના પડે છે. સારી દુકાને તો રૂપિયા પડે છે. કપડાં ધોવડાવવાના એક ચર્ટના ચાર ચાર આના, હાથ રમણનો અડધો આનો, એક કાલરનો એક આનો, મોજાની લેડનો એક આનો, બાઈટના બે આના આવા દર છે. રંસમી કપડાના આથી પણ વધારે પૈસા માપ છે. કપડા માત્ર ધણાજ સરસ ધોવાય છે તેની ના નહિ. આપણે ત્યાં બિકરીને આપીએ છીએ તેમ અહીંનાં અર્થો વધા એક આલો આપે છે. રસ્તાપર બેઠા રહી છુટ પાવીશ કરાવીએ તો બે આના પડે છે. યુરોપના પ્રવાસમાં નિકળતા મારા લુગડાં વગેરે સામાન માટે થયેલો ખર્ચ (પહેલા પરિચિત પ્રમાણે).

૧૩૩-૭-૦

ટીપ્સ:—મારા એકલા માટે ઉપર પ્રમાણે ખર્ચ થયેલ અમારામાંના દરેકને પણ ઉપર પ્રમાણે ખર્ચ થયો. બાહડ લોક ચિત્ર વિગેરેનો ખર્ચ મારો એકલાનોજ છે રા. પધારે પધારે આ માટે વધુ ખર્ચ કર્યો હતો. અમારા પ્રવાસમાં આ ખર્ચ જો કે અને રીતસર થયો હતો અને ચાર પાંચ જણ સાથે હતા તો પણ દરેકને આ પ્રમાણે ખર્ચ આવ્યો છે. માટે એકલા માણસને આથી મવાયો કે દોઢો ખર્ચ માપ તેમાં નવાજ નથી. માત્ર એકંદર કલ્પના માટે આ આપેલું છે.

કુલ.

૪૨૦૮-૭-૦

પરિશિષ્ટ ૩ જી.

નાણાંનું કોલક.

દેશનું નામ.	નાણાનું નામ.	પ્રેમનાણાંની કલેક્ટરનાં કિંમત. રૂ. આ. પૈ.	દોઢા નાણું.	છોટા નાણું.	નોટલું નાણું.	રૂપાનું નાણું.	સોનાનું નાણું.	નોટા.
૧	એડન.	બ્રિટિશ (ઈન્ડિયાન) નાણાં આણે છે.						
૨	હિન્દી.	પિપરવર ૨૧૦ મિ. ગ્રામ.	૦-૨-૬	૨ મિટીમ ૨	૧ મિટી. ૨	૨ પિપરવર ૧૦	૧૦ પિપરવર ૧૦૦	૫૦ પિપરવર અને તેના દરવા વધારે કિંમતની નોટ આણે છે.
૩	હિન્દી.	લીરા ૧૦૦ સે. લીસીમી	૦-૮-૬	૧ સેન્ડી ૨ ૫ ૧૦	૨ સેન્ડી ૧ ૨ ૫ ૧૦	૧ લીરા ૧૦	૧ લીરા ૨૦	૫ લીરા અને તેના દરવા વધારે કિંમતની નોટ આણે છે.
૪	હિન્દી.	ફંક ૧૦૦ સે. નીમ	૦-૮-૬	૧ સેન્ડીમ ૨ ૫ ૧૦	૧ સેન્ડીમ ૧ ૨ ૫ ૧૦	૧ સેન્ડીમ ૧૦	૧૦ ફંક ૨૦	૫૦ ફંક અને તેના દરવા વધારે કિંમતની નોટ આણે છે.

દેશનું નામ.	નાણાનું નામ.	મુખ્ય નાણાંની રૂપેયામાં કિંમત. રૂ. આ. પે.	તાંબા નાણાં.	ઝાંઝા નાણાં.	નીકલનું નાણાં.	રૂપાનું નાણાં.	ચોનાણું નાણાં.	નોટા.
						૪ સિલ્કાંગ (ડગલરસેરિન)		
						૫ સિલ્કાંગ (કાકિન)		
૫. બેલગચમ	ફેન્ક -૧૦૦ સેન્ડીમ.	૦-૮-૬			૫ સેટીમ્સ ૧૦ " " ૨૫ " "	૫૦ સેન્ડીમ્સ ૧ ફેન્ક ૨ " " ૫ " "	૨૦ ફેન્ક	૨૦ ફેન્ક અને વધારે કિંમતની નોટ ચાલે છે.
૧૦. હાલંક.	ગુલ્ડેન (ગિલ્ડર) -૧૦૦ સેન્ડીમ.	૧-૬-૦	૧ સેન્ડ ૨ ૧/૨ "		૫ સેન્ડ	૧૦ સેન્ડ ૨૫ " " ૫૦ " " ૧ ગુલ્ડેન ૨ ૧/૨ "	૧૦ ગુલ્ડેન.	૧૦ ગુલ્ડેન અને વધારે કિંમતની નોટ ચાલે છે.

પારિશિષ્ટ ૪ થું.

જુદી જાનના કટલાક શબ્દો અને વાક્યો.

નં.ક.	પ્રમેય.	પ્રત્યક્ષ.	અર્થ.	ક્રમ.
૧	Half litre of hot milk અર્ધ લીટર ગરમ દુધ	Latte netzo litro caldo ઘાતે નેત્રો મિટ્રો કાલ્ડો	Ein halbes liter von warmes milch આઈન આસનલ્ચ્ મિલ્ક રૉન વાર્મ્સ નિસલ્	Une demio litro de lait chaud પૂન હમી લિત્ર દ લે રોઃ
૨	Half litre of cold milk અર્ધ લીટર ઠંડું દુધ	Latte Metzo litro froid ઘાત મેટ્રો મિટ્રો ફ્રોઈ	Ein halbes liter von kalt milch આઈન આસનલ્ચ્ મિલ્ક રૉન કાલ્ત નિસલ્	Une demio litro de lait froid પૂન હમી લિત્ર દ લે ફ્રોઈ
૩	Butter બટર માખણ	Burro બુરો	Butter બુતર	Da bourre દા બુર
૪	Bread બ્રેડ રોટી	Pane પાને	Brod બ્રોડ	Da pain દા પે.

અંક	પ્રાચીન.	પરદર્શન.	અર્થ.	ક્રમ.
૫	Cream ક્રીમ મનન	Crema ક્રીમ	Crema ક્રીમ	De la crème ફેલા ક્રીમ
૬	Boiled rice well cooked સારા ચડેલાં ભાત	Riso scaldato ben cotto રિસો સકાલેલો બેન કોતો	Etwas riso wohl gekocht એન વાસ સલ્સ વોલ્ઝ ગોકોખ્ટ	Riz bien cuit રી બિય કુટી
૭	Potatoes fried in French fashion ફ્રેન્ચ પાંતિએ તળેલાં ખડેરાં	Patate fritte alla Française પોતાતે ફ્રિતે આફ્રાન્સીઝે	Gerostete kartoffeln ગેરોસ્ટેટ કાર્ટોફેલ	Frituro des pomme de terre ફ્રિત્યુર દે પામ દે તેર
૮	Fried cauliflower તળેલું ફેલી ફ્લૌર	Cavol fiori fritto ફ્લોર ફિયોરી ફ્રિતી	Blumenkohl gerost એટો	Chou fleur frit ચો-ફ્લેવર ફ્રિ
૯	Peas cooked in butter માખણમાં પાવેલાં વડાં	Piselli al burro પિસેલી એલ બ્યુરો	Erbseep mit butter એર્બેસેપ મિટ બ્યુટર	Pois sauté en beurre પુઆ સોતે અંજ બર
૧૦	Fried onions તળેલી કુંબળી	Cipolle fritte ચિપોલ્લે ફ્રિતે	Gerostete onion ગેરોસ્ટેટ ઓનિયન	Oignons frits ઊગોન્ઝ ફ્રિ
૧૧	Cold water ધંધું પણી	Acqua fredda અક્વા ફ્રેદા	Kalt wasser કાલ્ટ વાસર	De l'eau froide દે લે ફુવાદ
૧૨	More વધારે-અસ્તી	Pin પીન	Etwas mehr એટવાસ મેઅર	Encore અંકોર

૧૩	Salt; મીઠું	Sale સાલ	Salt સાલ	Sel સેલ
૧૪	Pepper મરી	Pepe પેપે	Peppor પેપર	Poivre પુઆવ્ર
૧૫	Yes, sir હા	Si Signore સી સિન્યોરે	Ja, mein Herr મા માઈન હેર	Oui, monsieur ઑઈ, મસીયર

ટીપ્સ:—તેજસ્વી અચારી જો આવેલા ચાઈને હટ લિયન, દેચ અને જર્મન ભાષા આવડતી હતી તેની પાસેથી અને ખપ પુરતા ખાવાના પદાર્થોના જુદી જુદી ભાષામાં નામ-પુછી લીધા હતાં જે ઉપર પ્રમથ્ને ઉચ્ચાર સહીત અહીં આપ્યા છે આ ગાઈડ બહુ લાલેસો નહોતો એટલે ઉચ્ચારમાં કંઈ ભુલ હોવાનો સંભવ છે. જુદી જુદી ભાષાના ઉચ્ચાર એવા તે જુદા છે કે જાણીતા માણસ પસંદ અજાણ કર્પા સિવાય તે આવડવા મુશ્કેલ છે. પ્રવાસમાં ભાષાની અડચણ પડે નહીં મારે ફટલીક ગાઈડ છુકમાં જુદી જુદી ભાષાના ચાન્દો આપેલા હોય છે વળી અવી ફટલીક સ્વતંત્ર ચોપડી પણ મળે છે. આ સર્વેમાં “માઈરો” કંપનીની છાપેલી એક લિસિન હી પ્રતની “સેન્ડરોટ” નામની ચોપડી બહુ ઉપયોગી છે. એમાં બવહારમાં કાગે લાગતા તમામ ચાન્દો ઉચ્ચાર સાથે આપેલા છે યુરોપમાં દરેક માણસ વાંચી શકે છે એટલે આ ચોપડીમાંથી આપણે જે જોઈએ તે ચાન્દ કે વાક્ય બતાવવાથી ઉચ્ચારની ઉચ્ચારની ભાગ્યશુકમાં ન પડતા, આ ચોપડીની મદદથી આપણું કામ સંધાય છે.